

Παῦλος Μάτεσις

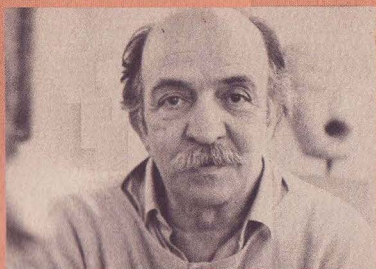

Ἡ μητέρα τοῦ σκύλου

Μυθιστόρημα

ΟΓΛΟΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Σπούδασε Θέατρο και Μουσική. Πρώτη του παρουσία στα Γράμματα: 1967. Διακρίσεις: Κρατικό Βραβείο Θεάτρου 1966 ('Η Τελετή'), Έπαθλο Καρ. Κούν 1989 (θεατρ. έργο *Περιποιητής Φυτών*). Ξένες γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, ισπανικά.

Θεατρικά του έργα: *Η Τελετή*, *Βιοχημεία*, *Καθαίρεση* (άπαιχτο), *Τό Φάντασμα του Κυρίου Ραμόν Νοβάρρο*, *Η Ποδοσφαιρική Βραδιά της Μεγαλειοτάτης, Μικρο-αστικό Δίκαιο*, *Λύκε*, *Λύκε* (άπαιχτο στην 'Ελλάδα), *Έξορις*, *Περιποιητής Φυτών*, *Ναυμαχία Μαρθώνος* (θά παρουσιαστεί στην περίοδο 1990-'91).

Πεζογραφία: *Διηγήματα*, 1978, *Αφροδίτη*, 1987.

Μεταφράσεις του κλασικῶν ('Αριστοφάνης, 5 έργα, Μπέν Τζόνσον, Σαίξπηρ, Μολιέρος, Μπωμαρσαί), νεο-κλασικῶν ('Ιψεν, Μπρέχτ, Ο'Νήλ) και πρωτοποριακῶν θεατρικῶν, κυρίως, συγγραφέων ('Αρτώ, Μρόζεκ, Βιτράκ, Πίντερ, 'Ιονέσκο, 'Ορτον, Μάμετ, Σέππαρντ κ.ἄ) ἔχουν ἐκδοθεῖ και παιχθεῖ ἀπό τό 'Εθνικό Θέατρο, 'Αμφιθέατρο, Θέατρο Τέχνης, 'Ανοιχτό Θέατρο, «'Αλίκη», «Κάππα» και τούς κυριότερους ἀθηναϊκούς θιάσους.

1. *Ἡ Μητέρα τοῦ Σκύλου*

Ἡ μητέρα τοῦ σκύλου

ΠΑΥΛΟΣ ΜΑΤΕΣΙΣ

Η ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΣΚΥΛΟΥ

Μυθιστόρημα

ΟΓΔΟΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 1990

© Παῦλος Μάτεσις — Θανάσης Καστανιώτης
Ἀθήνα 1990

Ἐκδόσεις Θ. Καστανιώτη
Ζωοδόχου Πηγῆς 3, 106 78 Ἀθήνα, τηλ. 360.32.34 — 360.13.31

ISBN 960-03-0482-3

*Ἀφιερώνεται
στόν Μάρτη*

ΕΓΕ ΜΕ ΠΑΡΑΟΥ ΚΑΛΥΤΕΡΑ.

Λ Ρουμπίνη βέβαια είναι τό βαφτιστικό μου, πλήν ούσιαστικῶς βαφτίστηκα Παραού ὅταν βγῆκα στό Θέατρο καί μέ αὐτό τό ὄνομα ἔφτασα ὅπου ἔφτασα καί στό βιβλιάριο ΙΚΑ ἔχω προσθέσει «Δεσποινίς Παραού, Ἵθοποιός», ἔτσι θά μέ γράψουν καί στό ἐπιτύμβιό μου. Τή Ρουμπίνη τήν ἔχω διαγράψει. Ξεγράψει. Ἄσε πιά τό ἐπίθετο, Μέσκαρη.

Γεννήθηκα στάς Ἐπάλξεις. Πρωτεύουσα καί αὐτή, ἀλλά ἐπαρχίας. Ἐφυγα ἐτῶν δεκαπέντε, μέ τή μάνα μου καί τρεῖς φέτες ψωμί, κάτι μῆνες μετά τή διαπόμπευσή της, ὅταν ἐορταζόταν ἀκόμα ἡ λεγόμενη Ἀπελευθέρωση. Καί δέν θά ἐπιστρέψω ἐκεῖ ποτέ. Οὔτε ἡ μάνα μου θά ἐπιστρέψει ἐκεῖ ποτέ. Τήν ἔχω ἐνταφιάσει ἐδῶ, στάς Ἀθήνας, ἡ μόνη πολυτέλεια πού μοῦ ζήτησε, ἀντί διαθήκης. «Παιδί μου, τώρα πού θά πεθάνω, ἀπαιτῶ μιά πολυτέλεια: νά μέ θάψεις ἐδῶ. Μή γυρίσω ποτέ ἐκεῖ κάτω. (Δέν ξαναεῖπε ποτέ τή λέξη “Ἐπάλξεις”, ἄν καί γενέτειρά της.) Κάμε νόμο τρόπο νά μοῦ ἀγοράσεις τάφο ἰσόβιο. Ἄλλο δέν σοῦ ἀπαίτησα ποτέ. Μήν ἐπιστραφοῦν ἐκεῖ κάτω οὔτε τά κόκκαλά μου».

Κι ἔτσι ἀγόρασα τόν τάφο, ὄχι πολυτελείας βέβαια, καί

τῆς πηγαίνω ἐπίσκεψη μία τόσο. Τῆς πάω δῶρο κανένα ἄνθος, μιά σοκολάτα, τῆς ρίχνω καί λίγη ἀπ' τήν κολώνιά μου — αὐτό τό κάνω ἐξεπίτηδες διότι ὅσο ζοῦσε δέν μέ ἄφηνε, τίς θεωροῦσε πολυτέλειες ἀμαρτωλῶν, μόνο μία φορά ἔβαλα κολώνια, μοῦ εἶχε πεῖ, στό γάμο τῆς. Τώρα τή ραίνω κι ἂν μπορεῖ ἄς φέρει ἀντίρρηση. Τή σοκολάτα τῆς τήν πηγαίνω ἐπειδὴ ἦταν, μοῦ ἔλεγε, τό ὄνειρό της ἐπὶ τέσσερα ἔτη τῆς Κατοχῆς: νά φάει μία σοκολάτα ὅλη δική της. Μετά τήν Κατοχή, πικράθηκε μέ ὑψηλή πίκρα καί ἔκτοτε δέν ἐπιθύμησε σοκολάτα ποτέ.

Ἔχω καί τό διαμερισματάκι μου, δύο δωμάτια καί ἀντρέ, καί τή σύνταξη, κόρη ἡρώος θανόντος ἐν Ἀλβανίᾳ, περιμένω καί τή σύνταξή μου ὡς ἡθοποιός μόλις συμπληρώσω τά ἀπαιτούμενα ἔνσημα, καί γενικῶς εἶμαι εὐτυχῆς καί τυχερή. Ἀνθρωπο δέν ἔχω νά φροντίσω, ν' ἀγαπήσω ἢ νά πενθήσω, ἔχω καί πικάπ, πλάκες, ἀριστερά τραγούδια κυρίως. Ἐγώ, βασιλόφρων εἶμαι, ἀλλά τά τραγούδια τῆς Ἀριστερᾶς μέ σαγηνεύουν. Εὐτυχῶς εἶμαι εὐτυχῆς.

Ὁ πατέρας μου ἦταν ἀντεράς τό ἐπάγγελμα, ἀλλά δέν τό μαρτυράγαμε. Πήγαινε στά σφαγεῖα, ἔπαιρνε τά ἀντερα καί τά ἔπλενε, τά γύριζε ἕνα-ἕνα τό μέσα ἔξω, γιά νά κάνουν γαρδοῦμπες ἢ πλεξίδες στή θράκα. Τόν θυμᾶμαι πολύ νέον, κάπου εἴκοσι τεσσάρων χρόνων θά 'ταν. Δηλαδή ἀπό γαμήλια φωτογραφία τοῦ 1932, διότι προσωπικῶς δέν τόν θυμᾶμαι πολύ. Τό 1940 πού πῆγε φαντάρος στήν Ἀλβανία, εἶχαμε γεννηθεῖ ἐγώ καί τά δύο ἀδέρφια μου, ἀγόρια αὐτά, ὁ ἕνας μεγαλύτερός μου, κάπου θά ζεῖ ἀκόμη, νομίζω.

Τόν πατέρα μου τόν θυμᾶμαι μόνο σάν ἔγινε ἡ ἐπιστράτευση καί τόν ξεπροβοδίσουμε, ἡ μητέρα μου κι ἐγώ. Πηγαίναμε στόν σταθμό, μπροστά ἐκεῖνος γιατί βιαζόταν μὴ χάσει τό τραῖνο, πίσω ἡ μητέρα μου· ἔκλαιγε πολύ χωρίς

νά ντρέπεται τόν κόσμο, καί μέ τραβολογοῦσε θυμᾶμαι. Θυμᾶμαι τόν πατέρα μου μέσα στό βαγόνι, πήγαινε στόν πόλεμο καί εἶχαμε σπίτι μας ὅλο κι ὅλο ἓνα εἰκοσόφραγκο, κέρμα ἦταν. Ἡ μητέρα μου τοῦ τό ἔδινε, αὐτός ποῦ νά τό πάρει. Μετά, στό τραῖνο, τοῦ τό πέταξε ἀπ' τό παράθυρο μέσα, ἐκεῖνος ἔκλαιγε κι ἄρχισε τίς χριστοπαναγίες, τῆς τό πέταξε πάλι ἔξω, ἡ μητέρα μου τό σήκωσε ἀπ' τό χῶμα καί τό πέταξε μέ φόρα πολλή, οἱ ἄλλοι κληρωτοί νά γελᾶνε, τό κέρμα ἔπεσε μέσα, τότε μέ τράβηξε καί φύγαμε τρεχάτες, μήν προλάβει ὁ πατέρας μου καί τό ξαναρίξει ἔξω. Τώρα, τό πῆρε, τοῦ τό 'φαγαν οἱ ἄλλοι, οὔτε μάθαμε. Καί αὐτή ἦταν ἡ τελευταία φορά πού θυμᾶμαι νά εἶδα τόν πατέρα μου νέο, καί στή φάτσα, διότι ὅλο σκυφτόν καί πλάτη τόν θυμᾶμαι, νά πλένει ἄντερα. Κι ἔτσι, διατηρῶ ἐπαφή μέ τή φάτσα του μόνο ἀπό τή γαμπριάτικη φωτογραφία. Τούς νεκρούς καί τούς ἐξαφανισθέντες, αὐτούς πού ἐξέρχονται ἀπό τή ζωή μου, τούς ξεχνᾶω, τό σουλούπι τους δηλαδή. Ξέρω μονάχα ὅτι λείπουν. Ἀκόμη καί τή μάνα μου. Πέθανε ἄνω τῶν ἐβδομήντα πέντε, ἀλλά μάλλον δέν εὐκαίρησα ποτέ νά τήν παρατηρήσω, κι ἔτσι διατηρῶ ἐπαφή μαζί της μέσον τῆς νυφικῆς φωτογραφίας, πού ἦταν εἴκοσι τριῶν χρόνων κορίτσι, σαράντα χρόνια μικρότερή μου. Κι ἔτσι δέν τήν ντρέπομαι πιά ὅταν τῆς πηγαίνω τή σοκολάτα, ἀφοῦ τώρα εἶναι σάν κόρη μου, στήν ἡλικία δηλαδή.

Πάντως ἄς εἶναι καλά ἡ Ἀλβανία πού μοῦ ἐξασφάλισε τή σύνταξη. Καί σκοτίστηκα πού νικήθηκε τό Ἕθνος. Πρώτη του φορά τό παθαίνει; Ἐγώ, καί ἐθνικόφρων εἶμαι καί βασιλόφρων, πλὴν ἄλλο ἡ σύνταξη. Ὁρφανή κοπέλα εἶμαι.

Ἄμα ἔφυγε ὁ πατέρας μου μέ τό εἰκοσόφραγκο γιά τόν πόλεμο, γυρίσαμε σπίτι, συγυρίσαμε, ψωνίσαμε ψωμί βε-

ρεσέ καί ἡ μητέρα μου ἔπιασε δουλειά, παραδουλεύτρα, σ' ἓνα σπίτι οἰκογενείας, καί τό βράδυ ἔραβε, εἶχε μία ραπτομηχανή τῆς χειρός. "Οχι πώς ἦταν καί μοδίστρα, πουκαμισάκια ἔραβε, ζιπουνάκια, παιδικά, βοήθαγε σέ κηδεῖες, ἤξερε νά σαβανώνει. Καί μία τόσο μᾶς ἐρχόταν δελτάριο ἀπό τό Μέτωπο, εἶμαι καλά καί σᾶς χαιρετῶ. Τοῦ ἀπαντοῦσα ἐγώ, τέλειωνα τό Δημοτικό τότε, ἡ μητέρα μου δέν εἶχε πάει σχολεῖο. «'Αγαπητέ Διομήδη, μάθε τά παιδιά εἶναι καλά ἐγώ δουλεύω μή στενοχωριέσαι καί νά προσέχεις τήν ὑγεία σου σέ φιλῶ διά χειρός τῆς κόρης μας Ρουμπίνης ἡ σύζυγός σου Μέσκαρη 'Ασημίνα».

'Εμένα μοῦ εἶχε κολλήσει ἰδέα πώς τά δελτάρια πού ἔστελνε ὁ πατέρας μου μύριζαν ἄντερα καί ἀντερίλα, γι' αὐτό μεταγενεστερῶς ποτέ μου δέν μπόρεσα νά φάω πατσά, μοῦ μύριζε ἀνθρωπίλα, οὔτε καί μαγερίτσα τή Λαμπρή, καί ἄς εἶμαι τόσο θρήσκα. Μέ κοροΐδευε μάλιστα ἓνας θιασάρχης πέρυσι, τί νά σέ κάνω ρέ Παραοῦ ἐσένα στήν 'Επιθεώρηση, ἐμεῖς τώρα λέμε αἰσχρόλογα καί σύ εἶσαι θεούσα.

Θεούσα, ἀλλά οἱ πάντες μέ ποθοῦσαν πάντα. Καί τώρα δηλαδή.

Αὐτός ὁ θιασάρχης ἔχωνε στό σλιπάκι του ἀφρολέξ, γιά νά κάνει πιό ἀντρικό φούσκωμα. Καί στό μαγιό του ἔχωνε ἀφρολέξ ὅταν πηγαίναμε γιά μπάνια σέ κάτι τουρνέ. "Ολες μας στό θίασο τό ξέραμε, μερικές τόν χούφτιαζαν, δῆθεν σεξουαλικά, βασικά ὅμως γιά νά τόν ξεμπροστιάσουν, ὅμως ὅποια κάνει τό λάθος καί τοῦ τό κάνει αὐτό, δέν τήν ξαναπαίρνει ποτέ στό θίασο. 'Εμένα δέν μέ ξαναπῆρε διότι ὅταν μέ βλαστήμησε τό χριστό σου καί τήν παναγία σου καί τή μάνα πού σέ πέταγε, τοῦ λέω, μέ τί, ρέ; Μέ τό ἀφρολέξ; Δύο κλωτσιές μοῦ ἔριξε, χαρά στό πράμα· ὅσο καί νά κλωτσᾷς, τοῦ εἶπα, μέ τόν καημό αὐτό

θά πᾶς, τρεῖς πόντους θά τήν ἔχεις μέχρι νά πεθάνεις, αὐτό τό μέλος δέ σηκώνει πλαστική ἐγχείρηση, κλώτσα ὅσο θές.

‘Ο πατέρας μου μπορεῖ νά ἦταν ἀδύνατος καί τριχωτός, ἀλλά τήν εἶχε πολύ λεβεντιά, βλέπεις ἓνα δωμάτιο ἦταν τό σπίτι μας, δίχως χωρίσματα καί μέ τόν ἀπόπατο ἀπ’ ἔξω, κι ἔτσι τόν εἶδα μία φορά γυμνό ὅταν ἄλλαζε σῶ-βρακο καί, νά σοῦ πῶ, τόν καμάρωσα, δέν ἤξερα τότε γιατί. ‘Ο ἀδερφός μου ὁ μέγας δέν τά πήγαινε καλά μέ τόν πατέρα μου, μικρό παιδί καί ὅλο τοῦ γύριζε κουβέντες, καί μία μέρα μίλησε ὁ πατέρας μου, σπάνια μιλοῦσε σάν γύριζε σπίτι, μόνο ἔβγαινε στήν πίσω αὐλίτσα κι ἔπλενε κάτι πατσές, ἔπαιρνε δουλειά σπίτι τά βράδια. Καί ὁ ἀδερφός μου τοῦ πέταξε χώματα μέσα στή γαβάθα μέ τίς πλυμένες πατσές καί τοῦ λέει δέν εἶσαι ἄντρας ἐσύ ρέ, δεκατριῶν χρόνων παιδί. Τότε μίλησε ὁ πατέρας μου καί τοῦ λέει δέν σ’ ἀναγνωρίζω γιά γιό μου, οὐτ’ ἐγώ σ’ ἀναγνωρίζω γιά πατέρα, ρέ ἀντερά, λέει ὁ Σωτήρης ὁ ἀδερφός μου. Τότε νά βρεῖς ἄλλον πατέρα τοῦ λέει ὁ πατέρας μας καί μπῆκε σπίτι. Μπῆκε σπίτι καί ὁ Σωτήρης, ἄνοιξε τό παράθυρο καί ἄρχισε νά φωνάζει πατέρα, πατέρα, κάθε περαστικόν. Καί ἔκλαιγε. Καί ὁ περαστικός παραξενευόταν. Τότε ἡ μητέρα μου πῆγε κι ἔκλεισε τό παράθυρο καί βγῆκε ἔξω καί ξέπλυνε τίς πατσές ἀπό τά χώματα, ἔτοιμες, λέει στόν πατέρα μου, κι ἐκεῖνος τίς ἐπῆρε στόν ὦμο κι ἔφυγε, τίς πήγαινε στό ἐστιατόριον «Τό Συντριβά-νι». ‘Η μάνα μου σφούγγισε τά χέρια της, σκέπασε τή ραπτομηχανή μέ μία μαξιλαροθήκη κι ἔφυγε, εἶχε νά σαβανώσει μιά γειτόνισσα. Ἔχε τόν νοῦ σου νά τούς ἀμποδίσεις μή σκοτωθοῦνε πάλι, ἄφησε ἐντολή σέ μένα, ἅμα γυρίσει ὁ πατέρας σας. Καί ἅμα γύρισε ὁ πατέρας μου ἔκατσε στήν πεζούλα τῆς αὐλῆς καί κάπνιζε τάχα, ὅμως ἐγώ

τοῦ λέω ἔλᾱτε μέσα μπαμπά, ἔφυγε ὁ Σωτήρης. Καί ὁ πατέρας μου ἦρθε μέσα καί ὅταν γύρισε ἡ μητέρα μου ἀπό τήν ἐργασία της μᾶς ἔφερε κουλουράκια, αὐτοί ἔχουν πένθος τώρα, δέν ἐπιτρέπεται γλυκά στό σπιτικό τους, μᾶς εἶπε. Καί τά φάγαμε καί ἡ μητέρα μου ἔφυγε πάλι, θά τήν ξενυχτήσουμε λέει τοῦ πατέρα μου, ἐγώ θά ἐτοιμάζω τούς καφέδες, κοιμηθεῖτε ἐσεῖς.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Σωτήρης πῆγαινε καί στήνόταν τά βράδια ἔξω ἀπό ἕνα βρωμόσπιτο, τοῦ Μάνδηλα τό μπορντέλο τό ἔλεγαν, ἦταν τό πιό ἀριστοκρατικό ἀπό τά τρία τῶν Ἐπάλξεων. Ἐγώ, ἀπό τότε ἐγνώριζα τί θά πεῖ μπορντέλο καί τί δουλειά ἔκαναν ἐκεიმῆσα. Σέ μπορντέλο εἶχα μπεῖ μετά, στήν Κατοχή, θά ἴμωνα κοντά δεκατριάρᾱ μέ εἶχε στείλει γιά θέλημα ἑνας Ἰταλός, δέν εἶδα τίποτα τό ἐπιλήψιμο, μέ φίλεψαν μάλιστα.

Καί ἄλλη μία φορά πῆγα σέ πουτάνες, λίγο ἀργότερα. Μ' ἔστειλε ὁ ἱερέας τῆς ἐνορίας μας, ὁ παπα-Ντῆνος ἀπό τήν ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, ἐμεῖς μέναμε ἀκριβῶς πίσω ἀπό τό ἱερό. Ὁ παπάς ἐρχόταν κάθε πρωί στήν ὥρα του, ρολοί, ἐξήμιση, τόν εἶχαμε γιά ξυπνητήρι. Ἐφτανε ἐξήμιση ἀκριβῶς, ἐρχόταν πίσω ἀπό τό ἱερό γιά κατούρημα, μετά ἔμπαινε στήν ἐκκλησία. Καί ἡ μάνα μου φώναζε, ὁ παπα-Ντῆνος κατούρησε, σηκωθεῖτε, ὥρα γιά σχολεῖο. Διότι ρολοί σπίτι μας δέν εἶχαμε. Κι ἔτσι προλαβαίναμε τό σχολεῖο, ἅμα ἀργούσαμε ἡ δασκάλα μᾶς ἔριχνε ἀπό πέντε ξυλιές σέ κάθε παλάμη μέ τόν χάρακα. Καί μία μέρα τῆς Κατοχῆς, τότε πού σπάσαμε τό ρεκόρ μας, εἴκοσι ἐπτὰ ἡμέρες συναπτές δίχως ψωμί, μόνο χόρτα, καί μᾶς εἶχε πιάσει μία σάν περιέργεια νά δοῦμε πόσο θ' ἀντέξουμε, μέ φωνάζει τήν εἰκοστή ἕκτη ὁ παπα-Ντῆνος, ἐσύ πού εἶσαι καλό παιδί, μοῦ λέει, θά μοῦ κάνεις ἕνα θέλημα, ἀλλά μὴν τό μαρτυρήσεις πουθενά. Μ' ἔμπασε στήν ἐκ-

κλησία, καί μετά στό ἱερό, ἐγώ ἤξερα στό ἱερό δέν ἐπιτρέπονται γυναῖκες, ἀλλά μή φοβᾶσαι, ἔλα μέσα, μοῦ λέει ὁ παπα-Ντῆνος, ἐσύ εἶσαι πλάσμα ἀμόλυντο ἀκόμη. Μοῦ βάνει στά χέρια ἓνα πρόσφορο ἀφράτο, λειτρουγιές τά λέγαμε τότε τά πρόσφορα, τυλιγμένο σέ κεντητή πετσέτα. Ἐγώ ἔκανα ν' ἀρνηθῶ, θά πουληθῶ ἀλλά ἐλεημοσύνες δέν θά σᾶς ταῖσω ἔλεγε ἡ μάνα μου. "Οὐτως ὁ παπάς ἐπέμενε. Ξέρεις, μοῦ λέει, τό ἐστιατόριον «Τό Συντριβάνι»; Ἡξερα ποῦ εἶναι, τώρα τό εἶχαν κάνει κάτι σάν καντίνα οἱ Γερμανοί. Θά πᾶς, μοῦ λέει, θά ζητήσεις τήν κυρία Ρίτα, θά τῆς δώσεις αὐτό, ἐκ μέρους τοῦ παπα-Ντίνου πές της, ξέρεي αὐτή. Κι ἐπειδὴ τόν κοίταζα χαζά φαίνεται, μοῦ λέει εἶναι μιά ἄπορη γυναίκα, νά τήν ἐνισχύσουμε. Καί θά μοῦ ξαναφέρεις τήν πετσέτα, εἶναι τῆς παπαδιᾶς. Ἄντε, καί κοίτα μή σ' τό ἀρπάξουνε στό δρόμο.

Ἐγώ ἤξερα, ἡ κυρία Ρίτα ἦταν ἡ πρώτη πουτάνα τῶν Ἐπάλξεων, δούλευε στό ἀριστοκρατικώτερο σπίτι, ὅμως εἶχε καί Γερμανούς. Ἦτανε πλούσια καί ψηλή. Καί καθὼς πήγαινα, μέ ἀπασχολοῦσε ἐκ τῶν προτέρων ὁ τρόμος πού θά δοκίμαζα ἐπειδὴ πρώτη φορά θά ἔβλεπα Γερμανό ἀπό τόσο κοντά, κι ἔτσι ξέχασα νά ὁσμίζομαι καθ' ὁδόν τό κρουστό κατάλευκο πρόσφορο. Τούς Γερμανούς κατακτητές τούς τρέμαμε ὅλοι ἐπειδὴ δέν μιλοῦσαν. Τούς Ἰταλούς τούς εἶχαμε πάρει ἀπό καλό μάτι ἐπειδὴ γελοῦσαν, πείραζαν τίς γυναῖκες στό δρόμο καί καμιά φορά πέταγαν ψωμάκια στά παιδιά. Πανιότες τά ἔλεγαν αὐτά τά ψωμάκια, κάτι σάν κουραμάνες. Καί μόλις ἔφτασα στό «Συντριβάνι», εἶχαν λυθεῖ τά γόνατά μου ἀπό τήν προσδοκία τοῦ φόβου. Μπορεῖ καί ἀπό πεῖνα, ἡ μάνα μου δέν μᾶς ἄφηνε νά περπατᾶμε χωρίς λόγο, κάθε βῆμα καί θερμίδα, ἔλεγε (εἶχε μάθει τή λέξη), κάθε βῆμα μᾶς πλησιάζει στό Χάρο.

Τέλος πάντων, μπαίνω στό «Συντριβάνι», φούλ Γερμα-

νούς, ὅλοι ἔτρωγαν, ἐμένα εὐτυχῶς οὔτε νά μέ χέσουν, καί ἤρθε τό γκαρσόνι, Ἑλληνας αὐτός, τί θές παιδάκι μου ἐσύ ἐδῶ, μοῦ κάνει. (Λόγον ἢ πεῖνα, ἤμουνα ζαρωμένο, νά σκεφτεῖς τά ἔμμηνα μοῦ πρωτοῆρθαν στά δεκαεφτά μου.) Τοῦ ζήτησα τήν κυρία Ρίτα. Τό γκαρσόνι γέλασε δίχως σέβας, μωρή Ρίτα, πάλι σοῦ στέλνει πεσκέσι ὁ παπάς, φωνάζει. Καί ἀπό ἓνα τραπέζι σηκώθηκε ἡ κυρία Ρίτα, πολύ θεωρητική γυναίκα, καί ὅλο καλοσύνη, τί θές μανάρι μου, μοῦ εἶπε. Ἐγώ τῆς ἔδωσα τήν παραγγελία καί τό πρόσφορο. Ἄ, ἀπό τόν παπούλη, μοῦ λέει. Χρυσό μου ἐσύ, νά. Καί μέ φίλησε. Ἦταν πολύ καλή γυναίκα καί σάν εὐτυχισμένη. Μεγάλη εἶναι, σκέφτηκα. Μεγάλη γιά μένα τή δεκατριάρα δηλαδή, θά ἔταν δέ θά ἔταν εἴκοσι ἕξι χρόνων κορίτσι, τώρα πού τό σκέφτομαι. Πάντως πολύ χάρηκα πού τή γνώρισα, σάν νά εἶχα ἀναγνωριστεῖ κοινωνικῶς κάπως. Τόσο πού δέν ἄντεξα καί τά εἶπα στή μητέρα μου, κι ἄς μέ εἶχε ὀρκίσει ὁ παπάς νά μή μαρτυρήσω κανενοῦ. Ἡ μητέρα μου ἐπὶ Κατοχῆς καθόταν σπίτι, δέν εἶχε τότε δουλειά γιά κανέναν, παραδουλεῦτρες ἔπαιρναν μόνο δύο-τρια σπίτια στάς Ἐπάλξεις, ὅσο γιά μωρουδιακά καί ζιπούνια, ποιός νά ζητήσῃ ράφτρα; Σάβανα πλέον δέν ἔραβαν, ὁ ἐνταφιασμός γινόταν ἐκ τοῦ προχείρου, καθένας ὅ,τι φοροῦσε τήν ὕστατη στιγμή του. Ἡ μητέρα μου πάντως πήγαινε νά ξενοχτήσῃ νεκρούς, ἀπό εὐγένεια, παρότι γύριζε σπίτι χαράματα, ἀπό τίς ἐφτά μετὰ μεσημβρίαν ἀπαγορευόταν ἡ κυκλοφορία.

Μόλις λοιπόν τῆς εἶπα γιά τήν κυρία Ρίτα, ἡ μητέρα μου μέ χαστούκισε. Εἶχες ὑποχρέωση νά τό φέρεις ἐδῶ, μοῦ εἶπε. Πρώτη της φορά μέ ἐξωθοῦσε νά παρακούσω, καί μάλιστα ἱερέα. Ἐγώ ἔκλαψα, διότι ἔκανε καί κρῦο. Ἡ μάνα μου καθόταν στή ραπτομηχανή, καί γιά νά μέ παρηγορήσῃ μ' ἔβαλε νά τή βοηθήσω. Ξήλωνε τή σημαία μας.

Τὴν εἶχαμε κρεμάσει τὴ μέρα πού ἔφυγε ὁ πατέρας μου, καί ἄλλη μία ἡμέρα, πού πῆρε ὁ στρατός μας μία πόλη, Κορυτσά νομίζω. Τώρα, Κατοχή, ἡ σημαία ἦταν καί ἀχρηστη καί ἐπικίνδυνη, ἂν τυχόν μᾶς ἔκαναν ἔρευνα. Σέ ὅλα τὰ σπίτια ἔκαναν ἔρευνα, ἕνας διερμηνέας Ἑλλήνας καί δύο Γερμανοί. Ἀρχικῶς ἔστελναν Ἱταλούς, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔπιαναν συζήτηση μέ τούς κατεχόμενους, οἱ Γερμανοί τούς ἔβγαλαν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐργασία. Στό δικό μας τό σπίτι δέν εἶχαν ἔρθει ποτέ γιὰ ἔρευνα, κι ἐγώ τό εἶχα σάν κοινωνική ταπείνωση. Πάντως, ἐπειδὴ περί σημαίας, ἐγώ ἔκτοτε δέν ἔμπασα σπίτι μου σημαία, ἂν καί ἐθνικόφρων δέν καταλαβαίνω σέ τί χρησιμεύει, μόνο σέ μερικές ἐπιθεωρήσεις μᾶς φάνηκε χρήσιμη, σέ ὀρισμένα νούμερα.

Ξηλώνουμε τὴ σημαία μέ τὴ μητέρα μου. Εὐτυχῶς ἦταν μεγάλη, τὴν εἶχε, θυμᾶμαι, φέρει ὁ πατέρας μου μιὰ φορά πρό ἐτῶν, ἕνας κρεοπώλης εἶχε φαλιρίσει καί δέν τοῦ ξόφλαγε τριῶν ἡμερῶν ἄντερα καί πλυστικά πατσᾶς. Καί ὁ πατέρας μου τοῦ ἔκανε κατάσχεση μιὰ σημαία καί μία ζυγαριά, καντάρι τὴ λέγαμε τότε, ἀπ' αὐτές πού κρεμᾶς τό ἐμπόρευμα ἀπὸ ἕνα τσιγκελάκι γιὰ νά τό ζυγίσεις. Δέν πρόφτασε νά κάνει κατάσχεση σέ τίποτ' ἄλλο, τὸν εἶχαν προλάβει ἄλλοι, μόνο ἡ σημαία καί τό καντάρι εἶχαν ἀπομείνει στό μαγαζί. Καί ὅταν τὴν ἀναρτήσαμε στίς εἴκοσι ὀχτῶ Ὀκτωβρίου πού ἔφευγε ὁ πατέρας μου, σχεδόν κουκούλωσε ὅλη μας τὴν πρόσοψη, μοῦ θύμισε ἕνα πατριωτικό σχολικό τραγούδι, σκέπασε μάνα σκέπασε, γαλανομάτα κόρη. Εὐτυχῶς πού τὴ θυμήθηκε ἡ μητέρα μου. Ἀρχικῶς, τὴν εἶχαμε καί γιὰ σεντόνι. Τώρα, τὴν ξηλώσαμε καί ἡ μητέρα μου τὴν ἔκοψε κι ἔβγαλε τέσσερα ζεύγη φανελλάκια γιὰ ὅλα μας, καί ἀπὸ δύο βρακιά τοῦ καθενός. Μάλιστα, θυμᾶμαι, στό δικό μου βρακί ἔλαχε ἡ μέση, μέ τό σταυρό, δέ σήκωνε ξήλωμα, κι ἔτσι φόραγα βρακί κυανό-

λευκο καί ὁ σταυρός μ' ἔκοβε στόν καβάλλο ἀποκάτω ἀκριβῶς. Πάντως ξεχειμωνιάσαμε μ' αὐτά τὰ ἐσωρρουχάκια. Καί οὔτε διατρέχαμε πλέον κίνδυνο νά βροῦν σπίτι μας σημαία, πράμα ἀντιστασιακό, ἔτσι καί μᾶς ἔκαναν ἔρευνα. "Αν καί δέν ἔλπιζα πλέον. "Ὅμως ὁ παπα-Ντῖνος εἶδε μιά μέρα ἀπλωμένα τὰ ἐσωρρουχά μας σέ σκοινί πίσω ἀπ' τό ἱερό, τὰ κατάλαβε ὅλα. Πῶς τό βάσταξε ἡ καρδιά σου, κυρά μου, λέει στή μάνα μας. Καί ἡ μαμά μου τοῦ λέει καί ὁ Ρήγας Φερραῖος τό ἴδιο θά 'κανε ἂν εἶχε παιδιά γδυμνά. Ὁ παπάς δέν ξανασχολίασε γιά τὰ σῶβρακά μας.

Δηλαδή, εἶχαν ἐπισκεφτεῖ καί τό σπίτι μας οἱ Ἀρχές. Ἀλλά πρό Κατοχῆς, ἐπὶ Ἀλβανικοῦ. Πέντε μῆνες ἀπό τή μέρα πού ἔφυγε ὁ πατέρας μου, σταμάτησε νά μᾶς γράφει. Ἡ μητέρα μου μ' ἔστελνε σέ κάτι διπλανούς πού εἶχαν ραδιόφωνο, μήπως ἀκούσω τό ὄνομα τοῦ πατέρα μας μεταξὺ τῶν πεσόντων. Ραδιόφωνο τότε διέθεταν τό πολύ δέκα σπίτια στάς Ἐπάλξεις, πλούσιοι. Οἱ διπλανοί μας αὐτοί ἦταν οἰκογένεια θεατρίνων, ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα τούς λέγαμε, ἐπειδὴ ἔπαιζαν στήν πόλη μας μία ρεβὺ μ' αὐτόν τόν τίτλο. Ἡ καταγωγή τους ἀπό τὰς Ἐπάλξεις, περνοῦσαν τυχαίως μέ τουρνέ, τούς βρῆκε κεῖ ὁ πόλεμος καί ἔμειναν στάς Ἐπάλξεις, καλοί ἄνθρωποι, ἰδίως ἡ δεσποινὶς Σαλώμη, ἡ κουνιάδα τοῦ θιασάρχῃ. Εἶχαν σπίτι δικό τους ἐκ κληρονομίας στάς Ἐπάλξεις, θά σοῦ μιλήσω ἀργότερα γιά τή χάρη τους, τό σπίτι ὑπάρχει ἀκόμη καί σήμερα, δέν τό ἔχουν κατεδαφίσει, φαίνεται ξέχασαν νά τό πουλήσουν μοῦ εἶπε προσφάτως ἡ δεσποινὶς Μπέμπα τοῦ ἱεροψάλτη, ζεῖ ἀκόμη αὐτή, ἔρχεται στάς Ἀθήνας νά βᾶψει τήν περούκα της.

Παρακαλέσαμε τή δεσποινίδα Σαλώμη ν' ἀκούει αὐτή δελτίο πεσόντων, γιά νά μὴν πηγαίνω ἐγώ καί χάνω τήν ὥρα μου ἄδικα. Ἐπίσης πῆγαμε καί στή Χωροφυλακή

καί τή Νομαρχία, μήπως πληροφορηθοῦμε, γιά νά βάλουμε μαῦρα καί πένθος στήν πόρτα. Πλήν ποτέ δέν ἀκούστηκε τό ὄνομα τοῦ πατέρα μου, μήν ἀνησυχεῖτε, μᾶς εἶπε ἡ δεσποινίς Σαλώμη, ἄν τοῦ συμβεῖ τίποτα μοιραῖον θά σᾶς εἰδοποιήσουν οἱ Ἀρχές, γιά νά παραλάβετε καί τό παράσημο.

Κι ἔτσι δέν βάλαμε μαῦρες κορδέλλες στά κουρτινάκια.

Καί μία μέρα μᾶς ἤρθαν σπίτι ἕνας χωροφύλακας κι ἕνας μέ πολιτικά, ὅλο ρωτοῦσαν τή μητέρα μου τί εἰδήσεις ἔχει, τί φρονήματα εἶχε ὁ πατέρας μου. Ἐμεῖς τούς δείξαμε τά δελτάρια, ὅσα μᾶς εἶχαν ἔρθει ἀπό τό μέτωπο, τί ἄλλο νά τούς δείξουμε. Μᾶς εἶπαν ὅτι στόν λόχο του στό μέτωπο τόν εἶχαν ἀδικαιολογήτως ἀπών ἕνα μήνα τώρα.

Τά ἔμαθε ἡ γιαγιά μου, κουβαλήθηκε, καί ἴσα πού δέν ἔβγαλε τά μάτια τῆς μητέρας μου ἐπειδὴ δέν βάναμε πένθος. Ἐκείνη μαυροφόρεσε, μάλιστα ἐπὶ Κατοχῆς, μία φορά πού οἰκονόμησε στάρι, τοῦ ἔκανε καί κόλλυβα, σπερνά τά λέγαμε τότε, μᾶς ἔστειλε ἕνα πιάτο, τρώγαμε δυό μέρες.

Πάντως πένθος δέν ἐβάλαμε.

Ἄν δέν μέ διατάξει τό Κράτος, ἐγώ δέν τόν πενθῶ, εἶναι καί γρουσουζιά, ἔλεγε ἡ μητέρα μου. Ἀργότερα πολύ, στήν Ἀπελευθέρωση, ὅταν μᾶς ἤρθε χαρτί κρατικό πώς ὁ Μέσκαρης Διομήδης, ὁ πατέρας μου, θεωρεῖται ἀγνοούμενος καί πεσών στό πεδῖον τῆς τιμῆς καί ἡ οἰκογένειά του δικαιοῦται συντάξεως, ἦταν πλέον σόλοικο νά βάλουμε πένθος, εἶχε περάσει ἡ προθεσμία πού ὀρίζει ἡ Θρησκεία. Αὐτή εἶναι ἡ σύνταξη πού παίρνω καί σήμερα, ἀρχίσαμε νά τήν εἰσπράττουμε πολύ ἀργότερα βέβαια, ὅταν πιά εἶχαμε φύγει διά παντός ἀπό τὰς Ἐπάλξεις.

Αὐτοί οἱ δυό ἦταν οἱ πρῶτοι ἐπίσημοι ἄνθρωποι πού

πάτησαν στό σπίτι μας. Ὑστερα, τέλη πρώτου ἔτους τῆς Κατοχῆς, ἐπιτέλους ἦρθαν καί μᾶς ἔκαναν ἔρευνα γιά ὄπλα, Ἱταλοί αὐτῇ τῇ φορά. Ἐψάξαν τό κομμό καί μετὰ κοίταζαν τό πάτωμα, τί πάτωμα δηλαδή, χῶμα πατημένο ἦταν ὅλο τό σπίτι, καί ὁ ἓνας Ἱταλός ὅλο κοίταζε τή μητέρα μου, ἐμένα μέ λένε Ἀλφιο τῆς λέει, στήν Καραμπινερία θά μέ βρεῖτε. Πολύ νοικοκύρης φαινόταν καί ντροπαλούλης. Σέ κουτσο-ἐλληνικά τά εἶπε. Κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Σωτήρης μετὰ τήν εἶπε πουτάνα κι ἐγώ τόν βάρεσα.

Αὐτό τό χωματένιο πάτωμα ὅλο σέ μπελάδες μᾶς ἔβανε. Ἡ μητέρα μου ἦταν πολύ νοικοκυρά, ἀπό κείνη τό 'χω κι ἐγώ τάλε κουάλε. Ἐπρεπε νά τό καταβρέχουμε. Ὅχι μέ νερό πεταχτό, γιά νά μή λασπώνει. Γεμίζαμε τό στόμα νερό, μπουχίζαμε τό πάτωμα, γιά νά κατακάθεται ὁ μπουχός καί νά τσιμεντώνει. Καί τόν χειμῶνα τό κάναμε αὐτό, ὅλοι μαζί. Καί μετὰ τό πατικώναμε ὅλοι μαζί, βάναμε μιά σανίδα, πατάγαμε, τή μετατοπίζαμε, καί δόστου ὅλοι μας πάνω στή σανίδα. Διότι ἂν τό ἀφήναμε ἔτσι, τό πάτωμα ξαναγινόταν χῶμα, καί ξεφύτρωναν χόρτα, μολόχα κυρίως, μία φορά ἔσκασε καί μία παπαρούνα δίπλα στόν νεροχύτη.

Ἐμένα, νά πῶ τήν ἁμαρτία μου, μοῦ ἄρεσε πού εἶχαμε πάτωμα χωματένιο. Διότι πάντα μου εἶχα μία προσήλωση στό χῶμα, ἀπό παιδί, τρέχα γύρευε γιατί. Πάντα μου ὀνειρευόμουνα πώς δῆθεν κατέχω ἓνα κομμάτι γῆ ὀλοδικό μου. Καί στή σχολική μου σάκκα εἶχα πάντα μία χεριά χῶμα. Στήν πίσω αὐλίτσα μας εἶχα χωρίσει μιά γωνία καί τήν ἔλεγα «τό χτῆμα μου». Τήν εἶχα φράξει μέ βεργίτσες καί φύτευα φασολιές, ἀλλά δέ φτούραγαν, τίς φύτευα λάθος ἐποχή. Μετά πῆρα κι ἔφτιαξα ἓνα περιβολάκι κάτω ἀπ' τό κρεβάτι μου.

Τόν χειμῶνα στρώναμε κουρελοῦδες καί μικρά τσόλια,

πλήν τίποτα, ὅλο χόρτα ξεμύτιζαν. Μία φορά, ξημερώματα, ἔτυχε-νά δῶ τήν κουρελού νά κουνιέται καί νά ὑψώνεται, λέω βγαίνει φίδι. Σηκώνω τήν κουρελού, βλέπω, ἦταν ἓνα μανιταράκι πού ἔσκαγε. Σάν ἀνατολή ἡλίου ἀπό τό πάτωμα.

Στίς γωνίες εἶχε φρέσκες ἀραχνοφωλιές, κι ἄς ἀσβεστώναμε κάθε Σάββατο, κι ἄσε κάθε μέρα σάρωμα. "Ομως οἱ ἀράχνες ἐκεῖ. Ξαναβγαῖναν καί πλέκανε φωλιά. "Ασ' τες, μοῦ εἶπε μία μέρα ἡ μητέρα μου, δέν πειράζουν κανέναν, τρῶνε καί τίς μύγες. Εἶναι καί μιά συντροφιά.

Ἀπό τότε φαίνεται μοῦ 'μεινε καί βλέπω στόν ὕπνο μου ὅτι χιονίζει μέσα στό σπίτι. Εἶμαι, λέει, σπίτι μου, ἐδῶ στάς Ἀθήνας, στό δυάρι μου. Ἐχει χιόνι μέσα. Στίς γωνίες τοῦ δωματίου, στά πόδια τῆς κονσόλας, πάνω στό πετσετάκι τοῦ κομμοῦ, γύρω-γύρω στόν νιπτήρα. Πῶς ἔγινε αὐτό, λέω, ἀφόσον τό σπίτι διαθέτει σκεπή. Κι ἐδεκεῖ ξυπνάω. Ἀλλοτε πάλι ὀνειρεύομαι πῶς ἔχει χιόνι ἀπομέσα στόν τάφο τῆς μαμᾶς. Εἶναι, λέει, μικρός καί ἀπορῶ ἐμένα πῶς θά μέ χωρέσει ἐν καιρῷ; Στίς γωνίες του ἔχει λίγο χιονάκι. Καί τίποτα ἄλλο μέσα. Οὔτε θρύμματα ἀπό τήν κάσσα, τίποτα. Μόνο χιόνι ἔχει μείνει ἀπό τή μαμά.

Ἐκείνη τή δεύτερη χρονιά τῆς Κατοχῆς, μία μέρα βάνω τά γέλια, παιδιά λέω στ' ἀδέρφια μου, νά βάλουμε στοίχημα πόσες μέρες θά κρατήσουμε. Εἴκοσι ἕξι μέρες δίχως ψωμί, τρώγαμε χόρτα καί καφέ ὠμό, ἓναν καφέ χοντραλεσμένον, εἶχε γίνει ντοῦ σ' ἔγα μαγαζί, ἐγώ πρόφτασα κι ἄρπαξα μονάχα τόν καφέ. Τόν τρώγαμε ἀπό μισή χούφτα κάθε παιδί, τό ἀπόγευμα. Καί μετά βγαίναμε καί παίζαμε. Ἡ μάνα μου δέν μᾶς ἄφηνε νά παίζουμε ἐπειδὴ λιποθυμούσαμε συχνά πάνω στό παιχνίδι, δέν πεινάγαμε πλέον, ἀλλά περπατούσαμε πολύ ἀργά. Τό ντοῦ στά μαγαζιά ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἔγινε, μᾶς συντηροῦσε ἡ

ἀξιοπρέπεια μέχρι τότε, ὅλον τὸν πληθυσμό. "Ομως εἶχανε τάξει διανομὴ τροφίμων τοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ. Πιάσαμε οὐρά καὶ τὰ τρία ἀδέρφια ἀπὸ τίς ὀχτῶ τό πρωί, δέν πῆγα σχολεῖο ἐκείνη τὴν ἡμέρα, συχνά δέν πηγαίναμε τώρα σχολεῖο. Ἡ μητέρα μου δέν ἐρχόταν ποτέ σέ διανομή, δέν ξέρω γιατί ντρεπόταν, ἐμᾶς ὅμως μᾶς ἔδινε τὴν ἄδεια, φτάνει νά ἴμαστε πλυμένα.

Περιμέναμε στὴν οὐρά. Καί, κατὰ τίς τρεῖς καὶ μισή, μᾶς ἀνακοινώνουν δέν θά γίνεи διανομὴ τροφίμων. Τότε ὅλοι, κοντά τριακόσια κεφάλια, κάπως σάν νά τρομάξαμε. Δέν μιλήσαμε, κανέννας. Μετά, δίχως ἄχνα, γυρίσαμε ὅλοι μαζί καὶ σπάσαμε τίς πόρτες τριῶν καταστημάτων, μέ τίς πλάτες καὶ σπρωξιές, τό ἓνα ἦταν κατάστημα γυναικειᾶς μόδας, κλειστό ἀπὸ καιρό. Καὶ ἀρπάζαμε ὅ,τι βρῖσκαμε. Ἦταν καὶ κυρίες δημοσίων ὑπαλλήλων, ἡ δεσποινὶς Σαλώμη ντυμένη μέ ροῦχα περιπάτου. Εἶδα ἓναν πατημένον κάτω, ἦταν ὁ Σωτήρης μας, δέν εἶχε πάθει τίποτα, τὸν πατούσανε κι αὐτός κάτι ἔτρωγε. Ἐγὼ πρόλαβα καὶ βούτηξα ἓνα κουτί, εἶχε τελικά αὐτόν τὸν ξενοτικό καφέ τὸν χοντραλεσμένο, ἐμεῖς μονάχα τὸν τούρκικο γνωρίζαμε σπίτι μας, προπολεμικῶς δηλαδή. Σάν ἄστραμμα εἶδα καὶ τὴ δεσποινίδα Σαλώμη νά βγαίνει πολὺ ἀξιοπρεπῶς ἀπὸ ἓνα ρημαγμένο μαγαζί, ἂν καὶ τῆς εἶχανε ξηλώσει τό γουνάκι στὸν γιᾶκά τοῦ παλτοῦ της. Πολύ κοκέττα γυναίκα αὐτή, εἶχε λεηλατήσει καλλυντικά, ρούζ, μία πούδρα Τοκαλόν καὶ ἓνα κραγιόν, μᾶς τὰ ἔδειξε ἀργότερα. Αὐτὴ μάλιστα ἔκανε καὶ ἀντίσταση, τό ἔμαθα μεταγενεστέρως, καὶ ἦταν οἰκογενείας, ἂν καὶ κουνιάδα καλλιτέχνου.

Καὶ τὴν εἰκοστή ἑβδομὴ μέρα δίχως ψωμί, μᾶς εἶχε τελειώσει καὶ ὁ καφές, ἡ μητέρα μου εἶχε βγεῖ ἀπὸ τό πρωί. Ἐμεῖς τὰ παιδιά καθόμαστε καὶ τὰ τρία στό κρεβάτι νά ζεσταινόμαστε, ἔλεγα μακάρι νά ἴχαμε τώρα τὴν

πουλακίδα στά πόδια μας νά μᾶς ζεσταίνει. Τά πουλερικά ἔχουν θερμοκρασία ἀνώτερη ἀπ' τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτή τήν πουλακίδα μᾶς τήν εἶχε χαρίσει ἡ δεσποινίς Σαλώμη, καλή της ὥρα ἐκεῖ πού ζεῖ τώρα, ἄν καί ὄχι στάς Ἀθήνας. Αὐτή κάπου εἶχε ρημάξει ἓνα κοτέτσι. Τήν ἔδωσε τῆς μητέρας μου, νά τή βράσεις νά πιοῦνε τά παιδιά τό ζουμί τῆς λέει, γιατί τά βλέπω ἀδανοπαθῆ σέ λίγο.

Ἡ πουλακίδα εἶχε ὠραῖα χρώματα, ψηλό λαιμό, καί ζωηρή, οὔτε ἤξερε αὐτή ὅτι ἔχουμε Κατοχή. Λέμε ἐμεῖς, μαμά μὴν τή σφάζουμε. Καλά, λέει, ἄς τῇ νά μεγαλώσει λιγουλάκι, νά μᾶς βγεῖ καί μία μερίδα περσότερο, μπορεῖ νά γεννήσει καί κἀνα αὐγό. Αὐγό ὅμως φάγαμε μόλις μπῆκαν οἱ Ἑγγλέζοι ὡς ἐλευθερωτές. Κι ἔτσι τήν κρατήσαμε κάπου ἕξι μῆνες, τήν ψευτοταῖζαμε, τῆς ἔβρισκα καί κανένα σκουλῆκι ἐγώ. Τή βγάζαμε γιά βοσκή, νά τσιμπήσῃ χορταράκι καί κανένα ζουζούνι, σέ μία παραπλεύρως ἀλάνα. Τήν πηγαίναμε καί τά τρία ἀδέρφια μαζί, μὴ μᾶς ριχτοῦν καί μᾶς τήν κλέψουν, κουκουλωμένη μάλιστα κάτω ἀπό τό πανωφόρι τοῦ Σωτήρη. Τήν κουβαλούσαμε στά χέρια σηκωτή, διότι εἶχε ἐξαντληθεῖ καί περπατοῦσε πολὺ σπάνια.

Μόλις φτάσαμε ἐκείνη τήν ἡμέρα στήν ἀλάνα, τήν ἀπιθώνω κάτω γιά νά σκαλίσει νά βρεῖ σκουλῆκι, αὐτή ἔγειρε πλευρό καί μέ κοίταζε. Δέν εἶχε δυνάμεις νά σκαλίσει. Τῆς δίνω νερό, τό ἤπιε μέ τό ζόρι. Λέω παιδιά, τό ζωντανό δέν εἶναι καλά, πᾶμε σπίτι νά προλάβουμε νά τό σφάζουμε προτοῦ ψοφήσῃ. Ὅχι, μᾶς εἶπε ἡ μάνα μου, δέν τή σφάζω. Κι ἔτσι, τ' ἀπογευματάκι πιά, ἡ κότα μέ ξανακοίταξε καί πέθανε. Ἀπὸ τήν πεῖνα. Τή σηκώνω, πεθαμένη ἦτανε βαρύτερη. Μουρλάθηκες πού θά τή θάψεις, πότε μοῦ γίνατε πλούσιοι, μοῦ βάζει τή φωνή ἡ δεσποινίς Σαλώμη ἀπ' τό μπαλκόνι τους μόλις μέ εἶδε στήν αὐλή νά

σκάβω. Ζεστή είναι ακόμη, ἄντε μάδα την νά τή βράσει-
τε! Ἐγώ φταίω πού σᾶς τήν ἔδωσα καί πῆγε χαράμι!

Ξαναμπαίνω σπίτι, μαμά λέω, πού ἔναι τό σκαλιστήρι,
φέρ' το. Τ' ἀδέρφια μου τράβηξαν τό κρεβάτι, ἔσκαψα στή
γωνιά ὅπου εἶχα ὀρίσει νά ἔναι τό περιβολάκι μου, καί τήν
ἔθαψα μιά χαρά, ξαναβάλαμε τό κρεβάτι στή θέση του,
ὁμορφα. Κάθε πρωί τραβοῦσα τό κρεβάτι, ἔτσι, νά βλέπω.
Κι ἓνα πρωί ἦταν κι ἓνα σαλιγκάρι δίπλα στόν τάφο τῆς
πουλακίδας μου, τώρα βρῆκες νά ῥθεις τρομάρα σου, τοῦ
λέει ἡ μάνα μου, δέν ἐρχόσυνα νωρίτερα νά σέ φάει ἡ
κοτούλα νά ζήσει. Καί τό πῆρε στήν παλάμη της καί τό
πῆγε ἔξω στά χόρτα τῆς αὐλῆς. Καί συχνά μνημόνευε τήν
κότα, τῆς εἶχαμε καί ὄνομα, οὔτε πού θυμᾶμαι τώρα, τό-
σες δεκαετίες πιά, πῶς τήν εἶχαμε βγάλει.

Ἦμαστε χωμένα στό κρεβάτι, πού λές, ἐμεῖς τά τρία,
νά ζεστοκοπηθοῦμε, καί τ' ἀπογευματάκι γύρισε ἡ μητέ-
ρα μου, εἶχε πάει στά χωριά. Ἐφερε κουκιά φρέσκα καί
μία τσέπη στάρι, μᾶς τά ἔβρασε ὅλα μαζί καί τά φάγαμε,
λάδι δέν ἔχει; ρώτησε ὁ Φάνης ὁ μικρότερος. Κι ἄς ἤξερε
πῶς δέν ἔχει. Ὁχι, τοῦ λέει ἡ μητέρα μου. Ὁμως μαμά,
ἂν εἶχαμε θά μᾶς δίνατε, ρώτησε μέ μία βεβαιότητα ὁ
Φάνης, πάντα τῆς μιλοῦσε στόν πληθυντικό. Ὁμως ὁ
Σωτήρης σηκώνεται, λέει μητέρα θά κάνω ἐμετό. Τότε ἡ
μαμά τόν ἐσκαμπίλισε, εἶναι ἁμαρτία νά ξεράσεις φαῖ τοῦ
λέει, θά πᾶς στήν Κόλαση, δέν μέ σέβεσαι; Μέ πυροβόλη-
σαν ἐκεῖ πού ἔκοβα τά κουκιά. Στό κεφάλι δίπλα στόν
κότσο εἶχε λίγα αἵματα. Τότε ὁ Σωτήρης ντράπηκε, ὁμως
ἐμετό ἔκανε. Τότε ἡ μάνα μου τόν χτύπησε ἀμίλητη, μετά
τόν πῆγε στόν νεροχύτη καί τοῦ ξέπλυνε τό στόμα. Μετά
ἔκατσε στό περβάζι τοῦ παραθύρου ἀμίλητη μέχρι πού
σκοτείνιασε, τότε σηκώθηκε, ἄνοιξε τό φορτσέρι κι ἔβγα-
λε τήν πούδρα πού τῆς κάνανε δῶρο στόν γάμο της καί

πουδραρίστηκε. Ὅστερα πῆρε τό μεγάλο ψαλίδι τῆς ραπτικῆς κι ἔλυσε τά μαλλιά της. Τά ἔκανε πάντα κότσο πίσω, πολύ σέ μεγαλώνει αὐτό τό χτένισμα βρέ Ἀσημίνα μου, τῆς ἔλεγε ἡ δεσποινίς Σαλώμη, σάν νοικοκυροπούλα σέ κάνει.

Ἡ μάνα μου εἶχε λύσει τά μαλλιά της, τῆς ἔπεφταν μέχρι τή μέση σχεδόν, ἀπό τή μάνα μου πῆρα κι ἐγώ τό ὠραῖο μαλλί. Πῆγε στόν νεροχύτη καί ἄρχισε νά τά κόβει μέ τό ψαλίδι τῆς ραπτικῆς, ἐμεῖς κοιτάζαμε. Καί μόλις τελείωσε, πάστρεψε τόν νεροχύτη, κάνει τά κομμένα μαλλιά πλεξίδα καί τά πετάει στόν σκουπιδοτενεκέ καί μοῦ λέει σῦρε στή δεσποινίς Σαλώμη, τήν παρακαλῶ νά μοῦ δανείσει τό κραγιόν της πές της.

Ἡ μητέρα μου δέν εἶχε βαφτεῖ ποτέ στή ζωή της. Μέχρι ἐκεῖνο τό ἀπόγευμα. Οὔτε καί μετά. Τήν ἔβαψαν μονάχα μία φορά μέ φοῦμο, τότε πού τήν ἔβγαλαν στή διαπόμπευση, μόλις ἀπελευθερωθήκαμε. Πρόπερσι στόν ἑνταφιασμό της, τή στιγμή πού τήν κατέβαζαν, πρόλαβα καί τῆς πέταξα κοντά τό κραγιόν μου. Ἔτσι, γιά νά περάσει καί μένα τό δικό μου μία φορά.

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη ἦταν ἡ κουνιάδα τῶν θεατρίνων. Ἔτσι τούς λέγαμε, ἄν καί χρυσοί ἀνθρώποι ἦσαν. Εἴμεθα ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα, χαριεντιζόταν ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Εἶχε ἀδερφή τήν κυρία Ἀντριάνα, χήρα Καρακαπιτσαλᾶ. Ὁ σύζυγος τῆς κυρίας Ἀντριάνας ἦταν θεατρῖνος καί γύριζαν μέ τόν θίασό τους ὅλες τίς ἐπαρχίες, ζωή χαρισάμενη, αὐτός ἀνακάλυψε καί τό δικό μου ταλέντο γιά τό θέατρο. Ἡ 28η Ὀκτωβρίου τούς βρῆκε νά δίνουν παραστάσεις στάς Ἐπάλξεις. Ὁ θιασάρχης πῆγε ἀμέσως φαντάρος καί ἀμέσως πού ἔφτασε στό μέτωπο σκοτώθηκε μέ τήν πρώτη, ἀπό ἀδέσποτη εἶπαν στήν κυρία Ἀντριάνα, ἔτσι γιά παρηγοριά στήν πραγματικότητα τόν πάτησε

μουλάρι καί τόν ἄφησε στόν τόπο. Ὁ θίασος διαλύθηκε, τί θίασος δηλαδή, κυρίως συγγενεῖς εἶχαν στό μπουλούκι, καί μόλις καμία καλλιτέχνης τούς παρατοῦσε στή μέση τῆς τουρνέ, ἔτσι καί τήν παντρευόταν κανένας σέ καμία κωμώπολη εἴτε ἔμπαινε σέ μπορντέλο καθ' ὁδόν, τά μπάλωναν μεταξύ τους: ἔπαιζε τόν ρόλο ἡ δεσποινίς Σαλώμη, εἰδικῶς αὕτη μάλιστα ἔπαιζε καί μαντολῖνο. Μάλιστα μία φορά στήν Ἄρτα ἔπαιξε καί ἡ κυρία Ἀντριάνα, φρέσκια λεχώνα, δέν εἶχε σαραντίσει καλά-καλά κι ἔπαιξε τήν «Τόσκα», ἀλλά μέ τό μωρό στήν ἀγκαλιά, καί ἀναγκάστηκαν νά μεταποιήσουν τόν τίτλο, «Τόσκα, μιά μητέρα ντουφεκισμένη», αὐτό τό ξέρω ἀπό τή Τιτίνα, πρώην συνάδελφος πού εἶναι ἐξ Ἄρτης, τώρα ἔγινε ζωγράφος αὕτη, φτιάχνει πορτραῖτα βασιλέων, ἔχει καί σύνταξη, τῆς στέλνουν καί ψάρια κέφαλους ἀπό τήν πατρίδα της, αὐτά τά ψάρια παχαίνουν ὅμως.

Πάω ἐγώ στή δεσποινίδα Σαλώμη, μοῦ δανεῖζει τό κραγιόν εὐχαρίστως. Εὐτυχῶς τό εἶχε στό σπίτι, πρόχειρο, ἦταν χειμῶνας. Τά καλοκαίρια, γιά νά μήν τῆς ἀναλιγώνει, παρακάλαγε στό παρακάτω καφενεῖο καί τῆς τό φύλαγαν στήν παγωνιέρα. Ἀπό τή δεσποινίδα Σαλώμη τό ἔμαθα τό μυστικό κι ἐγώ, καλή της ὥρα, ὅταν μπῆκα στό ἐπάγγελμα καί βγαίναμε τουρνέ: κομπλιμεντάριζα τόν καφετζή τοῦ ἐκάστοτε χωριοῦ καί τοῦ πηγαινα τά καλλυντικά μου, τότε πιά εἶχανε ψυγεῖα, ὄχι παγωνιέρες. Ἀκόμη καί σήμερα τό κραγιόν μου πάντα στό ψυγεῖο μου τό διατηρῶ.

Παίρνω λοιπόν τό κραγιόν ἀπό τή δεσποινίδα Σαλώμη καί τό πάω στή μητέρα μου περίεργη. Ἐβαψε τό στόμα της, πολύ τῆς πηγαινε τό κομμένο μαλλί ἀλλά δέν τό ἤξερε. Φόρεσε τό παλτό της, γυρίζω γρήγορα μᾶς λέει, καρτερᾶτε. Καί ὄντως γύρισε γρήγορα, καί σάν ἀποφασισμέ-

νη. 'Ακοῦστε, μᾶς λέει, τώρα ἐδῶ θά ἔρθει ἓνας κύριος. 'Εσεῖς θά βγεῖτε ἔξω καί σέ μισή ὥρα θά σᾶς φωνάξω. "Αντε νά παῖχτε στήν αὐλή. "Αν ψιχαλίσει, νά μπεῖτε στόν ἀπόπατο, ἤ στήν ἐκκλησία. Καί βάζει νερό στή λεκάνη, βγάζει καί καθαρό προσόψι.

'Εμεῖς βγήκαμε καί μάλιστα κόψαμε κάτι βλαστάρια ἀπό μιά τριανταφυλλιά τῆς κυρίας Κανέλλως, τά ξεφλούδιζαμε καί τά τρώγαμε καί λέγαμε ἄχ πότε θά 'ρθῇ τό καλοκαίρι νά τρῶμε βλαστάρια ἀπό κληματαριά πού εἶναι καί πολύ νόστιμα, τῆς τριανταφυλλιᾶς γλυκοφέρνουν. Καί κρυφτήκαμε πίσω ἀπό τή μάντρα, ἐπειδὴ εἶδαμε νά μπαίνει σπίτι μας ὄχι κανένας κύριος "Ελληνας, ἀλλά ὁ "Αλφιο ὁ 'Ιταλός ἀπό τήν Καραμπινερία. 'Η δεσποινίς Σαλώμη ἦταν στό μπαλκόνι τους, κάτι ἄπλωνε βραδιάτικα καί λέει ἡμαρτον, καλέ 'Αντριάνα, τρέχα νά δεῖς! Βγῆκε καί ἡ κυρία 'Αντριάνα καί ἡ δεσποινίς Σαλώμη μᾶς φώναξε, καλέ, ἔρευνα σᾶς κάνουν, ὅμως ἡ ἀδερφή της τῆς λέει σκάσε Σαλώμη, μὴν κρίνεις, καί τήν ἔμπασε μέσα σπρωχτή.

'Εμεῖς βαρεθήκαμε γιατί οὔτε μέ τά βλαστάρια μᾶς πέρναγε ἡ πεῖνα, καί μπήκαμε στήν ἐκκλησία. "Υστερα εἶδαμε τόν "Αλφιο νά περνάει, ὕστερα ἡ μητέρα μου μᾶς φώναξε παιδιά ἐλάτε τώρα, καί μπήκαμε σπίτι.

'Η μητέρα μου καταχώνιασε κάτω ἀπ' τό κρεβάτι της μιά λεκάνη μέ ἀπόνερα καί μοῦ λέει στρῶσε τραπέζι. Καί ἔφερε στό τραπέζι ψωμί, μιά πανιότα δηλαδή, καί μαργαρίνη καί μιά κονσέρβα καλαμαράκια. Κάναμε σταυρό, φάγαμε καλά, μέχρι πού μᾶς ἔμειναν καί ψίχουλα. Τότε ὁ Σωτήρης σηκώθηκε ἀπ' τό τραπέζι, ἔβγαλε τήν πετσέτα καί λέει τῆς μαμᾶς εἶσαι πουτάνα. 'Η μαμά δέν μίλησε κι ἐγώ σηκώθηκα νά τοῦ χύσω τά μάτια, τόν βάραγα, μετά αὐτός ἄνοιξε τήν πόρτα καί ἔφυγε. Τόν ξαναεἶδα τυχαίως μετά ἀπό εἴκοσι ὀχτώ ἔτη στόν Πειραιᾶ, δέν μοῦ μίλησε,

ἔκτοτε δέν τόν εἶδα πλέον. Ἡ μητέρα μου δέν τόν ξαναεἶδε οὔτε γύρεψε νά τόν ξαναδεῖ.

Πάντως ἐκεῖνο τό βράδυ ξέστρωσα ἐγώ τό τραπέζι καί κοιμηθήκαμε ὠραῖα, χορτάτοι, καί πλέον κοιμόμαστε πιό βολικά μέ τό Φανούλι, καλύτερα δύο σ' ἓνα κρεβάτι παρά τρεῖς. Καί προτοῦ πέσουμε, λέω μαμά θέλετε νά χύσω ἔξω τ' ἀπόνερα τῆς λεκάνης; Ὁχι μοῦ λέει, εἶναι δική μου δουλειά. Καί μοῦ εἶπε εὐχαριστῶ. Καί ἀπό ἐκεῖνο τό βράδυ ἄρχισα νά τῆς μιλάω στόν πληθυντικό μέχρι τόν θάνατό της. Ἀκόμη καί τώρα ὅταν τήν ἐπισκέπτομαι τά ψυχασάββατα, σέ πληθυντικό τῆς μιλάω.

Προτοῦ πέσουμε γιά ὕπνο, ἐπέστρεψα τό κραγιόν στή δεσποινίδα Σαλώμη, ἔπλυνα τά πιάτα, τίναξα τό τραπέζομάντηλο, τά ψίχουλα ὅμως τά κράτησα καί τά ἔσπειρα κάτω ἀπ' τό κρεβάτι μου, ἐκεῖ πού εἶχα θαμμένη τήν πουλακίδα. Καί τή νύχτα σηκώθηκα κρυφά κι ἔφαγα πάλι, ψωμί μέ μαργαρίνη.

Ἀπό κείνη τήν ἡμέρα δέν ξαναπεινάσαμε. Ὁ κύριος Ἀλφιο ξεθάρρεψε σιγά-σιγά καί δέν ἀπαιτοῦσε ἀπό τή μαμά νά λείπουμε ἀπ' τό σπίτι ὅταν ἔμπαινε. Μᾶς ἐπισκεπτόταν δύο φορές τή βδομάδα μόλις σουρούπωνε, κι ἔφερνε ἀπ' ὅλα, λιγοστά βέβαια, ἀλλά μέχρι καί λαδάκι ἔφερε, καί ζάχαρη, ἤθελε νά πίνει ἕναν καφέ μετά. Ἀφοῦ ἔμπαινε καί μᾶς καλησπéριζε καί μεῖς τόν χαιρετούσαμε μέ σέβας, ἔλεγα τοῦ Φάνη μας ἐμεῖς πᾶμε νά παίξουμε καί βγαίναμε ὄξω. Μιά μέρα μάλιστα παίζαμε στή βροχή ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἦταν κλειστή. Καί γύριζε σπίτι της ἡ κυρία Κανέλλω ἐκείνη τήν ὥρα, εἶχε καί ὀμπρέλλα αὐτή, καί μᾶς λέει τί κάνετε ἔξω κακόμοιρα. Εἶναι ντροπή γιά τή γειτονιά μας φώναξε ἀπό ἀπέναντι ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης. Ἐπλεκε αὐτή, ὅλο ἔπλεκε δαντέλλες γιά τό προικίό τῆς Ἀφροδίτης της, καθόταν στό πάνω σκαλί τοῦ

σπιτιοῦ της προπολεμικῶς τὰ βράδια κι ἔπλεκε στό φῶς τῆς κολώνας, νά κάνει οἰκονομία στό ἤλεκτρικό. Τώρα, καί μέ τή συσκότιση τῆς Κατοχῆς, ἡ συνήθεια τῆς εἶχε μείνει. Ὅμως ἡ κυρία Κανέλλω πάει στήν πόρτα μας καί φωνάζει Ἀσημίνα, θά τά ᾽χω ἐγώ ἀπάνω τά παιδιά σου. Καί μᾶς λέει ἐλᾶτε δῶ μαῦρα, καί κολλήσαμε πίσω της κάτω ἀπό τήν ὀμπρέλλα καί μᾶς ἀνέβασε σπίτι της, διώροφο εἶχε. Μᾶς ἔκανε φασκόμηλο καί τοῦ ᾽βαλε μέσα ἀπό ἓνα σῦκο τσαπέλα γιά νά τό μελώσει. Ἐμεῖς τό ἤπιαμε καί μετά φάγαμε καθένας τήν τσαπέλα του. Ἡ κυρία Κανέλλω κοίταζε ἀπ' τό παράθυρο καί μᾶς λέει, τώρα πηγαίνετε, μπορεῖτε νά γυρίστε σπίτι σας, ἄντε.

Ἡ κυρία Κανέλλω μέ βρῆκε μία μέρα στόν δρόμο καί μοῦ λέει, παιδί μου, νά σέβесαι τή μάνα σου πιό πολύ τώρα, ἄσε τή γειτονιά νά λέει.

Ἡ κυρία Κανέλλω ἦταν στήν Ἀντίσταση. Τό ξέραμε. Ὅμως, κι ἄς ἔκανε ἀντίσταση, ἦταν καταδεχτική μέ τήν οἰκογένειά μας καί πάντα μᾶς καλημέριζε φωτεινά. Ἦταν ὁμορφη μέ σγουρά μαλλιά σάν αὐτά πού εἶχα δεῖ σέ ἄγαλμα θεᾶς ὅταν μᾶς πῆγαν προπολεμικῶς σχολική ἐκδρομή στήν Ἀρχαία Ὀλυμπία. Μόνο πού εἶχε καί φουρκέτες στά μαλλιά της, ἐνῶ κανένα ἄγαλμα δέν ἔχω δεῖ μέ φουρκέτες. Οἱ φουρκέτες ἦταν κοκκάλινες καί χοντρές, τίς εἶχα προσέξει γιατί τῆς μητέρας μου ἦταν συρματένιες.

Ἡ κυρία Κανέλλω ἦταν ψηλή σάν ἄντρας, περπατοῦσε κι ἔτριζε ὁ τόπος. Δούλευε τηλεφωνήτρια στό Τηλεγραφεῖο, τὰ Τρία Τ τό λέγαμε τότε, τριατατικός ὑπάλληλος. Καί σήμερα, περασμένα τὰ ἐβδομήντα, ἔτσι περπατάει, σάν τόν Ροβῆρο τόν κατακτητή, ἀντροῦτσος, ωραία γυναίκα, ἄν καί τῆς λείπει βέβαια ἡ δικιά μου ἡ θηλυκότητα. Τά προπολεμικά βραδάκια καθόταν στήν ξύλινη σκάλα τους μέ τήν ἀδερφή της καί τραγουδοῦσαν, εἶτε «Τά μά-

τια, τὰ δικά σου τὰ μάτια», εἶτε «Μὴν κλαῖς ἀναίτια, ἦταν μιὰ τρέλα μου, μιὰ περιπέτεια, μονάχα μιὰ». Τό τραγουδοῦσαν κάθε βράδυ ἂν καὶ δέν τό βελτίωσαν ποτέ, τίμιες κοπέλες ἀλλὰ φάλτσες. Μέ τό πού ἄρχισε ἡ Κατοχή δέν ξανατραγουδῆσαν. Ἡ ἀδερφή της ἐξαφανίστηκε, εἶπαν εἶχε βγεῖ στό βουνό μέ τόν μνηστῆρα της.

Τώρα πλέον ἡ κυρία Κανέλλω τραγουδάει πάλι, ἂν καὶ τραγουδία πού ἐγώ δέν ἐγκρίνω πολιτικῶς. Μένει πάντα στάς Ἐπάλξεις, ἀλλὰ ἔχει παιδιά στάς Ἀθήνας. Καί ὅταν ἔρχεται νά τά δεῖ, μοῦ κάνει καί μιὰ ἐπίσκεψη. Καί ὅσο ἐτοιμάζω ἐγώ τόν καφέ, τήν ἀκούω πού ψιλοτραγουδάει, φάλτσα καί τώρα, ἀλλὰ δέν τῆς τό χτυπάω ἐπειδὴ θίγεται, πάντα εἶχε μεγάλη ἰδέα γιά τό τραγούδι της. Τά παιδιά της πρόκοψαν, ἔχει μέχρι καί κόρη παντρεμένη στήν Εὐρώπη, ὅμως δέν ἔγινε ἀκατάδεχτη κοινωνικῶς. Ὁμορφογυναίκα, χήρα καί συνταξιούχος, ἡ σύνταξη ἀπό τόν δικό της κόπο· ἅμα τῇ δεῖς ἀπό πίσω τήν περνᾷς γιά συνουμῆλική μου, ἔτσι τῆς λέω γιά νά τήν κομπλιμεντάρω. Αὐτό, μοῦ τό σύστησε ψυχίατρος, μετά πού ἔπαθα κρίση ἐπί σκηνῆς καί ἔκτοτε δυσκολεύομαι νά βρῶ δουλειά σέ θίασο τῆς προκοπῆς. Ὁ θιασάρχης μου μέ πῆγε στόν ψυχίατρο, βεβαίως μέ τό βιβλιάριό μου τοῦ ΙΚΑ. Μή στενοχωριέσαι κοπέλα μου, μοῦ εἶπε ὁ γιατρός. Ἔβγα στή σύνταξη νά ξεκουραστεῖς. Καί νά μιλᾷς καλά γιά τούς ἀνθρώπους, ἅμα λές καλή κουβέντα γιά τόν ἄλλον, γίνεται φάρμακο γιά σένα, τό ἔχετε οἱ καλλιτέχνες νά κακολογεῖτε, εἰδικά ἐσεῖς τοῦ θεάτρου, γι' αὐτό δυστυχεῖτε.

Καί ἔκτοτε δέν φοβᾶμαι ἅμα παθαίνω κρίση, οὔτε βγαίνω στά παράθυρα πλέον. Κλείνω τὰ τζάμια καί περιμένω, ποῦ θά μοῦ πάει, κρίση εἶναι λέω, θά περάσει, σέ πέντε-ἕξι ὥρες θά περάσει. Δαγκώνω μάλιστα καί μία πετσέτα νά μὴν ἀκούγομαι, αὐτό τό ἔχω δεῖ στόν κινημα-

τόγραφο. Γι' αυτό κομπλιμεντάρω τήν κυρία Κανέλλω για τή μέση της καί τήν ἐμφάνισή της, ἄλλωστε εἶναι μία χαρά κυρία, καί μέ σύνταξη βαρβάτη.

Εἶχε παντρευτεῖ προπολεμικῶς αὐτή, μ' ἓναν πολύ ὠραῖο ἄντρα, καί δουλευταρά, κι ἔκαναν τέσσερα παιδιά ἀπανωτά, ἡ Κατοχή τήν βρῆκε μέ τρία κουτσούβελα καί τόν ἄντρα της νά μή δουλεύει πλέον. Αὐτός, εἶπανε, ἄνοιξε τό παράθυρο μεσάνυχτα, καί τόν βάρεσε ἀερικό, χαστούκι στά μάτια, μπορεῖ ὅμως νά 'τανε καί μάγια, βλέπεις ὁ κόσμος ὅπου δεῖ ὁμορφιά καί εὐτυχία ζηλεύει. Ἐκτοτε ὁ ἄνθρωπος ἔπασχε ἀπό φόβο καί δέν ξαναβγῆκε ποτέ ἀπό τό σπίτι τους, μόλις πατημένα τά τριάντα τρία νά σκεφτεῖς. Ὁμορφάντρας. Βοηθοῦσε στό νοικοκυριό, φύλαγε τά παιδιά ὅσο ἔλειπε στό τηλεγραφεῖο ἡ γυναίκα του, ἔμαθε νά μερεμετίζει καί παπούτσια, μᾶς μπάλωνε καί τά δικά μας, δωρεάν ὁ ἄνθρωπος! Μόνο μὴν τοῦ 'λεγες νά βγεῖ ἀπό τό σπίτι! Στό χαγιατί βγῆκε δύο φορές ὅλες κι ὅλες, μέ τήν Ἀπελευθέρωση. Ἀπό τό σπίτι τους βγῆκε μετά ἀπό τριάντα τέσσερα χρόνια μέ τιμή καί μέ σέβας, τόν κατεβάσανε τά ἴδια του τά παιδιά σέ κάσσα ἀνοιχτή, κηδεῖα στή Μητρόπολη δέ, δέν ἐφείσθη ἐξόδων ἡ κυρία Κανέλλω. Καί στό Τηλεγραφεῖο δούλευε διπλή βάρδια, μετά πήγαινε οὐρά γιά τό συσσίτιο καί μετά γύριζε σπίτι μέ τό πληγούρι στό συφερτάσι, τάιζε τά παιδιά, ἔβανε μπουγάδα νυχτιάτικο, καί τό πρωί ὥρα ἐφτά ἔφευγε γιά δουλειά.

Τίς Κυριακές ἔβγαιναν μέ τή δεσποινίδα Σαλώμη στά γύρω χωριά γιά πλιάτσικο, πήγαινε καί ἡ Ἀφροδίτη κοντοβήχοντας, ἄντεχε ἀκόμη τότε. Κλέβαν τίποτα φρουτο ἀπό φράχτη, ἔμπαιναν καί σέ ξένα μπουστάνια κι ἄρπαζαν ὅ,τι πρόφταιναν, πολύ ἐπίφοβο αὐτό, οἱ χωριάτες τότε εἶχανε ὅπλα παράνομα καί σέ σκαγιαζανε προληπτικῶς,

προτοῦ πατήσεις στό χτῆμα τους. Μιά φορά βρήκανε καί
μιά γελάδα νά βόσκει, καλέ δέν εἶναι ἀρμεγμένη κάνει ἡ
κυρία Κανέλλω, πέφτει ἀπό κάτω ἀνάσκελα καί θηλάζει,
μετά σηκώθηκε, βάσταξε τήν ἀγελάδα καί βυζάξανε καί ἡ
δεσποινίς Σαλώμη καί λίγο ἡ Ἀφροδίτη. Καί ἀπό τότε
κουβαλοῦσε μαζί κι ἓνα μπουκάλι, ἀλλά δέν τῆς ξαναέτυχε
ἀγελάδα ἀδέσποτη.

Ἐμεῖς παραξενευόμαστε πού, ἅμα ξεκινοῦσαν γιά τά
χωριά, ἔφευγαν μέ τράστο καί καλάθια γεμάτα λαχανίδα.
Ἀργότερα ἔμαθα πώς κουβαλοῦσαν χειροβομβίδες. Ἦταν
σύνδεσμοι, ἀρχηγός ἡ κυρία Κανέλλω, τά πήγαιναν σέ ἀ-
ντάρτες, ποιός νά τίς ὑποψιαστεῖ ξενηστικωμένες γυναῖ-
κες, ἡ Ἀφροδίτη δεκαεφτά χρόνων μάλιστα. Ἡ δέ δε-
σποινίς Σαλώμη ἔπαιρνε μαζί καί τό μαντολῖνο της, δῆθεν
πήγαιναν ἐκδρομή νά ξεσκάσουν οἱ μурλές. Τίς χειρο-
βομβίδες τίς παράδιναν στό Θανασάκι τοῦ Ἀνάγνου, τοῦ
δασκάλου στό χωρίον ἡ Βούναξος, ἓνα παρλιακό στήν ἡλι-
κία μου.

Τό μισό Τηλεγραφεῖο τό εἶχαν ἐπιταγμένο οἱ Ἰταλοί.
Ἡ κυρία Κανέλλω κατάφερε νά μάθει κάτι ψευτο-ἰταλικά,
βρῆκε μέθοδο ἄνευ διδασκάλου, δαιμόνιο θηλυκό, καί ἄ-
κουγε τίς συνεννοήσεις τῶν Δυνάμεων Κατοχῆς. Αὐτά τά
ἔγραφε σέ σημειωματάκι πού τό ἄφηνε στά δημόσια οὐρη-
τήρια, ἄλλο σκάνδαλο κι αὐτό, γυναίκα σέ ἀντρικά οὐρητή-
ρια, πολλοί τήν εἶχαν τότε ὑποψιαστεῖ γιά ἀνηθικότητα.
Μάλιστα ἓνας γέρος μέσα στά οὐρητήρια συγχύστηκε καί
τῆς λέει τί θές ἐδῶ ἐσύ, ἀντροῦτσος εἶσαι μωρή; Ἐκείνη
ὅμως ἀτρόμητη, ἄντε μπάρμπα, τοῦ κάνει, κουμπώσου,
καί δέν ἔχεις καί τίποτα σπουδαῖα πράματα νά μᾶς δεί-
ξεις.

Αὐτά τά ἔμαθα ἀργότερα, διαδόθηκαν ὅταν τῆς ἔδωσαν
καί παράσημο, ἐπί Δημοκρατίας. Ἄν καί ἀκούστηκε πώς,

κάποτε, εξαιτίας τὰ στραβά ἰταλικά της, ἔδωσε λάθος πληροφορία καί τίναξαν λάθος γέφυρα, αὐτά ὅμως μπορεῖ νά τὰ διαδίδουν καί οἱ ἀντίζηλές της, τή ζήλευαν πού ἦταν γλωσσομαθής. Πάντως τότε, κάθε τόσο, κάποιος χωριάτης πήγαινε στό τηλεγραφεῖο ὥρα ἐργασίας, καί τῆς ἄφηνε ἓνα κοφίνι μέ χόρτα εἴτε πατάτες, πεσκέσι ἀπ' τὴν κουμπάρα σου, κυρά-κουμπάρα, τῆς ἔλεγε. Διαδόθηκε πώς ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε πιάσει ἀγαπητικό. Μονάχα ἡ μάνα μου δέν τό πίστεψε καί τὴν ὑπερασπιζόταν (εἶχε τὸν κύριο Ἄλφιο τότε), ἀγαπητικό ἡ κυρία Κανέλλω ἀποκλείεται, φώναζε ἡ μάνα μου, εἶναι τίμια. Μέχρι πού τὰ μαθε ἡ ἴδια ἡ κυρία Κανέλλω καί λέει τῆς μάνας μου σκάσε μωρή Ἀσημίνα, ἅς' το νά διαδίνεται, μή μέ ὑποψιαστοῦνε τρομάρα σου! Διότι ἦταν πατριώτισσα ἀδάμαστη. Τό κοφίνι περιεῖχε χειροβομβίδες, σφαῖρες καί λοιπά πυρομαχικά κάτω ἀπ' τίς πατάτες. Κι αὐτή ἡ μουρλή περνοῦσε μπροστά ἀπὸ τὴν Καραμπινερία μέ τό πεσκέσι κορδωτή, ἦταν βλέπεις πέρασμα γιὰ τό σπίτι της. Καί ἀπὸ τό πολύ βάρος τῆς ἔφευγαν τὰ πάκια. Οἱ Ἱταλοί τῆς Καραμπινερίας τὴ γνῶριζαν διότι κάμποσοι ἀπὸ δαύτους δούλευαν μαζί της στὸν τηλέγραφο. Μάλιστα μιὰ μέρα ἓνας τῆς λέει, σινιόρα, νά σέ βοηθήσω, μόλις τὴν εἶδε ν' ἀκουμπάει τό κοφίνι δίπλα στὴ σκοπιά τοῦ Ἱταλοῦ γιὰ νά πάρει ἀνάσα, ἦτανε γκαστρωμένη πάλι. Μπράβο νά χαρεῖς, τοῦ κάνει ἐκείνη, καί κουβάλησαν μαζί τό κοφίνι μέ τὰ πυρομαχικά μέχρι τό σπίτι της. Μαντζαρία, ἔ, τῆς λέει ὁ Ἱταλός (αὐτό θά πεῖ στά ἰταλικά «φαῖ»). Τί νά κάνεις, ἔχω τεσσεράμιση μπαμπίνα νά ταῖσω, τοῦ λέει ἡ θεόμουρλη.

Ὅταν ἔδειξε πιά ἡ κοιλιά της, κυρά μου λωλάθηκες τῆς λέει ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης, γκαστρώθηκες μέσα στὴν πεῖνα καί στό λιμό! Πῶς θά τό βγάλεις πέρα; Ἐγώ, τῆς

δικαιολογεῖται ἡ κυρία Κανέλλω, δέν τό πολυήθελα, θά μ' ἄμποδάει καί στή μεταφορά τῶν πολεμοφοδίων, ἀλλά βλέπεις ὁ ἄντρας μου, ὅλο κλεισμένος μέσα, τοῦ λείπει κι ὁ κινηματογράφος, τά γλυκά πού τοῦ ἀρέσουνε ποῦ νά τά βροῦμε, ἔ, τί ἄλλη διασκέδαση νά τοῦ προσφέρω; Καί οὔτε κουβέντα γιά νά τό ρίξει, πού τῆς πρότεινε ἡ ἴδια ἡ Πλαστουργίνα, μαία πτυχιοῦχος καί πολύ τίμια. Ἡ κυρία Κανέλλω δούλευε μέ τήν κοιλιά στό στόμα, καί πήγαινε καί τίς ἐκδρομές της μέ τίς χειροβομβίδες.

Μιά μέρα ὅμως τήν καλοῦν στήν Καραμπινερία γιά ἀνάκριση, φαίνεται κάποιος κάρφωσε γιά τίς ἐκδρομές μέ τό μαντολῖνο, δηλαδή ξέρω ποιιά τό κάρφωσε ἀλλά δέν μιλάω, αὐτή εἶναι πιά κυρία βουλευτοῦ, ἄσε μή μπλεχτῶ καί μοῦ κόψουνε τή σύνταξη.

Ἐμεῖς τά γνωρίζαμε ὅλα περί ἀντιστάσεως, πλήν, ἀδερφό καί μάνα μακάρι νά μᾶς ἔσφαζαν, ἄχνα δέν θά βγάναμε, παρότι ἐθνικόφρονες ἐμεῖς τότε. Ἡ μητέρα μου μ' ἔστειλε στόν κύρ Ἀλφιο νά προλάβει, δέν τόν βρῆκα. Τήν κράτησαν, τῆς ἔκαναν πέντε ὥρες ἀνάκριση στήν Καραμπινερία, ὅπου ἔφαγε καί ξύλο, ἐφτά μηνῶν ἔγκυος ἡ κοπέλα. Εὐτυχῶς κάποια στιγμή πρόλαβε καί γύρισε ὁ κύρ Ἀλφιο, μή τή σινιόρα τούς λέει, τήν ξέρω ἐγώ ἀπ' τό Τηλεγραφεῖο. Καί σ' ὅλο τό μεταξύ ἡ Κανέλλω ἡ μουρλή νά τούς λέει παρατᾶτε με μωρέ νά φύγω, ἔχω βάρδια καί θά μοῦβάλουν πρόστιμο! Τελικῶς τήν ἀφήσανε. Ἀπό τό πολύ ξύλο τῆς εἶχε φύγει τό ἓνα παπούτσι, τσόκαρο ἀπό ξύλο μασίφ φοράγαμε τότε, κι αὐτή, μόλις πού τῆς εἶπαν ἐμπρός βία, κατέβηκε τή σκάλα τσακιστή.

Ὅταν βγῆκε στόν δρόμο κατάλαβε πῶς ἦταν μονοσάνδαλη κι ἀρχινάει νά σκούζει, Καποράλο, τό παπούτσι μου ρέ! Ὅπου ἀνοίγει ἓνα παράθυρο ἀπάνω καί τῆς σαῖτώνουν τό τσόκαρο, τή βρῆκε στό κούτελο, πῶς δέν τήν ξέκαμε

τή χριστιανή ἀπορίας ἄξιον, διότι τά τσόκαρα διά κυρίας ἐζύγιζαν κάπου δύο ὁκάδες τό ἓνα. Τέλος πάντων, πῆρε τό παπούτσι της κι ἔφυγε βρίζοντας, μ' ἓναν καρούμπαλο τόσο στό κούτελο, τί βρισίδι πάτησε στήν Ἰταλία ὁλάκερη· δέν λέγεται.

Τότε ὅλες οἱ γυναῖκες φοροῦσαν παπούτσι ἐξώφτερνο ἀπό ξύλο, ποῦ νά βρεθεῖ πετσί γιά σόλιασμα. Μόλις ἔλειωσε ὅ,τι εἶχαν ψωνίσει προπολεμικῶς, γενικεύτηκε τό τσόκαρο. Αὐτό ἀρχικῶς ἦταν πατούμενο μόνο γιά πλύστρες, νά μή γλιστρᾶνε στίς σαπουνάδες, καί μάλιστα γιά πλύστρες ἄπορες. Ὅμως οἱ κατοχικές γυναῖκες τό ἔκαναν μόδα, κι ἔτσι ἀναγκαστικῶς τό φόρεσαν καί οἱ κυρίες οἰκογενείας. Τό κάτω μέρος ἦτανε ξύλο μονοκόμματο μέ πολύ ψηλό καί πολύ χοντρό τακούνι, σάν πολεμίστρα. Ἀπό πάνω, ἔπλεκαν μέ τό βελονάκι διάφορα κομμάτια, τό σχέδιο τό ξεσήκωναν ἀπό κουρτινάκια, τά ἔδιναν σέ τσαγκάρη, αὐτός τά κάρφωνε καταλλήλως, καί γινότανε μοντέλλο ἐξώνυχο καί ἐξώφτερνο, χειμῶνα καλοκαίρι. Τόν χειμῶνα τό φοροῦσαν μέ κάλτσα ψηλή καί σοσσόνι, γιά τό κρῦο, ὅλο χιονίστρες ἔβγαζαν. Ἔτσι καί περνοῦσαν τρεῖς γυναῖκες ταυτοχρόνως στόν δρόμο, βγαῖναν οἱ Ἰταλοί τῆς Καραμπινερίας στό μπαλκόνι τους μέ ὄπλο, τά τσόκαρα ἀκούγονταν σάν μυδράλλια στήν ἄσφαλτο. Καί πολύ συχνά ἀκούγεσθε μέσ' ἀπ' τό σπίτι σου κραυγές ἀγωνίας καί πόνου· κάποια εἶχε στραμπουλήξει ἀστράγαλο. Τί τό θέλαν οἱ χριστιανές, δεκατρεῖς πόντους τακούνι μασίφ ξύλο; Ἀπό τόσο ὕψος, καί μέ τή μόνιμη ζαλάδα ἀπό τήν ἀσιτία, ὅλο ἐξαρθρώσεις συνέβαιναν στόν δρόμο, τό πάθαιναν καί κυρίες τῆς καλῆς κοινωνίας. Ἐγώ τσόκαρο φόρεσα λίγο πρίν ἀπό τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση, πού ἄρχισα νά γίνομαι δεσποινιδούλα.

Σέ ἕξι βδομάδες μετὰ τό ξυλοφόρτωμα, γέννησε ἡ κυ-

ρία Κανέλλω. Τῆς ἤρθαν οἱ πόνοι βράδυ, κυκλοφορία ἀπαγορευμένη, ὅλα ἀνάποδα τὰ ῥτιαχνε κι αὐτὴ ἡ γυναῖκα, ποιὸς νὰ τρέξει νὰ φέρει τὴ μάνα της, πού ἔμενε στὴν ἄλλη ἄκρη τῶν Ἐπάλξεων; Βέβαια, προσφέρθηκε νὰ τὴν ξεγεννήσει δωρεάν ἡ κυρία Πλαστουργίνα, μαῖα πτυχιούχος καὶ πολὺ τίμια, ἔμενε στὴ συνοικία Λάπαθο αὐτὴ, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐμπιστεύονταν οἱ γυναῖκες διότι ἦταν ἐπιστήμων καὶ νεαρή, θέλανε μαμὴ πρακτική. Εὐτυχῶς, ὅ,τι ἔφευγε ἀπὸ τὸ σπίτι μας ὁ κύρ Ἀλφιο καὶ μέ πῆγε συνοδεία, φέραμε τὴ μάνα της καὶ τὴν ξεγέννησε μιά χαρά. Ἐμένα ἡ γριά μέ κράτησε νὰ βράζω νερό, καὶ μόλις ἀνοίγα τὴν πόρτα καὶ τῆς ἔδινα τὸν τέντζερη μ' ἔβριζε, πού τῆς κουβάλησα, ἔλεγε, Ἰταλό στό σπίτι της καὶ θά τῆς βγάλουν τ' ὄνομα πῶς ἔχει ἀγαπητικό ἐχθρό τῆς πατρίδος. Πάντως τὸ παιδί βγῆκε μιά χαρά ἀγόρι, τὸ ἀποσπóρι μου ἔλεγε ἡ κυρία Κανέλλω, ποῦ νὰ ἤξερε πῶς θά 'κανε κι ἄλλο μεταπολεμικῶς, ἐπὶ Σκόμπυ.

Καὶ τὸ πρωὶ μετὰ τὴ γέννα, στό πόδι ἡ Κανέλλω. Βυζαίνει τὸ νεογέννητο, τὸ φασιώνει, φασιώνεται κι ἡ ἴδια, κατὰ τίς δέκα παίρνει τὸ συφερτάσι κι ἓνα κατσαρόλι συμπληρωματικό, κι ἐτοιμάζεται νὰ βγεῖ. Ὅπου, τούρκος ἡ μάνα της: μωρὴ τσαούσα, μωρὴ ἄθεη ἀφρισμένη, θά βγεῖς ὅξω! Ἀδιάβαστη καὶ προτοῦ σαραντίσεις, λεχῶνα ἀκάθαρτη ἀκόμη! Πλὴν, ποῦ νὰ τὴν κρατήσεις τὴ λεχῶνα, δὲν ἤθελε νὰ χάσει τὸ συσσίτιο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Στὴν οὐρά γιὰ τὸ πληγούρι, τὴ βλέπουν οἱ γειτόνισσες, ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα, τοῦ θιασάρχου, τὴ βλέπουν ξεπνοῖσμένη καὶ ξαιματωμένη καὶ σπιρτόξυλο, κι ἅς εἶχε φασιωθεῖ αὐτὴ γιὰ νὰ δείχνει ἔγκυος, ἀλλὰ ματαίως ἦτανε καὶ κάτασπρη, τόσο αἷμα εἶχε χάσει στὴ γέννα, τὰ μάτια βασιλεμένα καὶ παρότι προσπαθοῦσε νὰ περπατάει σάν τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανό,

ὁμως τρέκλιζε. Καλέ, τῆς λέει ἡ κυρία θιασάρχου, τί ἔπαθες, ποῦ 'ναι ἡ κοιλιά σου; Τὴν πασπατεύουν γιὰ ἐξακρίβωση καὶ τὴ γυρίζουν σπίτι σηκωτὴ, αὐτὴ γκάριζε πῶς χάνει τίς μερίδες της, τότε βγῆκε στὸν δρόμο ἡ μητέρα μου. Ἐξαιτίας ὁ κύρ Ἄλφιο, ἡ μητέρα μου δέν στεκόταν ποτέ στὴν οὐρά γιὰ συσσίτιο, πήγαινα ἐγὼ μέ τὰ κουπόνια, χρησιμοποιούσαμε παρανόμως καὶ τὸ κουπόνι τοῦ Σωτήρη μας πού μᾶς εἶχε παρατήσει, οἱ κυρίες τοῦ Ἐρυθροῦ μοῦ ἔδιναν τὴ μερίδα του, ποῦ νά μέ ὑποψιαστοῦν πῶς ἔκανα ἀπάτη ἐγὼ, μικρὸ πλάσμα.

Μέ τὴ λεχωνιά τῆς κυρίας Κανέλλως πρωτοφάνηκε στὴν οὐρά τοῦ συσσιτίου καὶ ἡ μητέρα μου, νά τῆς παίρνει τίς μερίδες της, μία βδομάδα συνέχεια. Οἱ κυρίες τοῦ Ἐρυθροῦ ἀρχικῶς τὴν εἶχαν διώξει, ἀλλὰ πῆγε ὁ κύρ Ἄλφιο καὶ τούς εἶπε κάτι, κι ἔτσι ἔδιναν τὸ συσσίτιο γιὰ τὴν οἰκογένεια Κανέλλως δίχως ἀντίρρηση, καὶ μία κουταλιά παραπάνω μάλιστα. Αὐτό, ἐπὶ μία ἐβδομάδα, ὅσο ἡ κυρία Κανέλλω ἔμεινε κλινήρης. Οἱ ἄλλες στὴν οὐρά πέταγαν σπόντες γιὰ τὴ μάνα μου, ἔρχεται ἡ δοσίλογη, ὁμως ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα ἔπαιρναν τὸ μέρος μας καὶ ἄς ἤμαστε δοσίλογοι. Ἡ Ἀφροδίτη δέν ἐρχόταν στὴν οὐρά, διότι τότε μόλις εἶχε κολλήσει τὴ φθίση.

Καὶ ὅταν ἡ λεχώνα ξεγέρεψε, ἡ μητέρα μου δέν ξαναπῆγε στοῦ συσσιτίου. Ἡ κυρία Κανέλλω ὁμως μᾶς μιλοῦσε καὶ διατηροῦσε μαζί μας σχέσεις πάντα, ἀκόμη καὶ μετὰ πού βγάλανε τὴ μαμά μου στὴ διαπόμπευση, ἀμέσως μετὰ τὴ λεγόμενη Ἀπελευθέρωση. Μόλις στήθηκε πάλι στὰ πόδια της, ἄρχισε νά φροντίζει καὶ γιὰ τὴν Ἀφροδίτη· ἡ φθίση της εἶχε προχωρήσει, ἀλλὰ ὅλο ἔπλεκε δαντέλλα. Μιά μέρα πού εἶχε πάει ἡ Κανέλλω νά παρακαλέσει κάποιον βλάχο γιὰ λάδι καὶ αὐτός τὴν ἔδιωξε, γύριζε φαρμακωμένη νά

τό πεῖ στή μάνα τῆς Ἀφροδίτης, ὅπου στόν δρόμο τυχαίνει μπροστά της μιά ψηλή, παχιά, κόρη ἐφημεριδοπώλου, τοῦ Κούπα, ἡ βαρβάτη τοῦ Κούπα τή λέγαμε καί τή θεωρούσαμε τήν πλέον ὠραία ἐπειδὴ ἦταν παχιά, κοίτα τη πῶς τρέχουν τά ξίγκια ἀπό πάνω της λέγαν οἱ ἄντρες καί τοὺς τρέχανε τά σάλια, αὐτὴ ὅμως δέν γύριζε νά κοιτάξει ἄνθρωπο, διότι τήν εἶχε σπιτωμένη ἓνας Ἰταλός ἀξιωματικός. Τή βλέπει μπροστά της ἡ κυρία Κανέλλω, ἔτσι πού γύριζε φαρμακωμένη, ἡ ἄλλη περνάει ἀεράτη καί τριζάτη, ὅπου τήν ἀρπάζει ἡ κυρία Κανέλλω καί τῆς ρίχνει ἓνα μπερντάχι πού ἡ ἄλλη βλαστήμησε τήν ὥρα πού γεννήθηκε. Καί ὅσο τίς ἔτρωγε ὅλο ρωτοῦσε, στόν πληθυντικό πάντα, τί μέ δέρνετε κυρία μου, ποιά εἴσθε, γνωρίζομεθα, τί σᾶς ἔκανα; Δέν σέ γνωρίζω, μωρή, τῆς κάνει ἡ Κανέλλω, ἀλλά εἶσαι χοντρή! Γι' αὐτό σέ δέρνω!

Καί αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη βοήθεια πού μπόρεσε νά προσφέρει στήν Ἀφροδίτη, ἡ ὁποία στό μεταξύ εἶχε ρέψει.

Ἡ Ἀφροδίτη πρῶτα ἦταν πολύ ὁμορφη. Εἶχε στῆθος. Ἐπλεκε δαντέλλα μαζί μέ τή μητέρα της, γιά εἶδη προικός, ὅμως, μέ τήν Κατοχή ποῦ νά βρεῖ πελατεία. Ἐγώ, στῆθος δέν εἶχα ποτέ, δέν ἀπόχτησα οὔτε ὅταν ἀπελευθερωθήκαμε, καί μεταγενεστέρως στό θέατρο μοῦ τό χτύπαγαν θαυμαστές καί ἐραστές, ὅλο καλαμοβύζα μ' ἔλεγαν. Ἡ Ἀφροδίτη, ἐκτός ἀπό στῆθος, εἶχε χρώματα ὠραῖα σάν τοῦ σταφυλιοῦ, καί μάτια καταγάλανα, ἡ μόνη γαλανομάτα, ὅλες μας οἱ λοιπές στή γειτονιά ἤμαστε μαυροτσούκαλα, μήν κοιτᾶς ἐγώ πού ἔγινα ξανθιά ἀπό Δικτατορίας καί ἐντεῦθεν. Εἶχε καί ὠραῖο γέλιο καί μαλλιά σάν νά τῆς τά κατσάρωνε τό ἀεράκι. Κρουστό κορίτσι. Μέ τή φθίση, μέσα σ' ἕξι μῆνες ἦρθε κι ἔγινε σάν πετσί μαυρισμένο, ὅπως οἱ μούμιες τῶν ἀγίων. Τά μάτια της ξάσπρισαν. Ἡ μάνα μου τῆς πήγαινε λίγη μαργαρίνη, ὅ-

ταν μᾶς ἔφερνε ὁ κύρ Ἄλφιο, ὅμως τό κορίτσι ὅλο ἀδυνα-
τιζε. Τά γόνατά της ἦταν πιό χοντρά ἀπό τά μπούτια της.
Κάνε κουράγιο, κορίτσι μου, τῆς ἔλεγε ἡ μάνα της, ὅλο
πλέκοντας μέ τό βελονάκι, κοντεύουμε, τό εἶπε καί ὁ κύ-
ριος Τσώρτσιλ. Ἐπειδή τότε πιά μαθαίναμε ἀπ' τά παρά-
νομα ραδιόφωνα πώς ὁ Τσώρτσιλ προχώραγε καί ὁ Χίτ-
λερ θά λύγιζε. Τά ἴδια νέα ἔφερνε καί ἡ κυρία Κανέλλω
ὅταν γύριζε ἀπό ἐκδρομή γιά πολεμοφόδια, μέ τό καλάθι
γεμάτο ἄγρια ἀγκιναράκια. Θεόμουρλη γυναίκα. Μία μέ-
ρα, μᾶς εἶχε πεῖ, ἐκεῖ πού πήγαινε ζαλωμένη σφαῖρες, ἀ-
νεβαίνει σ' ἓνα βουναλάκι, ἡ φύσις γύρω ἦταν στολισμένη
μία κούκλα (τί ἀνάγκη εἶχε αὐτή!) καί λέει στή Σαλώμη
μωρ' θά τό πανηγυρίσω: θά πετάξω μιά χειροβομβίδα,
τόσον καιρό τίς κουβάλαγα, μᾶς δικαιολογιόταν ἀργότε-
ρα, καί τό μπάμ τους δέν τό εἶχα ἀκουσμένο. Στήνεται
λοιπόν κατάκορφα στό βουναλάκι, βγάζει τήν περόνη, ἔτσι
μᾶς τήν εἶπε, καί σαῖτώνει τή χειροβομβίδα κάτω. Ἀντι-
βούιξε ἡ ἄνοιξη, ὁ τόπος ὅλος γύρω, μάλιστα ἔσπασε καί
μιά χορδή στό μαντολῖνο τῆς Σαλώμης. Ἀπό κάτω μα-
κριά, πετάγονται ἀπό τά βάτα δύο Γερμανοί μέ τά βρακιά
κατεβασμένα μέχρι τ' ἄρβυλα, γύρευε τί κάναν μέσ στά
βάτα, τίποτα ἀνωμαλίες θά ἔκαναν αὐτοί, καί τούς ἔκοψε
πάνω στή γλύκα μέ τήν ἐκρηξη. Στούς Γερμανούς, οἱ ἀ-
νώτεροι τούς ἀπαγόρευαν νά πηγαίνουν μέ ντόπιες, γι'
αὐτό εἶχε βγεῖ σχόλιο ὅτι τά βολεύανε μεταξύ τους.

Τό παράθυρο τῆς κυρίας Κανέλλως τό ἔβλεπε ἥλιος ὅλη
μέρα. Ἀργότερα πού ὁ Φάνης μας ἔπαθε ἀδενίτιδα ἐπει-
δή ψήλωσε πρόωρα καί ὅλο ἔμενε στό κρεβάτι, τά μεσημέ-
ρια ἡ κυρία Κανέλλω τόν ἐφώναζε καί τόν κάθιζε στό
παράθυρο, ὁ ἥλιος ἔχει θερμίδες καί γιατρεύει, μᾶς ἔλεγε.
Τοῦ δίναμε καί φάρμακο, ἀντιπυρίνη, κάτι σάν κινίνο χῦμα
ἦτανε ἀλλά πολύ κίτρινο καί πικρό. Τοῦ δικοῦ μας σπιτιοῦ

τό παράθυρο δέν εἶχε ἥλιο, ισόγειο βλέπεις καί τό σκίαζε ἡ ἐκκλησία.

Σκέφτηκε τότε ἡ κυρία Κανέλλω νά παίρνει καί τήν Ἀφροδίτη γιά νά λιάζεται, ὅμως τήν Ἀφροδίτη δέν τήν ἔνοιαζε τίποτα πλέον καί χαμογελοῦσε. Δέν τήν ἔνοιαζε οὔτε πού δέν τούς ἔστελνε νέα του ὁ πατέρας της ἀπό τ' ἀντάρτικο. Ἄσε πού στό μεταξύ εἶχανε πιάσει κάτι βροχές ἀφύσικες. Ἡ Ἀφροδίτη καθόταν στό παράθυρό της μέ τίς ὥρες, μέ τό κουρτινάκι μισοτραβηγμένο, ἡ ματιά στυλωμένη πέρα, ἀλλά δέν κοίταζε τίποτα. Μετά πού κατάρπεσε, τήν κουβαλοῦσε ἀγκαλιά ἡ μάνα της καί τήν ἀπίθωνε στήν καρέκλα. Ὡρες-ὥρες ἔφτιαχνε μέ τό δάχτυλό της ἀόρατα σχέδια στό τζάμι. Ἐγώ τή χαιρετοῦσα ἀπό κάτω, κι αὐτή ἴσα πού μέ κοίταζε.

Στό μεταξύ ἡ οικογένεια θιασάρχου, οἱ Τιριτομπαῖοι, εἶχανε φύγει γιά τουρνέ θεατρική, θά σ' τά πῶ παρακάτω αὐτά, ὁλόκληρη ἱστορία, ἀκοῦς νά φύγουνε τουρνέ ἐξαιτίας μιᾶς γίδας!

Ἐμεῖς πιά δέν πεινούσαμε. Ὅχι πώς ἀρχοντοπερνάγαμε, ἀλλά μέ τά λίγα πού ἔφερνε ὁ κύρ Ἀλφιο μιά φορά τή βδομάδα, στέκαμε στά πόδια μας καί ὁ μικρότερός μας ὁ Φάνης γλύτωσε τήν ἀδενοπάθεια. Ὁ κύρ Ἀλφιο συνέχιζε τόν δεσμό του μέ τή μητέρα μου· διότι καί πιό συφερτική τοῦ ἐρχόταν ἡ μάνα μου ἀπό τίς κοινές γυναῖκες, χῶρια πού δέν εἶχε φόβο γιά ἀφροδίσια, καί, ἐπιπλέον, ἦταν παντρεμένος στόν τόπο του καί ντροπαλός, μέ πουτάννα δέν τά βγαζε πέρα, ἄσε πού ἀγαποῦσε τή γυναῖκα του, ὅλο στά οὐράνια τήν ἀνέβαζε ὅταν μᾶς μιλοῦσε. Γι' αὐτό προτιμοῦσε νά ἐξυπηρετεῖ τίς σεξουαλικές του ἀνάγκες μέ γυναῖκα νοικοκυρούλα καί ἡθικιά.

Ἡ μητέρα μου δέν ἔλεγε νά βγεῖ ἀπό τό σπίτι. Ἐκτός ἀπό κανένα βραδάκι, ὅταν τή φώναζε ἡ κυρία Κανέλλω νά

κάνουν λίγη παρέα, είτε νά τή βοηθήσει στήν μπουγάδα, ξέβγαλμα. Στό μεταξύ είχανε χαλαρώσει τά αὐστηρά μέτρα, ὁ κατακτητής εἶχε καταλάβει πὼς ἡμαστέ ὑπάκουοι κατεχόμενοι καί ἡ κυκλοφορία ἐπιτρεπόταν μέχρι τά μεσάνυχτα. Ὁ κινηματογράφος ἄρχισε πάλι, βέβαια ὅλο γερμανικές ὁπερέττες μέ τή Μαρίκα Ρέκ καί οὐγγαρέζικα κοινωνικά μέ τόν Πῶλ Γιαβόρ καί τήν Καταλίνα Κάραντυ βάζανε, καί κάτι λίγα ἰταλικά.

Στόν κινηματογράφο πήγαινα μέ τόν Φάνη μας, μᾶς ἔμπαζε τζάμπα ὁ κύριος Βιττόριο, τῆς Καραμπινερίας καί αὐτός, ἀντικαταστάτης τοῦ κύρ Ἄλφιο, πού εἶχε γυρίσει στήν πατρίδα του τότε. Τό εἰσιτήριο ἦτανε φτηνό, γενική εἴσοδος πέντε ἑκατομμύρια, πολύ φτηνό ἂν σκεφτεῖς πὼς ἓνα κουτί σπέρτα εἶχε τρία ἑκατομμύρια, ἀλλά ἐμεῖς ποῦ νά τά βροῦμε. Γέμιζα σταφίδα τήν τσέπη τοῦ Φάνη μας καί πηγαίναμε πέντε μ' ἑφτά. Προτοῦ μποῦμε ρωτούσαμε τόν μπαρμπα-Γρηγόρη στήν εἴσοδο, φαῖ ἔχει; Καί μπαίναμε.

Διότι διαλέγαμε ἔργα ὅπου ἔδειχναν φαγητό. Στά κοινωνικά, δέν τρώγανε. Στίς ὁπερέττες ὅμως εἶχε πάντα σκηνές μέ ἐπίσημα δεῖπνα, τραπέζι φορτωμένο φαγιά, καί οἱ πρωταγωνιστές ὅλο νά μιᾶνε καί νά μὴν τρῶνε σχεδόν καθόλου. Ἀφοῦ μία μέρα ἓνας θεατῆς φωνάζει τοῦ Βίλλυ Φρίτς στήν ὀθόνη, φᾶτε καί τίποτα μωρέ! Ὁ κόσμος παρακολουθοῦσε καί ἀναγλειφόταν μέ τά φαγιά, κι ἔβαλε τά γέλια μόλις τ' ἄκουσε αὐτό. Ὅμως ἓνας Γερμανός φαντάρος πού ἔβλεπε τό ἔργον νόμισε πὼς τοῦ βρῖσανε τήν πατρίδα του καί τόν ἐξέρανε στίς μπουνιές τόν ἀνθρωπάκο πού τό φώναξε.

Μ' αὐτά τά ἔργα χορταίναμε, γιατί εἶχε καί δεύτερη σκηνή φαγητοῦ, ὅταν ὁ ἀστέρας πήγαινε τήν πρωταγωνίστρια σέ ἐστιατόριο, ἢ σέ σεπαρέ, γιά νά τήν ἀποπλανή-

σει. Στήν ἀρχή ὅλο ἔπιναν καί τό κοινό θύμωνε. Μετά ὅμως ἐρχόταν καί τό φαγητό. Πολύ ἄνοστα πράματα ἔμοιαζαν, ὅλο στρείδια, χαβιάρια, ἐγώ ἀπό τότε σιχαίνομαι τά θαλασσινά. Φασολάδα ἤ ψητό, εἴτε κεφαλάκι στόν φοῦρνο, δέν τρώγανε ποτέ. Σ' ἓνα ἔργον μόνο φάγανε κάτι αὐγά. Πολλές φορές, ὅταν τέλειωναν οἱ σκηνές μέ τά φαγιά, μέ τραβολογοῦσε ὁ Φάνης νά φύγουμε, γιατί μετά ὅλο ἐρωτικές σκηνές καί σαλιαρίσματα εἶχε, ἀπό τότε φαίνεται καταδίκασα γενικῶς τόν ἔρωτα· γενικῶς τόν θεωροῦσα λιγάκι σάν ἐγχείρηση στό κρεβάτι, κι ἄς πλαντάζει ὁ ἀρσενικός ἀπάνω μου, ἀκόμα καί σήμερα δηλαδή.

Ὁ κύριος Βιττόριο δέν ἦταν τόσο γαλαντόμος ὅσο ὁ κύρ Ἀλφιο. Διερμηνέας καί αὐτός. Μᾶς τόν εἶχε φέρει ἓνα βράδυ ὁ ἴδιος ὁ κύρ Ἀλφιο. Εἶπε γυρίζει στήν πατρίδα του καί ἔφερε τόν ἀντικαταστάτη του νά τόν συστήσει στή μητέρα μου. Ἦταν πολύ συγκινημένος καί λησμόνησε νά μᾶς φέρει φαγώσιμα αὐτό τό βράδυ τοῦ ἀποχωρισμοῦ. Ἐφυγε σχεδόν δακρυσμένος θά ἔλεγα, ἀφοῦ μᾶς φίλησε, ἐμένα καί τόν Φάνη μας, μᾶς ἔδωσε καί λεφτά, κι ἐμεῖς τόν συνεβγάλαμε μέχρι τή γωνία, ν' ἀφήσουμε καί τή μάνα μας μονάχη μέ τόν καινούργιο κύριο. Ἐμεῖς ὅμως βιαζόμαστε νά τελειώνουν γρήγορα οἱ συστάσεις, ἐπειδή ἡ κυρά-Χρυσάφαινα, αὐτή μέ τό στενό δίπατο ἀπέναντι, μᾶς εἶχε χαρίσει ἓνα βιβλίο μέ συνταγές μαγειρικῆς. Τσελεμεντέ. Καί τά βράδια καθόμαστε καί τούς διάβαζα, καί στή Χρυσάφαινα καί στά παιδιά τῆς Κανέλλως, συνταγές ἀπό τό βιβλίο, γεμάτες μαρέγγα καί αὐγά, πρῶτα ἓνα φαί, μετά διάβαζα καί ἐπιδόρπιο.

Κρατάγαμε σφιχτά τό χρῆμα πού μᾶς κέρασε ὁ κύρ Ἀλφιο καί ὅταν ὁ κύριος Βιττόριο βγῆκε ἐμεῖς τρέξαμε ἀμέσως μέσα. Ὅμως ἡ μητέρα μου μοῦ εἶπε νά φέρω χαρτί νά τῆς γράψω κάτι. Βρῆκα μέ τά πολλά τή σάκκα

μου τή σχολική, πῆρα πέννα, μελανοδοχεῖο, ἔσκισα κι ἓνα φύλλο χαρακωμένο ἀπό τό τετράδιον ἀριθμητικῆς, τρία χρόνια εἶχα ν' ἀνοίξω τή σάκκα, καί μοῦ λέει, Ρουμπίνη, μόλις κοιμηθεῖ τό παιδί σέ θέλω. Εὐτυχῶς ὁ Φάνης μας κοιμήθηκε γρήγορα κι ἐγώ ἔγραψα ἓνα γράμμα στόν κύριο "Αλφιο, ὅπως μοῦ τό ἔλεγε ἡ μητέρα μου, καί μετά τό καθαρόγραψα καί τό πρῶι τό πῆγε ὁ Φάνης στήν Καραμπινερία, εὐτυχῶς τόν πρόλαβε τόν κύρ "Αλφιο καί τοῦ τό ἔδωσε. Τό ἀντίγραφο τό φυλάω ἀκόμα στό τσαντάκι μου:

Σεβαστέ μου σινιόρ "Αλφιο,

Εἶμαι ἡ κυρία πού ἐπισκέπτεσθε ἐδῶ καί δύο ἔτη, πίσω ἀπό τήν ἐκκλησία Ἀγία Κυριακή, ὀνόματι Ἀσημίνα, σᾶς γράφω διά χειρός τῆς κορούλας μου Ρουμπίνης καθότι τυγχάνω ἀναλφάβητος.

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τίς τόσο τακτικές ἐπισκέψεις σας δύο ἔτη τώρα, γιά τήν εὐγένειά σας καί τά τρόφιμά σας. Ἐπίσης εὐχαριστῶ πού μοῦ συστήσατε τόν διάδοχό σας, ἐγώ εἶμαι πολύ τοῦ σπιτιοῦ, δέν θά μπορούσα νά τόν βρῶ μόνη μου.

Μάθετε, ὅπου νά εἴσαστε ἰσοβίως, θά σᾶς εὐχαριστῶ πάντοτε, διότι μοῦ ἐσώσατε τά παιδιά μου ἀπό θάνατο ἐκ πείνης ἀλλά καί ἐμένα πολύ μέ εὐχαριστήσατε. Εἶναι ἁμαρτία νά τό ὁμολογήσω, πλὴν, μάθετε, ὡς ἄνδρα σᾶς ἐκτίμησα περισσότερο καί ἀπό τόν σύζυγό μου καί οὐσιαστικῶς ἐσεῖς μέ καταστήσατε γυναίκα μέ τήν περιποίηση πού μοῦ προσφέρατε.

Ἐγώ εἶμαι παντρεμένη, ἴσως καί χήρα, μάθετε ὅμως σᾶς ἐσυμπάθησα καί αὐτό συμβαίνει πρώτη φορά στή ζωή μου νά ἐπιθυμήσω τόσο ἓναν κύριο, δέν σᾶς τό εἶχα ἐκδηλώσει, σᾶς τό ἐκφράζω τώρα πού δέν εἴσθε παρών καί δέν θά ξαναεἴσθε ἐδῶ παρών στό σπίτι μου. Δέν ρίχνω βάρη στόν ἴσως μακαρίτη σύζυγό μου, ἀλλά ἀπό σᾶς, ἐάν εἶχαμε εἰρήνη, τρόφιμα δέν θά ἔπαιρνα ποτέ. Καί τά ὑποκάμισα καί ἐσώρρουχα πού σᾶς ἔπλενα, τό ἔκανα μέ μεγάλη μου εὐχαρίστηση, καί εὐχαρίστως νά

σᾶς τὰ ἔπλενα ὅλη μου τῇ ζωῇ. Καί ὅταν τὰ μούλιαζα στή σκάφη, ἔβανα μέ τόν νοῦ μου πῶς εἴσθε σύζυγός μου εὐλογητός, αὐτό νά ξέρετε.

Νά πᾶτε στό καλό μέ τήν εὐχή μου. Εἴσθε ἐχθρός τοῦ ἔθνους μου, ὅμως μανούλα σᾶς περιμένει καί σᾶς, αὐτό τό γνωρίζω, ἔθνος τί θά πεῖ δέν γνωρίζω οὔτε καί τό εἶδα ποτέ αὐτό τό λεγόμενο ἔθνος.

Νά εἴσθε καλά καί σεῖς καί ἡ φαμελιά σας καί μέ τό καλό νά σᾶς ὑποδεχθεῖ ἡ κυρία σας. Πολύ συμπαθητική, στή φωτογραφία της πού μοῦ εἶχατε δείξει. Ὑπῆρξατε πολύ κύριος καί πολύ θερμός. Αὐτό μέ παρηγοροῦσε, τούς χειμῶνες κυρίως, ἔνιωθα μιά ἁμαρτία πού ἐγώ εὐχαριστιόμουν καί τὰ παιδιά μου νά εἶναι ὅξω στά κρῦα, εὐτυχῶς τελειώνετε γρήγορα καί νοικοκυρεμένα.

Μάθετε, αὐτή τήν ἐργασία τήν ἄρχισα πρώτη φορά μαζί σας, πρῶτα δέν τήν εἶχα κάνει ποτέ. Καί μάθετε, μαζί σας τήν εὐχαριστήθηκα, αὐτό δέν εἶναι φιλοπατρία ἴσως, ἴσως εἶναι καί ἁμαρτία, πλὴν δέν φοβοῦμαι, διότι δέν ὑπάρχει τίποτα ἄνωθεν νά μέ τιμωρήσει, διότι ἐάν ὑπῆρχε, πῶς καί δέν μέ βοήθησε στήν ἀνάγκη μου; Μόνο διά νά τιμωρεῖ ὑπάρχει αὐτό τό ἄνωθεν; Ἄρα, δέν ὑπάρχει.

Ἐλπίζω καί σεῖς νά μέινετε ικανοποιημένος ἀπό τή συνεργασία μας, εἴσθε αἰσθηματίας ἄνδρας, ἔχω ἀκουστά, τό ἔχετε ἐκ γενετῆς αὐτό, ὅλοι οἱ Ἴταλοί.

Σᾶς εὐχομαι ὑγεία καί μακροημέρευσιν, ὁμοίως εὐχομαι νίκη στήν πατρίδα σας, ἀλλά καί στήν δική μου. Καί γιά νά ἐννοήσετε πόσο γνήσια εἶναι τὰ αἰσθήματά μου τελειώνω καί ἀναφωνῶ Ζήτω ἡ Ἑλλάς, Ζήτω ἡ Ἰταλία.

Μετά σεβασμοῦ,
ἡ ὑμετέρα σας,
Μέσκαρη Ἀσημίνα
(διά χειρός τῆς κορούλας της)

Μετά πού καθαρόγραψα τό γράμμα, μᾶς ἔπιασε ἕνα κλάμα, οὔτε πού καταλάβαμε γιατί, καί κλαίγαμε ἀγκαλιασμένες πλὴν ἄλαλες, μὴν ξυπνήσουμε τό παιδί. Θυμήθηκα τά λεφτά πού μᾶς ἐχάρισε ὁ κύρ Ἄλφιο. Ἄφησα τά δικά μου στό τραπέζι, πῆρα καί τοῦ Φάνη μας, τά κρατοῦσε σφιγμένα στή χούφτα του, κοιμισμένο. Καί μετά τά ἔδωσα ὅλα μαζί στή μητέρα μου καί ἐκεῖνο τό βράδυ κοιμηθήκαμε μαζί στό κρεβάτι της, πρώτη φορά μου, δίχως νά μοῦ τό ζητήσει οὔτε νά τῆς τό ζητήσω. Μάλιστα μέ ἄφησε νά χύσω ἐγώ ἔξω τή λεκάνη.

Λεφτά τότε βρῖσκαμε καί στὸν δρόμο, ἀλλὰ ψιλὰ μόνο, κάτι πενηντοχίλιαρα. Ὁ καθηγητής μου ὁ κύριος Παυλόπουλος, κι ἄς μὴν πῆγαινα πλεόν σχολεῖο, πού ἔμενε παρακάτω ἀπὸ τὴ σκάλα τῆς ἐκκλησίας, μέ καλημέριζε καί μ' ἔπαιρνε μαζί του κάθε δεκαπέντε ὅταν ἦταν νά φέρει σπίτι τὸν μισθό του. Τὸν μισθό τὸν ἔπαιρνε σέ χαρτονομίσματα, δύο τσουβαλάκια μισογεμάτα, τό ἕνα τό κρατοῦσε αὐτός, τό ἄλλο ἐγώ. Μᾶλλον κοντός καί ὁμορφος ἄντρας, νομίζω ἦταν ὁ πρῶτος μου ἔρωσ ἀλλὰ δέν τό εἶχα ἀντιληφθεῖ. Ποῦ νά εἶναι τώρα; Καί πάντα μοῦ ἔδινε ἕνα-δύο χαρτονομίσματα τοῦ ἐνός ἑκατομμυρίου. Αὐτά πού βρῖσκαμε στὸν δρόμο τά ρίχναμε τὴν Κυριακὴ στὸν δίσκο ὅταν πῆγαινα μέ τὸν Φάνη μας στὴν ἐκκλησία. Ὅχι πῶς θά μᾶς μάλωνε ὁ παπα-Ντῆνος ἂν δέν ρίχναμε. Ἐκκλησιαζόμεστε κάθε Κυριακὴ, γιὰ νά πάρουμε στό τέλος τό ἀντίδωρο, τά ἔκοβε καί μεγαλούτσικα ὁ παπα-Ντῆνος, τό ἔφερε ὅτι πολὺς κόσμος πῆγαινε νά λειτουργηθεῖ μόνο γιὰ νά φάει τό ἀντίδωρο, ἐμᾶς μᾶς ἔδινε καί δύο παραπανίσια, γιὰ τοὺς γονέους σας αὐτά, ἔλεγε. Ὅταν δέν τοῦ ἔριχναν οἱ πιστοὶ στὸν δίσκο, τοὺς ἔβριζε, βέβαια, τό ἀντίδωρο ξέρετε νά τό χάφτετε, ὑπὲρ τοῦ ναοῦ δέν ἀπλώνετε νά δώστε! Ἦξερε ὅμως ποῦ τό ἔλεγε αὐτό· σέ καμιὰ κυρία

μαυραγορίτου καί σέ κάτι χωριάτες πού προσφάτως εἶχαν ἀγοράσει σπίτι στάς Ἐπάλξεις μέ πληρωμή εἰς εἶδος, δύο ἀσκιὰ λάδι καί δύο φορτώματα στάρι γιά σπίτι μέ αὐλή, καί εἶχαν φύγει ἀπό τά χωριά τους διότι τούς εἶχαν καταδιώξει οἱ ἀντάρτες.

Καμιά φορά πηγαίναμε καί στόν ναό Ἀγίου Ἀθανασίου, ἅγιος ἄνθρωπος ὁ ἱερέας του, ἡμερος. Μᾶς ἔκανε νόημα νά περιμένουμε καί μᾶς ἔφερνε ὁλόκληρη φέτα ἀπό τό πρόσφορο. Ὅμως δέν πηγαίναμε συχνά ἐπειδή ὁ γιός του ὁ Ἀβακούμ, ὅταν περνοῦσε δίπλα μου στή λειτουργία μέ τό θυμιατό καί ντυμένος παπαδάκι, μοῦ ψιθύριζε πώς θέλει νά μοῦ κάνει παλιόλογα καί νά τοῦ σταθῶ. Αὐτά πού μοῦ ζητᾶνε γενικῶς πάντα οἱ ἄντρες, ἀλλά ποῦ μυαλό ἐγώ τότε γιά τέτοια. Μιά ζωή μοῦ τό ζητᾶνε, βέβαια τούς προκαλῶ κι ἐγώ πού εἶμαι πολύ λαχταριστούλα, ἄντε νά μήν ὑποκύψω μετά.

Ἡ μητέρα μας δέν πηγαινε ποτέ στή λειτουργία, ἀπό ἐποχή Ἀλφιο καί ἐντεῦθεν, διότι ἤξερε, θά σκανδάλιζε τούς πιστούς. Μία φορά μόνο πῆγε, βράδου, σέ παράκληση, καί μία τῆς ἐφώναξε ὅζω οἱ δοσίλογοι ἀπ' τόν ναό, ὁ παπα-Ντῆνος τήν ἀναχαίτισε ὅμως: κόβει τό παρακλητικό καί τῆς λέει, ἄκου μωρή, μήν κρίνετε, ὅλους τούς χωράει ὁ ναός. Ὅμως ἡ μητέρα μου δέν ξαναπῆγε ποτέ. Κι ἐδῶ στάς Ἀθήνας μονάχα στήν ἐκκλησία τοῦ κοιμητηρίου μπῆκε, στήν κάσσα της μέσα. Καί γενικῶς αὐτή τήν ἀξιοπρέπεια της τήν κληρονόμησα κι ἐγώ. Μία φορά σέ τουρνέ, Θεσσαλία καί ἄνω, κάποιος ἀπό τό κοινό μᾶς ἔριχνε σπόντες ἐκεῖ πού ἐρμηνεύαμε, πολύ φωναχτά, πόσο ἡ νυχτιά, φώναζε. Πρώτη, δεύτερη φορά, ὅπου ἐγώ διακόπτω τήν παράσταση, πάω μπροστά καί τοῦ λέω, ἀκοῦστε κύριε, μέ ποιό δικαίωμα βρίζετε; Γι' αὐτό πληρώνω μωρή δεσποινίς, μοῦ κάνει αὐτός. Θεατρίνα δέν εἶσαι; Ἐ, πουτάνα εἶ-

σαι. Ἀκοῦστε, τοῦ κάνω ἐγώ, κύριε! Μπορεῖ νά εἶμαστε πουτάνες, ἀλλά ὄχι καί ξεκωλιάρες! Μή διακόπτετε τήν ἐργασία μας! Αὐτό ἔβγαλε γέλιο, ἀλλά μετά ὁ θιασάρχης μοῦ λέει, ρέ σύ Παραοῦ, ἐσύ στή θέση τοῦ μυαλοῦ ἔχεις μιά κουφάλα!

Λίγο μετά πού ὁ κύριος Βιττόριο πῆρε τή θέση τοῦ κύρ Ἄλφιο, πέθανε καί ἡ Ἀφροδίτη τό καψερό. Ἀντιστάθηκε πολύ στό χάρο. Τήν περιμέναμε ὥρα μέ τήν ὥρα ἐπὶ δύο μῆνες, κάθε νύχτα ξενυχτούσανε σπίτι τους ἐναλλάξ ἡ μητέρα μου καί ἡ κυρία Κανέλλω, νά μὴν ὑποδεχτεῖ τό θάνατο μονάχη της ἡ μητέρα τῆς ἄρρωστης, ἦτανε καί ὁ πρῶτος τους χάρος. Ἡ μάνα της ὅλη νύχτα δέν κοιμόταν, ἔπλεκε δαντέλλα γιὰ τὰ προικιά τῆς Ἀφροδίτης (τά πούλησε μετά τήν Κατοχή) καί κάθε τόσο ἔβγαζε τὰ γυαλιά της κι ἐξέταζε τήν κοιμισμένη, νά δεῖ ἂν ἀναπνέει. Καί μετά συνέχιζε τό βελονάκι. Καί ἡ μαμά μου δίπλα νά κουτουλάει, ἐγώ νά λαγοκοιμᾶμαι μέ τὰ πόδια χωμένα κάτω ἀπ' τὰ στρωσίδια τῆς Ἀφροδίτης, μπράβο, τῆς ζεσταίνεις τὰ πόδια της ἔλεγε ἡ μάνα της, πλὴν ἡ Ἀφροδίτη δέν καταλάβαινε καθόλου ζέστα. Οὔτε κρῦο. Κι ἐγώ εἶχα πεῖ τῆς μαμᾶς μου, μαμά, ἂν πεθάνει ὅταν θά ᾿μαι ἀποκοιμισμένη, νά μέ ξυπνήσετε. Μὴν κολλήσω. Νόμιζα πῶς ὁ θάνατος εἶναι κολλητικός.

Ὁ Φάνης μας πῆγε σπίτι τους μόνο μία φορά, γιὰ ἓνα θέλημα, καί ἡ Ἀφροδίτη τόν ἔδιωξε, μή μπαίνεις μέσα τοῦ λέει, ἔχω τήν ἀσθένεια. Τότε ἀσθένεια λέγανε τή φθίση, πολύ τῆς μόδας ἀσθένεια, καί στά μυθιστορήματα τήν ἔβαζαν, ὅποια νέα τήν παρατοῦσε ὁ καλὸς της πάντα πάθαινε φθίση.

Ὅχι πῶς δέν εἶχα ξαναδεῖ πεθαμένο, ἴσα-ἴσα. Προπολεμικῶς ἦταν πολύ συνηθισμένο. Στάς Ἐπάλξεις, ὅποιοι πήγαινε γιὰ ἐγχείρηση σκωληκοειδίτη ἔβγαινε ἀπὸ τήν

κλινική πεθαμένος τό πλεῖστον, καί τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ἄτομα, μέχρι καί γιός τραπεζίτη πέθανε ἀπό ἐγχείρησης, δεκαεφτά χρόνων παλληκάρι.

Ἐφτά χρόνων κοριτσάκι πρωτοεῖδα πεθαμένον γιά πρώτη μου φορά, καί καθόλου ἐντύπωση δέν μοῦ ἔκανε. Ἐμοιαζε μέ τούς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους. Στό φέρετρό του, ξεσκέπαστο, πλάι ὁ χαμάλης νά κρατεῖ τό καπάκι, πίσω ὁ παπάς νά συνοδεύει ψέλνοντας, καί καλημέριζε στό μεταξύ καί κανέναν περαστικό γνωστόν του. Πιό πίσω οἱ πενθοφοροῦντες συγγενεῖς, τά ἐξαπτέρυγα (καμιά φορά τά παπαδάκια τσούγκριζαν ἐξεπίτηδες ὁ ἓνας τό ἐξαπτέρυγο τοῦ ἄλλου) καί πιό πίσω οἱ ἀκολουθοῦντες. Τήν κηδεῖα τήν περνοῦσαν ἀπό τήν κεντρική ὁδὸ τῶν Ἐπάλξεων, αὐτό σχεδόν ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ μακαρίτη τό ἀπαιτοῦσαν, ἐκτός πού ἦταν καί κοινωνική ἀναγνώριση, τό ζητοῦσαν γιά ν' ἀποχαιρετήσῃ ὁ νεκρός τόν δρόμο ὅπου ἔκανε τήν κυριακάτική του βόλτα. Καί ὅπου περνοῦσε ἡ πομπή, ὁ καταστηματάρχης ἔκλεινε ἀπό σέβας τήν πόρτα γιά ἓνα λεπτό, σταυροκοπιόταν, καί μετά ξανάμπαινε νά συνεχίσει τό ἐμπόριό του. Οἱ περαστικοί ἔβγαζαν τή ρεπούμπλικα καί περίμεναν σκυφτοί νά προσπεράσῃ τό λείψανο καί ὁ ἱερέας μέ τά ἄμφια.

Κι ἔτσι δέν μοῦ ἔκανε ἐντύπωση πού πέθανε ἡ Ἀφροδίτη, φτάνει νά μή μοῦ κόλλαγε θάνατο ἐμένα. Ἀπό τριῶν ἐτῶν ἄκουγα γιά πεθαμένους, ὅτι σηκώνονται τή νύχτα κι ἔχουν ἀπαιτήσεις ἀπό τούς ζωντανούς. Αὐτά τά γράφουνε στά παραμύθια, μοῦ εἶχε πεῖ ἡ νόνα μου· μήν τά πιστέψεις, παιδί μου, οἱ πεθαμένοι εἶναι καλοί ἀνθρώποι.

Ἀργότερα, Κατοχή, ἀντάρτες, εἶδα καί πεθαμένους χωρίς καθόλου φέρετρο, εἶδα κι ἓναν σκοτωμένο δύο ἐβδομάδων νεκρό καί τουμπανιασμένον πάνω στό καμπαναρίο, τότε πού μᾶς ἀπελευθέρωσαν οἱ ἀντάρτες, προτοῦ μᾶς

ἀπελευθερώσουν καί οἱ Ἑγγλέζοι. Εἶχα δεῖ καί Τσολιάδες, Ταγματасφαλίτες, δεμένους σέ τοῖχο καί σκισμένους μέ μαχαίρι χιαστί ἀπό τόν ὦμο μέχρι κάτω, τά παντελόνια τους στά γόνατα. Τώρα βέβαια πού πέρασα τά ἐξήντα (καί ἄς μή μοῦ φαίνεται, ὅλοι γιά σαραντάρ μ' ἔχουν, ἓνας μάλιστα ἔβαλε καί προφυλακτικό μή μέ ἀφήσει ἔγκυο τρομάρα του!), τώρα ἅμα βλέπω πεθαμένον ταράζομαι, ὅπως καί εἶναι τό πρέπον. Θά μοῦ πεῖς, ἄλλο παιδάκι ἐπαρχιωτάκι καί ἄλλο κυρία στάς Ἀθήνας, καί μάλιστα καλλιτέχνις, πού ἔχουνε κι ἄν ἔχουνε δεῖ τά μάτια της!

Τήν Ἀφροδίτη δέν τήν εἶδα πεθαμένη, διότι τό ἀπόγευμα πού τελείωνε ἐγώ ἔπαιζα ἔξω, μέ βλέπει ἡ κυρία Κανέλλω καί μέ στέλνει σ' ἓνα χτῆμα καί μοῦ ἔδωσαν γάλα γιά τόν Φάνη μας πού ψήλωνε.

Μόλις γύρισα, ἡ Ἀφροδίτη σβήνει, τέλειωσε τό λάδάκι της, μοῦ λέει ἡ μάνα μου, πᾶμε νά τήν ἀποχαιρετήσεις. Ἐγώ, ἴσα πού ἀνέβηκα τά σκαλιά τους, ἡ πόρτα ἀνοιχτή λές καί εἶχαν ὄνομαστική ἐορτή, μάλιστα δύο Ἱταλοί περαστικοί τό πέρασαν γιά βρωμόσπιτο καί ἀνέβηκαν μέχρι τήν εἴσοδο. Κοιτάζω μέσα, στήν κάμαρη τοῦ κοριτσιοῦ, μονάχα τά πόδια της ἔβλεπα, ἡ κυρία Κανέλλω τῆς τά ἔτριβε νά ζεσταθοῦν καί ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης ἔπλεκε δαντέλλα. Ἀλλά τή στιγμή ἐκείνη μοῦ φωνάζει ὁ Φάνης μας ἀπό κάτω, φέρανε ἀντάρτες, πᾶμε! Τρέχουμε γιά τήν πλατεία, τζίφος. Ἀμα φέρναν σκοτωμένους ἀντάρτες, τούς ἀδειάζανε στήν πλατεία, πρὸς παραδειγματισμόν. Ὅμως τώρα εἶχαν φέρει ἀντάρτες ζωντανούς, τούς εἶχανε στό κρατητήριο, γιά κρατητήριο εἶχανε νοικιάσει ἓνα κανονικό σπίτι.

Εἶχε καί ἀντάρτισσες. Ὅλοι τους μικροκαμωμένοι ἄνθρωποι, λιανοκόκκαλοι καί κακοπερασμένοι, πρώτη μου φορά εἶδα γυναῖκες νά φορᾶνε χλαίνη, σάν χωριάτισσες μοῦ

φάνηκαν. Οί 'Ιταλοί μᾶς ἄφησαν καί χαζεύαμε τούς ἀντάρτες, μετά ὅμως πλάκωσε τό καμιόνι μέ τούς Γερμαναράδες καί μᾶς διώξανε, βία, βία μᾶς λέγανε. Καί φύγαμε. Ἔτσι πρωτοεῖδα ζωντανούς ἀντάρτες. Τούς εἶχαν στήν κουζίνα τοῦ κρατητήριου, εἶχαν στοιβάξει ἐκειμέσα καμιά εἰκοσαριά, πῶς χωράγανε, μυστήριο. Αὐτό μέ ἀπασχολοῦσε κυρίως, ἐκτός ἀπό τή χλαίνη πού φόραγαν οἱ γυναῖκες. Ἐγώ δέν θά φόραγα χλαίνη μακάρι νά ψόφαγα ἀπ' τό κρῦο, μακάρι νά μοῦ τό ἀπαιτοῦσαν ὅχι μία ἀλλά δέκα πατρίδες, ἀπό τότε ἤμουνα κοκέττα καί δέν τό ἤξερα, γι' αὐτό δέν μ' ἄφησαν σέ χλωρό κλαρί οἱ ἄντρες ὅλη μου τή ζωή, καί σήμερα ἀκόμη μερικοί.

Πάντως πολύ μέ ἀπογοήτευσαν οἱ ἀντάρτες, ὥς ἄνδρες. Ὅλες μιλάγαμε γιά δαύτους κρυφά, κι ἐγώ τούς εἶχα φανταστεῖ νά 'ναι ὅπως ὁ καπετάν Ἀπέθαντος στά ληστρικά μυθιστορήματα πού μᾶς διάβαζε ἡ δεσποινίς Σαλώμη: ἀντρακλαράδες, τρία μέτρα μπόι, καλοθρεμμένους καί μέ νικηφόρο χαμόγελο, ὅπως μεταπολεμικῶς οἱ Ἀμερικάνοι ἀστέρες στά πολεμικά ἔργα ὅπου ἀπελευθέρωναν ἐξωτικές χῶρες. Ἡ δεσποινίς Σαλώμη τούς λάτρευε τούς ἀντάρτες, ἦταν καί ἀριστερᾶς οἰκογενείας θά μοῦ πεῖς. Μαζευόμαστε στό σπίτι τῆς οἰκογενείας Τιριτόμπα, αὐτό προτοῦ φύγουν γιά τουρνέ, καί ξεγελούσαμε τήν πεῖνα μέ ἀστεῖα. Ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης ἔφερνε καί τή δαντέλλα της, ἡ μητέρα μου ροῦχα γιά μπάλωμα, ἡ κυρία Κανέλλω ἔφερνε κανέναν ρεβιθοκεφτέ γιά κέρασμα. Καί ὅλο σχολίαζαν τί εἶπε στό ραδιόφωνο ὁ κύριος Τσώρτσιλ. Ἡ κυρία Ἀντριάνα Τιριτόμπα ἔπλεκε φανέλλα, ἀπό ξηλωμένα μαλλιά. Ἐπλεκαν τή Φανέλλα τοῦ Ἀντάρτου, αὐτό ἦταν ἔμπνευση τῆς κυρίας Κανέλλως, ὅπως στό ἀλβανικό ἔπλεκαν τή Φανέλλα τοῦ Στρατιώτου.

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη ἔπλεκε σῶβρακο. Ὅπου μιά μέ-

ρα τό ξεδιπλώνει νά μετρήσει, κοιτᾶμε, εἶχε πλέξει ἕνα πράμα δύο μέτρα μάκρος καί μιὰ σακκούλα ἴσαμε τό κεφάλι μικροῦ παιδιοῦ ἀνάμεσα στά σκέλια. Μωρή παλάβωσες μπίτ, τῆς λέει ἡ κυρία Κανέλλω, αὐτό χωράει τρεῖς μέσα. Αὐτή τή συκοφαντία τή λές διότι εἶσαι βασιλόφρων, τῆς πετάει ἡ Σαλώμη, καί θέλεις νά ὑποτιμήσεις τό Κίνημα. Οἱ ἀντάρτες εἶναι θερία, τί τούς περάσατε; Ἔ, λέει ἡ κυρία Ἀντριάνα, ὅποια πεινάει καρβέλια βλέπει. Κι ἔδειξε τή σακκούλα πού ἔπεφτε ἀνάμεσα στά μπατζάκια. Κι ἐκείπᾶνω καυγάδισαν. Ἐγώ ὅμως ἔκτοτε εἶχα ἐμπεδώσει τήν ιδέα πώς οἱ ἀντάρτες ἦσαν πιό ψηλοί ἀπ' τούς κανονικούς ἀνθρώπους καί γι' αὐτό μέ ἀπογοήτευσαν ἐκεῖνο τό βράδυ πού τούς πρωτοεῖδα ζωντανούς στήν κουζίνα τοῦ κρατητηρίου.

Μετά πού φύγαμε ἀπό τό κρατητήριο νύσταξα, καί πῆγα σπíti νά κοιμηθῶ, κι ἔτσι δέν εἶδα πώς ἔσβησε ἡ Ἀφροδίτη. Μάλιστα ἤρθε ὁ κύριος Βιττόριο, ἀλλά τοῦ εἶπα ἡ μαμά λείπει, κι ἔφυγε. Μετά ἔπλυνα τά πιάτα καί πάστρεψα τό πάτωμα, πάλι εἶχαν ἀρχίσει νά σκᾶνε μύτη κάτι βλαστάρια. Μάλιστα στή γωνίτσα τῆς πουλακίδας, τό χῶμα σάν νά εἶχε ἀρχίσει νά κάνει μιὰ γούβα. Φαίνεται ἡ πουλακίδα ὅλο καί κατέβαινε πιό μέσα στή γῆ.

Μονάχα στήν κηδεία πρόλαβα καί πῆγα, ἀλλά δέν ἔμεινα πολύ, δίπλα εἶχε μνημόσυνο καί ξαμολυθῆκαμε μέ τό Φανούλι γιά κόλλυβα.

Ὅμως ἔλαβα μέρος στήν ἐκδρομή τῆς Ἀφροδίτης, κάπου ἕνα μήνα προτοῦ πεθάνει.

Κάπου ἕνα μήνα προτοῦ πεθάνει, ἡ Ἀφροδίτη λέει μαμά, θέλω νά μέ πᾶς ἐκδρομή. Νά δῶ θάλασσα.

Τό ἐπίνειον ἀπείχε ἔντεκα χιλιόμετρα μέ τό τραῖνο ἀπό τάς Ἐπάλξεις, ἀπόσταση πελώρια γιά ἐπαρχία τότε, μήν

κοιτᾷς τώρα στὰς Ἀθήνας μέ τὰ τρόλλεϋ. Ἐγὼ εἶχα δεῖ θάλασσα, εἶχαμε πάει ἐκδρομή ἡμερησία προπολεμικῶς μέ τό Δημοτικό στό ἐπίνειόν μας. Ἡ Ἀφροδίτη δέν εἶχε δεῖ ποτέ, ὅλο τό σχεδιάζε νά πάει, προπολεμικῶς αὐτό, ἀλλά πάντα κάτι τῆς τύχαινε. Ἐπὶ Κατοχῆς, ποῦ νά πᾶς θάλασσα, οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ἐπιτάξει τό τραῖνο τοῦ ἐπινείου, μονάχα οἱ μαυραγορίτες εἶχαν ἄδεια ν' ἀνεβαίνουν στό τραῖνο αὐτό. Κι ἔτσι ἡ Ἀφροδίτη μόνο ἀγνάντευε τή θάλασσα ἀπό τό τούμπι, παρέκει ἀπό τήν ἐκκλησία, ἐκεῖ πού πηγαίναμε γιά βοσκή τή μακαρίτισσα τήν πουλακίδα μας. Καί ἓνα μήνα προτοῦ πεθάνει, μαμά λέει, θέλω νά μέ πᾶς στή θάλασσα.

Ἡ μάνα της ἡ κυρία Φανή ἀπό μέρες εἶχε κλείσει καί μανταλώσει τὰ παραθυρόφυλλα. Νά μή μπαίνει τό κρῦο, εἶπε. Κατά βάθος, προετοιμάζε τό σπίτι γιά τό πένθος. Πρέπει νά εἰδοποιήσουμε τόν ἄντρα μου γιά τό παιδί, παράγγειλε στήν κυρία Κανέλλω μέ μένα. Τότε μονάχα ἔμαθα πῶς ὁ πατέρας τῆς Ἀφροδίτης εἶχε βγεῖ ἀντάρτης ἀλλά τό κρύβανε, ἡ κυρία Κανέλλω μέ ὅρκισε στά εἰκονίσματα νά μὴν τό πῶ στή μάνα μου, ἐξαιτίας ὁ κύριος Βιτόριο βέβαια. Τῆς ξέφυγε ἐπιπλέον πῶς ἡ κυρία Φανή ποτέ δέν τὰ πῆγαινε καλά μέ τόν ἄντρα της, ἄτυχος γάμος. Καί μοῦ λέει νά πῶ στή μάνα τῆς ἄρρωστης, γιά τό Θεό κυρία Φανή, ἂν μάθει τίποτα ὁ ἄντρας σου καί κατεβεῖ, θά τόν τσακώσουνε, τόν ἔχουνε σταμπαρισμένο.

Ὅπου ἡ κυρία Κανέλλω παρατάει σύξυλα παιδιὰ καί ἄντρα, παίρνει κανονική ἄδεια καί πῆγε στή μητέρα της πού δέν ἦταν καλά. (Μιά πουτανόγρια κι αὐτή, στὰ ἐνενήντα ἔξι της κορτάριζε ὥς καί τὰ ἐγγόνια της, μαργιόλα ὥς τὰ τελευταῖα της ἡ κυρία Μαρίκα καί πολύ κούκλα, τό ὁμολογῶ, παρότι μέ εἶχε καταχέσει πού πῆγα σπίτι της μέ τόν Ἀλφιο, ἔ, συχωρεμένη τώρα.)

Τότε πιά μαντάλωσε καί τήν ἐξώπορτά της ἡ κυρία Φανή, ἐπειδὴ ἡ πεῖνα ἔγινε πάρα πολλή, αὐτή ἦταν οἰκογενείας καί δέν βγῆκε οὔτε νά ζητήσῃ οὔτε καί στά συσσίτια νά τσακωθεῖ. Πρὸς τί ἄλλωστε, ἡ φθίση εἶχε γίνῃ πάρα πολλή μέσα στό κορίτσι της. Καί αὐτό κράτησε κοντά ἓνα μήνα, ἐγὼ λησμόνησα πῶς ὑπάρχουν, μέ τό σπίτι τους ἀμπαρωμένο καί οὔτε μιλιά. Μόνο τίς νύχτες ἄκουγα μία φωνή, σάν λύκου. Οὐρλιαζε ἡ κυρία Φανή στὸν ὕπνο της ἀπὸ τὴν πεῖνα. Ἀντὶ νά βλέπει ὄνειρα μέ φαγιά γιὰ νά ξεθυμαίνει, αὐτὴ οὐρλιαζε, αὐτό μου τό ἐξήγησε μεταπολεμικῶς ἡ κυρία Κανέλλω. Ἐγὼ ἄκουγα τό οὐρλιαχτό, βλέπεις ἅμα ὑποσιτίζεσαι δέν κοιμᾶσαι βαριά, καί ρωτοῦσα, μητέρα τί εἶναι, κοιμήσου μου ἔλεγε ἡ μητέρα μου, κάτι τσακάλι θά μπῆκε στήν πόλη, εἴτε κάποιον θά βασανίζουν στήν Κομμαντατούρ οἱ Γερμανοί. (Γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς δέν μίλαγε ἄσχημα.)

Καί μία ἡμέρα Ἀπρίλιο πρωί, ἀνοίγει πορτοπαράθυρα ἡ κυρία Φανή σάν θριαμβεύτρια. Γειτόνισσες, φωνάζει χαρωπά ἀλλά κλαμένη, νά πᾶμε μιά ἐκδρομὴ στὴ θάλασσα. Ἀνοιξαν γύρω ὅλα τὰ μπαλκόνια, ἀλλὰ ἡ κυρία Φανὴ πρῶτα ἤρθε στό δικό μας τό ἰσόγειο, πολὺ τιμήθηκε τότε μ' αὐτό ἡ μάνα μου ἡ καψερή. Κυρά-Ἀσημίνα, τῆς λέει ἡ μαμά τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ ἴφυγε πιά ὅλο τό αἷμα τοῦ παιδιοῦ μου καί δέν ἔχει φόβο νά σᾶς κολλήσῃ τὴν ἀσθένεια. Καί θέλει ἐκδρομὴ στὴ θάλασσα.

Καί βγήκαμε ὅλες. Πόσες γυναῖκες εἴμαστε; ρωτάει μία. Μέ λογάριασε καί μένα στίς γυναῖκες. Καί μετρηθήκαμε ἔντεκα. Ἦρθε καί ὁ Φάνης μας μαζί. Καί μέ τό τραῖνο ἐπιταγμένο ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, κινᾶμε ποδαράτο γιὰ τό ἐπίνειο, Ὑπῆνεμον τό λένε, τώρα τό θυμήθηκα, γιὰ νά χαιρετήσῃ καί ν' ἀποχαιρετήσῃ ἡ Ἀφροδίτη τὴ θάλασσα, προπολεμικὴ της ἐπιθυμία.

Καί ἡ ἐξώπορτα ἄνοιξε, καί τέσσερις γειτόνισσες κατεβάσανε τήν Ἀφροδίτη καθιστή σέ καρέκλα καί κινήσαμε. Καί δέν τήν κλείσαμε τήν ἐξώπορτα, τήν ἀφήσαμε ν' ἀνασάνει τό σπίτι.

Ἡ Ἀφροδίτη εἶχε λιγοστέψει. Πᾶνε τά στήθη της, εἶπα. Τά πόδια της εἶχανε κοντύνει, μικρούλα πάλι, σάν δώδεκα χρονῶν ἀγόρι μέ ἐλονοσία. Λές καί τό κορμί της, ἐκεῖ πού ψήλωνε καί ἀπλωνόταν, κάτι εἶδε καί τρόμαξε καί ζήτησε νά μικρύνει ξανά.

Καί ἔντεκα γυναῖκες τήν ἐπήγαμε καθιστή· ἔντεκα χιλιόμετρα δρόμος, στό Ὑπήνεμον. Συναλλάζοντας κάθε ἐκατό βήματα στήν καρέκλα ἀνά τέσσερις. Καί στή διαδρομή οἱ χωριάτες μᾶς πετροβολοῦσαν προληπτικῶς, μήν κλέψουμε ἀγίνωτα κορόμηλα ἢ κληματοβλάσταρα ἀπό τούς φράχτες. Ὁ Φανούλης κατάφερε κι ἔκλεψε ἓνα μαρούλι.

Ἐλαβα κι ἐγώ μέρος στό κουβάλημα τῆς καρέκλας, μαζί μέ ἄλλες τρεῖς γυναῖκες, κάμποσες φορές. Νομίζω, κατ' ἐκείνη τήν ἡμέρα, σ' ἐκείνη τήν ἐκδρομή μοῦ δωρήθηκε ἡ τιμή νά γίνω γυναίκα. Ἀπό τίς λοιπές, ὅλες μεγάλες γιά μένα, καμιά δέν μέ εἶπε τό παιδί, ἢ τό παρλιακό, ἢ φοβήθηκε μήν κουραστῶ, δέν μοῦ ἔγινε καμία χάρη ἀπ' τίς μεγάλες. Κι ἔτσι, μέχρι νά φτάσουμε στό Ὑπήνεμον, ἀπό παιδί εἶχα γίνει μεγάλη καί γυναίκα.

Στήν ἀμμουδιά, στρώσαμε κουβέρτα, πολύ κοντά στό κῦμα ἤθελε ἡ Ἀφροδίτη. Τήν ἀπιθώσαμε, εἶχε κρυάκι καί φρεσκαδούρα, καί ὅλες μας ἀνατριχιασμένες. Τό κῦμα ἐπιτσιλίζε τήν Ἀφροδίτη, ὅμως αὐτηνῆς τό δέρμα δέν ἀποκρινόταν, δέν σήκωνε ἀνατριχίλα. Ἦταν σάν ἀδέσποτη ιδιοκτησία, μία ἀποσκευή πού τήν κουβάλησαν γιά νά τήν παραλάβει τό πρωινό πλοῖο τῆς γραμμῆς καί δέν τήν ἐπῆ-

ρε. Καί ἂπ' αὐτό ἐγώ κατάλαβα πώς ἡ Ἀφροδίτη πεθαίνει, πού δέν ἀνατρίχιαζε. Ἀδίκως τινάζονταν καταπάνω της οἱ πιτσιλίες καί ἡ ἄρμύρα τοῦ κύματος, καμία ἀπόκριση ἀπό τήν Ἀφροδίτη. Μόνο χαμογελοῦσε ξεθωριασμένα.

Ἐστρώσαμε μεῖς καί φάγαμε σταφίδα καί δύο κυδώνια ψημένα μέ πετιμέζι· ἡ Ἀφροδίτη δέν πεινοῦσε καθόλου, κράταγε δύο σπυριά σταφίδα στή χούφτα της, δέν πεινάει ἐδῶ κι ἓνα μήνα εἶπε ἡ μάνα της. Τό μόνο καλό ἀπό τή συχνή γεύση τοῦ αἵματος στό στόμα της: πού τῆς ἔφυγε κάθε πείνα. Ἐμεῖς οἱ ἄλλες ἐφάγαμε. Ἡ Ἀφροδίτη μόνο κοίταζε τή θάλασσα καί κρατοῦσε τά δύο σπυριά σταφίδα καί liaζόταν καί κοίταζε τή θάλασσα καί ἐκάλυψε μέ τήν κουβέρτα τά πόδια της πού εἶχαν γίνει παιδικά, καί τ' ἀπομεσήμερο ἐφώναξε ξαφνικά ζήτω, μία φορά. Καί μετά ἐσιώπησε.

Καί στήν ἐπιστροφή συναλλάζαμε στήν καρέκλα πιό συχνά, γιατί ὅλες μας ἀταίστες μῆνες καί οἱ δυνάμεις μικρότατες. Καί καμία μας δέν ἴδρωνε, γιατί δέν εἶχε καμία μας τί ἰδρώτα νά βγάλει.

Καί ὅταν σταματήσαμε στό Ἐρημαῖον νά μαζέψουμε χόρτα, εἶχε πιά συννεφιάσει. Ὅλα τά χρώματα στό παραδίπλα βουνό γίνανε πρῶνι κόκκινα, καί μετά σαπίσανε. Ὁ Φανούλης κάθησε δίπλα στήν Ἀφροδίτη, δέν ἤξερε νά ξεχωρίσει τά χόρτα τό παιδί, ἄντρας βλέπεις, καί ὅλο χαιρόταν, ἄκουσε πώς βρισκόμαστε σ' ἐκδρομή καί σοῦ λέει, γιορτινό πράμα εἶναι αὐτό. Κάθησε δίπλα στήν Ἀφροδίτη καί τή ρωτοῦσε τήν ἀπορία του. Ἀφροδίτη, γιατί μοῦ εἶπες ὅτι κόλλησες τήν ἀσθένεια, Ἀφροδίτη, τί εἶναι ἀσθένεια; Πάντα ἦταν ἀγαθό τό μυαλό του. Τότε ἡ Ἀφροδίτη τό παραδέχτηκε φαίνεται μέσα της ὅτι πεθαίνει καί τοῦ λέει, ἀσθένεια, Φανούλη μου, εἶναι ἓνα μικρό κοριτσάκι ὀρφανό καί αἱμοβόρο πού ὅλο κρυώνει. Καί ὅπου βρεῖ ἄν-

θρωπο καλόγνωμο νά κοιμᾶται ἀφύλαχτος, φωλιάζει στὸν κόρφο του νά ζεσταθεῖ, τὸν βυzaίνει καὶ δέν ξαναβγαίνει.

Καὶ φτάσαμε σπíti μας βραδάκι. Καὶ σέ δεκαεφτά ἡμέρες ἡ Ἀφροδίτη πέθανε ἀπὸ τὴν πολλή φυματίωση. Καὶ στὸν τάφο της βάλανε μιά χάρτινη σημαίουλα, χαιρετισμός ἀπ' τὸν πατέρα της. Μεταγενεστερῶς, οἱ ἀντάρτες ἀπελευθέρωσαν τὰς Ἐπάλξεις, γύρισε καὶ ὁ πατέρας της καὶ τῆς πῆγε στοῦ μνημα μιά ἀληθινὴ σημαία, πάνινη. Ἐνα χρόνο μετὰ, τὸν συλλάβανε μέ τὰ λεγόμενα Δεκεμβριανά, καὶ τὸν ἔσφαξαν. Ἡ γυναίκα του ὅμως ἡ κυρία Φανὴ εἶναι καλά, στὰς Ἀθήνας τώρα κι αὐτή.

Μεταξύ μας τώρα, ἐγὼ ποτέ μου δέν κατάλαβα αὐτὰ τὰ ἥρωικά. Ὅλο λέω, ἐάν εἴχαμε δώσει ἄδεια στοὺς Γερμανοὺς νά περάσουν τότε μέσα ἀπὸ τὸ ἔθνος μας καὶ νά πᾶνε στὴ δουλειά τους χωρὶς νά τοὺς ἐνοχλήσουμε; Δέν θά ἔταν καλύτερα; Δέν θά εἴχαμε γλυτώσει καὶ Κατοχὴ καὶ πεῖνα; Δηλαδή τί παραπάνω κερδίσαμε, καὶ οἰκογενειακῶς καὶ ἐθνικῶς, πού πήγαμε στίς Ἀλβανίες καὶ στὰ μέτωπα καὶ πλέξαμε τόσες φανέλλες ἀδίκως; Οἱ ἄλλοι λαοὶ πού δέν ἀντιστάθηκαν στοὺς Γερμανοὺς ἦτανε κορόιδα; Μονάχα ἐμᾶς ξεγέλασε ἐκεῖνος ὁ σκατόψυχος ὁ Τσώρτσιλ, κατὰρα στὸν τάφο του; Καί, ἐπιπλέον, λέω παντοῦ, τί κερδίσαμε μέ τὴ λεγόμενη Ἀπελευθέρωση; Σκατὰ στὰ μούτρα μας κερδίσαμε! Ἀπλῶς, μέ τὰ λεφτά τοῦ σχεδίου Μάρσαλ ξαναχτίσαμε τὸ μπορντέλο τοῦ Μάνδηλα στὰς Ἐπάλξεις καὶ ἓνα κέντρον μπουζουκιῶν στὰς Ἀθήνας, ὁδὸς Συγγροῦ, τραγουδιστικὸν κέντρον ἡ Τρίαινα. Λένε, ἦταν τὸ πρῶτο χτίριο πού χτίστηκε ἐν Ἑλλάδι μέ ἀμερικανικὰ χρήματα Μάρσαλ, ἐπὶ Τσαλδάρη αὐτό.

Αὐτὰ εἶπα σέ ἓναν θιασάρχη καὶ μ' ἔδιωξε ἀπὸ τὴ μέση τῆς τουρνέ. Δέν τοῦ ἔφτανε πού ἦταν κουνιστός, ἦταν καὶ πατριώτης, λές κι ἐγὼ δέν εἶμαι πατριώτης. Βέβαια, ἄν

ἤμουν ἀγοράκι δέν θά μέ πέταγε ἀπό τόν θίασο ἀμανάτι στό Αἰτωλικόν· αὐτό τό τελευταῖο, δέν συγκράτησα τό ρημάδι μου καί τοῦ τό εἶπα, ἄφρισε αὐτός.

Τρεῖς ἡμέρες μετά τήν κηδεῖα τῆς Ἀφροδίτης γύρισε καί ἡ κυρία Κανέλλω μ' ἓνα μωρό ἀσαράντιστο στήν ἀγκαλιά. Ξερή ἡ γειτονιά, ὁ παπα-Ντῖνος τήν ἔβρισε, μή βρίζεις, τοῦ λέει, καί θά μοῦ τό βαφτίσεις, Ἄρη θά μοῦ τό βγάλεις. Ὅνομα εἰδωλολάτρου θεοῦ ἐγώ δέν εὐλογῶ λέει ἀφρισμένος ἐκεῖνος, πλήν Ἄρη τό βάφτισε τελικῶς τό παιδί ἐν καιρῷ καί δίχως γκρίνιες. Ἐμεῖς νομίζαμε πῶς εἶχε πάει στή μάνα της πού δέν ἦταν καλά. Μιά χαρά εἶναι ἡ μάνα μου καί μήν κακομελετᾶς, ἄς' τη νά δεῖ Ἀπελευθέρωση πρῶτα, λέει ἡ Κανέλλω. Τῆς ἀδερφῆς μου εἶναι τό μωρό. (Ἡ μάνα της ἡ κυρία Μαρίκα εἶδε καί Ἀπελευθέρωση, καί Καλλιστεῖα, καί Δικτατορία, γερό κόκκαλο.)

Τελικῶς, ἡ ἀδερφή της ἡ ἀντάρτισσα ἦτανε γκαστρωμένη καί στόν μήνα της, ἰδού τό μυστήριο. Ὁ ἄντρας της τήν ἔκρυψε σ' ἓνα μαντρί, ποῦ νά τή γυρνᾶνε μέ τήν ὁμάδα στά κατσάβραχα καί στίς ἐπιθέσεις μέ τήν κοιλιά στό στόμα, καί ἐπιπλέον ὡς μαχητής ἄχρηστη ἦτανε. Ἐπιπλέον καπετάνιο, εἶπε ἓνας τῆς ὁμάδας, χόντρυνε καί δίνει στόχο.

Ἔτσι παραγγείλανε στήν κυρία Κανέλλω νά πάει. Αὐτή φασικιώνεται, δῆθεν ἔγκυος, περνάει τό μπλόκο, παραστάθηκε στήν ἀδερφή της, ἄλλη μουρλή κι αὐτή. Καλοῦ-κακοῦ, ὁ ἄντρας της τῆς εἶχε ἀφήσει ἓνα ντουφέκι καί κάμποσες χειροβομβίδες γιά ὥρα ἀνάγκης. Ἡ κυρία Κανέλλω τήν ἀφαλόκοψε μία χαρά, καί μετά ἔριξε καί μία χειροβομβίδα στό διάσελο γιά τό γούρι, πού βγῆκε σερνικό τό παιδί, λαχταρίσανε τά πρόβατα, εἶδαν κι ἔπαθαν νά τά μαζέψουνε ξανά στή στάνη. Μωρέ ἔπινα γάλα στή στά-

νη σάν δεντρογαλιά, μᾶς ἔλεγε ἡ κυρία Κανέλλω, ἐνῶ βύζαινε τό μωρό. Κατσαπλιά μου ἐσύ, ρούφα, τοῦ ἔλεγε· ξεκουμπωνόταν καί ζούπαγε τόν πιτσιρικά νά βρεῖ τή ρώγα. Ἡ κυρία Κανέλλω κατέβαζε μονίμως γάλα, ἀπό τίς πολλές γέννες φαίνεται. Πάντως τόν μικρούλη τόν βύζαξε ὡς τήν Ἀπελευθέρωση, τώρα κοντεύει νά πάρει σύνταξη κι αὐτός, τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ καί ὁμορφάντρας. Ἀριστερός ὁμως τρομάρα του.

Οἱ γυναῖκες τότε, τό εἶχαν ἀπό προπολεμικῶς, ἔβγαιναν καί βύζαιναν τό παιδί τους στό σκαλοπάτι τῆς ἐξώπορτας, τό στῆθος ἔξω, κανέννας σύζυγος δέν θιγόταν, βέβαια μόνο οἱ λαϊκές τά 'καναν αὐτά. Στά λοιπά ὁμως πολύ ἠθικές, ἔτσι κι ἔριχνε ξένος ματιά στή σύζυγο, ὁ σύζυγος τήν ἔκανε μαύρη στό ξύλο, ἐάν ἦταν μικροκαμωμένος. Ἄν ἦτανε μπρατσωμένος, πῆγαινε καί πλάκωνε στό ξύλο τόν ἄντρα πού τοῦ λοξοκοίταξε τή γυναίκα. Πάντως καί στήν Κατοχή οἱ ἄντρες δέν λοξοκοίταζαν μητέρα πού θήλαζε, οἱ ντόπιοι δηλαδή. Ἐμένα ὁμως ἀπό δεκατριάρι πού ἤμουν μ' ἔτρωγαν μέ τά μάτια τους. Μάλιστα δύο-τρεῖς μέ εἶχαν καλέσει στό χοροδιδασκαλεῖον. Μὴν πᾶς κακομοῖρα, θά σοῦ κόψω τά πόδια, μέ συμβούλεψε ἡ κυρία Κανέλλω πού τή ρώτησα (τή μητέρα μου δέν τή συμβουλευόμουνα σέ θέματα ἠθικῆς, ἐπειδὴ θεωροῦσε τόν ἑαυτό της δοσίλογη καί ἄσεμνη, λόγον πού τῆς ἔκαναν βίζιτα Ἱταλοί).

Τό χοροδιδασκαλεῖον ἦταν μία πρῶην ξυλαποθήκη. Ὁ φαρμακοποιός, ὁ κύριος Πάτρης, πού ἔμενε μέ τό νοῖκι στό ἀποπάνω, τό θεωροῦσε προσωπική του ἀτίμωση, εἶχε βλέπεις καί γυναίκα Γαλλίδα πού δέν πολυκαταδεχόταν τήν καλή κοινωνία τῶν Ἐπάλλξεων. Τό χοροδιδασκαλεῖον ἦταν ἀποκλειστικά γιά ἄντρες. Οἱ μητέρες τῆς καλῆς κοινωνίας ἔστελναν ἐκεῖ τ' ἀγόρια τους νά τά προετοιμάσουν κοινωνικῶς. Τά κορίτσια τά δίδασκαν χορό προσωπικῶς

οἱ μαμάδες, ἡ καλοῦσαν τὸν χοροδιδάσκαλο, κατ' οἶκον μάθημα. Ὁ χοροδιδάσκαλος κύριος Μανολίτσης ἐδίδασκε τανγκό, φόξ-τρότ, βάλς, ρούμπα κυρίως, καὶ βάλς ἐξιτασιόν. Μὲ τὴν Ἀπελευθέρωση δίδαξε καὶ σουίνγκ. Ἔκανε τὴν ντάμα ὁ ἴδιος προσωπικῶς, ἔγγομος ἄνθρωπος ἀλλὰ κοντός κι εὐκίνητος καὶ μέ ψηλά τακούνια, μᾶς χαιρετοῦσε εὐγενέστατα ὅταν περνοῦσε γιὰ τὴν ἐκκλησία. Μετὰ ἀπὸ δέκα μαθήματα, οἱ προχωρημένοι μαθητὲς χόρευαν μεταξύ τους, καὶ ὁ κύριος Μανολίτσης ἀναλάμβανε τοὺς καινούργιους πρωτάρηδες. Ὅταν τέλειωνε τὰ μαθήματα καὶ ἀποφοιτοῦσε, ὁ μαθητὴς δὲν ἔφευγε. Πήγαινε κάθε ἀπόγευμα, ἦταν σὰν κέντρον ψυχαγωγίας, καὶ ὅλοι τοὺς ἐκεῖ μέσα εἶχαν ὄνειρο νὰ χορέψουν καὶ μέ ντάμα γυναίκα, ὅχι μέ συμμαθητὴ τους.

Πάντως κάτι λίγες εἶχαν μπεῖ ἐκεῖ. Καὶ τοὺς εἶχε βγεῖ τό καλὸ τους ὄνομα διὰ παντός, ἡ τουλάχιστον μέχρι νὰ παντρευτοῦν. Γι' αὐτὸ δὲν ἔβλεπες γυναίκα ἐκεῖ μέσα. Ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα ἔμπαιναν ἄντρες μεγάλοι. Χόρευαν ὅλοι μεταξύ τους, ἄντρες καὶ νεαροί, ἔκαναν τὴν ντάμα ἐναλλάξ καὶ ἔτσι κανενὸς δὲν μειωνόταν ὁ ἀνδρισμός. Λένε πῶς μερικοὶ γυμνασιόπαιδες ἐκάπνιζαν κι ὅλας ἐκεῖ μέσα.

Αὐτὰ τὰ σχολίαζαν οἱ μεγάλες, ὅταν μαζεύομαστε στῆς κυρίας Κανέλλως. Τὸν χειμῶνα καθόμαστε ἓνα γύρω, μᾶς εἶχε μείνει ἀπὸ προπολεμικὰ πού καθόμαστε γύρω ἀπὸ μαγκάλι. Τώρα καθόμαστε γύρω-γύρω καὶ στὴ μέση ἄδειος ὁ χώρος, ποῦ μαγκάλι πλέον. Ἐρχόταν καὶ ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης. Ἐφερνε πάντα τὸ πλέξιμό της, δαντέλλα πάντα, εἶδη προικός, μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση μάλιστα ἄρχισε νὰ ἔχει καὶ πελάτισσες, ὅσα εἶχε πλέξει ἐπὶ Κατοχῆς γιὰ τὴν κόρη της τὰ μοσχοπούλησε, τῆς ἀγόρασε δαντέλλα μέχρι κι ἓνας Ἑγγλέζος, ἀξιωματικὸς αὐτός.

Καθόμαστε κύκλο γύρω ἀπὸ τὴ θέση ὅπου ἔλειπε τό

μαγκάλι, καθεμιά μ' ἓνα σκουτί ριγμένο στά πόδια γιά ζεστασιά, ἀλλά καί γιά νά μή φαίνονται τά κρέατά μας ἀστειευόταν ἡ κυρία Κανέλλω. Αὐτό ὅμως, καί ἄλλα καλαμπούρια σαρκικά τά ἀπέφευγε ὅταν παρευρισκόταν καί ἡ μητέρα μου· ἡ Κανέλλω ἦταν ἐκ γενετῆς τζέντελμαν αὐτοδίδακτη. Γύριζε τήν κουβέντα στήν κοινωνική ζωή τῶν Ἐπαύλεων, στά πολιτικά. Τουλάχιστον, ἔλεγε, ἀπαλλαχτήκαμε ἀπ' αὐτά τά καθάρματα τούς βασιλεῖς. Ἔτσι καί μᾶς τούς ξανακουβαλήσουν οἱ Ἕλληνες, ἅμα νικήσουμε, θά γίνει πάλι ἀντάρτικο ὅλη ἡ Ἑλλάς. Τότε ἄνοιξε τό στόμα της ἡ μητέρα μου καί διεφώνησε, Ἑλλάς χωρίς βασιλέα δέν γίνεται, εἶπε.

Στό μνημόσυνό γιά τά σαράντα τῆς μαμᾶς ἔμαθα ἀπό τήν κυρία Κανέλλω πῶς, τότε μέ τόν πρῶτο της Ἰταλό, τόν κύρ Ἀλφιο, πῆγε στόν παπα-Ντῆνο νά ξεμολογηθεῖ τίς ἀμαρτίες της καί, εἶπε ὁ παπάς στήν κυρία Κανέλλω, ἓνα μεγάλο βάσανο τῆς μητέρας μου ἦταν ἡ βασιλική οἰκογένεια. (Βλέπεις καί ὁ παπα-Ντῆνος ἦταν ἡ πρώτη κουτσομπόλα τῆς γειτονιάς, ἔτσι καί ἤθελες νά βγοῦν στή ρούγα τά κρυφά σου, ἔρτανε νά πᾶς νά τοῦ ξεμολογηθεῖς, ἅς εἶναι.) Ἡ μητέρα μου ἦταν βασιλικιά. Πίστευε ὅτι θά νικήσουν οἱ Σύμμαχοι καί θά ἐπαναφέρουν μέ τιμή τό Στέμμα. Καί τῆς μάνας μου τό βάσανο, εἶπε ὁ παπάς, ἦταν τό ἀμάρτημά της μέ ἐχθρό: μέ τί μοῦτρα θά συζοῦσε στήν ἴδια χώρα, μιά δοσίλογη μοιχαλίδα, μέ τούς τίμιους καί λαμπρούς βασιλεῖς; Μή σκάς Ἀσημῖνα, τῆς εἶχε πεῖ ὁ μουρλόπαπας, ἄλλον τρόπο νά κρατήσεις ζωντανά τά παιδιά σου δέν εἶχες. Κι ἐγώ στή θέση σου, θά γινόμουνα πουτάννα σάν ἐσένα. Ἀκου «πουτάννα» ὁ πουτανόπαπας τῆς Ρίτας ὁ ἀγαπητικός! Ἡ μητέρα μου, εἶπε ἡ Κανέλλω, ἔπесε στά βᾶθη ἀπό τότε. Πάντα ἔλεγε τόν ἑαυτό της «ἡ δοσίλογη», ἀλλά πουτάννα, ποτέ δέν εἶχε σκεφτεῖ πῶς ἡ-

ταν. Καί ὅταν τῆς τό εἶπε καί ὁ παπάς, δέν ἐκτίμησε τοῦ λοιποῦ τόν ἑαυτό της.

Ἐγώ δέν τά γνῶριζα βέβαια αὐτά τότε πού μιλούσαμε περί βασιλέων γύρω-γύρω ἀπό τό φάντασμα τοῦ μαγκαλιοῦ· σκεφτόμουνά μόνο ὅτι προπολεμικῶς βάναμε καί χρυσόχαρτα πάνω στά κάρβουνα, νά μήν κάνουν χόβολη γρήγορα. Πολιτικῶς, δέν ἤξερα πού βρίσκομαι.

Ἡ καλή κοινωνία τῶν Ἑπάλξεων δέν ἐκτιμοῦσε τούς ἀντάρτες. Μετά τόν πρῶτο χρόνο τῆς Κατοχῆς, σχεδόν ὅλα τά καλά σπίτια τῆς πόλεως εἶχαν ἀνοίξει τά σαλόνια τους στούς Ἰταλούς. Μερικοί πρόσφεραν τά σαλόνια τους καί σέ Γερμανούς, αὐτοί ὅμως ἦσαν μονόχωντοι, δέν ἔμπαιναν σέ σπίτι ὑπόδουλου. Ἐνῶ οἱ Ἰταλοί, τί γλύκα αὐτή ἡ φυλή! Ὅπου τούς ἀνοιγες πορτόφυλλο, ἔμπαιναν μέ χίλιες εὐχαριστήσεις. Ἀφοῦ καί τό δικό μας καταδέχτηκαν, πού εἶχαμε πάτωμα χωματένιο. Θά μοῦ πεῖς, ὁ κύρ Ἀλφιο καί ὁ κύριος Βιττόριο δέν ἦσαν τῆς πρώτης διαλογῆς ὅπως ἐκεῖνοι πού ἔμπαιναν στά σπίτια τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας μας.

Ὅλα αὐτά τά σπίτια δέν ἐκτιμοῦσαν καθόλου τούς ἀντάρτες, αὐτό τό ἤξερα μέ σιγουριά ἀπό τό στόμα τῆς Κανέλλως, καί τῆς Σαλώμης ἀργότερα. Διότι σέ ὀρισμένες βεγγέρες, οἱ οἰκοδεσπότες καλοῦσαν τήν οἰκογένεια Τιριτόμπα νά παίξουν κανένα σκέτς μπροστά σέ Ἰταλούς. Καί αὐτοί πάντα γελοῦσαν, παρότι δέν καταλάβαιναν τή γλώσσα, καί ὅλο χειροκροτοῦσαν, ὑποχρεωτικός λαός. Σέ μία τέτοια περίπτωση ἡ δεσποινίς Σαλώμη πῆρε καί μένα κοντά, νά λάβω μέρος. Δέν ἔχεις λόγια στό σκέτς, μοῦ κάνει, ἀπλῶς θά στέκεσαι κι ἐγώ θά σέ σπρώχνω πάνω στήν Ἀντριάνα, κι αὐτή θά σέ πετάει πάλι σέ μένα, μή φοβηθεῖς.

Τί νά φοβηθῶ; Ἰταλό, εἶχα δεῖ. Ἐλαβα μέρος στό

σκέτς καί, μπορῶ νά πῶ, ἀπό κεῖνο τό βράδυ διαιστάνθηκα πώς ἤμουνα γεννημένη γιά τή σκηνή. Ἀφήνω πού εἶχαν κάτι φαγητά σάν αὐτά πού βλέπαμε στόν κινηματογράφο. Μόλις κατέβηκαν τή σκάλα οἱ οἰκοδεσπότες νά ξεπροβοδίσουν τούς ξένους, ὁ θίασος ρίχτηκε στά μισοαδειασμένα πιάτα, φάε κακομοίρα μου κάνει ἡ κυρία Ἀντριάνα, μόνο μή μου λιγδώσεις τό φουστάνι, σέ καρύδωσα. Μοῦ εἶχε φορέσει μία τουαλέττα σάν μεσαιωνική, τύπου καβαλλερία ρουστικάνα, ἦταν θεατρικό ροῦχο, ἀπό θίασο ὅπερας τά ἔχαν ἀγορασμένα. Ἐγώ ἔχωσα τό φανελλάκι μου μέσα στό βρακί μου, ἔσφιξα τό βρακοζώνι (δέν χρησιμοποιούσαμε λάστιχο τότε) καί καταχώνιασα στό κασχορσέ μου ὅ,τι πρόλαβα. Κανείς δέν κατάλαβε, καί τά πῆγα ὅλα σπίτι μετά καί φάγανε οἱ δικοί μου.

Ὅσοι οἰκοδεσπότες καλοῦσαν Ἰταλούς, ἔβριζαν τούς ἀντάρτες. Καρτέρα, θά τούς πάρουν τό κεφάλι αὐτωνῶν κάποτε, ἔλεγε ἡ κυρία Κανέλλω, θά κατέβουνε στήν πόλη οἱ ἀντάρτες. Καί ὅλο ἄκουγαν στό παράνομο ραδιόφωνο γιά τήν υἱεῖα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, βρισκόταν σέ ἀσφάλεια, στήν Ἀφρική νομίζω, δέν βρίσκεται ἓνας ἀνθρωποφάγος νά κάνει μιά χριστιανική πράξη νά τούς φάει, ἔλεγε ἡ Κανέλλω καί μεῖς ἀνατριχιάζαμε. Ἐγώ, ὁμολογῶ, εἶμαι δημοκρατικιά, ἀλλά τούς βασιλεῖς δέν τούς ἀπορρίπτω. Ἦτανε μεγάλη τους ἀγένεια αὐτωνῶν πού ἔκαναν ἔξωση στό βασιλικό μας γένος τότε μέ τό δημοψήφισμα. Ἐκτοτε, δίχως βασιλεῖς, αἰσθάνομαι σάν νά ἔχω βγεῖ στή σκηνή δίχως κυλόττα. Ἐγώ θέλω νά τούς ψηφίζω πάντοτε, σέ κάθε ἐκλογές, μά βουλευτικές, μά δημαρχιακές. Ὅ,τι ὀνόματα καί νά γράφει τό ψηφοδέλτιο, ἐγώ παίρνω ἓνα, ὅποιου κόμματος καί νά εἶναι, δακρύζω λίγο, καί γράφω ἀπάνω «Ψηφίζω βασιλεῖς, Παραοῦ». Ἐχω παραδώσει τό βιβλιάριό μου στόν βουλευτή μας, αὐτό ἀπό τότε πού μᾶς

ἔφερε ἐξόδοις του στάς Ἀθήνας, ἔχει καί τῆς μαμᾶς τό βιβλιάριο, ψηφίζει ἀκόμη ἡ καθημένη, ἄν καί πεθαμένη.

Ὅλα κι ὅλα. Καλά καί πατριωτικά καί πολύ τῆς μόδας εἶναι ὅλα αὐτά τά ἀριστεριλίκια, οἱ συνδικαλισμοί καί οἱ πορεῖες, ἐγώ καί σέ διαδηλώσεις πηγαίνω, καί ἀπεργία κάνω, ἀλλά τούς βασιλεῖς τούς θέλω! Ἀπό τότε πού τούς διώξανε, δέν ἔχω εὐχαριστηθεῖ Λαμπρή, κι ἄς ἔχω εἰσπράξει καί τό δῶρον Πάσχα. Πρῶτα, πρό Δημοκρατίας, πηγαινα στήν Ἀνάσταση τῆς Μητροπόλεως μόνο. Ἀναβατή λαμπάδα μου κι ἔλεγα, ἀπό τήν ἴδια φλόγα ἄναψε καί ὁ βασιλεύς! Καί ὁ Στρατάρχης! καί γύριζα στό δυάρι μου, ἄναβα τό καντηλάκι μου καί διατηροῦσα τή φλόγα μέχρι τό ἐπόμενο Πάσχα, παρότι δέν εἶμαι καί θρήσκα. Τώρα, τέρμα τό καντήλι. Δέν καταλαβαίνω πῶς ἔχουμε τήν ἀπαίτηση νά θεωρούμεθα Εὐρωπαῖοι δίχως βασιλεῖς.

Τώρα, δέν πάω πλέον στή Μητρόπολη γι' Ἀνάσταση. Δηλαδή, ὄχι πῶς εἶμαι πολύ θρήσκα, εἶμαι ὅσο πρέπει μόνο. Τή μητέρα μου τήν περνοῦσα γιά θρήσκα ἐπειδὴ δέν μιλοῦσε ποτέ γιά τά θεοτικά. Ἐνα ἀπόγευμα ὁμως πού μᾶς ἔστειλε νά χωθοῦμε στήν ἐκκλησία γιά νά μή βρεχόμαστε ὅσο θά κρατοῦσε ἡ βίζιτα τοῦ κύρ Ἀλφιο, κι ἐγώ εἶπα ὅτι τήν ἐκκλησία τή φοβᾶμαι, προπαντός βραδάκι, ἀφώτιστη καί μ' ἐκείνους τούς ἀγίους στό τέμπλο ὅλο κακία, σάν ἀπολίτιστοι μοῦ μοιάζανε, μοῦ κάνει ἡ μητέρα μου, μή φοβᾶσαι Ρουμπινάκι τό Θεό. Μήν τόν φοβᾶσαι, δέν ὑπάρχει. Πάρ' τόν Φανούλη καί χωθεῖτε κειμέσα μήν πλευριτώσετε. Μόνο σ' αὐτό χρησιμεύει ἡ ἐκκλησία. Καί γιά τό ἀντίδωρο πού σᾶς ἔλεεϊ κάθε Κυριακή ὁ παπάς. Γι' αὐτό, μοῦ λέει, πάρε τό παιδί μας καί ἀπαγκιάστε κειμέσα ὅσο νά τελειώσω, στήν ἐκκλησία δέν ἔχετε φόβο, δέν ὑπάρχει κανεῖς ἐκεῖ. Στό σπίτι σας νά φοβόσαστε.

Ἡ μόνη κατήχηση πού μοῦ ἔκανε ἡ μητέρα μου.

Καί στά τελευταῖα της, ἐδῶ στάς Ἀθήνας, ὅταν κατάλαβα ὅτι μᾶς φεύγει καί θέλησα νά τήν κοινωνήσω, ἀλλά νά τῆς τό φέρω πλαγίως μὴν ὑποψιαστεῖ, τῆς εἶπα, μαμά νά φωνάξω τόν παπά νά σᾶς διαβάσει τό παρακλητικό, τί λέτε; Γυρνάει πλευρό καί κοιτάει τό μπουκαλάκι μέ τά χάπια.

Μονάχα μία φορά τήν ἄκουσα νά φωνάζει, Παναγία μου! Τή μέρα πού οἱ Γερμανοί χαλάσανε τό χεράκι τοῦ Φάνη μας. Αὐτό, προτοῦ γνωρίσουμε τόν κύρ Ἀλφιο. Ἡ γειτονιά ἀγριεμένη, θυμᾶμαι, ἀπό τήν πεῖνα. Ὅπου φέρνει εἰδηση ἡ κυρά-Φανή τῆς Ἀφροδίτης, ἡ ἀποθήκη τῶν Λιακοπουλαίων εἶναι γιομάτη πατάτα. Πότε διαδόθηκε στή γειτονιά καί μαζευτήκαμε ὅλοι στήν πλατειούλα μπροστά στήν ἀποθήκη, παρέκει ἀπό τήν ἐκκλησία μας; Θά ἴμαστε καί πενήντα νοματαῖοι, γυναῖκες καί παιδιά τό πλεῖστον, Κυριακή μεσημέρι, κάμποσοι εἶχανε φέρει καί ξινάρια νά σπάσουνε τήν πόρτα. Ὅμως πρόλαβαν καί ἤρθαν οἱ Γερμανοί, τούς εἰδοποίησε ὁ ἴδιος ὁ Λιακόπουλος, νά ἐπιβάλουν τήν τάξιν, ὁ ὄχλος ἀπειλοῦσε τήν περιουσία του. Πίσω, μᾶς κάνει ἡ Κανέλλω. Κράταγε κασμά, ἔτοιμη νά ὀρμήσει ὅταν ἀκούστηκε τό καμιόνι. Πίσω, Γερμανοί, μᾶς κάνει, κάντε πίσω, αὐτοί δέν φρενάρουν, θά μᾶς λειώσουνε.

Κολλήσαμε ὅλοι στόν ἀπέναντι τοῖχο, τό καμιόνι σταθμεύει μπροστά στό σπίτι, ὁ κύριος Λιακόπουλος στό παράθυρο μέ γραβάτα καί ρεπούμπλικα μάλιστα. Μᾶς κοίταζε, δέν κατάλαβε ὁ βλάκας.

Οἱ Γερμανοί γυρίζουν ἓνα πολυβόλο καταπάνω μας. Ἐμεῖς δέν φοβηθήκαμε, γιατί νά φοβηθοῦμε, κάθε μέρα γυρίζανε πολυβόλα καταπάνω μας. Μετά κατεβαίνουνε δύο ἀπ' τό ὄχημα, σπᾶνε τό ρολό καί ἀνοίγουν τήν ἀποθήκη. Τότε κατάλαβε ὁ κύριος Λιακόπουλος πώς ἔβγαλε τά

μάτια του μέ τά ἴδια του τά χέρια. Σπᾶνε τό ρολό, κοιτᾶμε, μέσα στήν ἀποθήκη στοῖβες τά τσουβάλια. Οἱ Γερμανοί ἀρχίσανε νά τά κουβαλᾶνε στό καμιόνι τους. Ὁ κύριος Λιακόπουλος μόλις τό εἶδε αὐτό, κάτι ἔπαθε, τόν πῆγαν μέσα σηκωτόν οἱ κόρες του, ἡ μία τόν ἐμπούχιζε μέ νερό μάλιστα.

— Δέν θά τίς φᾶμε μεῖς τίς πατάτες, ρέ ἄτιμε, πατάει ἡ Κανέλλω τή φωνή, ἀλλά οὔτε καί σύ θά τίς κάνεις μαύρη ἀγορά! Μαυραγορίτη!

— Πρόσεχε πῶς μιλᾷς, μαντάμ, φωνάζει ἡ μία κόρη Λιακοπούλου, γιατί θά σέ καταγγείλω στήν Κομμουντατούρ!

— Κάν' το, μωρή γκιοῦσα, τῆς φωνάζει ἡ κυρία Κανέλλω. Μιά μέρα δρόμο εἶναι οἱ ἀντάρτες. Θά βάλω νά σοῦ κάψουνε τό σπίτι καί σᾶς μαζί, θά σοῦ τό κάψω ἐγώ τό σπίτι, ἔχω τόν τρόπο! (Καί ὄντως τό σπίτι τους κάηκε μέ τήν εἰσβολή τῶν ἀνταρτῶν, ἀπό σύμπτωση ὁμως.)

Οἱ Γερμανοί ν' ἀδειάζουν τήν ἀποθήκη, κατάσχεση. Ἐμεῖς ἐκεῖ, μαρμαρωμένοι, νά μᾶς τρέχουνε τά σάλια. Βόλια νά γίνουν οἱ πατάτες στήν κοιλιά τους, νά στουμπώξει ὁ πισινός τους, φώναξε ἡ δεσποινίς Σαλώμη, ἄν καί χαμηλοφώνως καλοῦ-κακοῦ.

Καί δέν πλησιάζαμε κανέναν. Στοῦ Λιακόπουλου τήν πόρτα, τό καμιόνι. Ἀπέναντι ἐμεῖς ὅλοι ἓνα σῶμα, ἡ πλατειούλα στή μέση ἄδεια. Δέν θέλαμε πάρε-δῶσε μέ τούς Γερμανούς. Μονάχα νά τούς σκοτώσουμε θέλαμε. Γιά τούς Γερμανούς, ἀποφεύγω νά σκέφτομαι, γιατί μένω ἄυπνη καί ἀγριεύω, μέχρι καί σήμερα.

Ἀπό ἓνα τσουβάλι πού κουβαλοῦσαν οἱ δύο Γερμανοί, κύλησαν τρεῖς πατάτες. Ἐμεῖς, μάζα στόν τοῖχο, βογγήξαμε. Μήν κουνηθεῖ καμιά σας, λέει τότε ἓνας ἄντρας· ὁ

Γερμαναράς μέ τό μυδράλιο πάνω στό καμιόνι μᾶς χαμογέλασε καί μᾶς ἔδειχνε τίς χυμένες πατάτες μέ τήν κάννη τοῦ ὄπλου του. Μή γελαστεῖ καί προχωρήσει καμιὰ σας! ξαναεῖπε ὁ ἄντρας. Οἱ λοιποὶ Γερμανοὶ εἶχαν σταματήσῃ τό κουβάλημα καί μᾶς χάζευαν. Παραμόνευαν. Ἐγώ, σάν ν' ἄκουγα τίς ἀνάσες μας. Θά τίς λειώσουν τώρα πού θά κάνουν ὀπισθεν, λέει ἡ κυρία Φανή. Θά τίς λειώσουν τά γουρουνία.

Οἱ Γερμανοὶ ἀκίνητοι, γελαστοί. Ἐμεῖς ἀκίνητοι.

Καί ξεκόβει τότε ὁ Φανούλης τό καημένο μου, καί προχωράει πρὸς τή μέση τῆς πλατείας, ἄχαρο σάν κλωσσοπούλι. Ἐμεῖς κοκκαλωμένοι. Τό Φανούλι κοίταξε τή μάνα μας σάν χαμογελαστό, καί προχώρησε κατά τίς πατάτες. Καί ὅταν τίς πῆρε καί τίς τρεῖς στή χούφτα του, ἀκίνητοι οἱ λοιποί, σαλτάρει κάτω ὁ χαμογελαστός Γερμανός μέ τό μυδράλλιο καί τοῦ βαράει μέ τόν ὑποκόπανο τό χέρι. Πέφτουν οἱ πατάτες ἀπ' τά χέρια τοῦ παιδιοῦ, αὐτό ὅμως ἐκεῖ! Ἐσκυψε νά τίς μαζέψει. Τουλάχιστον μία. Τότε ὁ ὑποκόπανος τοῦ χτύπησε ξανά τά δάχτυλα καί ἀπανωτά τά χτύπαγε νά τά λειώσει. Ἐγώ νομίζω πὼς ἄκουσα τά κοκκαλάκια του καθὼς ἔσπαζαν, ἀλλά μέ λένε ζουρλή ὅπου τό διηγίεμαι. Τό παιδί οὐρλιάζει, ἐμεῖς μία μάζα κάνουμε νά κινηθοῦμε, ὅμως οἱ λοιποὶ Γερμανοί, τρεῖς, εἶχανε γυρίσει τά ὄπλα τους καταπάνω μας, ἄκουσα καί τον ἤχο ἐγώ καθὼς ὀπλίζανε. Μαρμαρώνουμε ξανά ἐμεῖς, ἕνα ζυμάρι. Ὁ στρατιώτης τό μυδράλλιο τό ἔχει γυρισμένο τώρα κατά μᾶς. Τό παιδί στή μέση τῆς πλατείας νά τινάζεται καί νά φτερακάει, χόρευε σάν μισοσφαγμένο κοτόπουλο πού δέν τό πέτυχε καλά μέ τήν πρώτη ἡ λεπίδα. Ἡ παλάμη του γυρισμένη ἀνάποδα, σάν νά ἔδειχνε τόν ἀγκῶνα του. Οἱ Γερμανοὶ κινᾶνε νά ξαναπιάσουν δουλειά. Κάνουν τρεῖς δικοί μας ἄντρες νά πάρουν τό παιδί, οἱ Γερμα-

νοί σημαδεύουν πάλι, οί δικοί μας κάνουν πίσω, τό παιδί νά χορεύει στή μέση.

Καί ξεκολλάει από τή μάζα ή κυρία Κανέλλω, προχωράει κατά τόν Φάνη μας. Ἡ μάνα μου λιγωμένη, τά μάτια βασιλεμένα, Παναγία μου τό χεράκι του φώναξε, τή βαστοῦσα ἐγώ, ἡ μισή στά πόδια μου ἡ μισή στό χῶμα, πάλευα μή μοῦ γλιστρήσει, τελικῶς μοῦ ἔπεσε στό χῶμα ὅλη. Οἱ στρατιῶτες ξαναπιάνουν τά ὅπλα, τά γυρίζουν καταπάνω της, ὅμως ἡ κυρία Κανέλλω νά προχωράει κατά τό παιδί μας σάν παντοκράτορας. Γονατίζει, τό παίρνει στήν ἀγκαλιά της, φόραγε μαῦρες κάλτσες, μπαρολέ τίς λέγαμε τότε, τίς ἀγόραζαν προπολεμικῶς οἱ φτωχότεροι ὅταν εἶχαν πένθος, ἀλλά μέ τήν Κατοχή ποιός νά κάνει τά χατήρια τῶν νεκρῶν, ἐνταφιασμός κι ὅξω ἀπό τήν πόρτα, γι' αὐτό τίς κάλτσες μπαρολέ τίς δίνανε φτηνά οἱ ἔμποροι, ἄχρηστο ἐμπόρευμα. Καθῶς γονάτισε στό χῶμα ἡ κυρία Κανέλλω καί ἔλαβε τό παιδί στήν ἀγκαλιά της, θυμᾶμαι ξεσκίστηκαν στά γόνατα οἱ κάλτσες της καί χύθηκαν οἱ πόντοι μέχρι τά στραγάλια. Τήν πλησιάζει ἕνας Γερμανός μέ περίστροφο, τόν διάλογο τόν θυμᾶμαι ὅλον.

Γερμανός: Παιδί δικό σου;

Κυρία Κανέλλω: Ναί. Δικό μου τό παιδί.

Γερμανός: Αὐτό κλέφτης. Τιμωρία.

Κάνει μιά ὁ Γερμανός καί λειώνει τίς πατάτες, μία μία.

Ἡ κυρία Κανέλλω μέ τό ἕνα γόνατο στά χαλίκια. Τό ἄλλο ἀνασηκωμένο νά στηρίζει τό κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Μάλιστα φαινόταν καί τό κρέας της πάνω ἀπό τήν καλτσοδέτα, ἄσπρο-ἄσπρο, δέν εἶχαμε ζαρτιέρες τότε, αὐτά μᾶς ἤρθαν μετά τόν Ἐμφύλιο. Καί πολύ ἄσπριζε τό μπούτι της πάνω ἀπό τήν καλτσοδέτα, σάν τώρα τό θυμᾶμαι αὐτό. Ἐγώ ἤθελα νά συνδράμω τό ἀδερφάκι μου, ἀλλά

εἶχα φοβηθεῖ καί ἐπιπλέον βάσταγα τό κεφάλι τῆς μητέρας μου.

Στό μεταξύ ὁ Γερμανός ἔλειωσε καί τήν τρίτη πατάτα. Τότε ἡ κυρία Κανέλλω ἀρχίζει νά σηκώνεται καί νά σούρνει τό παιδί κατά μᾶς τούς Ἑλληνες, ὅσο μπορούσε βέβαια, νηστική γυναίκα, θήλαζε καί τά παιδιά της ὡς πέντε χρονῶν ὅταν δέν εἶχε ψωμί νά τούς δώσει. "Ὅπου τή λαβαίνει ὀργή καί βγάνει γλώσσα στόν ἐχθρό.

— Κλέφτης; τοῦ λέει τοῦ ξένου. Κι ἐγώ εἶμαι κλέφτρα! Καί τοῦτοι εἶναι κλέφτες, δείχνει ἐμᾶς τούς Ἑλληνες. "Ὅλοι οἱ Ἑλληνες εἵμαστε κλέφτες. Ἑσεῖς ρέ τί εἴσαστε; Ἑθνος εἴσαστε; Φυλή εἴσαστε! Νά σᾶς χέσω τήν πατρίδα. Νά σᾶς φτύσω τή σημαία! Νά χορέψω πάνω στόν τάφο πού θά δεχτεῖ τά παιδιά σας ρέ! Κλέφτες εἵμαστε, τί θές; Ἀλλά Νταχάου, δέν φτιάξαμε μεῖς ρέ! Οὔτε Μπέλσεν.

Ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε περάσει ἀπό διαφώτιση, τά ἤξερε αὐτά. Ὁ Γερμανός δέν θά πρέπει νά γνώριζε ἐλληνικά ἄλλα ἀπ' ὅσα εἶπε.

Τότε ἡ γυναίκα κατάφερε νά σηκώσει τό παιδί στήν ἀγκαλιά της καί κίνησε κατά μᾶς μέ ὀργή θεόρατη. Γύρισε πλάτη στόν Γερμανό σάν κουρασμένη, σηκώνει αὐτός τό ὄπλο καί βγάζει μία φωνή. "Αλτ! Ἡ κυρία Κανέλλω, δίχως νά γυρίσει νά τόν κοιτάξει. Μόνο μίλησε, ἐμᾶς κοιτάζοντας.

— Θά μοῦ ρίξεις; τοῦ κάνει. Σ' ἔχω ἄξιο. Ξέρετε νά βαρᾶτε γυναῖκες ἐσεῖς. Νά τίς πηδᾶτε ΔΕΝ ξέρετε.

Καί περίμενε ἀκίνητη. Περίμεναν καί οἱ Γερμανοί. Περιμέναμε καί μεῖς. Γυρίζει ἐκείνη τότε κατά τόν Γερμανό ἀτρόμητη (μωρέ ἡμουνά χεσμένη ἀπ' τόν φόβο μου, μοῦ εἶπε δεκαετίες μετά) καί τόν ἀρχίζει βρῖσιμο.

— Δέν θά ρίξεις; Ἄντε, ρίξε μου! Νά τελειώνουμε! Ἑ-

χω τρεῖς μέρες νά φάω, καί τά παιδιά μου μέ βαρᾶνε πού δέν τούς πάω φαί. Καί ὁ Τσώρτσιλ ὅλο φούμαρα μᾶς λέει ἀπ' τό ραδιόφωνο — βαρᾶτε νά ξεκουραστῶ, σκοτίστηκα. Τρεῖς μέρες νηστικοί στό σπίτι. Καί οἱ γυναῖκες οἱ δικές σας τρῶνε στά σπίτια σας, πού νά μήν ἀξιωθεῖτε νά ταφεῖτε σέ δικά σας νεκροταφεῖα, ὄρνια νά φᾶνε τ' ἀχαμνά σας! Οἱ γυναῖκες οἱ δικές σας τρῶνε, καί φτιάχνουν ἀμπαζούρ ἀπό ἀνθρώπινο δέρμα! Βάρα, ἄτιμε! Βαρᾶτε καί σεῖς, κάνει στούς λοιπούς Γερμανούς, ὅλοι τους μέ τό χέρι ἔτοιμο στό ὄπλο τους. Βαρᾶτε! Ξεκωλιασμένοι! Πού πηδιόσαστε ἀναμεταξύ σας γιά νά μή λερωθεῖτε ἀπό τίς Ἑλληνίδες! Βαρᾶτε! Ἀλλά θά τό πληρώσετε μιά μέρα! Ἔρχεται ὁ Μόσκοβος — τό ξέρετε τό τραγούδι; Θά τά ξεράσετε ὅλα!

— Δυστυχῶς, κυρία Κανέλλω μου, τῆς εἶπα ἐγώ στό μνημόσυνο τῆς μαμᾶς, καθῶς κουβεντιάσαμε τά παρελθόντα, δυστυχῶς δέν μᾶς τά πλήρωσαν ποτέ οἱ Γερμανοί. Οὔτε τότε οὔτε μετά. Καί οὔτε τούς τό ζητᾶμε νά πληρώσουν. Δέν εἶδες πού τούς ἔχουμε σήμερα συμμάχους ἀκριβοῦς καί αὐτοί καταδέχονται καί δέχονται γιά ἐργάτες τούς ἄντρες μας, καί στά Ἑνωμένα Ἐθνη μᾶς ἔχουνε σουζα! Αὐτοί μᾶς ἤρθαν ἀποπάνω. Κι ἄς νικήσαμε ἐμεῖς.

— Ποῦ νικήσαμε, Ρουμπινάκι, κάνει ἡ κυρία Κανέλλω, ποῦ νικήσαμε τά κακόμοιρα; Καί τήν παίρνουν τά κλάματα. Ἐνῶ γιά τόν θάνατο τῆς μαμᾶς μου οὔτε ἓνα δάκρυ. Μόνο στήν κηδεῖα τοῦ ἀντρός της εἶχε κλάψει, ἄς εἶναι, τό παραβλέπω κι αὐτό.

Τοῦ γυρίζει τίς πλάτες τοῦ Γερμανοῦ ἡ κυρία Κανέλλω καί κινάει κατὰ τό μέρος μας.

Ὁ Γερμανός δέν ἔριξε. Στό μεταξύ, κάπου τό πῆρε εἰδηση καί ἔρχεται φουριόζος μέ τά ἄμφια του ὁ παπα-Ντῆνος, ἄφησε γάμο στή μέση, ἀνέμιζε τό πετραχήλι του.

Στάθηκε, δέν μίλησε καθόλου. Ἡ κυρία Κανέλλω μέ πλησιάζει, σηκώσου Ἀσημίνα, λέει στή μάνα μου, ἔλα νά κοιτάξουμε τό χέρι τοῦ παιδιοῦ, δέν εἶναι ὦρα γιά λιποθυμίες. Καί μᾶς πῆρε στό σπίτι της. Ἐγώ ξοπίσω τους νά κρατάω τό λειωμένο χέρι τοῦ παιδιοῦ μας, ἀνεβήκαμε, σκίσαμε κάτι σκουτιά, συγυρίσαμε τό χεράκι τοῦ Φανούλη, δέν μίλαγε τρομάρα μου τό καφερό.

Ἐξω, οὔτε εἶδα τί ἀπόγινε, κρατοῦσα τή λεκάνη καί ξεπλύνουμε τό χέρι μέ βορικό καί χαμαίμηλο. Ἐξαιτίας ὁ παπα-Ντῖνος, φαίνεται, οἱ Γερμανοί ἔφυγαν. Μέ τίς πατάτες. Σ' εὐχαριστοῦμε, τοῦ κάνει ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης, χέσε μας ρέ κυρία Φανή τῆς ἀπαντάει ὁ πάπαρδος. Καί ἔδωσε ἐντολή τήν Κυριακή ὅλοι νά παρευρισκόμαστε στή λειτουργία. Καί διάβασε ἐπιτίμιο καί ἀφορισμό γιά τήν οἰκογένεια τοῦ κυρίου Λιακόπουλου. Καί ἄν στό Πολυτεχνεῖο ἐπὶ Δικτατορίας, μοῦ εἶπε ἀργότερα ἡ κυρία Φανή στάς Ἀθήνας, ἔβγαινε ἓνας μονάχα κωλομητροπολίτης μπροστά, δέν θά μπαίνανε τά τάνκς στό Πολυτεχνεῖο. Ὁμοῦ ἐγώ δέν ξέρω ἀπό πολιτικά.

Τέλος πάντων, τό παιδί συνῆρθε, σῦρε φώναξε τό γιαιτρό μοῦ κάνει ἡ κυρία Κανέλλω. Μέχρι νά κατεβῶ, βλέπω τό γιαιτρό, τόν κύριο Μανώλαρο, ν' ἀνεβαίνει τή σκάλα, εἰδοποιημένος. Ἐλυσε τόν πρόχειρο ἐπίδεσμο, τό πασπάτεψε, δέν εἶναι τοῦ πεθαμοῦ λέει, μή σκούζετε. Δύο κοκκαλάκια ἔχουνε σπάσει. Εἶχε γάζες. Ἡ μάνα μου ἔσπασε ἓνα καλάμι ἀπ' τόν φράχτη μας κάτω, τό βάλαμε γιά νάρθηκα. Τώρα ταῖστε τον, εἶπε ὁ γιαιτρός, καί νά μήν κουνήσει τό χέρι του μιά βδομάδα, στό κατούρημα νά χρησιμοποιεῖς μόνο τό ἄλλο λέει τοῦ Φανούλη, καί τό παιδί κοκκίνισε. Δέν θά τό χάσει τό χέρι, ἀλλά θά τοῦ μείνει χαλασμένο.

Τοῦ ἔκανε καί μία ἔνεση, πάντα ἔκανε ἔνεση αὐτός, εἶχε

περίσσευμα από τόν 'Ερυθρό Σταυρό, τίς ἔκανε ἐπὶ κώλων δικαίων καὶ ἀδίκων. Μᾶς χαιρέτησε, ἔφυγε.

Ἐμεῖς πήραμε τό παιδί μας νά πᾶμε σπίτι μας πιά. Ἡ μητέρα μου δέν εἶχε μοῦτρα νά κοιτάξει τήν κυρία Κανέλλω, συγγνώμη πού σᾶς ἀνησυχήσαμε, τῆς λέει, ἐξαιτίας μας οἱ κάλτσες σας γίνανε μαντάρα.

— Καί φάνηκαν τά μπούτια σου μπροστά σ' ὅλη τήν κοινωνία, τῆς φώναξε ἀπό δίπλα ὁ ἄντρας της, σάν ἀτιμασμένος. Τά εἶχε δεῖ ὅλα ἀπό τό παραθυράκι τοῦ καμπινέ. Ὅμως ἡ Κανέλλω δέν τοῦ ἄλλαξε κουβέντα, τοῦ εἶχε πάντα σέβας.

Πήραμε τό παιδί σπίτι.

Μέ τόν καιρό ἤρθε κι ἔθρεψε τό χέρι, ἀλλά τοῦ ἔμεινε κουσούρι. Δέν ἔκλειναν τά δάχτυλά του. Μετά τόν Ἐμφύλιο, ἤ λίγο πρίν, τόν πῆρε τσιράκι του ὁ κύριος Μανώλαρος ὁ γιατρός, βουλευτής πλέον, σέ χτῆμα του σ' ἓνα νησί. Ἐκεῖ ἐργάζεται καί σήμερα ὁ Φάνης μας ἐπιστάτης, ἓνα χτῆμα θεόρατο, ἰσοβίως θά σ' ἔχω κοντά μου τοῦ εἶχε τάξει ὁ Μανώλαρος, καί τό τήρησε. Μιά χαρά εἶναι ὁ Φάνης μας, ἂν καί δέν τόν βλέπω. Τοῦ στέλνω κάρτα στήν ὀνομαστική του ἑορτή, τήν ἀφήνω στό πολιτικό γραφεῖο τοῦ κυρίου Μανώλαρου γιά νά γλυτώνω τό γραμματόσημο. Αὐτός δέν μπορεῖ νά μοῦ γράψει διότι τό χαλασμένο του χέρι εἶναι τό δεξιό, νέα του ὅμως λαβαίνω μέσον τοῦ κυρίου Μανώλαρου, οἰκογενειακός μας βουλευτής ἔκτοτε, ἰσοβίως καί αὐτός. Νά μοῦ τύχαινε, ἔλεγα, καμία τουρνέ νά περνοῦσα ἀπ' τό νησί του νά μέ δεῖ ἐπὶ σκηνῆς τό παιδί μας προτοῦ πεθάνει. Τί παιδί δηλαδή, περασμένα τά ἐξήντα. Καί μοῦ παράγγειλε τίς ἄλλες ὁ τσαχπίνης, θυμᾶμαι, λέει, τίς πατάτες; Καί πῶς ἔκανε μπανιστήρι στό μπούτι τῆς κυρίας Κανέλλως ὅταν ξελιποθύμησε; Ἕλληνας ἀδιόρθωτος.

"Αμα θυμᾶμαι τό ἐπεισόδιο μέ τίς πατάτες καί τίς καλτσοδέτες καί βλέπω τίς δικές μου ζαρτιέρες ἀπλωμένες σέ σκοινάκι πάνω ἀπ' τήν μπανιέρα (ἔχω καί δεύτερο ζευγος) λέω, ρέ παιδί μου, τί ἀνέσεις ἔχουμε οἱ σημερινές κοκέττες γιά νά κατακτήσουμε τήν καρδιά τοῦ ἀντρός. Πάρε τό χαρτί τουαλέττας καί μόνο. Στόν καιρό μου, εἴχαμε μόνο ἐφημερίδα νά σφουγγιστοῦμε, κι αὐτή μετρημένη, καί μονάχα ὅσες σεβόμαστε τόν ἑαυτό μας καί τήν ὁμορφιά μας. Στάς Ἐπάλξεις, οὔτε στούς καμπινέδες τῶν ἀνωτέρων οἰκογενειῶν ἔβλεπες χαρτί τουαλέττας. Ἐφημερίδα κι ἐκεῖ, ξέρω ἐπειδή δούλεψα σέ κάμποσα τέτοια σπίτια μετά τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση. Ἐφημερίδα κομμένη σέ τετράγωνα, μέ ψαλίδι, νοικοκυρεμένα (ἐγώ τήν ἔκοβα) ἀλλά πάντως ἐφημερίδα. Καί πάλι θαῦμα θεοῦ εἶναι οἱ ἐπιτυχίες πού εἴχαμε τότε στόν ἄντρα, ἄν σκεφτεῖς ὅτι τοῦ δινόμαστε, ἀλλά μέναμε καί παρθένες μπροστά. Τί καντάδες εἶχαν γίνει τότε, προτοῦ ἐφευρεθεῖ τό χαρτί τουαλέττας! Ἀφήνω πιά τά ἀποσμητικά ἀμασχάλης. Πῶς καταφέρναμε καλέ καί ξελογιάζαμε τόν ἀρσενικό μέ τόσα λίγα ὄπλα γοητείας; Καί τά σημερινά κορίτσια σοῦ λένε περί μοναξιᾶς καί ἄγχος, τή στιγμή πού ἔχουν ἀποσμητικά, κρέμες, ἀφήνω τά ἄλλα εἶδη, τά πιό ἀπόκρυφης χρήσεως. Πού χρησιμοποιούσαμε πανί περκάλι, τό ράβαμε σέ σχῆμα T καί τά μεταχειριζόμαστε ξανά καί ξανά μέχρι νά ρέσουν. Ἄσε πού τά μπουγαδιασμένα τά κρεμούσαμε στό μπαλκόνι ἤ στήν αὐλή, καί ὅλη ἡ γειτονιά ἤξερε τίς ἡμερομηνίες μας. Καί δόστου κουτσομπολιό, διότι μερικές γειτόνισσες κρατοῦσαν λογαριασμό. Καλέ, σοῦ ἔλεγαν φέρ' εἰπεῖν, τῆς Νίτσας τοῦ Καρατσολιᾶ καιρό ἔχουν νά τῆς ἔρθουνε, δέν εἶδα ροῦχα ἀπλωμένα, τί συμβαίνει, καθυστέρηση, ἤ ἀρρεβωνιάστηκε; Ἐνῶ σήμερα, κανεῖς δέν σέ παίρνει εἶδηση. Θά μοῦ πεῖς, γιά μένα πα-

ρῆλθον τοῦ ἔαρος τ' ἄνθη πλέον. "Ομως ἐγὼ ἀγοράζω σερβιέττες, ἔτσι, γιὰ νά σκᾶνε μερικές-μερικές. Ἀλλά εἶναι καί μιὰ συντροφιά μέσα στήν τσάντα μου, κι ἄς μήν τίς χρειάζομαι πλέον.

Οἱ σημερινές κοκέττες εἵμαστε ἀχάριστες, δέν ξέρουμε νά ἐκτιμήσουμε, τόσες κρέμες ἔχουμε στή διάθεσή μας, πάω στήν Ἑβγα μας καί διαλέγω ἀνάμεσα σέ δέκα μάρκες. Ἀσε πού ὑπάρχει καί χαρτί τουαλέττας εὐρωπαϊκό, κάθε ρολό στοιχίζει ὅσο κι ἓνα εἰσιτήριο σέ σινεμά πρώτης προβολῆς. Τά εἶδα σ' ἓνα ἀριστοκρατικό σουπερμάρκετ τῆς Κηφισίας. "Οχι πώς ψωνίζω ἐγὼ ἐκεῖ, ἀλλά, κάθε πού μοῦ περνάει ἡ κρίση, παίρνω μιὰ γειτόνισσα καί πᾶμε στό σουπερμάρκετ γιὰ νά ξεδώσω, εἶναι πολύ ἀξιοθέατο. Κάνουμε τάχα ὅτι ψωνίζουμε, γεμίζουμε τό τσουλιστό καρότσι, μετά τό παρατᾶμε καί βγαίνουμε.

"Ασε πού στό σουπερμάρκετ βλέπεις ὅλο καλόν κόσμο. Μέχρι καί πρωταγωνίστριες. Τῆς τηλεοράσεως δηλαδή μόνο, ὅχι τοῦ Θεάτρου, πάντως πρωταγωνίστριες εἶναι κι αὐτές. Ἐξάλλον κάνεις χάζι καί τά ἐξωτικά τρόφιμα, μέχρι κονσέρβες Ἰαπωνίας ἔχει, ὅλο ἀηδίες. Μοῦ θυμίζουν ἐξωτερικῶς τίς κονσέρβες πού μᾶς μοίραζαν οἱ Ἑγγλέζοι στό Γυμνάσιο, εἶχα ξαναπάει σχολεῖο, κἀνα-δυό τάξεις. Ἐρχόντουσαν μέ καμιόνι καί τίς μοίραζαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἑγγλέζοι, ἐπειδὴ τήν πρώτη διανομή τήν εἶχε κλέψει ὁλόκληρη ὁ κύριος νομάρχης, τότε μέ τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση.

Αὐτές οἱ κονσέρβες, ἄλλες ἦσαν τῆς Οὔνρα, ἄλλες γιὰ φαντάρους. Ἄν ἦσουνα τυχερή, σοῦ λάχαινε τῆς Οὔνρα, ὅλο φαῖ μέσα. Αὐτές γιὰ τούς φαντάρους περιεῖχαν μία σοκολάτα, ἓνα μπισκότο, ἓνα ξυραφάκι, καί ἓνα προφυλακτικό. Ἐρχόταν τό καμιόνι μέ τά Ἑγγλεζάκια καί μᾶς τίς μοίραζαν στό διάλειμμα, ξανθοί καί γελαστοί, ἀλλά σάν

"Ελληνες κι αὐτοί, χαμηλοκώληδες. Καί μεῖς φουσκώναμε τά προφυλακτικά, γέμιζε τό Γυμνάσιο εὐθυμα μπαλόνια. Ἐνα προφυλακτικό πρόλαβε καί μοῦ τό ἄρπαξε ἀμεταχείριστο προτοῦ τό φουσκώσω ἡ καθηγήτρια τῆς ὠδικῆς. Καμιά φορά τά φουσκώναμε καί μέσα στήν τάξη, ὥρα μαθήματος, στή φυσική καί χημεία κυρίως. Μία φορά πῆγα σπίτι ἀνεμίζοντας τό προφυλακτικό φουσκωμένο, ὅλο καμάρι ἐγώ, νά τό προσέχω στόν δρόμο μή μοῦ τό τρυπήσουν, καί μόλις μέ εἶδε ἡ μητέρα μου μέ τσάκισε στό ξύλο.

Πάντως εἶναι πιό θεραπευτική ἡ βόλτα στό σουπερ-μάρκετ παρά στό πάρκο, ὅπου ἔχει ὅλο μωρά παιδιά πού λένε ὅλο παλιόλογα, καί σέ φωνάζουν καί θείτσα! Στό σουπερμάρκετ, ἐνημερώνεσαι κοινωνικῶς· ὅταν κυκλοφορῶ ἐκειμέσα διατηρῶ τήν ψευδαίσθηση πώς οἱ βασιλεῖς μας βασιλεύουν πάντα, μοῦ φέρνει στόν νοῦ λιγάκι καί τίς γερμανικές ὀπερέττες μέ τά πολλά φαγιά, στό σινεμά ἐπί Κατοχῆς. Καί αὐτές οἱ περιδιαβάσεις στό σουπερμάρκετ μοῦ εἶναι πιό ἀποτελεσματικές ἀπό τά ἡρεμιστικά, ἀκριβὰ αὐτά, πλην τό ΙΚΑ νά 'ναι καλά.

Μία φορά στό σουπερμάρκετ ἀπαντήθηκα καί μέ τή γυναίκα τοῦ βουλευτῆ μας, τοῦ κυρίου Μανώλαρου, αὐτός μοῦ ἔβγαλε τή σύνταξη τοῦ μπαμπᾶ. Πολύ ὁμορφη γυναίκα. Ἐγώ τῆς φίλησα τό χέρι, εἶμαι εὐγνώμων ἐγώ, ἐκείνη ὁμῶς κοκκίνισε, τί κάνετε κεῖ δεσποινίς Ρουμπίνη, μοῦ λέει, σέ μένα, πού θάμποροῦσα νά 'μαι κόρη σας! "Ἀκου ἡ κλώσσα κόρη μου! Ἐμένα οὔτε πού μοῦ φαίνεται ἡ ἡλικία μου. Πάντως συγκράτησα τούς κοσμικούς μου τρόπους. Διότι ἂν δέν ἦταν ὁ ἄντρας της, οὔτε ὁ Φανούλης θά ἦταν ἰσοβίως ἐξασφαλισμένος, οὔτ' ἐγώ θά εἶχα σύνταξη, ὡς ὀρφανό πεσόντος ἐν Ἀλβανίᾳ.

Θυμᾶμαι τόν σύζυγό της σαραντάρη γιατρό στάς 'Ε-

πάλξεις, ἐπὶ νεότητός μου. Ὁ κύριος Μανώλαρος. Εἶχε καημό μέ τήν πολιτική ἀπό προπολεμικῶς. Καί πολύ φιλόπτωχος ὁμῶς. Ἀπό ἄπορο πελάτη δέν δεχόταν ἀμοιβή, ἀλλά θά μέ ψηφίσεις ρέ, τοῦ ἔλεγε, ἔτσι καί βάλω γιά βουλευτής. Τόν συμπαθοῦσε ὥς καί ἡ ἄνω κοινωνία. Ἐλεγε, εἶμαι ὁ μόνος ἄντρας τῶν Ἐπάλξεων πού ἔχει δεῖ ὅλους τούς κώλους, σερνικούς καί θηλυκούς, ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων τῆς πρωτευούσης τοῦ νομοῦ. Διότι ἔκανε σέ ὅλους ἔνεση μέ τό πού ἔμπαινε στό σπίτι τοῦ ἀσθενοῦς, προληπτικῶς, προτοῦ σ' ἐξετάσει, μά κόψιμο εἶχες μά περιτονίτη, μά μαγουλάδες. Μιά φορά τρύπησε καί τή νόνα μου, ἄσε με κάτω ἄθεο πλάσμα φώναζε αὐτή, τή ρουσούμπελη ἔχω βγάλει, μή! Ἐδῶ ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας μου δέν μέ εἶχε ἰδωμένη γυμνή ἀπό πίσω, καί μοῦ βγάλεις τ' ὄνομα ἐσύ τώρα στά τελευταῖα μου!

Ἀκόμα καί σέ ἀνιάτους τούς ἔκανε πρῶτα μία ἔνεση, νά τούς τονώσει τό ἠθικό, νά αἰστανθοῦν τήν ἐπιστήμη στό πλευρό τους, ἔλεγε. Χωρίς πληρωμή. Θά μέ πληρώσεις μέ τήν ψῆφο σου ρέ μπαγάσα, ἔλεγε στόν ἐτοιμοθάνατο, ἅμα βάλω γιά βουλευτής.

Στούς ἄπορους ἔκανε ἐπίσκεψη στήν ὀνομαστική τους ἑορτή καί ἀντί νά τούς πάει καταΐφι, τούς τρύπαγε τόν πισινό. Προπολεμικῶς αὐτά. Ὡσπου ἔγιναν οἱ πρῶτες μεταπολεμικές ἐκλογές, ἔβαλε ὑποψήφιος καί βγῆκε μονοκούκι, τροπαιούχος βουλευτής τοῦ νομοῦ. Καί ὑπουργός τοῦ φωνάζαμε. Μωρέ καί βουλευτής μοῦ φτάνει, μᾶς κάνει ἀπ' τό μπαλκόνι του, φτάνει νά πάω Ἀθήνα, μέ καρτεροῦν κῶλοι ἀτρύπητοι ἐκειπέρα.

Ἐμένα μέ βόηθησε νά μοῦ βγάλουν τή σύνταξη, διότι θυμόταν τίς πλεξοῦδες καί τά σπληνάντερα πού τοῦ ἔφτιαχνε ὁ πατέρας μου ὡς ἀντεράς. Καλοφαγὰς καί ἀφράτος ὁ κύρ Μανώλαρος. Μόλις μαθεύτηκαν τ' ἀποτελέσματα ἐ-

πισήμως πώς ἔγινε βουλευτής, ὅσοι εἶχαν τρυπηθεῖ ἀπό τό χέρι του τόν ἀποθέωσαν, ἔβλεπες μία μάζα ἀνθρώπους καί ψηλά ν' ἀνεμίζει σάν σημαία ὁ γιατρός πάνω στούς ὤμους τοῦ ὄχλου. Καί νά φωνάζουν Μανώλαρος, Μανώλαρος. Τῆς μάνας σου ὁ κώλαρος ἔκραξαν κάτι ἀντιφρονοῦντες, καί φάγανε ξύλο μέχρι τρίτης γενεᾶς.

Τόν κύριο Μανώλαρο εἶχε ἀναλάβει ἐργολαβικῶς νά τόν κουβαλάει στούς ὤμους του ὁ Μπούτσικας ὁ χαμάλης, ἄντρακλας ἄν καί πολύ κοντός, σοῦ ξεφόρτωνε διπλόκαρρο σέ μισή ὥρα. Ὁ Μπούτσικας εἶχε μεγάλη φαμελιά, πολύ ἔνθερμος ἀκόλουθος τοῦ βουλευτοῦ μας. Διαφορετικῶν φρονημάτων ἀπό τόν κύριο Μανώλαρο, πλὴν αὐτό δέν εἶχε σημασία, τόν ἐψήφιζε οἰκογενειακῶς λόγω ἐκτιμήσεως.

Τοῦ 'βγαλε καί τοῦ Μπούτσικα σύνταξη ὁ κύριος Μανώλαρος, διότι ἔπαθε κήλη ὁ ἄνθρωπος περιφέροντας τόν βουλευτή σέ ὅλες τίς συνοικίες τῶν Ἐπαλξεων, καί πλέον ἀδυνατοῦσε νά δουλέψει χαμαλίκι. Μία κήλη βαρβάτη, τοῦ κατέβηκαν ὅλα του μέχρι τά γόνατα, ἅμα τόν κοίταζες ἀπό τή μέση καί κάτω κολαζόσουν, τό παντελόνι του φουσκωμένο μέχρι τό γόνα, ἔλεγες, καλέ τί προίκα τοῦ 'δωσε ὁ Θεοῦλης αὐτουνοῦ! Ὅσες δέν ξέρανε πώς εἶναι ἀσθενής, λέγανε τυχερή ἡ γυναίκα του! Μέ τή σύνταξη ἤρθε καί αὐτός στάς Ἀθήνας φαμελικῶς, ὅλα του τά Μπουτσικόπουλα, ἐννέα ἡ ὀχτώ, πουλᾶνε λαχεῖα σέ καλά πόστα καί δίχως ἀστυνομική ἄδεια, ἡ μάνα τους καθαρίζει σκάλες σέ δύο Ἐφορίες, ἔχουνε χτίσει καί αὐθαίρετο, στοῦ διαβόλου τή μάνα βέβαια, πάντως εὐημεροῦν, ὅ,τι βγάλουν πᾶνε κάθε βράδυ καί τό πίνουν μέ τή μάνα τους μαζί, ἅς εἶναι καλά ἡ κήλη πού τούς διόρισε ὅλους καί ὅλο πίνουν εἰς ὑγείαν τοῦ κυρίου Μανώλαρου, παιδιά μέ μπέσα, τό καλό πού τούς κάνεις τό θυμῶνται.

Μωρή Ἀσήμω, ἔλεγε στή μητέρα μου ὁ Μανώλαρος (τή μόνη γυναίκα πού δέν κατάφερε νά τρυπήσει), εἶσαι γυναίκα ἥρωος. Καί εἶσατε τέσσεροι ψῆφοι, ὑπολόγιζε καί τόν Σωτήρη, τόν μεγάλο μας. Χώρα τά γονικά σου.

Τό ἔβαλε μπροστά κάμποσες μέρες μετά πού βγάλανε τή μητέρα μου στή διαπόμπευση. Δικαιοῦται σύνταξη ἡ μαμά σου, μοῦ εἶπε, ὡς χήρα πεσόντος εἰς τό πεδῖον, μέ τρία ὀρφανά. Ἡ μάνα μου δέν τό παραδέχτηκε πώς εἶναι χήρα, πλὴν βράχος ὁ γιατρός. Τόν χάσατε στήν Ἀλβανία, μοῦ λέει ἐμένα. Θά σᾶς βγάλω σύνταξη, καί σκασμός ὅλοι σας.

Ἔνα ἀλήθευε: τόν πατέρα μου τόν χάσαμε, κυριολεκτικῶς. Διότι μετά ἀπό τεσσάρων μηνῶν δελτάρια, δέν ἔδω-σε πλέον σημεῖα ζωῆς. Οὔτε θανάτου. Νεκρός δέν δηλώ-θηκε ἐπισήμως, οὔτε ἀγνοούμενος, οὔτε γύρισε πίσω μέ τήν ὀπισθοχώρηση. Οὔτε αἰχμάλωτος τῶν Ἰταλῶν δηλώ-θηκε. Ἡ μητέρα μου εἶχε ρωτήσει Ἀστυνομία, τόν κύριο Μανώλαρο, μέχρι καί τόν κύριο Βιττόριο εἶχε ρωτήσει, μήπως ἀντάμωσε πουθενά στό μέτωπο κάποιον πού, καί τά λοιπά. Τελικῶς οὔτε τό Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν ἤξε-ρε νά πεῖ.

Ἐπί Κατοχῆς, ὅταν τή ρωτοῦσαν τί ἀπόγινε ὁ ἄντρας σου, ἡ μητέρα μου ἀπαντοῦσε ἀπουσιάζει στό ἐξωτερικό. Δέν μποροῦσε ν' ἀπαντήσει ἔχει πεθάνει, διότι καί γρου-σουζιά εἶναι καί θά ἦταν ὑποχρεωμένη κοινωνικῶς καί θρησκευτικῶς νά μαυροφορέσει. Καί ἔλεγε, ἀπουσιάζει στό ἐξωτερικό. Διότι ἐξωτερικό εἶναι καί ἡ Ἀλβανία. Ὅχι Παρίσι βέβαια, πάντως ἐξωτερικό. Καί τό ἔλεγε αὐ-τό ἡ μητέρα μου μέ μία δόση καμάρι. Γιατί τότε ἐξωτε-ρικό δέν πῆγαινε ὁ καθένας.

Ἀπό τότε τό σκέφτηκε ὁ κύριος Μανώλαρος. Ρέ Ἀ-σημίνα, τῆς λέει, δέν τό ἔχει πάρει χαμπάρι πώς δικαιού-

σαι παράσημο. Ἐγὼ μιά μέρα θά σοῦ βγάλω σύνταξη, ἔτσι, γιά τά ἐντόσθια πού μοῦ ἔφερνε ὁ μακαρίτης.

Ἡ μητέρα μου τόν εὐχαρίστησε, ὅχι πῶς τόν πίστεψε βέβαια, μόνο τόν παρακάλεσε νά μή λέει μακαρίτη τόν πατέρα μου.

Μετά τή διαπόμπευση τῆς μαμᾶς, ὁ κύριος Μανώλαρος εἶχε τό σθένος νά ἔρθει σπίτι μας. Γιά τρεῖς ψήφους ἀψήφησε τήν κατακραυγή τῆς κοινωνίας, ἔλεγε ἡ κυρία Κανέλλω. Τελικά βγῆκε ἡ σύνταξη, τέσσερα χρόνια μᾶς πήρε, εἴχαμε ἔρθει στάς Ἀθήνας στό μεταξύ, ἀλλά βγῆκε. Καί μετά τόν θάνατο τῆς μαμᾶς ἔμεινε στ' ὄνομά μου ὡς ἄγαμον θῆλυ ὀρφανό ἥρωος ἀγνοουμένου ἐν Ἀλβανίᾳ. Ἐκτοτε, τά ἐκλογικά μας βιβλιάρια τά φύλαγε στό συρτάρι τοῦ γραφείου του ὁ κύριος Μανώλαρος, ἔξι τό ὄλον, δύο τῶν γονέων τῆς μαμᾶς, καί τέσσερα τά δικά μας (εἶχε βγάλει καί τοῦ Σωτήρη βιβλιάριο). Κάθε πού συνέβαιναν ἐκλογές, πήγαινα, ἔπαιρνα τά βιβλιάρια, δικό μου καί τῆς μαμᾶς, μαζί μέ τά ψηφοδέλτια συμπληρωμένα καί σταυρωμένα. Βεβαίως τό ψηφοδέλτιο πού εἶχε ἐτοιμάσει γιά μένα τό πέταγα καί συμπλήρωνα ἄλλο, ὅπου ἔγραφα «ψηφίζω βασιλέα, Παραοῦ». Τῶν ἀγοριῶν μας τά βιβλιάρια τά χειριζόταν προσωπικῶς.

Μέ τά χρόνια, τοῦ ἐπέτρεψα νά χειρίζεται καί τά δικά μας, εἶχε βαρύνει καί ἡ μαμά, ποῦ νά στέκουμε στήν οὐρά κάθε τετραετία μαζί μέ τόσα τόσφλια γύρω. Μετά πού ἔθαψα τή μαμά, τοῦ ζήτησα τό βιβλιάριό της, γιά ἐνθύμιο τό ἤθελα, πλὴν δέν μοῦ τό ἐπέστρεψε, ἅς' το ρέ Παραοῦ, μοῦ λέει (εἶχε συνηθίσει πλέον κι αὐτός τό καλλιτεχνικό μου ὄνομα), ἅς' το, ἡ μακαρίτισσα θά μᾶς εἶναι χρήσιμη καί μετά θάνατον. Κι ἔτσι δέν ἐπέμεινα, ἂν καί στενοχωρέθηκα, αὐτή ἡ φωτογραφία στό βιβλιάριο πολύ κολάκευε τή μαμά.

Πάντως καί ἡ κυρία Κανέλλω τῆς τό εἶχε συμβουλευ-
σει τῆς μάνας μου νά μή μαυροφορέσει. "Άλλο ἀγνοούμε-
νος, Ἀσημίνα, τῆς εἶπε, ἄλλο νεκρός. "Άσε τό πένθος μω-
ρή, γιατί νά μαυρίσεις τήν καρδούλα τῶν παιδιῶν σου; Χώ-
ρια τό ἔξοδο!

Διότι τότε τό πένθος ἦταν ἔξοδο, ὄχι ἓνα μαῦρο φου-
στανάκι καί τέλος. Βάναμε μαύρη κορδέλλα στά κουρτινά-
κια τῶν παραθυριῶν, μαύρη κορδέλλα διαγωνίως στό
τραπεζομάντηλο, σκεπάζαμε τόν καθρέφτη, εἶτε τοῦ βά-
ναμε μπορντούρα ἀπό μαῦρο τούλι ἐπὶ δύο ἔτη συναπτά.
"Άσε τά κόλλυβα κάθε τόσο. "Άν καί ἐπὶ Κατοχῆς, αὐτή ἡ
μόδα, τά κόλλυβα, τηρήθηκε μόνο ἀπό τήν ἄνω κοινωνία,
ἐμεῖς ποῦ νά βροῦμε στάρι!

Κι ἔτσι τό πῆρε ἀπόφαση ἡ μητέρα μας νά μήν πενθή-
σει. Ἐξάλλον, ἐπὶ Κατοχῆς, ποῦ λεφτά γιά μαῦρο ὕφα-
σμα, ἐδῶ τή σημαία καί τήν κάναμε σῶβρακα. Δέν ἦταν
κι εὐγενικό γιά τόν κύρ "Άλφιο νά μπαίνει νά βλέπει πέν-
θος στά κουρτινάκια, ωραία φιλοξενία θά τοῦ προσφέραμε!
Μπορεῖ νά ἦταν ἐχθρός τῆς πατρίδος, ἀλλά ἡ ἐλληνική
φιλοξενία σ' αὐτά εἶναι πολύ ἀδέκαστη, δέν ἐπιτρέπεται
νά στενοχωρᾷς καλεσμένο, ἔστω καί κατακτητή. Καί ὅλα
αὐτά γιά ποιόν, γιά τήν πατρίδα; Ποιά εἶναι αὐτή τελι-
κῶς; Ἡ πατρίς εἶναι ἀόρατη. Ἐνῶ ὁ κύρ "Άλφιο εἶχε
σάρκα καί ὀστέα, τό σπίτι μας εἶχε σάρκα καί ὀστέα, ἡ πα-
τρίς ὄχι.

Μερικοί στή γειτονιά ὑποτιμοῦσαν τούς Ἰταλούς ἐπειδὴ
πεύραζαν τά κορίτσια, καί ἄρχισαν νά διαδίδουν πῶς δῆθεν
οἱ Ἰταλοί τρῶνε βατράχια. Ἡ καλή κοινωνία τῶν Ἐπάλ-
ξεων οὔτε νά τό ἀκούσει δέν ἤθελε, σ' αὐτό μ' ἔβρισκε
σύμφωνη. Συκοφαντίες! ἔλεγαν. "Άλλο σήμερα, πού προο-
δεύσαμε καί βρίσκεις κατεψυγμένα βατραχοπόδαρα στά

πιό ἀριστοκρατικά σουπερμάρκετ. Τότε ὅμως ἦταν ἀτιμία ἡ βατραχοφαγία.

Ἐλεγαν κάμποσοι πῶς οἱ Ἴταλοί πᾶνε στοῦ Διαβολογιάννη τό γιοφύρι, λίγο ἔξω ἀπό τήν πόλη μας, καί τά μαζεύουν μέ ἀπόχη. Ἐμεῖς, ὡς παιδάκια, παίζαμε πολύ συχνά στοῦ Διαβολογιάννη τό γιοφύρι καί ὄντως εἶχε μεγάλη καί φουσκωτά βατράχια, ἀλλά δέν μπορέσαμε νά τό ἐπαληθεύσουμε. Τά πρῶτα χρόνια τῆς Κατοχῆς, βλέπεις, ἡ κυκλοφορία ἀπαγορευόταν μετά τίς ἔξι τό βράδυ. Οἱ ἐχθροί τῶν Ἱταλῶν λέγανε ὅτι πᾶνε καί τά ψαρεύουν μετά τίς ἔξι, πλὴν τρέχα γύρευε. Μεταγενεστέρως, τό θέμα ξεχάστηκε. Τότε ὅμως εἶχε βουίξει ὁ τόπος: «Οἱ Ἱταλιάνοι τρῶνε τά σφαρδάκλια». Λές καί δέν εἶχανε τοῦ κόσμου τ' ἀγαθὰ στίς καντίνες τους. Μάλιστα εἰπώθηκε πῶς καί μερικές οἰκογένειες πού τραπέζωναν Ἱταλούς δοκίμασαν βατράχι κοκκινιστό. Αὐτά μπορεῖ νά ἦτανε καί διαδόσεις τῶν ἀριστερῶν ὅμως.

Πάντως ὁ παπα-Ντῆνος δοκίμασε νά προφυλάξει τή μάνα μου. Αὐτό τό ἔμαθα ἐπὶ Πλαστήρα ἀπό τήν κυρία Φανή, τῆς Ἀφροδίτης. Ἐνα πρωί, μοῦ εἶπε, ὁ παπα-Ντῆνος ἦρθε, κατούρησε πίσω ἀπό τό ἱερό, τήν ἐτίναξε, κατέβασε τό ράσο καί φωνάζει τῆς μητέρας μας, Ἀσημίνα, στίς πέντε ἔλα ραντεβού στήν ἐκκλησία, νά σέ ξεμολογήσω. Ἡ μάνα μου τοῦ φίλησε τό χέρι, καί ξαναμπῆκε σπίτι, αὐτό ἐπὶ Ἀλφιο ἀκόμη.

— Ἀσημίνα, τῆς εἶπε τό ἀπόγευμα πίσω ἀπ' τό παγκάρι, καλὰ τό «ἄλλο»· σ' αὐτό ἐγώ προσωπικῶς σοῦ ἔχω δώσει ἄφεση, μέ προσωπική μου εὐθύνη. Εἶναι ἁμαρτία, ἀλλά σέ παίρνω ἀπάνω μου. Ὅμως, μωρή, πῶς ἐπιτρέπεις νά σέ φιλᾶνε ἄνθρωποι πού τρῶνε βατράχια!

Ἡ μάνα μου θύμωσε μέ πίκρα, ἄκου νά σοῦ πῶ πάτερ, τοῦ λέει μέ ὅλο τό σέβας (ἂν καί ἦτανε νεώτερός της).

Πρῶτον ἐγὼ δὲν πιστεύω πῶς τρῶνε βατράχια, διότι χριστιανοί εἶναι καὶ αὐτοί. Καί, κύριον, ἐμένα οὔτε Ἰταλὸς οὔτε ἄλλος μ' ἔχει φιλημένη ἀκόμη, ἐξόν ὁ ἄντρας μου. "Ὅλα τὰ «ἄλλα», δεκτόν, μοῦ τὰ κάνει. Φιλί ὅμως μονάχα στὸν ἄντρα πού μέ στεφάνωσε θά ξαναδώσω. "Ὅταν γυρίσει.

—'Από ποῦ νά γυρίσει, κακομοίρα;

—"Ὅταν γυρίσει.

—'Από κεῖ πού εἶναι; Τί εἶναι, βρυκόλακας εἶναι, ἀρνὶ τοῦ Θεοῦ ἦτανε, θά ξεπέσει νά γίνει βρυκόλακας;

—"Ὅ,τι θελήσει ἄς κάνει, ἄντρας εἶναι, λόγο θά μοῦ δώσει; Ἐγὼ μιά φορά, φιλί δὲν χαρίζω πουθενά. Σοῦ βάνω ὄρκο. Στό στεφάνι μου.

Ἐπὶ κυβερνήσεως Πλαστήρα μοῦ τὰ φανέρωσε αὐτὰ ἡ κυρία Φανή, βλέπεις ὁ πάπαρδος δὲν κράταγε τό στόμα του, πήγαινες νά σέ ξεμολογήσει καὶ τὸν ξεμολόγαγες ἐσύ. Τέλος πάντων, ἄς εἶναι καλὰ (ζεῖ ἀκόμη). Πάντως ἡ κυρία Φανή ψέματα δὲν λέει. Μετακόμισε κι αὐτὴ στὰς Ἀθήνας. Μὲ τὸν ἄντρα της, τὸν πρώην ἀντάρτη, πλὴν ὅλα μέ τὰ χεράκια της τὰ ἔφτιαξε ὅσα ἔφτιαξε, διότι ὁ προκομμένος της, μέ τό πού πάτησαν στήν Ἀθήνα, πῆγε καὶ μπλέχτηκε μέ κάτι Δεκεμβριανά, τὸν ἔσφαξαν οἱ Χῖτες. Ἀδίκως τόσα ἔξοδα γιὰ τό εἰσιτήριο Ἐπάλξεις-Ἀθῆναι. Δέν τὸν σκοτώνανε στό ἀντάρτικο νά ἡσυχάσει, ἀφοῦ τὸν εἶχανε γιὰ σκότωμα; Τέλος πάντων. Πάντως τὴν κυρία Φανή οὔτε πού τὴν ἔνοιαξε πιά, ἔθαψα τὴν κόρη μου, ἔχω πάρει τό κολάι, εἶπε. Καί συνέχισε τὴ φάμπρικα μέ τίς δαντέλλες. Τό σπίτι στὰς Ἐπάλξεις δὲν ἠθέλησε νά τό πουλήσει, τοῦ κάρφωσε δύο σανίδες στήν ἐξώπορτα κι ἔφυγε. Ἀκόμη ἔτσι εἶναι. Κάθε πού σαπίζουν οἱ δύο σανίδες, ἡ κυρία Κανέλλω παίρνει καὶ καρφώνει καινούργιες, κι ἔτσι μένει ἀσφαλισμένο. Δέν τό πουλάω, εἶπε ἡ κυρία

Φανή. "Ετσι καί πεθάνω, νά σαπίσει, νά μπαίνουν κουρού-
νες νά κουρνιαίνουν μέσα καί νά μέ συχωρᾶνε.

Στάς 'Αθήνας τούς ἔφερε ἕνα φορτηγό, καί λίγο προτοῦ
μπεῖ στήν πόλη, ἀφῆστε μας ἐδῶ, τούς λέει. Τοῦ κυρίου
Μανώλαρου ἦταν τό φορτηγό. Τούς ἄφησε ὁ φορτηγατζής
σ' ἕνα βουναλάκι ἔρημο τότε, εἶχε ὅλο χέρσα κι ἕνα πολυ-
βολεῖο στήν κορφή. Ἡ κυρία Φανή τό εἶχε σταμπάρει ἀπό
μακριά, ἀνηφόρισε μέ τόν σύζυγο, κουβάλησε μονάχη τά
ὑπάρχοντά της στό πολυβολεῖο. Ὁ ἄντρας της κατέβηκε
στήν 'Αθήνα νά ψάξει γιά συντρόφους τοῦ κόμματος, τῆς
τόν φέρανε σφαγμένο, ζοῦσε ἀκόμη. Τόν ἔθαψε μάνι-μάνι,
ἔφτιαξε σκούπα μέ ἀφάνες, σκούπισε, ἔκλεισε τά παρατη-
ρητήρια μέ χαρτόνια, τό 'κανε κατοικία. Τή νύχτα, μετά
πού χήρεψε, ἔφραζε τήν εἴσοδο μ' ἕνα κομοδίνο. Πῶς τά
κατάφερε, ἄρχισε νά πουλάει δαντέλλα χειρός, ἔπλεκε κο-
πανέλλι καί πιμπίλα, πολλά σχέδια.

Σιγά-σιγά τό 'κανε κατοχή τό πολυβολεῖο, ἔβαλε τζά-
μια, πόρτα, δύο γλάστρες ἀπόξω, σήκωσε ἕνα τοιχαλάκι
κι ἔφτιαξε καμπινέ καί κουζινίτσα, νοικοκυρά. Μέ τόν
καιρό, σέ προεκλογική περίοδο, μπῆκε στό σχέδιο πόλεως
ὡς αὐθαίρετο, τῆς πῆγαν φῶς καί νερό, μία χαρά. Πλέκει
ἀκόμη. "Ανοίξε καί μαγαζάκι, μιά πόρτα δηλαδή ὅλο κι
ὅλο. Τώρα κοντά μοῦ 'λεγε πῶς ἔχει κάνει καί αἴτηση γιά
τηλέφωνο, πλὴν ἀκόμα νά τήν ἱκανοποιήσουν, τό μόνο της
παράπονο.

Θηρίο ὁ ἄνθρωπος. Ἐζήσε τελικά. Καί ξέχασε. Τώρα,
μπορεῖ καί νά μὴν ἔχει ξεχάσει, ποιός ξέρει. Ἐμεῖς στάς
'Επάλξεις τήν εἶχαμε γιά ξεγραμμένη, μόνη κι ἄπραγη,
μέσον τοῦ κυρίου Μανώλαρου ξαναβρήκαμε τά ἴχνη της.
Μετά τόν θάνατο τοῦ κοριτσιοῦ της κλεινόταν μέσα, φῶς
δέν ἄναβε, μόνο στίς βεγγέρες τῆς κυρίας Κανέλλως πα-
ρουσιαζόταν μέ τό βελονάκι καί τή δαντέλλα τυλιγμένη

κουβάρι στην ποδιά, έπλεκε νά συμπληρώσει τά προικιά τῆς πεθαμένης, ἡ συνήθεια δέν κόβεται.

Στό δικό μας τό σπίτι δέν πάτησε ποτέ. Μονάχα ἓνα βράδυ μᾶς χτύπησε τήν πόρτα, ὅ,τι εἶχε φύγει ὁ κύριος Βιττόριο. Ἀσημίνα, φωνάζει, ἄνοιξε γρήγορα. Τῆς ἀνοίγουμε, στό παραπέντε πού κοβόταν ἡ κυκλοφορία, ἦταν μέ μιά ξένη γυναίκα. Μία ξένη κάποιον γυρεύει, μᾶς λέει. Φεύγει, μᾶς ἀφήνει τήν ἄγνωστη ἀμανάτι. Περάστε μέσα, τῆς λέει ἡ μάνα μου τῆς ξένης, τί νά ἔκανε; Αὐτή μπαίνει μέσα, κάτι εἶχε πάθει. Σάν κυρία ἔμοιαζε ὅμως. Ποιά εἶσαι, τῆς λέει ἡ μητέρα μου, μιλιά ἐκείνη. Καθῆστε, τῆς κάνω ἐγώ, ὅ,τι εἶχαμε στρώσει νά φᾶμε, πανιότα καί ρεβίθια μέ λάδι, μᾶς εἶχε φέρει ὁ κύριος Βιττόριο. Ἡ γυναίκα κάθεται, ἀλλά οὔτε ματιά στό φαί, τίποτα. Ποιά εἶσαι, τῆς ξαναλέει ἡ μάνα μου, θές νά φᾶς; Ἐκείνη ἀμίλητη, σηκώνεται ἀπό τήν καρέκλα νά πάει στό κρεβάτι, ἀκουμπάει, πεθαίνει. Ἔτσι. Μέ τήν τσάντα στό χέρι. Τό καταλάβαμε ἀμέσως ἐμεῖς τά παιδιά, πεθαμένους πλέον βλέπαμε κάθε μέρα. Τήν ἰσώνει στό κρεβάτι ἡ μητέρα μου, τῆς κλείνει τά μάτια, τῆς μαντηλοδένει τό σαγόνι, πιλάλα στήν κυρία Κανέλλω μοῦ κάνει, κομμένη πιά ἡ κυκλοφορία. Πλὴν ἡ κυρία Κανέλλω ἦταν στήν ἐργασία της, βάρδια βραδινή, καί περιμέναμε στό παράθυρο καί οἱ τρεῖς πότε νά σχολάσει. Τήν ξένη τήν κουκουλώσαμε μ' ἓνα ρουχαλάκι.

Κοντά μεσάνυχτα ἀκοῦμε τό τσόκαρο τῆς κυρίας Κανέλλως, σάν πολυβόλο, περπατοῦσε σάν τσολιάς. Μέ ὅλη τήν ἐκτίμηση πού τῆς ἔχω, δέν διαθέτει καμία θηλυκότητα, θά μοῦ πεῖς τή συγκρίνω καί μέ μένα, τέλος πάντων. Τῆς φωνάζει ἡ μάνα μου, ἔρχεται, κοιτάζει, δέν εἶναι ἀπό τάς Ἐπάλξεις αὐτή, λέει. Ὅπου τούς λέω ἐγώ (ποῦ τό σκέφτηκα, μικρό παιδί;) μήπως εἶναι τίποτα σύνδεσμος

τῶν ἀνταρτῶν; Τό πρωί θά μάθω, λέει ἡ Κανέλλω. Καί φεύγει.

Ἐμεῖς ξενουχτήσαμε τήν ξένη, μᾶς πῆρε δηλαδή καί λιγάκι ὁ ὕπνος κατά τά χαράματα, τό Φανούλι νά κοιμᾶται ξερό ὅλη νύχτα. Ἐγώ, γιά νά μήν κλείνουν τά μάτια μου, ἔπιασα νά ξεβοτανίζω κάτι βλαστάρια ἀπ' τό πάτωμα, γωνία, ἀλλά μοῦ φωνάζει ἡ μάνα μου ἄσ' τα τώρα αὐτά καί φέρε δῶ κοντά τή λάμπα. Καί σταμάτησα τό ξερρίζωμα.

Τό πρωί βγήκαμε, πιάσαμε νά ρωτᾶμε, λαθραῖα ὅμως. Τίποτα. Τό μεσημέρι γυρίζει ἡ Κανέλλω ἀπ' τή δουλειά της, τίποτα μᾶς λέει, κανεῖς δέν τήν περιμένει, ὅλοι οἱ σύνδεσμοι ἔχουν φτάσει στόν προορισμό τους. Εἶχε τηλεφωνήσει αὐτή, οὔτε ρώτησα ποῦ, πάντως ἀποτέλεσμα μηδέν.

Στό μεταξύ οἱ γειτόνισσες πήγανε στόν παπά νά κανονίσουνε γιά κηδεῖα. Ὁ Φανούλης μας νά τρέχει στήν Ἀστυνομία, δέν ξέρουμε τοῦ εἶπαν, νά πᾶς στήν Κομμουντατούρ. Ποῦ νά πάει τό παιδί στούς Γερμαναράδες. Τέλος ἔρχεται ὁ παπα-Ντῆνος μέ τόν νεωκόρο τόν Θεοφίλη, τή βάλανε στήν κάσσα τῆς ἐκκλησίας, εἶχανε πάντα μία κάσσα ρεζέρβα, γιά τούς ἄπορους. Περιφέραμε τήν κηδεῖα ἐπίτηδες σέ ὅλη τήν πόλη, μπάς καί ἀναγνωρίσει κανένας τό λείψανο, καθ' ὁδόν ρωτούσαμε καί λαθραῖα, τζίφος. Μάλλον πρωτευουσιάνα εἶναι, λέγανε. Τελικῶς τή θάψαμε στά πεταχτά διότι δέν μᾶς ἔπαιρνε καί ἡ ὥρα καί γυρίσαμε καθένας σπίτι του. Ὄνομα στόν τάφο δέν βάλαμε, τί νά γράφαμε;

Τό εἶχα λησμονημένο αὐτό τό περιστατικό, χρόνια. Ἐπί Ὁζάλ, ξαναπαίζω στό θέατρο, ἔκτακτος σύμπραξις σέ κάποιο φεστιβάλ μιᾶς νεολαίας, ἀρχίζω νά θυμᾶμαι συχνά τήν ξένη, ἄν καί ὄχι τό πρόσωπό της, μονάχα τό πρασι-

νωπό παλτό της. Τώρα, όταν πηγαίνω στο μνημα μας, ανάβω τό καντηλάκι, λιβανίζω κανονικά, μετά ρίχνω στο λιβανιστήρι κι ένα σπυρί λιβάνι παραπάνω, αυτό γιά τήν άγνωστο λέω μέσα μου. Έτσι τήν ονομάτισα, ή άγνωστος. Στο μεταξύ, βλέπεις, είχα παίξει τήν «Άγνωστο» σέ τουρνέ. Δηλαδή είχα παίξει στήν «Άγνωστο», όχι τήν Άγνωστο προσωπικώς, δυό άράδες έλεγα, όμως πά-λι καλά, πρόζα, σοβαρό θέατρο είναι, ενώ στήν έπιθεώρηση πάντα στο μπούγιο μέ ρίχνουνε, κόρο.

Ή Άγνωστος ή καφερή.

Τή μνημονεύω από συμφέρον, γιά νά βρεθεΐ κανέννας νά μέ μνημονέψει καί μένα όταν... τέλος πάντων, έγώ είμαι πάντα νεωτάτη καί θαλερωτάτη, άφοϋ όταν πάω έπίσκεψη στά παρασκήνια μου λένε τί κάνεις μωρή κουφάλα Ραραού, όλο οικειότητες, όχι όπως μιλάνε στους ήλικιωμένους καί τούς συνταξιούχους γενικώς. Θα μου πεις, μικροδείχνω. Έ, τό ξέρω. Καί ως παιδούλα μικρόδειχνα, στά δεκαεφτά μου έδέησε κι έβγαλα κι έγώ μιά στάλα στήθος. Άφοϋ όταν πηγαίναμε στοϋ Διαβολογιάννη τό γιοφύρι καλοκαίρι καί πλατσουρίζαμε, έμενα μέ τό βρακί έγώ, δίχως φανελλάκι, σάν τό Φανούλι μας καί τ' άλλα άγόρια. Οί δύο άλλες συμμαθήτριές μου έβγαζαν μόνο τά τσόκαρα. Συμμαθήτριές μου πρώην δηλαδή, στο μεταξύ είχα διακόψει μαθήματα, ξανάρχισα μέ τή λεγόμενη Άπελευθέρωση, αλλά καί τότε μιά στή χάση καί μιά στή φέξη.

Όμως πήγαινα σέ πολλών κοριτσιών τά σπίτια. Άπογευματάκι. Καί έφευγα έγκαίρως, βλέπεις τό πρόβλημα τής κυκλοφορίας, νά προλάβω νά γυρίσω, διότι άπαγορευόταν από τίς Δυνάμεις Κατοχής ή φιλοξενία. Γιά νά διανυκτερεύσει άνθρωπος στο σπίτι σου, έπρεπε νά τό έχεις δηλώσει γραπτώς καί νά σ' τό σφραγίσουν. Είχαν τρόπο νά έλέγχουν μέσα άπ' τήν έξώπορτα κάθε νοικοκυριού εί-

χαμε κολλημένη μία ἔντυπο κατάσταση ἐμφαίνουσα τὰ μονίμως κατοικοῦντα μέλη, ὄνομα καὶ ἡλικία. Ἡ κυρία Κανέλλω, πού ὅλο καὶ γελοῦσε παρ' ὅλη τὴν πεῖνα καὶ τὴ λαχτάρα της, μᾶς ἔλεγε στίς βεγγέρες, ὅτι στά περισσότερα σπίτια καλῶν οἰκογενειῶν πού ἔμπαινε (πήγαινε τίς ἀργίες ὡς περιποιήτρια, τί νά 'κανε μέ τόσα στόματα) ἡ ἡλικία τῶν γυναικῶν ἦταν διορθωμένη. Δηλαδή βελτιωμένη. Ἀπό σαράντα ὀχτῶ γινόταν πρῶτα σαράντα δύο, μετὰ τριάντα δύο. Καὶ νά γέλιο ἡ κυρία Κανέλλω, ὥσπου τῆς κόπηκε μιά μέρα μέ τό μαχαίρι. Πῆγε στό πατρικό της καὶ βλέπει τὴν ἡλικία τῆς μητέρας της, τῆς κυρίας Μαρίκας, ἐτῶν τριάντα ἑφτά. Μωρὴ μαμὰ μουρλαθήκατε, τῆς κάνει, τί τριάντα ἑφτά καλέ, ἐδῶ ἐγὼ εἶμαι στά εἴκοσι ἑφτά. Πλὴν, βράχος ἡ κυρία Μαρίκα. Δέν εἶμαι μουρλή τῆς κάνει. Ἀλλὰ τί νά κάνω, πού ἔχω τσούπα ἀνύπαντρη!

Ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε καὶ μία ἀδερφή στό ράφι, τὴ Γιαννίτσα. Ἦταν ὁ καημός τους. Πάντως κι αὐτὴ τὴν ξοδέφανε, μέ μέσον κομματικό. Ὁ ἄντρας τῆς ἄλλης ἀδερφῆς της τῆς ἀντάρτισσας ὑποχρέωσε ἕναν συνάδερφό του ἀντάρτη νά παντρευτεῖ τὴν ἀξόδευτη. Σέ προστάζει τό κόμμα καὶ τό φρόνημά σου, τοῦ εἶπε. Τί νά κάνει ὁ ἄνθρωπος, τὴν παντρεύτηκε, ὀχτῶ χρόνια μεγαλύτερή του. Ζήσανε ὁμως ζωὴ χρυσή, μέχρι καὶ παιδί τοῦ ἔκανε.

Ἀλλὰ καὶ στό σπιτικό τῆς κυρίας Τιριτόμπας ἔγινε θρῆνος μέ τίς ἡλικίες. Ἡ ἴδια ἡ κυρία Ἀντριάνα τὴ δῆλωσε κι ἡσύχασε, κόρη δεκαοχτάρα εἶχε, χήρα σαράντα ἐνός ἐτῶν ἦταν, τί νά κρύψει πλέον. Ἡ δεσποινὶς Σαλώμη ὁμως, τουλάχιστον στά τριάντα τέσσερα, σήκωσε μπαϊράκι. Ἡλικία ἐγὼ δέν παραδίνω, τούς εἶπε. Νά μέ ντουφεκίσουν καλύτερα. Καὶ δίπλα στ' ὄνομά της γράφει ἐτῶν δεκαπέντε, ἔτσι, γιὰ νά κάνει ἀντίσταση.

Ἡ μητέρα τῆς Ἀφροδίτης δέν διέγραψε τό ὄνομα τῆς

νεκρῆς ἀπό τήν κατάστασιν. Μόνο στή στήλη «ἡλικία», ἔγραψε «ἐτῶν μηδέν».

Ἡ δεσποινὶς Σαλώμη εἶχε καὶ λόγους βέβαια: εἶχε ἤδη μπεῖ στὶς γεροντοκόρες ἀπὸ προπολεμικῶς, ἦταν ἀδύνατη, μαύρη καὶ γκαγκανιασμένη, μέ ἀράπικο μαλλί, κάτι μάτια μικρά σάν τὸν κῶλο τῆς κότας (ἄχ καὶ νὰ ἔχαις τίς ματάρες σου, κοριτσάκι μου, ὅλο μοῦ ἔλεγε) καὶ μίλαγε τσιριχτά, σάν ν' ἀπαντοῦσε σέ κουφόν. Πάντως εἶχε καλὴ καρδιά τουλάχιστον. Βέβαια, λίγον καιρὸ μετὰ, ἔφυγε ὅλη ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα σέ θεατρικὴ τουρνέ. Τί «ἔφυγε» δηλαδή, βάρεσε ὑποχώρηση ἐξαιτίας ἐνὸς κατσίκιου, τέλος πάντων. Φύγανε μέσα στή μεγάλη πεῖνα, ξημερώνοντας τὸ χίλια ἐννιακόσια σαράντα τρία.

Δέν προλάβουμε νὰ τοὺς ξεπροβοδίσουμε, λακήσανε σκαστοί. Ἄν τὸ ἔξερα, θὰ ζητοῦσα νὰ μέ πάρουν καὶ μένα στὸν θίασο, μικρούλα ἡμουν βέβαια ἀλλὰ θὰ εἶχαν καὶ ρόλους παιδιοῦ. Θὰ μποροῦσα νὰ παίζω καὶ ἀγόρια, θηλυκότητα δέν εἶχα ἀποχτήσει ἀκόμα.

Τῇ μέρᾳ ἐκείνῃ, ἐμεῖς τὰ παιδιά εἶχαμε πάει ἀπὸ χαράματα νὰ μαζέψουμε σαλιγκαράκια. Τὰ σαλιγκαρία σκαρίζουν νωρίς-νωρίς, ἔπρεπε νὰ προλάβουμε μὴ μᾶς τὰ μαζέψουν ἄλλοι. Τὰ τρώγαμε βραστά κι ἀλατισμένα, τὰ δίνανε καὶ στό καφενεῖο μέ τὸ οὔζο, γιὰ μεζέ. Καὶ ἀργότερα τὰ πουλάγαμε μέ τὸ καλαθάκι στὸν κινηματογράφο, γιὰ πασατέμπο.

Μαζεύαμε σαλιγκαρία στό γιοφύρι, τὸ πρωινὸ ὅλο κρῦο, ὅπου ξαφνικά βλέπουμε τὸ γκαζοζέν τοῦ Τάση νὰ περνάει φουσέκι — ἀδερφός τῆς κυρίας Ἀντριάνας ὁ Τάσης. «Φουσέκι» δηλαδή μέ τὰ τότε ὅρια ταχύτητος, ἄντε νὰ πῆγαινε μέ δεκαπέντε χιλιόμετρα τὴν ὥρα. Σάν ἄστραμμα βλέπω μέσα τῇ δεσποινίδα Σαλώμῃ, τὴν κυρία Ἀντριάνα, τὴ Μαρίνα τὴν κόρη της, κι ἓναν ἀρχάγγελο.

Αὐτός ἦτανε ζωγραφιστός, σκηνικό, ἄγαλμα, θά σέ γελάσω. Παραδίπλα ἀνέμιζαν φουστανέλλες καί κάτι τουαλέττες μᾶλλον μεσαιωνικές, Τραβιάτα καί τέτοια. Ὡσπου νά καλοκαταλάβω, πήρανε τόν δρόμο γιά τά βουνίσια χωριά. Μόλις χάθηκε τό γκαζοζέν, ξανά στά σαλιγκάρια ἐμεῖς. Κρυώναμε. Ἡλιο δέν εἶχε, ἀλλά ὅλο κρυώναμε ἐμεῖς, ὑποσίτιση βλέπεις. Τή φόρα μας ὅμως γιά παιχνίδι, δέν μᾶς τήν ἔκοβε τό κρῦο. Τή φόρα γιά τό παιχνίδι μᾶς τήν ἔκοψαν κοντά μεσημέρι τά κατοικίδια ζῶα τῆς πόλης.

Δίπλα στό ποτάμι, δύο γάτες παραμόνευαν μπάς καί ξεενέρισει κανένα βατράχι νά τό βουτήξουν. Εἴτε στέκανε μέ τό κεφάλι πρὸς τοὺς οὐρανοὺς, περίμεναν οἱ χαζές μὴ λιποθυμήσει κανένα πουλί καί πέσει νά τό φᾶνε, ἄμυαλα ζῶα ἐν τέλει.

Στά σπίτια μας οἱ γάτες δέν εἶχαν πλέον χρησιμότητα, διότι ποῦ νά μπεῖ ποντίκι σέ νηστικοῦ σπίτι. Οὔτε νά τίς χαϊδέψεις στέκανε, μᾶς κρατούσανε κακία πού δέν τίς ταῖζαμε. Ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε γάτα, ἀλλά τῆς ἔλεγε, τί νά σοῦ δώσω μαύρη, δέν βγαίνεις καί σύ στό βουνό νά φᾶς τίποτα;

Μία μέρα εἶδαμε σπίτι μας ἓνα ποντίκι. Περαστικό θά ἦτανε, ἢ λάθος πόρτα βρῆκε ἀνοιχτή. Ἡ μητέρα μου σχεδόν κολακεύτηκε, τό καμάρωσε. Ποντίκια, μόνο σέ σπίτια πλουσίων ἔμπαιναν. Προπολεμικῶς εἶχαμε καί μεῖς κάμποσα, παρότι, ποντίκι σπίτι μας ἡ μητέρα μου τό εἶχε σχεδόν γιά ἀτιμία, ἦταν πολὺ τῆς καθαριότητος γυναίκα. Εἶχαμε πάντοτε φάκα, στό δόκανο ψωμάκι τηγανισμένο στό λάδι. Μέ τήν κατάρρευση τοῦ ἁλβανικοῦ, δέν ξαναεἶδε ψωμάκι ἢ φάκα.

Εἶχαμε καί μία γάτα, ἀλλά ὄχι δικιά μας. Περαστική πάντα. Ἐφτανε τίς μέρες πού ἔφερνε πατσές ὁ πατέρας μου καί τίς ἔπλενε στήν αὐλίτσα. Ποιανοῦ ἦταν, οὔτε πού

τό 'μαθα, ἔχουμε γάτα μισακή ἔλεγε ὁ πατέρας μου. Τῆς εἶχαμε ἔξω ἀπό τήν πόρτα ἓνα πιατάκι κι ἓνα σκουτελάκι μέ νερό. Μέ τήν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας, ἔβρισκε τό πιάτο της ἀδειανό. Τό νεράκι της ὅμως τῆς τ' ἀλλάζαμε, τουλάχιστον νά μή διψάει. Δέν ἔλεγε νά μᾶς παρατήσει, στήν ἀρχή. Σκαρφάλωνε στή μάντρα τῆς αὐλίτσας, ἔβλεπε τό πιάτο της, ἀδειανό, καί κατέβαινε ἡ χαζούλα νά ἐξακριβώσει κι ἀπό κοντά, μπάς καί δέν καλοεῖδε. Τό πιάτο της τώρα πλέον εἶχε σκόνη, μάλιστα εἶχε ἀρχίσει νά πιάνει πουρί ἀπό τό χῶμα καί τίς στάλες τῆς βροχῆς. Τήν τελευταία φορά πού φάνηκε στή μάντρα, εἶδε τό πιάτο, μετά γύρισε, μᾶς κοίταξε σάν νά μᾶς καταλόγιζε ἀδικία, ὅπως κοιτάζει ὁ Ἀρχάγγελος τήν Εὐά στή ζωγραφιά τῆς Μητροπόλεώς μας, αὐτήν πού ἔγραφε ἀποκάτω ἔξωσις ἐκ τῆς Ἑδέμ. Μᾶς κοίταξε, δίνει μιά καί χάθηκε. Μᾶς ἀποκήρυξε.

Δέν ἔφαξα νά τή βρῶ. Πρῶτον, οὔτε δική μας ἦτανε, δεύτερον, τί νά τῆς ἔλεγα, γύρνα σπῆτι νά φᾶς; Εἶχα μία σάν ντροπή ἀπέναντί της. Ἐφυγε μέ τό ὕφος πού ἔφυγε καί ὁ ἀδερφός μου ὁ μεγάλος, τότε μέ τόν κύρ Ἀλφιο. Ψέματα εἶπα πρωτύτερα πῶς εἶπε πουτάνα τή μητέρα μας ὁ μεγάλος μου ἀδερφός ὁ Σωτήρης. Ἀμα εἶδε τόν κύρ Ἀλφιο νά βγαίνει, καί τή λεκάνη μέ τ' ἀπόνερα κάτω ἀπ' τό κρεβάτι τῆς μητέρας καί φαῖ στό τραπέζι, δέν ἔβρισε. Ἐκατσε κι ἔφαγε μαζί μας καί μετά εἶπε, ἐγώ πάω βόλτα, εἶπε. Παρότι ἡ ὥρα τῆς νομίμου κυκλοφορίας περασμένη, δέν τόν ἐμποδίσουμε. Καί αὐτός ἔφυγε. Διά παντός. Τώρα θά ἔχει περασμένα τά ἐβδομήντα του.

Ἔτσι ἔφυγε καί ἡ γάτα ἡ μισακή. Δέν τήν ξαναεῖδα οὔτε στό γιοφύρι ὅπου οἱ γάτες παραφύλαγαν γιά βατράχια.

Ὅμως ἐκείνη τή μέρα στοῦ Διαβολογιάννη, μετά πού

χάθηκε τό γκαζοζέν μέ τόν θίασο Τιριτόμπα, ὅλα τά παιδιά ἀκούσαμε νά ἔρχεται ἀπό τήν πόλη μία σάν βουή ἀπό βελούδα, σάν κραυγή ἀπό κωφάλαλο κάπως. Σταματήσαμε τό παιχνίδι, κοιτᾶμε, ὁ δρόμος ἄδειος. Ἡ βουή μᾶς πλησίαζε. Χαμηλή, σάν νά ὄνειρευότανε. Τότε εἶδαμε τά κατοικίδια.

Πολλά. Νά πιάνουν τή δημοσιά, σάν συλλαλητήριο ἄφωνο, σκύλοι καί γάτες μαζί. Προχωροῦσαν σάν ἀποφασισμένα. Οὔτε πού μᾶς κοίταξαν. Τά κατοικίδια τῶν Ἐπάλξεων παρατοῦσαν τήν πόλη. Εἶχαν πάρει τόν δρόμο πού τραβοῦσε πρὸς τά χωριά καί τόν κάμπο, μᾶς προσπεράσαν. Μέ ματιά σάν μάνα πού βγῆκε νά γλυτώσει τό παιδί της. Καί δέν θά τή σταματήσει κανένας. Ἐφευγαν πρὸς τά χωριά, νά βροῦν νά τρῶνε. Εἶχε καί κάτι κουτάβια, αὐτά κάθε τόσο ξέμεναν καί χάζεuan λιγάκι πίσω, ὅμως ἀκολουθοῦσαν τούς γονεῖς τους. Οἱ δύο γάτες πού παραφύλαγαν γιά βατράχια ἀκολούθησαν, πλάι σέ δύο σκυλιά. Καί δέν ξαναγύρισε κανένα πλέον.

Ἐμεῖς μέ τό Φανούλι σταματήσαμε τό παιχνίδι, γυρίσαμε σπίτι μας μέ ὅ,τι σαλιγκάρια εἶχαμε προλάβει νά μαζέψουμε. Καί τό εἶπαμε στή μάνα μου καί τρόμαξα, ἐπειδὴ ἡ μητέρα μου λέει τά ζῶα ἀπόστρεψαν τό πρόσωπό τους ἀπό τήν πολιτεία μας, τά ζῶα γνωρίζουν ἀπό κίνδυνο. Τώρα μᾶς περιμένουν τά μεγάλα δεινά εἶπε ἡ μητέρα μου κι ἐγὼ τρόμαξα, δέν ἤξερα τί θά πεῖ αὐτή ἡ λέξη, γι' αὐτό ἐτρόμαξα περισσότερο.

Σπίτια μας ἐμποδιστήκαμε νά φτάσουμε, ἐξαιτίας πού εἶχαν κάνει μπλόκο οἱ Γερμανοὶ στή γειτονιά μας. Ὁ θίασος τῆς οἰκογένειας Τιριτόμπα πρόλαβε καί διέφυγε μέ τό γκαζοζέν, ἀπό παρεξήγηση, νόμισαν ὅτι γιά δαύτους γινόταν τό μπλόκο, πάντα μεγαλοπιανόταν ἡ δεσποινὶς Σαλώμη. Ἐπειδὴ τό περασμένο ἀπόγευμα εἶχε κλέψει ἔ-

να κατσίκι από έναν δοσίλογο, σκέφτηκε, για μᾶς τό κάνουν τό μπλόκο, καί φύγανε για τουνέ δηθεν. "Όμως οί Γερμανοί ξέρανε τή δουλειά τους, δέν θά 'καναν αποκλεισμό σέ κοτζάμ συνοικία για ένα έλληνικό κατσίκι, πού τελικῶς μάλιστα ἦτανε καί γίδα. Τό μπλόκο τό στήσανε διότι ἤξεραν πῶς θά 'ρθει ὁ γιός τῆς Χρυσάφαινας. Ξέρω τώρα ποιός τόν κατέδωσε ἀλλά δέν μιλάω, ἐπειδή φοβᾶμαι για τή σύνταξή μου, αὐτός ἔχει πόστο ἰσχυρό σέ δύο κόμματα ἐναλλάξ.

Ἡ Χρυσάφαινα ἔμενε στήν πλατειούλα ἀπέναντι στοῦ Λιακόπουλου τοῦ δοσίλογου μέ τίς πατάτες, σ' ένα σπίτι στενό δίπατο, καί εἶχε γιό ἀντάρτη, τόν Μάλαμα μέ τ' ὄνομα. "Αμυαλος αὐτός, τόσες φορές τόν εἶχε μαλώσει ἡ κυρία Κανέλλω νά φυλάγεται· ἐρχόταν μία τόσο νά δεῖ τή μάνα του, χήρα γυναίκα ἦταν, τῆς ἔφερνε καί τίποτα φαγώσιμο. Αὐτός ὁ γιός, Μάλαμας ἦταν παρανόμι, τό πῆρε στό ἀντάρτικο, ἦτανε χωροφύλακας καί ἦτανε ὁ πλέον ὠραῖος ἄντρας πού ἔχω δεῖ καί δέν θά ξαναδῶ ποτέ στή ζωή μου, καί ἅμα τόν ἔβλεπες ἔλεγες, Παναγία μου, δέν χρειάζεται νά ξανακοιτάξω ἄντρα, ἀπόλυσέ με. Καί ἂν γινόταν νά χτιστεῖ Παράδεισος μόνο για ἄντρες, για κεῖνον θά τόν χτίζαν τόν Παράδεισο, για τήν ἄμωμη ὁμορφιά του. Τώρα, μπορεῖ νά ἦτανε καί ἄσχημος, ἐγώ ὅμως για ὁμορφο τόν εἶχα, σήμερα δέν θυμᾶμαι πλέον πῶς ἦτανε, καί φωτογραφία του νά μοῦ δείξεις οὔτε πού θά τόν ἀναγνωρίσω. Ψηλός, σάν λυγερό σίδερο, χρυσαφιά μαλλιά, νόμιζες τό κορμί του ἔτρεμε σάν νερό μέσα ἀπό τή στολή. Τό πλέον ὠραῖο πλάσμα, νά τόν θυμᾶσαι καί νά σοῦ σταματάει τό κλάμα καί τό κάθε πένθος. Χωροφύλακας. Μόλις ἔγινε τό ἀντάρτικο, πῆγε ἀπό τούς πρώτους. Πρώην συνάδερφός του τόν κάρφωσε, τ' ὄνομά του δέν θά τό πῶ, ὄρεξη πού 'χα νά χάσω τό ψωμί μου για ἄνθρωπο πού δέν

θυμᾶμαι πλέον τό πρόσωπό του, καί μέ ὅσα λέω ἀρκετά ἐκτέθηκα.

Ντυνότανε παπάς γιά νά μπεῖ στήν πόλη. Ἐκείνη τή νύχτα τόν περίμεναν καί τόν ἐσκότωσαν χάραμα σ' ἓνα καντούνι, καί τόν πῆγαν μετά καί τόν πέταξαν μπροστά στό Λιανοπάζαρο, ἐκεῖ ἦτανε ὅλα τά ψαράδικα, λιανομά-
γαζα.

Ἡ Χρυσάφαινα τόν περίμενε, ἦταν καί δύο μέρες νη-
στική μέ χόρτο τοῦ βουνοῦ ἀλάδωτο, κι ἔλεγε πότε θά
'ρθει ὁ καπετάνιος μου νά φάω νά στυλωθῶ. Τόν βλέπει
πεταμένον μέ τά μάτια του ἀνοιχτά δίπλα σέ κάτι ψαρο-
κασσέλλες γεμάτες χέλια ἢ κυρία Κανέλλω. Γύριζε ἀπό
νυχτερινή βάρδια στό Τηλεφωνεῖο, εἶχε πάσο ἐλευθέρας
αὐτή, λόγον ἢ ἐργασία της.

Καί προσπερνᾷς τό μπλόκο, Κανέλλω μου, πᾶς σπίτι
σου, παίρνεις ἓνα καρότσι μέ χερούλια κι ἓνα πιάτο ρεβί-
θια λαδερά, πᾶς στή Χρυσάφαινα, Χρυσάφαινα φάε, τῆς
λές. Ἀγρίεψε αὐτή. Δέν θέλω, θά μοῦ φέρει ὁ γιός μου,
κάτι κατάλαβε, ὥστόσο μισόφαγε. Τότε, ἔλα Χρυσάφαι-
να, τῆς λές Κανέλλω μου, πάρ' τό καρότσι ἄτυχη, καί
πᾶμε νά φέρουμε σπίτι τό γιό σου.

Στό Λιανοπάζαρο τόν φορτώσανε μονάχες τους στό
καροτσάκι, περισσεύανε χέρια πόδια ἀπ' ἔξω, μέγα κορμί,
ἀσυμμάζευτο. Εἶχανε μαζευτεῖ καί κάτι ψιλομαυραγορί-
τες, αὐτοί εἶχανε τά χέλια, κοιτάζανε μόνο, μή θεωρηθοῦν
συνεργοί. Ἡ Χρυσάφαινα μπροστά τραβοῦσε, ἡ Κανέλλω
ἀπό πίσω νά συμμαζεῦει τό ράσο τοῦ σκοτωμένου πού
πιανότανε στά καρούλια, μάλιστα εἶχε μπλεχτεῖ κι ἓνα
χέλι ἀπάνω του, τό ξεκόλλησε ὁ ἓνας μαυραγορίτης καί
τό ξανάβαλε στήν ψαροκασσέλλα. Ἡ Κανέλλω ὅλο νά
συμμαζεῦει τά πόδια τοῦ παιδιοῦ καί νά προχωρᾷ, ὡ-
σπου ἡ Χρυσάφαινα ἔπεσε. Τότε κάτι ἀνθρώποι βγῆκαν

ἀπό ἓνα μαγαζί, τή βρέξανε, συνῆρθε, κι ἔτσι φέρανε τόν πεντάμορφο στό σπίτι του, νά τόν συγυρίσουνε γιά ταφή. Οἱ Γερμανοί τοῦ μπλόκου τίς ἀφήσανε νά περάσουν δίχως δυσκολίες.

Στήν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ της, ἡ Χρυσάφαινα ξεμανταλώνει καί ἄρχισε νά βαράει γροθιές καί πετριές τήν Κανέλλω, φύγε ἀποδῶ, θά τότε συγυρίσω μοναχή μου, αἱ σπίτι σου. Τόν ἐξαλώθηκε καί τόν ἀνέβασε στό ἀπάνω. Τό μπλόκο ἄργησε νά διαλυθεῖ, ἀπό φόβο μή διασαλεύσουμε τήν τάξη. "Ομως δέν διαμαρτυρηθήκαμε, μόνο βλέπαμε.

Τόν μοιρολόγησε δύο μέρες καί δύο νύχτες. "Οχι μέ λόγια: ἔβγαζε κάτι ἤχους σάν θάλασσα.

Ἐκλεισε τά τζάμια, μπαλκονόπορτα καί παράθυρα, ἀφησε τά παντζούρια ἀνοιχτά, καί μᾶς παράστησε τό πένθος της. Δύο μέρες καί δύο νύχτες. Μοιρολογοῦσε μέ γέλια. Λόγια δέν ἀκούγαμε, μόνο αὐτόν τόν ἤχο σάν μεγάλης θάλασσας. Τή βλέπαμε ὅμως. Μαυροφορέθηκε, μαντηλοδέθηκε, κράταγε στά χέρια γιά σημαία τό ράσο τοῦ σκοτωμένου της. Καί ἔδερνε τό κορμί της. "Ἡ τό ἔριχνε πάνω στούς τοίχους. 'Απ' τά παράθυρα καί τήν μπαλκονόπορτα, βλέπαμε τή Χρυσάφαινα μιά νά φαίνεται, μιά νά χάνεται, σάν περαστική. Ὑψωνόταν πάνω στά μπαουλά της καί στό τραπέζι της, σάν νά ἤθελε νά σπάσει τό ταβάνι καί νά πεταχτεῖ στόν οὐρανό.

Τό σπίτι της μέσα ἦταν ἀσβεστωμένο καί τά παράθυρα στενά.

Ἐτσι, τή βλέπαμε ξεκάθαρη ἀλλά ποτέ ὀλόκληρη. Μόνο κλάσματα ἀπό μιά πελώρια μαύρη νυχτερίδα φυλακισμένη πού ἀπαιτοῦσε νά ἐξέρθει. Χτυποῦσε πάνω στούς τοίχους, νά κάνει δρόμο νά περάσει. Ἐνα μεγάλο ἄβολο

πουλί, τυφλό. Πού αντί νά χυθεῖ πρὸς τὸ παράθυρο γιὰ νά φύγει, χτύπαγε πάνω στὸν ἄσπρο τοῖχο.

Τὶς νύχτες γινόταν πιό μεγάλη, ἐξαιτίας οἱ σκιές πού τίς ἀβγάτιζε ἡ ἀναμμένη ἀσετυλίνη. Ἀπ' ἔξω τὸ σπίτι ἀφώτιστο, μέσα ὁλόφωτο, φαίνεται ἐκτός ἀπὸ ἀσετυλίνη εἶχε ἀνάψει καὶ λάμπα καὶ κεριά, νά βλέπει πιό καθαρά ὁ νεκρὸς της. Δέν θέλησε νά τοῦ κλείσει τὰ μάτια. Τῇ βλέπαμε. Ἐνα ὀργισμένο μαυροπούλι πού δέν ξεχώριζε τὰ τζαμωτά, βάραγε πάνω στὸν τοῖχο, ξανάκανε πίσω, καὶ ξαναρχινοῦσε τὸν ἀγῶνα νά βγεῖ ἔξω, καὶ ξανά χτυποῦσε τὸ κορμί της στὸν τοῖχο, μετὰ ἀνέβαινε σέ τραπέζι εἴτε καρέκλα, νά ἀναληφθεῖ. Τότε ἡ σκιά της ἀνέβαινε σὲ ταβάνι, μετὰ σάν νά ζαλιζόταν κι ἔπεφτε, περιμέναμε, συνερχόταν, τὴν ξαναβρίσκαμε. Δύο ἡμερόνυχτα τῇ συντροφεύαμε.

Τὴν πρώτη μέρα, ὅλοι ἔξω στό πεζοδρόμιο τὸ ἀπέναντί της. Καὶ τὴν πρώτη νύχτα, ὅλοι στὰ παράθυρά μας. Τῇ δεύτερη νύχτα ξεχάσαμε πὼς ὑπάρχει ἀπαγόρευση, κατεβήκαμε στὸν δρόμο καὶ ξενυχτήσαμε τὸν πεντάμορφο ὅλοι, μιά συντροφιά ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα της. Ἐκεῖνη μέσα ὅλο νά πετάει, νά ὑψώνεται πρὸς τὸ φῶς. Τὸ σπίτι φωτισμένο ἐορτάσιμα μέσα, καὶ ἡ πρόσοψή του κατὰμαυρη. Καὶ κανένας δέν μᾶς ἔκανε τὴν παρατήρηση πού μέναμε ἔξω.

Τὸ δεύτερο ξημέρωμα, κατέβηκε, ἄνοιξε τὴν πόρτα της καὶ ζητιάνεψε φαγητό, νά πάρει δυνάμεις γιὰ νά συνεχίσει τὸ μοιρολόγημα. Τὴν ταῖσανε, ἔφαγε, ἀμπάρωσε, καὶ ἀνέβηκε πάνω γιὰ τὸν ὕμνο τοῦ παιδιοῦ. Ἐμεῖς, συντροφεύαμε. Κάθε τόσο ἓνας μας ἔφευγε, ἐξ ἀνάγκης γιὰ τὴ δουλειά του, γιὰ ἀνάγκη του, γιὰ νά φάει. Κι ἔπαιρνε ἄλλος τὴ θέση του. Ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε βγάλει ὅλα της τὰ παιδάκια στό πεζοδρόμιο καὶ πῆγε στὴ δουλειά της.

Μήν κουνηθεῖτε ἀποκεῖ, τοὺς λέει, μακάρι Γερμανοὶ νὰ ῥθουνε.

Γερμανοὶ περάσανε τό βράδυ. Μᾶς κοίταζαν δῆθεν ἐρωτηματικά Ἕνας τους στάθηκε μπροστά στή μητέρα μου καί προτοῦ τῆς μιλήσει τοῦ λέει αὐτή, ἡσυχη, τῆς κρατᾶμε συντροφιά. Κι ἔδειξε τή νυχτερίδα πού φαινόταν καί χανόταν ἀπάνω, στά φωτισμένα παράθυρα, παρανομία καί αὐτό, ἡ συσκοτίση ἦταν ὁ νόμος. Εἴτε κατάλαβε εἴτε ὄχι, ὁ Γερμανός ἔφυγε. Γέλασε λίγο κι ἔφυγε.

Καί τό τρίτο πρωί βγαίνει ἀπό τήν ἐκκλησία ἀγριωπός σάν εἰκόνησιν ὁ παπα-Ντῖνος στολισμένος μέ τά καλά του ἄμφια καί φωνάζει, Χρυσάφαινα! Μέχρι ἐδῶ ἦταν ἡ ἐξουσία σου! Καί ἔσπασε τήν πόρτα της καί τῆς ἐπῆρε τό σῶμα νά τό κηδέψει. Κι ἐκείνη ἀκολούθησε σάν κοριτσάκι ἀμίλητο.

Πήγαμε πολλοί στήν κηδεῖα. Μπροστά ὁ νεκρός ξεσκέπαστος, ξένοιαστος, μέ τά μάτια ἀνοιχτά, σάν ἀδιάφορη βάρκα πού διασχίζει κύματα καί δέν εὐκαιρεῖ νά μιλήσει σέ μᾶς. Καί μετά τήν κηδεῖα ἡ μητέρα μου τῆς φίλησε τό χέρι τῆς Χρυσάφαινας καί τῆς λέει, ἀδίκως κλαῖς, δέν θά παρηγορηθεῖς ποτέ. Μέχρι νά πεθάνεις. Καί κάποια φώναξε τί θέλει ἡ πουτάνα ἐδῶ, καί τότε ἡ μητέρα μου εἶπε μέ συγχωρεῖτε ὅλοι σας, καί μέ πῆρε καί φύγαμε ἀπ' τό νεκροταφεῖο. Στόν τάφο δέν ἔβαλαν σταυρό, μόνο μιά σημαιοῦλα πρόχειρη χάρτινη, ἀπό φύλλο τετραδίου ἄσπρο, μέ τόν σταυρό μπογιατισμένο γαλανό στή μέση, ποῦ βρέθηκαν κραγιόνια ἰχνογραφίας ἐκείνη τή στιγμή ἀπορῶ.

Ἡ Χρυσάφαινα πήγαινε μέρα παρά μέρα στό νεκροταφεῖο κι ἔτρωγε λίγο χῶμα ἀπό τό μνημα τοῦ παιδιοῦ της. Μᾶς τό εἶπε αὐτό ὁ Θανασάκης τοῦ Ἀναγνώστου, τοῦ δασκάλου ἀπό τό χωρίον ἡ Βούναξος. Πήγαινε τό σπληνιάρικο στό νεκροταφεῖο κι ἔπαιζε. Μετά, μᾶς τό μαρτύρησε

καί ὁ Θεοφίλης, ὁ νεωκόρος τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, τήν εἶδε μέ τά μάτια του, μαρτυριάρης αὐτός, τό πρόφτασε στόν παπα-Ντῖνο, γιά νά μήν τήν κοινωνήσει. Ὅμως ὁ παπάς διαφώνησε. Κι ἐγώ στή θέση της, Θεοφίλη, τοῦ λέει, θά ἔρωγα τό χῶμα, καί πήγαινε στό διάβολο ἀποδῶ, ἄντε σκούπισε τόν ναό καί ξημερώνει Κυριακή.

Μεταγενεστέρως, μία ἐπιτροπή ἀντάρτικη, μετά τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση, θέλησε νά τοῦ κάνουν ταφόπλακα μαρμαρένια, σάν ἡρώον. Ὅμως ἡ Χρυσάφαινα δέν ἄφησε. Γιά νά μπορεῖ νά τρώει χῶμα πάνω ἀπό τό μνημα τοῦ νεκροῦ της. Λιγάκι ἔτρωγε, μιά σταλίτσα. Σάν νά μεταλάβαινε, εἶπε ἡ κυρία Κανέλλω. Τό συνέχισε καί μετά πού ἦρθε ἡ Οὔνρα. Δέν ξέρω τί ἀπόγινε, πάντως καί ἐπί Χούντας ἀκόμη ζοῦσε, καί πήγαινε στό κοιμητήριο κάθε τριήμερο, στάς Ἀθήνας ἡ Χρυσάφαινα δέν μετακόμισε. Μετά ἔχασα τά ἴχνη της. Μάλιστα μέ εἶχε ρωτήσῃ σχετικῶς ἡ δεσποινίς Σαλώμη, χρόνια μετά, ὅταν ἀνταμώσαμε στήν κωμόπολη Σφυρά Γρεβενῶν σέ μία τουρνέ μου, ἄν καί δέν ἦταν πιά δεσποινίς, ἦταν ἡ κυρία τοῦ πρώτου χασάπη τῆς κωμοπόλεως. Λέω «τουρνέ μου» λές καί ἤμουνα ἡ πρωταγωνίστρια. Εἶχα ὅμως καί λόγια σ' αὐτή τήν τουρνέ, μισή σελίδα διάλογο. Αὐτή πού εἶχε ἀρχικῶς τόν ρόλο γκαστρώθηκε καθ' ὁδόν καί ἔτσι ζήτησαν ἐμένα, μέ μισθό κομπάρσας μέ πῆραν, γιά οἰκονομία, ἀλλά εὐκαιρία, τρελή ἤμουνα νά τοὺς κάνω καί κόνξες; Καλοκαίρι ἦταν μάλιστα, εἶπα στήν πολυκατοικία μου πῶς πάω γιά παραθέρισμα.

Δίναμε παραστάσεις λοιπόν στά Γρεβενά καί πεταχτήκαμε γιά μία ἀρπαχτή στήν παραπλήσια κωμόπολη Σφυρά. Πάω ἐγώ στό καφενεῖο, ωραία ἡ κωμόπολὶς σας λέω στόν καταστηματάρχη (τί κωμόπολις, σκατοχώρι ἦτανε, ἀλλά μιά ζωή ἔπρεπε νά κολακεύω γιά νά ἐπιζήσω καί

ἐπέζησα), ὁ καφετζής κολακεύτηκε, μιά θεατρίνα ἐξ Ἀθηνῶν νά τοῦ ἀπευθύνει τόν λόγο, θέλησε νά κεράσει βανίλια, ἐγώ ὅμως τοῦ πῆγα τό κραγιόν μου νά τό φυλάει στήν παγωνιέρα του, καλοκαίρι βλέπεις, ἔλειωνε τό ρημάδι τό καλλυντικό. Πάντα ἄφηνα τούς καφετζήδες τῶν χωριῶν νά μέ πολιορκοῦν, λόγον τό κραγιόν μου.

Στά Σφυρά Γρεβενῶν, πού λές, ἐπὶ κυβερνήσεων Παπάγου καί Πιουριφού, ἐκεῖ πού εἶχα πεταχτεῖ στό καφενεῖο νά πάρω τό κραγιόν μου, μεσημεράκι, λέω ἄς χαζέψω τό παραπλήσιο χασάπικο, μοῦ ἔμεινε ἀπό τήν Κατοχή, τά χασάπικα ἐγώ τά ἀπολαμβάνω ὡς ρομαντικά τοπία. Ἀπέναντι, κάτι ἄντρες μέ πείραζαν πολύ ἀπρεπῶς, ὅμως λέω μέσα μου, ἄς τοὺς. Μάλιστα θά καθυστερήσω λιγάκι, ἄσε νά μέ πειράξουν, ἀνεβαίνουν οἱ μετοχές μου στὸν θίασο. Τούς γυρίζω τήν πλάτη, πάντα ἤμουνα θεαματικώτερη ἀπό πίσω, καί αὐτοί νά μέ κρᾶζουν «Καλέ ἡ Παραού», εἶχανε δεῖ τ' ὄνομά μου στήν ταμπέλλα κάτω ἀπ' τή φωτογραφία μου. Ἐγώ δῆθεν ἀποθαυμάζω κάτι βοδινά συκώτια. Ὅπου ἀκούω ἀπό μέσα φωνή γυναίκας.

— Καλέ! Μωρή Ρουμπίνη! Ἐσύ δέν εἶσαι; Ρουμπίνη;

Ἦταν ἡ δεσποινὶς Σαλώμη. Εἶχα νά τή δῶ ἀπό τήν ἡμέρα ἐκείνη τῆς Κατοχῆς, τότε στοῦ Διαβολογιάννη τό γιοφύρι πού μαζεύαμε σαλιγκάρια, κι αὐτὴ προσπέρασε μέσα στό γκαζοζέν ἀγκαλιά μέ μία καρυάτιδα.

Καθόταν στό ταμεῖο τοῦ χασάπικου σάν Κλεοπάτρα πάνω στή Σφίγγα, καί ἀποπάνω της κρεμασμένες εἰκόνες τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους (μακαρίτες καί τέως πλέον σήμερα), καθὼς καί τήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Δίπλα, καί μία ζωγραφιά, τοπίο μέ Ἄλπειες καί πρόβατα μερινός, διαφημιστικό.

Ἐπιτέλους ἀφράτη καί κρεατωμένη ἡ δεσποινὶς Σαλώμη, τή γνώρισα μέ τήν πρώτη. Τί ἀγκαλιές, φιλιά, τί δά-

κρυα, μέχρι καί μιά ὀκά κιμά μοῦ χάρισε, ἅσε πού ἔτρεξε ἀμέσως στό καφενεῖο, πῆρε τό κραγιόν μου καί τό 'βαλε στό ψυγεῖο τῶν κρεάτων.

Τό 'χανε σκάσει ἀπό τάς 'Επάλξεις τότε μέ τό μπλόκο. Εἶχε κλέψει προσωπικῶς ἡ ἴδια ἓνα κατσίκι, καί νόμισαν πώς γι' αὐτό ἔγινε τό μπλόκο. Τί νά κάνουν γιά νά σωθοῦν, ξαμολιοῦνται γιά τουρνέ. 'Η δεσποινίς Σαλώμη ὁμως ἐγκατέλειψε μόλις ἔφτασαν στά Σφυρά, ὀχτώ μῆνες μετά τήν πρεμιέρα. Στά Σφυρά τή ζήτησε σέ γάμο ὁ χασάπης, μέ σαγήνευσε μέ τά μπούτια του, μοῦ δικαιολογήθηκε, γι' αὐτό ἄφησα τήν Τέχνη. Καί μοῦ δείχνει τά κρεμασμένα μπούτια γύρω της.

'Ηταν μιά χαρά, ἄν καί μέ κισσοῦς πλέον, ὁ χασάπης τῆς βγῆκε χρυσός ἄνθρωπος, θεά τήν εἶχε, τῆς ἔκανε καί δύο παιδάκια, μόλις πού πρόλαβα χρυσοῦλι μου, μοῦ κάνει, εἶχα περάσει τά τριάντα ὀχτώ, ἀλλά στό μαιευτήριο δῆλωσα τριάντα τέσσερα· ἐπικίνδυνο, εἶπα μέσα μου, πλήν ἡλικία ἐγώ δέν μαρτύρησα στόν κατακτητή, τώρα θά ὑποκύψω; Καλύτερα νά μείνω πάνω στόν τοκετό. Καί τά κατὰφερα. Στά σαράντα μου εἶχα δύο μωρά. Καί ὅσο μοῦ τά διηγιόταν, νά μοῦ ζυμώνει τόν κιμά, τά δάχτυλά της φορτωμένα δαχτυλίδια, πραγματικῶς τήν εἶχε βασίλισσα ὁ κρεοπώλης της. Καί τό βράδυ ἤρθαν καί στήν παράσταση. 'Εσύ ἤσουν α γεννημένη γιά τό σανίδι, μανάρι μου, μοῦ εἶπε μετά, θυμᾶσαι πού σ' τό 'λεγα προπολεμικῶς; 'Εγώ σέ πρωτανέβασα στή σκηνή τότε στάς 'Επάλξεις, θυμᾶσαι; Θυμᾶσαι τήν πεῖνα; Νά σοῦ πῶ τήν ἁμαρτία μου, τή νοσταλγῶ κομματί, εἶχα μιά μεσούλα σφήκα, μέ θυμᾶσαι;

"Ακου νά νοσταλγήσει τήν πεῖνα ἡ Σαλώμη. Τή ρώτησα γιά τή λοιπή οἰκογένεια Τιριτόμπα.

Τελικῶς οἱ ἄνθρωποι δέν εἶχαν ἐπίθετο Τιριτόμπα. Οὔτε ἦσαν θεατρῖνοι. 'Η Σαλώμη καταγόταν, ἐκ πατρός, ἀ-

πό τας 'Επάλξεις, πατρικό της ήταν τό σπίτι τους άπέναντί μας, μάλιστα ήταν καί άρρεβωνιασμένη προπολεμικώς. 'Η άδερφή της, ή κυρία 'Αντριάνα, έτυχε καί παντρεύτηκε θεατρίνο, παρότι νοικοκυροπούλα. Ήταν ένας Σαλονικιός όνόματι Ζαμπάκης Καρακαπιτσαλάς. Γάμος έξ έρωτος άμοιβαίου. Αυτός διατηρούσε περιοδεύοντα θίασο, έπαιζε κι όλας. Φημολογεΐται ότι παλαιότερα είχε καί μία άρκούδα στόν θιάσό του, πρό 'Αντριάνας αυτό.

Αυτός λοιπόν ό Ζαμπάκης Καρακαπιτσαλάς είχε τά πιά πλούσια σκηνικά καί κοστούμια άπ' όλα τά περιοδεύοντα μπουλούκια.

Κάποιος θίασος όπερας έκ Σικελίας είχε χρεοκοπήσει στή Θεσσαλονίκη καί ό Ζαμπάκης, νέο παλληκαράκι, κατάφερε κι άγόρασε όλο τό καλλιτεχνικό άπόθεμα τών Σικελών συναδέλφων, άν καί τής όπερας. Κι έτσι άπόχτησε όνομα. Έπαιζε τήν «Καβαλλερία», ή τή «Φώτω τή Χειμαριώτισσα» μέ τά ίδια σκηνικά, στή δέ «'Αγνωστο», λέγεται, ή καμαριέρα της έβγαινε μέ σεγούνι καί βελέσι, δύο λεπτών ρόλος θά μοϋ πείς, δέν βαριέσαι. Καί ή πρωταγωνίστρια στό έργον «'Η Τσελιγκοπούλα τής Γρανάδας» έμφανιζόταν μέ έθνική ένδυμασία 'Αμαλίας, γάντι τρυπητό καί όμπρελίνο άπό τήν «Κυρία μέ τας Καμελίας» (σ' αυτό τό έργον είχε αλλάξει καί τόν τίτλο, «Φθισική γιά τήν άγάπη του»). 'Ας είναι.

'Απ' όταν παντρεύτηκε τήν κυρία 'Αντριάνα ήταν ζευγος ευάρμοστον αλλά πολύ ζηλιάρης αυτός, δέν τήν άφηνε μονάχη, τήν έπαιρνε μαζί του στίς τουρνέ, παθιάρης επίπλέον, άμα λείπεις άπό δίπλα μου σέ κερατώνω, τής είχε όμολογήσει. Καί ζούσαν πολύ εύτυχισμένα, διότι καί ή κυρία 'Αντριάνα ήταν γυρίστρω, τής άρεσε νά γνωρίζει νέους τόπους. Μέχρι τόν πόλεμο τής 'Αλβανίας (χαρά στό έθνος πού βρήκαμε νά πολεμήσουμε!) είχε γνωρίσει, έλε-

γε, πεντακόσιες ἑβδομήντα ὀχτώ κωμοπόλεις καί κεφαλοχώρια μέ τίς τουρνέ. Ἔτσι εἶχε μάθει καί τοῦ κόσμου τίς συνταγές γιά γλυκά σπιτικά, τρελαινόταν γιά κουζίνα ἢ κυρία Ἀντριάνα, ἐγώ στή σκηνή κι ἐσύ στή φουφού, τῆς ἔλεγε πάντα ὁ Ζαμπάκης τρυφερότατα. Ἐκαναν καί τήν κόρη. Εὐτυχῶς πού τούς βγῆκε κορίτσι, ἐπειδή σέ δύο ἔργα τοῦ ρεπερτορίου τους ὑπῆρχαν δύο ρόλοι γιά μικρό κοριτσάκι ὀρφανό, ἢ κυρία Ἀντριάνα πάντα τό σταύρωνε τό παιδί της προτοῦ βγεῖ νά παίξει ὀρφανό.

Τήν ἴδια δέν τήν ἄφησε ὁ σύζυγος νά βγεῖ στή σκηνή, ἐξόν γιά σκούπισμα, ἐσένα γυναίκα σέ θέλω τίμια γυναίκα, τῆς ἔλεγε ὁ καημένος. Κι ἐκείνη εἶχε ἀναλάβει τό βεστιάριο: μπάλωνε τήν τουαλέττα τῆς Τόσκας ἢ τῆς Μαργαρίτας τῆς φυματικιάς, κόλλαγε μέ τσερίσι τό ἀνάκτορο τοῦ Νέρωνος ὅταν σκιζόταν στίς μεταφορές, καί φρόντιζε τόν σύζυγό της, εἰδικά ὅταν ἔπαιζε ἔργο φουστανέλλας, τόν ξεμάτιαζε προκαταβολικῶς καί τόν ἐπιθεωροῦσε ἄν φοράει βρακί. Διότι μιά φορά τῆς ξέφυγε ὁ μουντάρης καί βγῆκε καί χόρεψε τσάμικο μέ φουστανέλλα δίχως σῶβρακο ἀπό μέσα, κάποια φαίνεται ἤθελε νά σαγηνεύσει ἀπ' τό ἀκροατήριο. Τότε πρωτοέφαγε ξύλο ἀπό τήν κυρία Ἀντριάνα. Πρώτη της φορά, δέν τόν ξανάβάρωσε πιά. Θά μοῦ πεῖς δέν τῆς ξανάδωσε λαβή, δέν ξανάπαιξε ξεβράκωτος.

Ἐφτασαν στάς Ἐπάλξεις Ὀκτώβριο τοῦ σαράντα, λίγο πρό τοῦ γνωστοῦ «Ὁχι». Εἶχαν προγραμματίσει ἕνα ἔργον μόνο, «Ἡ Κόρη τῆς Ὀρφανῆς». Ἡ κόρη αὐτή ἔπρεπε νά εἶναι πέντε-ἕξι ἐτῶν καί ἀνήγγειλαν διαγωνισμό: ὅποια οἰκογένεια διέθετε κοριτσάκι νά τό πήγαινε.

Οἱ μαμάδες τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ὅσες διέθεταν κοριτσάκια, πῆραν ἀμέσως μοδίστρα νά τά προετοιμάσουν γιά τήν ὦντισιόν. Πλήν ἔτυχε νά μᾶς ἔρθει ἡ δεσποινίς Σα-

λώμη, ἤθελε νά παραγγεῖλει μία πατσά γιά τόν μνηστήρα της, μέ βλέπει, ρέ Διομήδη λέει τοῦ πατέρα μου, ἡ κόρη σου κάνει γιά τόν ρόλο, ἄσε τό παιδί νά ἔρθει, θά εἰσπράξει καί κάνα τάληρο.

Τήν ἄλλη μέρα μέ πῆρε ἡ ἴδια στό κινηματοθέατρον «Τό Δωδεκάθεον», καί μέ προτίμησαν παμφηφεί, τῆς τό χρωστάω αὐτό τῆς δεσποινίδος Σαλώμης, πρώτη αὐτή ἀνακάλυψε τή ροπή μου. Δέν μέ διάλεξαν ὡς κόρη τοῦ κρεοπώλη τους, μέ μέσον, κάτι σπῖθα εἶδαν αὐτοί μέσα μου, κι ἔτσι μοῦ ἄνοιξε ὁ δρόμος γιά τή μετέπειτα σταδιοδρομία μου.

Ἐπαιξα στό ἔργο, οἱ μαμάδες τῆς καλῆς κοινωνίας ἄφρισαν πού ὑποσκέλισε τά βλαστάρια τους ἡ κόρη τοῦ ἀντερᾶ, τόσα ἔξοδα εἶχαν κάνει γιά μοδιστρικά. Ὁ ρόλος μου ἦταν δύο λεπτῶν, οὔτε καί κεῖ εἶχα λόγια, ἔπαιζα μιὰ μικρούλα πού ἡ ὀρφανή μαμά της τήν ἔδερνε καί τήν πετοῦσε στή νόθο πεθερά της, ἡ ὁποία τῆς τήν ξαναπετοῦσε, καί γενικῶς μέ ἔκαναν μπαλλάκι μέχρι τελικῆς αὐλαίας.

Στήν πρεμιέρα, εἴκοσι ἔξι Ὀκτωβρίου 1940, ἐθριάμβευσα. Τό κοινό, ὅλο καλή κοινωνία, ἀνακουφίστηκε ὅταν εἶδε πῶς τό παιδάκι ἔτρωγε χαστούκια καί ὅλο τό πετοῦσαν σάν τσουβάλι, αὐτός ἦταν ὁ ρόλος μου. Καί ἐπειδὴ τότε δέν ἔπαιζαν ἐξπρεσσιονιστικά, τά χαστούκια ἔπεσαν νατουραλίστικα καί μοῦ γύρισε ὁ οὐρανός σφοντύλι εἰς διπλοῦν, χῶρια τό πέταγμα ἀπό ἀγκαλιά σέ ἀγκαλιά, ὅπου ἡ πρωταγωνίστρια δέν ἦταν μπρατσωμένη κι ἔσκαγα στό πάτωμα σάν καρπούζι, τσιμεντένιο δέ τό πάτωμα. Καί μ' ὅλα ταῦτα ἐγώ οὔτε φώναξα οὔτε ἔκλαψα, διότι ἀπό τότε μοῦ ἄρεσε ἡ δόξα. Καί πληρώθηκα, τρεῖς δραχμές στήν πρεμιέρα, μᾶλλον καλόπιασμα ἦταν, μὴν ἀγριέψω καί δέν τούς ξαναπάω τή δεύτερη βραδιά. Ἐγώ βεβαίως ἔπαιξα καί τή δεύτερη βραδιά, ἄλλα τρία φραγκάκια, τά πῆγα

στή μητέρα μου καί ἔτσι μπῆκα στόν κόσμο τοῦ Θεάτρου.

Εἵκοσι ἕξι κάνουμε πρεμιέρα, σημειώνω ἐγώ θρίαμβο ὡς κόρη ὀρφανῆς, εἵκοσι ὀχτῶ ξεσπάει ὁ πόλεμος, λές καί μοῦ ἔκαναν σαμποτάζ παιδί μου. Παίρνουν φαντάρο ἀμέσως καί τόν Ζαμπάκη, σκοτώθηκε προτοῦ φτάσει στό μέτωπο, τόν ἐπάτησε μουλάρι, πᾶνε οἱ παραστάσεις, ἀναστέλλεται ἡ καριέρα μου. Βρήκαμε τήν ὥρα, ὡς ἔθνος, νά ποῦμε τό σκασμένο τό ὄχι, γιά νά μοῦ κόψουνε τήν τύχη ἐμένα. Τέλος πάντων, προηγεῖται ἡ πατρίς, ἂν καί ἀόρατη.

Καί τῆς δεσποινίδος Σαλώμης ἡ τύχη ἔγινε κῶλος μέ τό ὄχι τοῦ κυρίου Μεταξᾶ, ἀνάθεμα τό χῶμα πού τόν σκεπάζει, τό λέω ἂν καί εἶμαι ἐθνικόφρων. Διότι ἔφυγε ἐθελοντής γιά τό μέτωπο ὁ μνηστήρας της. Συφοριασμένος κι ἐλεεινός, ἀλλά μνηστήρας. Καί οὔτε πού τήν ποθοῦσε· ἡ κυρία Κανέλλω εἶχε συνταιριάζει αὐτό τό συνοικέσιο, δεκαπέντε Αὐγούστου, τήν ἡμέρα πού μᾶς τορπίλλισαν τό θωρηκτόν «Ἡ Ἑλλη». Ὁ γάμος εἶχε ὀριστεῖ γιά τίς εἵκοσι ὀχτῶ Ὀκτωβρίου μέ τό τέλος τῶν παραστάσεων. Ἡ κυρία Κανέλλω τό εἶχε αὐτό τό χούι ἀπό ἀνύπαντρη: κι ἐμένα μέ πιέζει μέχρι καί σήμερα ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀλλά δέν καταδέχομαι τά συνοικέσια ἐγώ, τέλος πάντων.

Μέ τό πού ἀκούει λοιπόν στό ραδιόφωνο τοῦ καφενεῖου τήν κήρυξη, ὁ μνηστήρας τρέχει καί γράφεται ἐθελοντής, οὐσιαστικῶς δηλαδή λιποτάχτησε ἀπό τόν ἔρωτα. Κρυφά ἔφυγε, μήν τόν δεῖ οὔτε ἡ μνηστή του. Δηλαδή τήν κυρία Κανέλλω φοβόταν κυρίως αὐτός, μήν τόν δεῖρει καί τόν παντρεύει ἐπὶ τόπου, στόν σταθμό τοῦ τραίνου.

Λαβαίνει δελτάριο σέ λίγον καιρό ἀπό τό μέτωπο ἡ δεσποινίς Σαλώμη, τό ἔδειχνε ὅλο καμάρι, τόν ἐδάνεισα στήν πατρίδα ἔλεγε. Τί καμαρώνεις, τρομάρα νά σοῦ

ῥθει, τῆς εἶπε ἡ κυρία Κανέλλω, ἐγὼ φίλησα κατουρημένες ποδιές μέχρι νά σ' τόν ἐξασφαλίσω, καί σύ τόν δανεΐζεις, εἶναι δηλαδή καλύτερη ἡ πατρίς ἀπό σένα;

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη εἶχε τή φωτογραφία του στό κομμοδῖνο της, τόν λοξοκοίταζε ἐπὶ Κατοχῆς καί μᾶς ἔλεγε, μωρέ ποιόν μοῦ θυμίζει, κάποιον μοῦ θυμίζει ὁ μνηστήρας μου. Κι ἐμᾶς κάποιον μᾶς ἐθύμιζε, πλὴν ἀδύνατο νά ἐντοπίσουμε.

Ὡσπου μία μέρα, ἐπὶ Κατοχῆς, ἡ κόρη τῆς κυρίας Ἀντριάνας, ἡ Μαρίνα, πιάνει καί μολυβώνει τή φωτογραφία τοῦ μνηστήρος, ἔτσι γιά νά ταράξει τή Σαλώμη, καί βάνει στόν μνηστήρα μουστάκι. Τό βλέπει ἡ κυρία Ἀντριάνα, εἶπε Χριστός καί Παναγία! Πάει τή μολυβωμένη φωτογραφία στήν κυρία Κανέλλω, Χριστός καί Παναγία λέει κι αὐτή, καί δέν τό εἶχαμε δεῖ τόσον καιρό! Ξεθαρρεῦουν τότε καί δείχνουν τή φωτογραφία στή Σαλώμη. Κοιτάζει αὐτή, κάνει ν' ἀναστεναῖ με νοσταλγία, τῆς κόβεται στή μέση ὁ ἀναστεναγμός καί, Χριστός καί Παναγία καλέ! λέει: εἶναι φτυστός ὁ Χίτλερ!

Καί ἔτσι μόνο καταλάβαμε ποιόν μᾶς θύμιζε ὁ μνηστήρας. Ἐμ γι' αὐτό σᾶς φέρνονται μέ σέβας οἱ Γερμανοί κάθε πού σᾶς κάνουν κατ' οἶκον ἔρευνα, λέει ἡ κυρία Κανέλλω.

Ἐκτοτε, ἡ δεσποινίς Σαλώμη τόν ἔβγαλε ἀπό τήν καρδιά της ὅπως διόλου, πολύ πατριώτισσα, τῆς πέρασε καί τό κόμπλεξ πού εἶχε πάθει ἐπειδὴ ὁ μνηστήρας δέν τῆς ἔγραψε πιά μετά ἀπό τό πρῶτο δελτάριο (οὔτε καί μάθαμε ποτέ ἂν γύρισε, αὐτός ἀγνοεῖται μέχρι σήμερα). Μονάχα πάει στήν Κανέλλω καί τῆς λέει πλήρως μου κυρά μου τίς βέρες. Ἐτσι μάθαμε πῶς τίς βέρες γιά τόν ἀρρεβώνα τίς εἶχε πληρώσει ἐξ ἰδίων ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Καί τό γύρισε στό πλέξιμο, φανέλλα τοῦ ἀντάρτου.

Μόλις χήρεψε ἡ κυρία Ἀντριάνα, ἡ Κατοχή στό μεταξύ ἐμπεδωμένη γιά τά καλά, ἀποφάσισε, τέρμα τέχνη καί τουρνέ, ἐδῶ στάς Ἑπάλξεις καί στό πατρικό μας θά συνεχίσουμε καί θά τερματίσουμε. Σαράντα χρόνων νοικοκυρά, μέ δεκαοχτάχρονο κορίτσι, μέ τή Σαλώμη ἀξόδευτη καί κακοξόδευτη, ὁ νοῦς της τώρα πῶς νά ἐπιζήσουνε καί τί νά φᾶνε. Ἡ κυρία Ἀντριάνα μάζεψε σπίτι της ὅλο της τό σοί, δηλαδή τόν ἀδερφό της τόν Τάση. Ὁ Τάσης αὐτός εἶχε ἓνα λεωφορεϊάκι, προπολεμικῶς ἔκανε τή διαδρομή Ἑπάλξεις-χωρίον Λάμπεια, πολύ ὀρεινό μέρος, γεμάτο πουρνάρι, γίδια, καί ἀντάρτες τώρα. Τό λεωφορεῖο τό εἶχε μεταποιήσει σέ γκαζοζέν ξυλοκίνητο. Πλήν, δουλειά σπανίως.

Ἀπό ρουχισμό δέν ὑποféρανε, εἶχαν τό θεατρικό βεστιᾶριο τοῦ μακαρίτη τοῦ Ζαμπάκη. Ὅλα τά καλλιτεχνικά εἶδη τά εἶχαν ἀποθηκεύσει στό ισόγειο, τά διατήρησαν γιά νά τιμήσουν τή μνήμη του, καί ἔμεναν στό ἀπάνω. Βολεύτηκαν μιά χαρά μέ τ' ἀποφóρια ἀπό τίς ἡρωίδες τοῦ ρεπερτορίου, εἰδικά ἡ δεσποινίς Σαλώμη, ὅλο καπελλίνες, βεντάλιες καί τόκ ἄλλαζε. Ἡ κυρία Ἀντριάνα, χρυσοχέ-ρα, μεταποιοῦσε κομμάτι τά φουστάνια, Μπατερφλάυ, κυ-ρά-Φροσύνη, Ἀγνωστος, ὅλα. Ἀλλά ἡ δεσποινίς Σαλώμη πρόφταινε καί φόραγε τίς τουαλέττες ἀτόφιες, μόνο τίς κόνταινε λιγάκι. Ἀφοῦ καί τά γερμανικά περίπολα κάνανε στάση καί τή χαζεύανε, μιά φορά πού βγῆκε μέ χλαμύδα τρουακάρ, σάν τόν Ἑρρολ Φλύν στό «Ἐλισσάβεντ καί Ἑσσεξ».

Μία φορά πῆρε στόν περίπατό της καί τόν παπαγάλο. Τῆς τόν εἶχε κάνει δῶρο ἀρραβόνων ὁ τέως μνηστήρας καί τῆς ἔμεινε ἀμανάτι. Ὅταν πήραμε τήν Κορυτσά, ἡ κυρία Κανέλλω τόν εἶχε διδάξει νά τραγουδάει τό «κορόι-δο Μουσσολίνι», ἴδιος ἡ Βέμπο, ἂν καί ἓνα στιχάκι μόνο

ἔμαθε. Μὲ τὴν Κατοχή, τὸν κλειδώνανε καὶ τοῦ μαντηλο-
δένανε τὴ μύτη, γιατί ξαναθυμήθηκε τό ἄσμα, ὡς καὶ οἱ
παπαγάλοι στή γειτονιά μας κάνουν ἀντίσταση, μᾶς ἔριξε
μία φορά σπόντα ἢ δεσποινὶς Σαλώμη, τότε μὲ τὸν κύρ
"Ἄλφιο.

Τὸν δεύτερο χειμῶνα τῆς Κατοχῆς, ἡ κυρία Ἀντριάνα
μὲ λυπήθηκε πού φόραγα ἓνα φουστανάκι τσίτινο, μὲ πῆρε
σπίτι της, καὶ μοῦ προβάρισε μιά φουστανέλλα. Τότε ἀ-
νακάλυψε ὅτι φόραγα βρακί ἀπὸ σημαία. Μὲ γειά σου,
μοῦ λέει. Σοῦ πέφτει μιά ἰδέα μακριά, ἀλλὰ θά ζεστοκο-
πηθεῖς ἄτυχο. Φόρα τη, καὶ μόλις ἀπελευθερωθοῦμε μοῦ
τὴν ἐπιστρέφεις.

Ἐμένα μ' εὐχαρίστησε, ἅς ἦταν ἀντρικό φουστάνι ἢ
φουστανέλλα, καὶ πολύ μεγάλη. Τὴν ἔσφιγγα μὲ βρακοζώ-
νι στὶς ἀμασχάλες μου καὶ μοῦ κατέβαινε κάτω ἀπὸ τὰ
γόνατα, ἢ μητέρα μου δέν τὴν ἤθελε, ἀλλὰ ἐγὼ ποῦ νά τὴ
βγάλω, ζεστάθηκε μιά στάλα ὁ πισινός μου.

Ἀπὸ παπούτσια ὁμως, καὶ ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα δο-
κιμάστηκε. Τσόκαρο κι αὐτές. Στό βεστιᾶριο εἶχανε μόνο
τσαρούχια. Στὴν ἀρχή, πούλησαν κάτι λίγα πράματα γιὰ
νά φᾶνε, μετὰ ἡ κυρία Ἀντριάνα τὰ στύλωσε, εἶναι ἱερο-
συλία γιὰ τὸν μακαρίτη μας, εἶπε.

Βγαίναμε τότε ὅλες στὰ χωριά καὶ πουλούσαμε εἶδη
προϊκός στὶς βλάχες, τίς καμπίσιες κυρίως. Ἐγὼ δηλαδή
τί τὴν τύφλα μου νά πουλήσω, πῆγαινα ὁμως μαζί μὲ τὴν
Ἀντριάνα, γιὰ συμπάρασταση. Μᾶς τ' ἀγόραζαν γιὰ μιά
ὀκά στάρι, ἐργόχειρα, κομπιναιζόν ζέρσεϋ, μέχρι καὶ κάτι
ἄμφια κατάφερε καὶ πούλησε ἢ παπαδιά τοῦ παπα-Ντί-
νου. Στόν γυρισμό, μαζεύαμε τίποτα ξύλα, γιὰ τὴν φουφού.
Αὐτές τίς ἐξόδους τίς κάναμε ὀργανωμένες, πολλές γυ-
ναῖκες μαζί, γιατί ὅποια κυκλοφοροῦσε μονάχη τὴν ξεμονά-
χιαζαν οἱ καμπίσιμοι καὶ τῆς βούταγαν ὅ,τι τρόφιμο εἶχε

οικονομήσει, χωρίς νά μᾶς βιάζουν τουλάχιστον, ἄστειεύτηκε μιά φορά ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Ποιός εἶχε ὄρεξη γιά βιασμούς τότε.

Κάναμε ὅμως καί τίς ἄλλες ἐκδρομές, τίς πονηρές. Ἡ κυρία Κανέλλω, ἡ κυρία Ἀντριάνα, ἡ Μαρίνα ἡ κόρη της, ἡ δεσποινίς Σαλώμη κι ἐγώ μέ τό Φανούλι μας, ἐμᾶς τά δύο μᾶς παίρνανε γιά ἄλλοθι, μικρά παιδιά, ποιός νά τά ὑποψιαστεῖ. Ἐπιπλέον, ὡς μικρόσωμα, χωράγαμε πιό εὐκολα νά περνᾶμε ἀπό τρύπα τοῦ φράχτη. Φεύγαμε φορτωμένοι. Ἡ μουρλή ἡ μαντάμ Κανέλλω μᾶς φόρτωνε χειροβομβίδες καί γενικῶς πολεμοφόδια, πηγαίναμε τάχα γιά ραδίκια, καί τίς παραδίναμε σέ σύνδεσμο, μᾶς περίμενε ἐκεῖνο τό μπασμένο τό Θανασάκι τοῦ δασκάλου ἀπό τό χωρίον ἡ Βούναξος. Αὐτός πού παραλάβαινε τά πυρομαχικά γιά νά τά περάσει στούς ἀντάρτες ἔχει σήμερα μεγάλο πόστο στήν ἐθνικόφρονα παράταξη, ὀνόματα δέν φανερώνω, μὴν τόν ἐκθέσω τόν ἄνθρωπο.

Ἡ κυρία Κανέλλω μᾶς κατέβαζε ἐμᾶς τά δύο στό κατώ της, μᾶς παράχωνε τό φανελλάκι στό βρακί τό φτιαγμένο ἀπό τήν ἐθνική μας σημαία, μᾶς ἔσφιγγε γερά τό βρακοζώνι ἔτσι πού νά κάνει μπάσκα τό φανελλάκι, καί τό παραγέμιζε μέ χειροβομβίδες. Προηγούμενως μᾶς ἔβαζε νά κατουρήσουμε καλοῦ κακοῦ, γιά νά μή χρειαστεῖ νά λύσουμε βρακοζώνι καθ' ὁδόν. Καί στό δρόμο μέ μάλωνα, μὴν περπατᾶς μπροστόβαρη τρομάρα νά σοῦ ῥθει!

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη ἔχωνε σφαῖρες στό τυρμπάν, ἔβαζε κι ἀπό μία χειροβομβίδα στό κάθε σουτιέν της (στερημένη ἀπό στῆθος κι αὐτή, φόραγε μπλουζες ὅλο σφηκοφωλιά πάντα). Στό βρακί της δέν δεχόταν νά τῆς βάλουν πολεμοφόδια, γαργαλιέμαι, ἔλεγε, καί θά προδοθῶ ἀπό τίς κινήσεις μου. Περπάτα καμαρωτή μή σέ καρυδώσω, τῆς ψιθύριζε περνώντας τό μπλόκο ἡ Κανέλλω. Ἐτσι καί

σοῦ πέσει κανένα φυσέκι καί μᾶς τσακώσουν οἱ Γερμανοί, θά σέ σκίσω μετά σάν σαρδέλλα, τέσσεροι δέν θά σέ βγάλουν ἀπ' τά χέρια μου!

Πάντα ἔτσι ἐπαρχιακά ἐκφραζόταν ἡ κυρία Κανέλλω. Καί μέ παρασύρει κι ἐμένα κάθε πού βλεπόμαστε. Δέν τό 'κοψε τό ἐπαρχιώτικο, κι ἄς ἔχει πλέον παιδιά σέ 'Αθήνας καί Εὐρώπη. Ἐγώ πάντως, στίς συναναστροφές μου μιλάω πάντα πολύ ἀθηναϊκά.

Καί περπάταγε ἐξ ἀνάγκης καμαρωτή ἡ Σαλώμη. Μέ στῆθος σουβλερό καί τυρμπάν ὄρθιο σάν τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ στό ἔργον «'Ο 'Αλῆ Πασᾶς καί ἡ κυρά Φροσύνη ἀτιμασμένη». Τό ἔχω παίξει καί αὐτό σέ τουρνέ, ἔκανα τή δεύτερη πνιγμένη.

Ἡ μαντάμ Κανέλλω, ἄμυαλη παρότι τόσο πολύτεκνη, τίς κουβαλοῦσε στό καλάθι τίς χειροβομβίδες. Φτάναμε, βρίσκαμε τό ἄλλο βλαμμένο, τό Θανασάκι τοῦ 'Ανάγνου, παραδίναμε τό πράμα ὅπου δεῖ, μπαίναμε σέ κάτι ξωκλήσια καί ξεβρακωνόμαστε. Μετά μαζεύαμε χόρτα, βορβούς, καί γυρίζαμε.

Ὅπου βλέπαμε εἰκονοστάσι, τρέχαμε ποιά θά πρωτοπρολάβει. Καί ὅπου τυχόν βρίσκαμε καντήλι ἀναμμένο, σβήναμε τό λουμίνι καί παίρναμε τό λάδι, εἴχαμε πάντα ἓνα μπουκαλάκι μαζί μας. Ἡ κυρία Ἀντριάνα πού ἦτανε πιό θρήσκα, ζήτηγε συχώρεση ἀπ' τό εἰκόνισμα. Ἦμαρτον Ἀγία Βαρβάρα μου, φέρ' εἰπεῖν, ἔλεγε· παράβλεψε καί μή μ' ἀγριοκοιτᾶς, ἐσύ εἶσαι καί μεγαλομάρτυς, ἀντέχεις στή νηστεία, δεῖξε μακροθυμία. Λάδι σοῦ παίρνω, βούτυρο πρόβιο θά σ' τό ξαναφέρω μόλις ἀποκατασταθοῦμε ἐθνικῶς, ἔλεγε.

Τόν ἴδιο ἐξάψαλμο ἔψελνε καί ἡ δεσποινίς Σαλώμη, πιό ἀγριωπή αὐτή. Κι ἔλεγε στό ἀρμόδιο εἰκόνισμα, οἱ ἅγιοι δέν ἔχετε ἀνάγκη, ζεῖτε καί δίχως λάδι, ἰδίως ἐσύ, Ἀγία

μου Παρασκευή, φέρ' εἰπεῖν, πού εἶσαι καί μεγάλη φέρμα καί πρωταγωνίστρια τῶν οὐρανῶν (πάντα κομπλιμεντόζα ἢ Σαλώμη). Τά παιδιά μας ὅμως δέν ζοῦν δίχως λάδι. Ἐξάλλον ὁ ἅγιος φοβέρα θέλει, σεγοντάριζε ἡ κυρία Κανέλλω. Πάτα του πόδι, νά σέ λογαριάσει. Τρομαγμένη πάντως τό ἔλεγε αὐτό, καί λοξοκοίταζε τό εἰκόνισμα.

Αὐτά, ἅμα πετυχαίναμε εἰκονοστάσι μέ καντήλι ἐν ἐνεργείᾳ. Τό λάδι τό μοιραζόμαστε. Καί τό βράδυ τρώγαμε φαγάκι ἄρτυμένο, χόρτα, πληγούρι, ὅ,τι, πλὴν λαδερό. Μύριζε καντηλήθρα τό φαῖ, καλύτερα ὑποστήριζε ἡ δεσποινίς Σαλώμη, τρῶμε φαγάκι ἁγιασμένο. Ἄν καί κομμουνίστρια γινόταν καί θρήσκα μία τόσο, καλοῦ-κακοῦ.

Τέλος πάντων. Αὐτή τώρα πλέει στά μπούτια ἐκεῖ στήν κωμόπολή της, Σφυρά Γρεβενῶν, μέ τόν χασάπη της. Μοῦ ἔστειλε καί μιά διπλή ἄρμαθιά λουκάνικα στό μνημόσυνο τῆς μαμᾶς, ποῦ τό πληροφορήθηκε; Ἄς εἶναι καλά.

Πάντως καί ἡ κυρία Κανέλλω τά φοβόταν τ' ἁγιωτικά, ἄν καί δηλωμένα ἄριστερή. Μετά τό φαῖ μέ τό λάδι τῆς λεηλασίας ἔψελνε τό παρακλητικό ἢ τό «ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή».

Μία φορά εἶχαμε κλέψει καί αὐγά ἀπό κλωσσοφωλιά, ἀγρίεψε ἡ κλώσσα καί ἀντιστεκόταν, νά κάτι τσιμπιές, πλὴν τελικῶς ἐνέδωσε. Εὐτυχῶς ἦταν φρεσκοστρωμένη καί τ' αὐγά ἀκόμη φρέσκα. Τό βράδυ, ἐκεῖ πού τρώγαμε καθένas σπίτι του τό αὐγό του, ἀκοῦμε καυγά βαρβάτο στούς Τιριτομπαίους. Ἡ κυρία Ἀντριάνα ἔκανε τσακωτή τῇ Σαλώμῃ μέ κρέμα καλλονῆς στό μοῦτρο. Ἀντί νά βράσει τό αὐγό της αὐτή, πασάλειψε τὴν ἐπιδερμίδα της. Καί νά πεῖς ἐπιδερμίδα, ἡμαρτον! Τέλος πάντων, ἄς δείξω μακροθυμία. Ἐπειδὴ ἐμένα μέ προίκισε ἡ φύσις μέ δέρμα καί ἄλλα προσόντα, δέν πρέπει νά μιλάω ἀγέρωχα γιά τά κουσούρια πού ἔχει ἡ πλησίον μου.

Κυριακές κυρίως πραγματοποιούσαμε αυτές τῖς ἀποστολές πυρομαχικῶν, πού εἶχε ἀργία ἡ κυρία Κανέλλω καί δέν εἶχε σχολεῖο τό σπληνιάρικο τοῦ δασκάλου ἀπ' τό χωρίον ἡ Βούναξος. Πῶς τά κατάφερε τό συφοριασμένο, ἔλεγε μέ τά ἐπαρχιώτικὰ τῆς ἡ Κανέλλω, νά τό 'χουνε περί πολλοῦ στό ἀντάρτικο. Φιλόδοξη γυναίκα! Νά σκεφτεῖς, ὄνειρευόταν νά κρατήσῃ ἡ Κατοχή, γιά νά μεγαλώσῃ ὁ γιός τῆς νά γίνῃ κι αὐτός σύνδεσμος.

Ἦτανε δώδεκα χρόνων σαμιαμίθι τό Θανασάκι. Θά μοῦ πεῖς, βέβαια, διέθετε καί γαιδούρι. Στό Δημοτικό τῆς Βουνάξου, τόν εἶχε μαθητὴ ὁ πατέρας του. Μόλις τέλειωσε τό Δημοτικό, ἀπό τότε εἶχε ροπή στά γράμματα αὐτός, νοικιάζει ὁ πατέρας του ἓνα δωμάτιο στάς 'Επάλξεις, λίγο ἔξω ἀπό τόν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ ἐπινείου ἡ Ὑπὴνεμος, τί δωμάτιο δηλαδή, μιά χαμοκέλα ἦταν μ' ἓνα κρεβάτι, παράθυρο δίχως τζάμια μόνο μέ παντζούρια, καί ἀπόξω μιά λεκάνη γιά νίψιμο καί μιά στάμνα νερό. Τό 'χε νά ξαποσταίνει τό μεσημέρι καί νά διαβάζει ὥς τ' ἀπογευματινὸ μάθημα. Τότε πηγαίναμε σχολεῖο πρωί κι ἀπόγευμα.

Ἐκτός ἀπὸ τά πυρομαχικά, τό Θανασάκι εἶχε ἀναλάβῃ νά κουβαλάει στοὺς ἀντάρτες καί κάτι σημειώματα, τοῦ τά 'διναν δύο καθηγητές, ὁ κύριος Παυλόπουλος πού μέ συμπαθοῦσε, κι ἓνας ψηλὸς καί ὁμορφος, Βασιλόπουλος αὐτός, Μεγαλέξαντρο τόν λέγαμε στὴν τάξη, πέθανε πολὺ νέος, κρίμα. Τοῦ Θανάση τοῦ εἶχαν ὅλοι ἐμπιστοσύνη, πρῶτον διότι δέν εἶχε μυαλό κι ἔτσι δέν φοβόταν, δεύτερον διότι διέθετε τό μεταφορικό. Καί ὅλα εἰς γνῶσιν τοῦ πατέρα του. Ἐπιπλέον, διότι ἦταν μικρὸ παιδί καί μέ ἀθῶα μάτια γαλανά, ποιὸς νά ὑποψιαστεῖ γαλανομάτῃ ἄνθρωπο; Ἦξερε ὅλα τά ναρκοπέδια, τοῦ τά εἶχε μάθει ὁ πατέρας του, παρότι ἅγιος ἄνθρωπος.

Ἐξω ἀπό τάς Ἐπάλξεις εἶχαν οἱ Γερμανοὶ ἄφθονα ναρκοπέδια, πλὴν εὐτυχῶς θύματα ἀπὸ νάρκες δέν εἶχαμε. Διότι τὰ βόδια οἱ Γερμανοὶ τὰ εἶχαν γνωστοποιήσει στοὺς Ἱταλοὺς, καὶ ὅποιος Ἱταλὸς σχετιζόταν μέ ἑλληνική οἰκογένεια, τοὺς προειδοποιοῦσε σέ ποιά μέρη ν' ἀποφεύγει νά πηγαίνει γιά χόρτα. Αὐτό ὑποψιάζομαι πῶς τό ἔκαναν οἱ Ἱταλοὶ ἐπειδὴ εἶχε διαδοθεῖ πῶς οἱ Γερμανοὶ τοὺς θεωροῦσαν βήτα κατηγορίας συμμάχους, κι ἔτσι τό μαρτύραγαν σέ μᾶς, καὶ ἱππότες νά φανοῦν καί τοὺς Γερμανοὺς νά τιμωρήσουν.

Ὁ κύρ Ἀλφιο εἶχε προφυλάξει τή μητέρα μου, σέ ποιά μέρη νά μὴν πηγαίνουμε γιά χόρτα «ἐπ' οὐδενί λόγῳ». Τό Θανασάκι εἶχε ἀνακαλύψει δύο ναρκοπέδια μονάχος του. Ὅταν τελείωναν τὰ πρῶινά μαθήματα, πήγαινε στό δωμάτιό του καὶ διάβαζε. Μέ τό πού σχόλαγε τ' ἀπογευματινὸ, γύριζε μέ τὰ συχωριανόπουλά του στό χωριό του, τρία τέταρτα δρόμος ἦταν μόνο, κι ἔπρεπε νά βιαστοῦνε νά προλάβουν ἐπειδὴ μετὰ τὰς ἑπτὰ δέν ἐπιτρεπόταν νά περάσεις τό γερμανικὸ μπλόκο ἔξω ἀπὸ τοῦ Διαβολογιάννη. Πλὴν, ποῦ φρονιμάδα αὐτά! Καθ' ὁδὸν ἔπιαναν τό παιχνίδι μέ τό τόπι. Τόπι εἶχαν μιά χειροβομβίδα ἐγγλέζικη, ἀδειασμένη. Καὶ ὅταν πλησίαζαν στό μπλόκο καθυστερημένα, ἢ μπάρα τοῦ μπλόκου ἦταν κατεβασμένη. Τόν μὲν χειμῶνα, τὰ παιδιά περνοῦσαν κάτω ἀπὸ τήν μπάρα καὶ διέφευγαν, ἐπειδὴ μέ τό κρῦο οἱ Γερμανοὶ μένανε χωμένοι σ' ἓνα πλιθοκάλυβο πού τό ἔχαν γιά φυλάκιο. (Τοὺς τό τίναξε τελικά μέ χειροβομβίδα τό Θανασάκι, λίγο προτοῦ μποῦν οἱ Ἑγγλέζοι, ἔτσι νά βγάλει τό ἄχτι του.) Ὅταν ὅμως ἔπιανε ἡ ἀνοιξη ἡ ρημάδα, οἱ Γερμαναράδες στέκανε μπάστακες δίπλα στήν μπάρα κι ἀρχίζανε τὰ συμπάρα ἔτσι καὶ ἄκουγαν βήματα ἀπὸ μακριά.

Τό Θανασάκι παρατήρησε σέ ποιές μεριές πήγαιναν

μονίμως για τήν ανάγκη τους οί κατακτητές, καί σέ ποιές μεριές δέν πάταγαν. Έτσι ανακάλυψε τά δύο ναρκοπέδια, μάλιστα τά ἔλεγε «σκατοπέδια», κι ἔτσι εἶχαν ἐλεύθερο πέρασμα για τό χωριό ὅποια ὥρα ἤθελαν.

Στό παραπλεύρωσ ναρκοπέδιο εἶχανε κάτι νάρκες στρογγυλές, ταψιά τίς λέγαμε. Τό παλαβό ὁ Θανάσης χόρευε πάνω στή νάρκη, ἦταν καί δεκαπέντε ὁκάδες παιδί ὅλο κι ὅλο θά μοῦ πεῖς, οἱ νάρκες αὐτές ἦταν για βαρέα ὀχήματα, τά παιδάκια δέν εἶχαν φόβο. Μόνο μία φορά ἔσκασε μία ὅταν τήν πάτησε μία ἀγελάδα, γέμισαν τά γύρω δέντρα μπριζόλες, πρόφτασε κι ἄρπαξε κοψίδι καί ὁ Φανούλης μας, δύο μέρες τρώγαμε.

Βέβαια, νάρκη ἔσκασε κι ἄλλη μία φορά, καί τινάχτηκε τό Θανασάκι μεσούρανα, πλήν τό θέμα μου εἶναι ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα καί ἐκ τίνος ἀφορμῆς ἔφυγαν τουρνέ ἔκων- ἄκων.

Ὅσο καί νά τό πολεμοῦσε ἡ κυρία Ἀντριάνα, ἡ πεῖνα τούς ἔζωνε, ὅσα εἰκονοστάσια καί νά ρήμαζε. Μία Κυριακή μάλιστα στήν ἐκδρομή μᾶς λιποθύμησε, λαχταρίσαμε γιατί ἦταν κατάφορτη χειροβομβίδες. Τή φέραμε πίσω σούρνοντας.

Ὁ ἀδερφός της ὁ Τάσης εἶχε ἔρωτα μέ τό λεωφορεῖο του, ἔλεγε πότε μωρέ θά ῥθει ὁ Ἑγγλέζος νά δοῦμε πάλι ἀνταλλακτικά καί βενζίνα. Στό μεταξύ τό κινοῦσε μέ καυσόξυλα, γκαζοζέν. Καί ποῦ νά βρεῖς ξύλα δηλαδή, στά πέριξ βουνά εἶχε ἀντάρτες, πῶς νά πᾶς. Κάτι κούρβουλα ἀπό τ' ἀμπέλια τοῦ κάμπου ἔκλεβε. Ἡ ἀδερφή του τόν ἔστελνε μπάς καί βουτήξει κανένα ἀραποσίτι, κι αὐτός γύριζε ζαλωμένος κούρβουλα. Τή Μαρίνα, τήν κόρη της, μικρό κορίτσι, μεγαλύτερη ἀπό μένα πάντως, τήν εἶχε μπλέξει ἡ παλαβή ἡ κυρία Κανέλλω στά ἀντιστασιακά. Ἄσε ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Ἀπό ἀντίσταση στόν μνηστήρα

πού προτίμησε νά πάει στήν Ἀλβανία, μέγας ἀνθρωπος, γιά νά γλυτώσει ἀπ' τόν γάμο, καί τῆς ἐβγήκε καί Χίτλερ ὡς φάτσα ἐν κατακλείδι, ἡ δεσποινίς Σαλώμη στολιζόταν, ἢ ἐπλεκε τό σῶβρακο τοῦ ἀντάρτου. Καμιά φορά κάναμε βεγγέρα σπίτι τους, δηλαδή τί βεγγέρα, νυχτέρι κάναμε λόγον πού ξεχνιόμαστε μέ τήν πάρλα καί κοβόταν ἡ κυκλοφορία, ὁπότε λαγοκοιμόμαστε ὅλοι μαζί. Ἄλλοτε πάλι τό νυχτέρι τό κάναμε ἐξ ἀνάγκης, ὅποτε εἴχαμε ἀπ' τό Θανασάκι εἰδήσεις πῶς μπορεῖ νά γίνει μπλόκο, νά προλάβουμε νά στείλουμε μέ τόν παπα-Ντῖνο σινιάλο στόν Μάλαμα τῆς Χρυσάφαινας νά μὴν ἔρθει σπίτι του, αὐτό βέβαια προτοῦ τόν φέρεי μέ τό καρότσι σκοτωμένον ἡ μάνα του, ὁπότε καί μᾶς ἔφυγε μιά ἀγγαρεία. Ὁ παπα-Ντῖνος εἶχε γιά μαντατοφόρο του τήν καμπάνα. Σέ παρὰταιρες ὥρες, ἡ καμπάνα τῆς Ἁγία-Κυριακῆς βάραγε, ἄλλοτε γιά κηδεῖα, ἄλλοτε χαρμόсуна, στήν ἀρχή εἴχαμε ἀλαφιαστεῖ, πάει ὁ παπάς μωρλάθηκε, τελικῶς καταλάβαμε πῶς τήν καμπάνα τήν εἶχε ὅπως ἔχουμε σήμερα τό τηλέφωνο, μερικοί εἶπαν πῶς εἶχε καί εἰδική καμπανοκρουσία ἅμα ἤθελε νά εἰδοποιήσει τήν κυρία Ρίτα τήν πουτάνα ἀπόψε νά πλυθεῖ καί νά τόν περιμένει.

Στά νυχτέρια, ἡ κυρία Ἀντριάνα μᾶς ἔφτιαχνε καυτό τσάι τοῦ βουνοῦ κι ἔριχνε κι ἀπό μία τσαπέλλα μέσα, εἶτε πετιμέζι ἂν εἶχε, γιά νά μελώσει τό ρόφημα. Ἐμένα μέ μάθαινε νά φτιάχνω κουρελοῦδες. Κόβαμε κουρέλια σάν κουτόσπιρτα, τά διπλιάζαμε, καί τά ἔραβα μέ μία σακοράφα πάνω σέ λινάτσα, χώρια τά κόκκινα, χώρια τά πράσινα, τό σχέδιο τό κανόνιζε ἡ δεσποινίς Σαλώμη.

Στό δικό μας τό σπίτι οἱ κουρελοῦδες ἦταν ἀπαραίτητες, ἐπεὶδὴ τό χῶμα κράταγε πάντα ὑγρασία, νοτερό· ἅσε κεῖνα τά βλαστάρια πού ὅλο καί φύτρωναν στίς γωνίες καί κάτω ἀπ' τό κρεβάτι, πάνω στό μνημα τῆς πουλακίδας

μου πού ὅλο βάθαινε, θά 'χε φτάσει πιά ἡ κότα στό βάθος πού βρίσκονται καί οἱ ἀνθρώπινι πεθαμένοι, εἶπα τοῦ Φανούλη. Κι ἔτσι, μοῦ ἀπαντάει αὐτό, ἔλαβε καί ἡ πουλακίδα μας ἀνθρώπινη ἀξία πλέον. Καί τό χαιρόμαστε.

Γιά τίς φανέλλες πού πλέκανε οἱ μεγάλες στά νυχτέρια, τό μαλλί τό προμήθευε ἡ κυρία Κανέλλω, μυστήρια γυναικα. Ἐξόν βέβαια ἀπό τά παλιά πλεχτά, τά λειωμένα, πού τά ξηλώναμε. Ἡ Κανέλλω εἶχε οἰκονομήσει καί μία μέθοδο Ἰταλικῆς ἀνευ διδασκάλου καί μελετοῦσε, γιά νά κλέβει πιό εὐκολα κουβέντες τῶν Ἰταλῶν στόν τηλέγραφο, γι' αὐτό τῆς δώσανε καί τό παράσημο ἐπὶ Δημοκρατίας. Καί σήμερα ἀκόμη μιλάει κάτι ψευτο-ἰταλικά.

Ἡ δεσποινὶς Σαλώμη ἔπλεκε σῶβρακα, καθεμία ὅ,τι λιμπίζεται τῆς πέταγε ἡ Κανέλλω. Κι ἔφτιαχνε κάτι σῶβρακα πελώρια, τά προβάριζε πάνω στόν ἀδερφό τους τόν Τάση, τοῦ πηγαῖναν ὥς τ' αὐτιά. Μωρή ἀχόρταγη, τί τά φτιάχνεις τόσο θεριακωμένα καί χαραμίζεις τό μαλλί, τῆς φώναζε ἡ ἀδερφή της. Ἄσε πιά αὐτὴ τὴ σακκούλα στόν καβάλλο, τί θά βάλουνε μέσα, μπόμπες; Δέν ξέρετε σεῖς, ἐπιμονή ἡ δεσποινὶς Σαλώμη. Ἐγὼ βασιλόφρων μπορεῖ νά εἶμαι, ἀλλὰ τοὺς ἀντάρτες τοὺς ἐκτιμῶ. Τί τοὺς πέρασες, ἀποσπῶρια καί μισοριζιές σάν τόν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας; (Ἦταν καί τοπικίστρια, δέν ἤθελε νά θίξει ἐλληνικό πράμα.) Αὐτοὶ εἶναι ψηλοὶ σάν τόν καπετάν Ἀπέθαντο. Ὅμως ἐγὼ γινώριζα πλέον πῶς οἱ ἀντάρτες ἦταν μικρῶσομοι τό πλεῖστον καί κακοταῖσμένοι, τό ἔξερα ἀπὸ τότε πού τοὺς πέταγαν οἱ Γερμανοὶ σκοτωμένους στὴν πλατεῖα.

Εἶχανε ρέψει ἀπὸ τὴν ἀσιτία οἱ Τιριτομπαῖοι, ἐμεῖς τί νά τοὺς προσφέραμε τότε, μόλις καί ζούσαμε μέ ὅ,τι ἔφερνε ὁ κύριος Βιττόριο, χῶρια πού δέν θά δεχόταν καί βοήθημα ἀπὸ δοσίλογους ἡ κυρία Ἀντριάνα. Μιά μέρα

φέρνουν τή δεσποινίδα Σαλώμη σπίτι της σηκωτή, τρεῖς Ἴταλοί. Λαχταρίσαμε ὅλοι, πάει μᾶς ἀποκάλυψαν. Πλήν, λάθος. Ἡ Σαλώμη εἶχε βγεῖ κοινωνική βόλτα (ἡ βόλτα τήν ἐμάρανε), συνήθειο κοσμικό, ἡ καλή κοινωνία τῶν Ἐπάλξεων ἔβγαινε κάθε ἀπόγευμα βόλτα, ὁ κόσμος νά χαλάσει, στήν κεντρική ὁδό. Μαθαίνω, ἀκόμη καί σήμερα διατηροῦν τή συνήθεια. Ἡ πεῖνα-πεῖνα, ἀλλά ἡ βόλτα ποῦ νά κοπεῖ, ἔβγαιναν καί κορίτσια κατωτέρας κοινωνικῆς μερίδος, καί ὅλες παράσταιναν πῶς τάχα κάποιος τίς ἐπείραξε, ἢ τίς παρακολουθεῖ κάθε ἀπόγευμα. Τέλος πάντων. Ἡ δεσποινίς Σαλώμη ἔβγαινε τή βόλτα της γιά νά δηλώσει πῶς ἀνήκει στήν καλή κοινωνία, καί, μέ τά ξύλινα ψηλοτάκουνα, ξενηστικωμένη, τῆς ἤρθε λιγούρα, ζαλίστηκε ἀπό τό ὕψος καί στραμπούληξε τόν ἀστράγαλό της, ἔπεσε μπροστά στήν Καραμπινερία. Τρεῖς Ἴταλοί φαντάροι τή φέρανε κοκκαλωμένη σάν ἀρνί λαμπριάτικο σέ σούβλα, λιποθυμισμένη τέζα. Δηλαδή καθ' ὁδόν ξελιποθύμησε, αὐτό μοῦ τό ὁμολόγησε τότε στήν κωμόπολη Σφυρά, μόλις ὁμῶς ἀνακάλυψε πῶς βρίσκεται στήν ἀγκαλιά τριῶν ἀντρῶν, μοῦ εἶπε, κορόιδο ἦτανε νά συνέρθει; Θά προτιμοῦσε ἀξιοματικούς βέβαια, ἀλλά, στήν ἀναβροχιά, καλοί καί οἱ σκέτοι φαντάροι.

Τήν πᾶνε τά ξένα παιδιά σπίτι, μόνο νεράκι ἔχω νά τή στυλώσω μᾶς εἶπε ἡ μαντάμ Ἀντριάνα. "Ἄσε πού βγαίνοντας οἱ Ἴταλοί ἀπό τήν πόρτα τοὺς καταπλέει βίζιτα ἡ κυρία Κανέλλω μ' ἓνα ζεμπίλι τζοχιά καί μυρόνια. Ἡ Μαρίνα περίμενε πῶς καί τί τήν Κανέλλω νά τοὺς πάει τίποτα φαγώσιμο, καί μόλις βλέπει τό ζεμπίλι κατάλαβε, καί λέει μπροστά στοὺς Ἴταλούς, ἄχ ρέ Θεούλη μου, πάλι χειροβομβίδες! Χάθηκε λίγη μπομπότα; Σκάσε συφοριάρα, τῆς ψιθυρίζει ἡ μάνα της. Εὐτυχῶς οἱ Ἴταλοί κάνανε τά γλυκά μάτια στή μικρή καί δέν πῆραν εἶδηση. Ὁ Τά-

σης είχε βγει για πλιάτσικο στά χωριά του κάμπου, και γύρισε με κούρβουλα και μία σαμπρέλλα, από κάτι σταματημένο ιταλικό καμiónι την είχε κλέψει.

Στό μεταξύ, έφτανε ή πρωτοχρονιά. Μαυροχρονιά δηλαδή. "Αρχιζε τό αϊσιον νέον έτος χίλια έννιακόσια σαράντα τρία. Σπίτι τους είχαν ένα κουνουπίδι και στήν παγωνιέρα τους δέκα χειροβομβίδες, χώρια τά τρία μάουζερ άπάνω στό ταβάνι. Κουράγιο, είπε ή δεσποινίς Σαλώμη, μπορεί στό μεταξύ νά έρθουν οί Έγγλέζοι νά φάμε και πουτίγκα. Δέν ήξερε τί έστί πουτίγκα αλλά ήταν πολύ άγγλόφιλος αύτή, έξαιτίας πού τής άρεσε ό "Αγγλος βασιλέας, αύτός μάλιστα είναι άντρας, έλεγε. "Αν μέ πολιορκούσε θά τό έλεγα τό ναί.

Έβαλε μία ταβανόπροκα στό τακούνι της για ένίσχυση, και ξεκίνησε νά ολοκληρώσει τή βόλτα, διά λόγους κοινωνικής ύπεροχής.

— "Όπου νά 'ναι ξημερώνει πρωτοχρονιά, τής πέταξε σπόντα ή κυρία Άντριάνα. Προφταίνουν νά 'ρθουν οί Έγγλέζοι σου μέ τήν πουτίγκα; Πού τούς περιμένεις από τό σαράντα ένα;

Και όμως. Τό μεσημέρι τής πρωτοχρονιάς είχανε κρέας στό τραπέζι τους. Νερόβραστο, λιγοστό, αλλά κρέας, μέ άφθονο ζωμό.

— Δέν μασιέται, γκρινιάζει ή δεσποινίς Σαλώμη, τί μώβ κρέας είναι τοϋτο, κουνάβι είναι;

— Μιά χαρά τρυφερούδι είναι, φωνάζει άγριεμένη ή άδερφή της, μάσα καλά, ξεσυνηθίσανε τά δόντια σου νά μασάνε κρέας, ρούφα και τόν ζωμό, νά μή λιποθυμάς σέ άγκαλιές κατακτητηών!

Ή δεσποινίς Σαλώμη θίγεται και σηκώνεται άπ' τό τραπέζι χωρίς οϋτε νά κάνει τόν σταυρό της, οϋτε τήν πετσέτα άπ' τόν λαιμό της δέν έβγαλε. "Όταν θιγόταν, πάντα

πήγαινε καί κλαιγόταν στόν παπαγάλο της. Πάει στήν κάμαρή της, πουθενά παπαγάλος. Τότε κατάλαβε τήν ἀλήθεια, σχεδόν ἐξ ἀποκαλύψεως. Γυρίζει στήν τραπεζαρία μέ τήν πετσέτα στήν τραχηλιά νά κρέμεται, καννίβαλοι! τούς κάνει. Εὐτυχῶς οἱ ἄλλοι εἶχαν προλάβει ν' ἀποώσουν τόν παπαγάλο, μάλιστα ἡ Μαρίνα πῆρε καί τή μισοτελειωμένη μερίδα τῆς θείας της.

Ἡ Σαλώμη ἐκφράστηκε σκληρότατα, ἡ ἀδερφή της ἄκουγε μέ σκυμμένο κεφάλι ἀμίλητη, δηλαδή οὔτε καί μποροῦσε νά μιλήσει διότι ἀκόμη μάσαγε τήν τελευταία μπουκιά ἀπό τό μπούτι τοῦ παπαγάλου. Τῆς τά 'σουρε πολύ πονεμένη ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Δέν σεβάστηκε τό ἐνθύμιο ἐνός ἀρρεβῶνος, μαγέρεψε τόν ἔρωτα τῆς μικρῆς της ἀδερφοῦλας, καί ἄλλα πικρά. Ὅταν ὅμως τήν ἀποκάλεσε καί προσωπικῶς Μήδεια καί ἀνθρωποφάγα, ἡ κυρία Ἀντριάνα σήκωσε φωνή.

— "Ἀκου νά σοῦ πῶ, κυρά μου, τῆς λέει, δέν μέ φτάνουν οἱ τύψεις πού καρύδωσα τό ἀθῶο πουλί; "Ἄσε πού μέ καταδάγκωσε! Τί νά 'κανα; Πεινοῦσαν τά παιδιά μου!

— "Εν α παιδί διαθέτεις! Κι αὐτό μέ τό ζόρι, τῆς ἔριξε σπόντα ἡ Σαλώμη, φαίνεται ἡ κυρία Ἀντριάνα δέν εἶχε καταφέρει νά πιάσει καί δεύτερο, τό εἶχε κυκλοφορήσει στή γειτονιά ὁ παπα-Ντῆνος.

"Ὅπου ποιός τήν κρατάει τήν Ἀντριάνα.

— Τρία παιδιά ἔχω, λέει. Τήν κόρη μου τήν ἄχρηστη, πού μόνο γιά προκηρύξεις εἶναι καλή, τόν ἀδερφό μου τόν ἄχρηστο πού τόν στέλνω στά χωριά γιά στάρι καί μοῦ κουβαλάει σαμπρέλλες γι' ἀμάξι πού δέν δουλεύει—

— Συγγνώμη, τήν κόβει θιγμένος ὁ Τάσης. Νά πάω νά κλέψω, εὐχαρίστως, ἅμα βρῶ. Ἀλλά νά γίνω καί σταχομαζώχτρα τριάντα δύο χρονῶν ἄντρας, ὄχι!

Πλήν ἡ Ἀντριάνα ἀδάμαστη συνεχίζει.

— Καί τό τρίτο μου παιδί είναι ἡ ἀφεντιά σου, κυρά μου! Ἡ ἀδερφή μου ἡ ἄχρηστη. Πού σάν κάνουμε ντού σέ ἀποθήκη, δέν νογᾶς νά φέρεις καί τίποτα φαγώσιμο, νά συμβάλεις! Μονάχα πούδρα Τοκαλόν! Καί κραγιόν, γιά τό στόμα σου πού είναι σάν κῶλος κότας. Καί ἂν δέν ξεχάσαμε ἀκόμη τί σχῆμα ἔχει ἡ κωλοτρυπίδα τῆς κότας, εἶναι διότι βλέπουμε τό στόμα τό δικό σου! ὝAPONH! Παλιο-ἀγγλόφιλη!

Εἶχε πάτημα πού τό ξεστόμισε αὐτό. Τόν καιρό ἐκεῖνο, ὁ κοσμάκης ἔκανε ἔφοδο, ντού τά λέγαμε αὐτά, σέ φουρνάρικα, ἀποθήκες, καμιά ἀξιοπρέπεια δέν μᾶς κράταγε ἔτσι καί μαθαίναμε ὅτι κάπου κρύβονται τρόφιμα. Ἀκόμη καί ἡ κυρία Ἀντριάνα, τόσο ἀξιοπρεπῆς προπολεμικῶς καί ἐπὶ Ἀλβανίας, ξαμολύθηκε πιά, δέν ἔλειπε ἀπό καμιά ἔφοδο. Στήν τελευταία, παρέσυρε μαζί της καί τή δεσποινίδα Σαλώμη, μέ τά ψηλοτάκουνα καί τό τυρμπάν αὐτή, ἂν καί ἄβαφτη. Μέσα στόν χαλασμό χαθήκανε. Πάντως γυρίσανε σπίτι, ἡ κυρία Ἀντριάνα μέ δύο καρβέλια ψωμί, ἡ Μαρίνα μ' ἓνα μισόσακκο σταφίδα, ὁ Τάσης μέ τήν τσέπη γεμάτη τυρί φέτα κι ἓνα καρμπυρατέρ. Ἐπιστρέφει καί ἡ δεσποινίς Σαλώμη θριαμβευτικά, σάν κυρία Βοναπάρτου, μ' ἓνα κραγιόν, ρούζ, καί μία πούδρα, ἐγγώρια μάρκα ὅμως. Καί τό ξυλοτάκουνό της σπασμένο.

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη προτιμοῦσε νά τήν ντουφεκίσουν παρά νά βγεῖ ἔξω ἄβαφτη, τό θεωροῦσε ἄσεμνο. Μόλις ἀρχικῶς ἀνακοινώθηκε ἀπό τό ράδιο ὅτι παραδοθήκαμε στούς Γερμανούς, αὐτή ἔτρεξε ἀμέσως καί ψώνισε δέκα κραγιόν, πέντε ρούζ καί μία ὀκά πούδρα τάλκ, αὐτή γιά τούς πισινούς τῶν μωρῶν, μέχρι ἐκεῖ ἔφταναν τά οἰκονομικά της. Καί ἔτσι πάνοπλη ἀντιμετώπισε τήν Κατοχή. Πόσο θά κρατήσῃ αὐτή, εἶπε, πέντε μῆνες; Οἱ Ἑγγλέζοι εἶναι τζέντελμαν, θά μᾶς ἀποδεσμεύσουν γρήγορα. Τήν ἐ-

τύφλωσε ἡ ἀγγλοφιλία της, καί ξέμεινε ἀπό ἐφόδια καλλονῆς, γι' αὐτό τώρα εἶχε ξεπέσει σέ λεηλασίες. Καλλυντικῶν μόνο. Γι' αὐτό τήν ἐπιτίμησε ἔτσι βαρύτατα τώρα ἡ ἀδερφή της.

Ἡ δεσποινίς Σαλώμη παραδέχτηκε στήν ἀδερφή της πώς ὁ Ἑγγλέζος βασιλέας δέν ἦταν καί τόσο ἐγγλέζος στό ραντεβού του μέ τήν Ἑλλάδα. Ἀπαίτησε ὅμως νά τῆς ἀποδοθοῦν τουλάχιστον τά πούπουλα τοῦ παπαγάλου της. Τά μπουγάδιασε, τά ἄπλωσε στό μπαλκόνι μέ χωριστό μανταλάκι τό καθένα (ἐπίτηδες τό ἔκανε αὐτό, νά δοῦν ὅλοι οἱ γείτονες πόσο ἄπωνα τήν πρόδωσαν οἱ δικοί της), μετά ἔραψε τά πούπουλα στό τυρμπάν, τά φόρεσε καί ἐπὶ σκηνῆς μεταγενεστέρως, ὅταν ἔπαιζε «Ἡ Ἀγγέλω τοῦ παπᾶ», ρόλος δεκαεφτάρας αὐτός, ἀλλά τοῦ Κύριε.

Ἀπό τήν ἡμέρα πού ἔφαγε τόν παπαγάλο της, ἡ Σαλώμη ἔθεσε ὄρκο στή μνήμη του νά βγάλει ψεύτρα τήν ἀδερφή της, πού τήν εἶχε κατηγορήσει ἐνώπιον ὅλης τῆς οἰκογένειας ὡς ἄχρηστη ἀγγλόφιλη. Στό χτῆμα τῶν Ζαριφαίων, κοντά στό πρῶτο ναρκοπέδιο τοῦ Θανασάκη, εἶχε σταμπάρει κάτι κατοικίδια πρόβατα. Οἱ Ζαριφαῖοι δέν διέτρεχαν φόβο ἀπό κλεψιά, ἦταν συνεργάτες τῶν Γερμανῶν, τά κατοικίδιά τους ἔβοσκαν ἀφύλαχτα. Τή νύχτα ὁμως τά ἔμπαζαν μέσα, στήν κάτω σάλα τους.

Ἀπό ἐμᾶς, τήν παρέα Κανέλλως δηλαδή, δέν εἶχαν σκεφτεῖ νά φυλαχτοῦν, διότι λόγω δειλίας καί ἀξιοπρέπειας δέν θεωρηθήκαμε ποτέ ὕποπτοι, μᾶς ἄφηναν νά μαζεύουμε χόρτα στό χτῆμα τους χωρίς νά μᾶς πετροβολᾶνε.

Τό ἄλλο μεσημεράκι λοιπόν μετά τό βράσιμο τοῦ παπαγάλου, μωρή Ρουμπινίτσα, μοῦ κάνει ἡ δεσποινίς Σαλώμη, ἔλα πᾶμε γιά βορβούς νά ξεσκάσουμε. Ντυμένη ὅλο σίκ, μάλιστα εἶχε βουτήξει καί τίς βάτες τῆς ἀνηψιάς

της, πολύ στή μόδα τότε οί βάτες, μέχρι καί ὁ Μουσσολίνι φοροῦσε λένε, πάντως ὅλες οἱ Γερμανίδες γόησες τοῦ σινεμά μέ βάτες ἔπαιζαν, Τζένη Γιούγκο, Μαρίκα Ρέκ ιδίως. Ἡ κυρία Κανέλλω δέν ἐνέκρινε ποτέ τίς βάτες, λόγω Γερμανῶν κυρίως.

— Ποῦ πᾶς, μωρή, μέ βάτες καταμεσήμερο, λέει στή Σαλώμη. Σάν τήν ἀστεφάνωτη τοῦ Χίτλερ εἶσαι!

— Ὅποιοι τοῦ ἀρέσω, τῆς κάνει ἡ δεσποινίς Σαλώμη. Μέ τραβάει καί φύγαμε. Πολύ θίχτηκε, διότι δέν ἐκτιμοῦσε καθόλου τόν Χίτλερ, ἥξερε πώς αὐτός εἶχε χρόνια ἕναν δεσμό καί δέν παντρευόταν, ἀκοῦς ὁ παλιάνθρωπος, ἔλεγε, νά 'χει τόσα χρόνια ἐκτεθειμένη τήν κοπέλα, πότε πιά θά τήν ἀποκαταστήσει; Νά 'μουνά ἐγώ, θά τοῦ εἶχα δώσει τίς μπόττες στό χέρι.

Προχωράγαμε γιά τούς βορβούς ἐμεῖς, εἶχε καί λιακάδα, ὁ ἥλιος παρέχει θερμίδες μᾶς ἔλεγαν. Εἶχα πάρει καί τό σκαλιστήρι μου ἐγώ κοντά, οἱ βορβοί μόνο μέ σκάψιμο βγαίνουν.

Ὅσο κοντεύαμε στό πρῶτο ναρκοπέδιο τοῦ Θανάση, τόσο μέ ζώνανε τά φίδια. Δεσποινίς Σαλώμη, τῆς λέω, πάλι γιά Ἀντίσταση πᾶμε; Ὅχι, μοῦ κάνει, ἐσύ περίμενε ἐδῶ, κάνε πώς βγάζεις βορβούς καί μή βγάλεις ἄχνα ὅ,τι δεῖς.

— Τά βλέπεις ἐκεῖνα τά πρόβατα; μοῦ λέει.

— Κατσίκια εἶναι, τῆς λέω. Τῶν Ζαριφαίων εἶναι.

Ὅμως οὔτε αὐτό τῆς ἔκοψε τή φόρα. Κρατοῦσε ἕνα σακκί καί τσάντα περιπάτου. Τή βλέπω, μπαίνει στό ναρκοπέδιο, ἔκοβε κάτι σάλτα σάν τήν Ἰμπέριο Ἀρζεντίνα ὅταν τραγουδοῦσε στήν ὀθόνη προπολεμικῶς τόν Ἀντόνιο Βάργκας Χερέδια.

Τά κατοικίδια ἔβοσκαν εὐθυμα. Αὐτή τά σαλαγάει ὅ-

πουλα κατά μία μεγάλη γράνα. Πηδάει κι αυτή μέσα σάν Σουλιώτισσα, τήν ἔχασα. Ἐγώ δῆθεν νά ἐρευνάω γιά βορβούς. Σέ λίγο τή βλέπω ν' ἀναδύεται ἀπό τή γράνα, σούρνοντας τό σακκί γεμάτο, φίσκα. Πῶς τό κουβάλησε μέσα ἀπό τό ναρκοπέδιο, μέ τό ψηλοτάκουνο, τό τυρμπάν καί τήν τσάντα περιπάτου, ἀπορῶ ἀκόμη. Μέ πλησιάζει, βάλε ἓνα χεράκι μοῦ λέει, καί μή σκούξεις ἄν τυχόν στάξει αἷμα. Κάνω ἔτσι, ἀπό τήν τσάντα ξεμύτιζε ἓνα μαχαίρι ὅλο αἷματα. Στό σακκί εἶχε ἓνα κατσίκι σφαγμένο. Ἄντε νά γυρίσουμε, μοῦ λέει, προχώρα ἀμέριμνη, χαμόγελο καί σβελτάδα, κουνήσου.

Ἄντε τώρα νά προχωρήσουμε «σβέλτα» δύο γυναῖκες ξενηστικωμένες, μέ τόσο βάρος. Σούρνοντας τό πηγαίναμε τό σφάγιο.

Ὅταν πιά φτάσαμε στοῦ Διαβολογιάννη τό γιοφύρι, τώρα μπορεῖς νά πηγαίνεις, μοῦ λέει, μή δίνουμε λαβή. Εἶδε καί τά ἄλλα παιδιά πού μοῦ ἔγνεφαν, κόντευε καί ὦρα διακοπῆς τῆς κυκλοφορίας, εἶχα νά περιμαζέψω τόν Φανούλη μας. Ὅντως βρῆκα τόν Φανούλη, καί ἡ δεσποινίς Σαλώμη ξεκίνησε γιά τό σπίτι σούρνοντας τό κατσίκι, ἄλλωστε τώρα ὁ δρόμος ἦταν ἀσφαλτοστρωμένος ἀποδῶ καί πέρα.

Ὅταν ἐμεῖς φτάσαμε σπίτι, ἡ δεσποινίς ἀκόμη νά φανεῖ. Ἡ Ἀντριάνα ὅλο ἔβγαινε στό μπαλκόνι, ν' ἀγναντεύει ἀνήσυχη, ὅπου, τί νά δεῖ ἡ γυναῖκα: στόν τοῖχο τῆς Ἀφροδίτης, ἡ κυρία Κανέλλω μάθαινε ἰταλικά τή Μαρίνα. Εἶχαν τόν τοῖχο γιά πίνακα, καί ἡ Μαρίνα εἶχε γράψει ἄψογα REDICOLO MUSSOLINI. Καί ἀποκάτω, HITLER SELINIARY, αὐτό δέν τό εἶχαν μάθει ἀκόμη. Καθώς τίς παρακολουθοῦσε πετρωμένη νά διορθώνουν τά ὀρθογραφικά λάθη, βλέπει στή γωνία ἓναν περαστικό κοντούλη Ἰταλό, σέ καμιά φιλενάδα του θά πῆγαινε τό παιδί, μέ τό ὄπλο

του, χαμογελαστούλης. Κάνει νά τίς κορτάρει, βλέπει τή γραφή στόν τοῖχο, στέκει. Ἡ κυρία Ἀντριάνα τσακίστηκε νά κατέβει, βρίσκει τόν Ἰταλό νά ᾿χει ἀφήσει κάτω τό ντουφέκι του καί νά τραβολογáει τή Μαρίνα, ἱπποτικό καί γυναικάς, πλήν καί πατριώτης: ἤθελε νά τήν πάει στήν Καραμπινερία. Ἡ Κανέλλω νά κοιτάει πῶς νά τά συμβιβάσει, ἡ Μαρίνα νά φωνάζει κάτω τά ξερά σου ρέ, ἡ κυρία Ἀντριάνα λιποθυμάει, βρῆκε τήν ὥρα κι αὐτή, ὅπου ἀκούγεται κάτι σάν μυδράλλιο. Στρέφουν, ἦτανε τά ξυλοτάκουνα τῆς Σαλώμης στό καλντερίμι. Σάν μέσα ἀπό ὄνειρο, λιποθυμία ἀπό φόβο σύν νηστεία, ἡ Ἀντριάνα βλέπει τήν ἀδερφή της ν' ἀφήνει κάτω τό σακκί καί νά ζητάει τόν λόγο ἀπό τόν Ἰταλό. Ἀφρισμένη δέ.

— Ἄσε κάτω τήν ἑλληνοπούλα, ρέ! τοῦ κάνει.

Ὁ Ἰταλός κάτι ἔλεγε, τρέχα γύρευε τί ἔλεγε, οὔτε ἡ Κανέλλω κατάλαβε, πάντως τραβολογοῦσε ἐπιμόνως τή Μαρίνα αὐτός κατά τή μεριά τῆς Καραμπινερίας.

Στό μεταξύ ἡ κυκλοφορία εἶχε λήξει, ἡ κυρία Ἀντριάνα εἶχε συνέρθει, πλήν καθὼς βλέπει νά στάζουν αἵματα ἀπό τό σακκί ἐτοιμάζεται γιά δεύτερη λιποθυμία, εὐτυχῶς ὁμως ἐκείνη τή στιγμή ἀκοῦμε ἀπό μακριά ἓνα συμπάρο, ἀπό περίπολο. Ἡ Κανέλλω χύνεται νά περιμαζέψει τά πέντε παιδιά της, εἶχανε βγεῖ γιά χάζι. Ἡ δεσποινίς Σαλώμη νά τραβάει τή Μαρίνα ἀπό τό ἄλλο χέρι, ἄσε κάτω τήν ἀνηψιά μου, ρέ μισοριζιά, θά μοῦ τήν ξεμασκαλίσεις! ἔλεγε στόν Ἰταλό, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀρχίσει καί νά σκιάζεται ὁ ἔρημος. Ὅπου ἀκούγεται καί δεύτερο συμπάρο καί ἡ Σαλώμη γίνεται τοῦρκος.

— Σκάστε πιά μέ τά πυρά σας! φωνάζει κατά τή μεριά πού πέφτανε οἱ πυροβολισμοί, ὅμοια μέ τόν Λεωνίδα πρό τῶν Θερμοπυλῶν.

Βάνει ζόρι νά τραβήξει τήν ἀνηψιά της, τίποτα: τό

μπασμένο ο 'Ιταλός δέν τήν ἄφηνε. Ἡ δεσποινίς Σαλώμη παρατάει ὕπουλα τό χέρι τῆς Μαρίνας, τραμπαλίζεται αὐτή, τραμπαλίζεται κι ὁ 'Ιταλός ὁ καφερός, ἡ Σαλώμη βρίσκει τήν εὐκαιρία καί τοῦ τραβάει μιά μυτιά μέ τό τσόκαρο στό καλάμι, ξεραίνεται τό ξένο παιδί, ἀρχινάει τά κλάματα καί τῆς φωνάζει νό, νό σινιορίνα. Ἀκούει κι αὐτό τό «σινιορίνα» ἡ Σαλώμη (καημός της νά τήν προσφωνοῦμε «μαντάμ» Σαλώμη), καί ἀρπάζει ἀπό κάτω τήν καραμπίνα, τό ἱταλόπουλο νά κλαίει καί νά κρατάει τό καλάμι του, ἡ κυρία Κανέλλω νά οὐρλιάζει ἀπ' τό μπαλκόνι της, Ἀντριάνα, ρέ Τάση, κράτα την τή σερνικοθήλα, θά τό ξεκάνει τό ξένο παιδί!

Στό μεταξύ ἡ Μαρίνα σκαμπίλιζε τή μαμά της νά συνέρθει, συνέρχεται αὐτή, βλέπει τήν ἀδερφή της νά ὀπλοφορεῖ καί τόν ἄλλοδαπό κατακτητή νά κλαίει πατώντας μόνο στό ἓνα πόδι σάν τόν πελαργό, πάει νά τήν ἐπιτιμήσει.

— Μωρή τσαούσα, ἄσε τό ξένο παλληκάρι ἥσυχο, δῶς' του πίσω τήν καραμπίνα του, τί τή θές, τρεῖς ἔχουμε χωμένες πάνω στό ταβάνι, λέει ἡ Ἀντριάνα. Ἡ Μαρίνα τσιρίζει, μαμά βούλωσέ το, μαρτυριάρα! Μᾶς καῖς!

Εὐτυχῶς ὁ 'Ιταλός ἐλληνικά δέν καταλάβαινε, ἄσε ποῦ τοῦ εἶχανε ρημάξει τό καλάμι, μέ τόσον πόνο οὔτε τή μητρική του διάλεκτο δέν θά καταλάβαινε αὐτός.

Πάνω στή στιγμή ξανακούγεται πυροβολισμός, ἀπό μυδράλλιο τώρα, καί τό γκρ-γκρ-γκρ ἀπό ἐρπύστρια. Θωρακισμένο γερμανικό ἐρχόταν. Δέν προλάβαιναν ν' ἀνεβοῦν ἀπάνω, χωνόμαστε ὅλοι μας στό δικό μας τό σπίτι, ἰσόγειο βλέπεις, ἡ Σαλώμη πρώτη πρώτη μέ τό μάουζερ, τά Κανελλάκια κρύφτηκαν πίσω ἀπό μιά ἀπλωμένη μπατανία στό μπαλκόνι τους. Μόλις ἀσφαλιστήκαμε, ἀκοῦμε

χτύπο στήν πόρτα καί κλάψα: ἀπρίτε, ἀπρίτε πέρ πιετά, μπέλλε σινιόρε!

Ἄνοιγει ἡ Κανέλλω φουσέκι, μπάσαμε μέσα τόν Ἰταλό, στό τσάκ τόν ἐγλυτώσαμε, τό σκέφτεσαι νά τόν κάναν τσακωτό οἱ Γερμαναράδες δίχως τό ὄπλο του; Τό θωρακισμένο γύρισε περί τόν ἄξονά του θυμωμένο, ἐξέταζε τά σπίτια ἕνα-ἕνα μέ τήν μπούκα του, κοίταζα ἐγώ ἀπό τήν κλειδαρότρυπα. Τελικῶς ξεκουμπίστηκε, δίχως νά περάσει πάνω ἀπ' τό σακκί μέ τό κατσίκι, εὐτυχῶς.

— Στήν ἀστραπή νά πᾶς, τοῦ φώναζε ἡ Κανέλλω ξοπίσω του, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς βεβαίως, εἶχανε στρίψει πλέον οἱ Γερμανοί. Σιγουρευτήκαμε, βγάλαμε ὄξω καί τό ξένο παιδί, τοῦ ξαναδώσαμε τό ντουφέκι του, τοῦ ξεσκονίσαμε τό παντελόνι, ὅλο εὐχαριστίες αὐτός, γκράτσειε, μίλλε γκράτσειε μπέλλε σινιόρε. Βγαίνει, πάει σβήνει ἀπ' τόν τοῖχο μέ τό μανίκι του τά συνθήματα, πάει δουλειά του.

Μετά ἔφυγαν καί οἱ Τιριτομπαῖοι. Ἐσύ, τῆς λέει τῆς Ἀντριάνας ἡ Σαλώμη, σύρε ν' ἀνεβάσεις ἀπάνω τό τρόπαιο. Καί ἀνεβαίνει τή σκάλα τους σάν Ἀίντα (δέν τό ἔχω παίξει αὐτό τό δράμα).

Ἡ κυρία Ἀντριάνα εἶχε στό μεταξύ ἀνοίξει τό σακκί, εἶδε τό θήραμα θαμπωμένη, μωρή, τῆς φωνάζει, ποῦ τό ἔκλεψες;

— Μονάχη μου τό ἔσφαξα τό κατσίκι. Γιά νά μάθεις νά μέ βρίζεις ἄκαπνη καί ἀγγλομανή, κάνει ἡ ἄλλη, ἀνεβαίνοντας δίχως οὔτε νά γυρίσει. Τό ἕνα μπούτι δικό σας κυρ' Ἀσημίνα μου, φωνάζει στή μάνα μου, γιά τό Ρουμπινάκι πού μέ βοήθησε. Ἡ Κανέλλω νά παρακολουθεῖ μαγεμένη ἀπ' τό χαγιάτι της, μάλλον ζήλευε αὐτή.

— Μωρή συφοριασμένη! κάνει ἡ κυρία Ἀντριάνα. Ἄν σέ πιάσουνε, μωρή, θά μᾶς φᾶνε!

— Θά μᾶς φᾶνε τό σκατό, ἀγέρωχη ἡ δεσποινίς Σαλώμη, ἀπ' τό μπαλκόνι τους τώρα.

— Μή λές αἰσχρόλογα μπροστά στά παιδιά μου, ξεφωνίζει ἡ κυρία Κανέλλω ἀπ' τό χαγιάτι της.

— Νά βάλεις τόν Τάση νά γδάρει τό κατσίκι, λέει ἀπό ψηλά ἡ Σαλώμη, καθώς ἡ Μαρίνα φορτωνόταν τό σακκί.

— Δέν εἶναι κατσίκι: γίδα εἶναι, τῆς κάνει ἡ κυρία Ἀντριάνα, πού εἶχε ἐξετάσει τό κλοπιμαῖο.

Ἐδῶ λύγισε τό ἠθικό τῆς δεσποινίδος Σαλώμης.

— Ἐσύ μέ τίποτα δέν ἱκανοποιεῖσαι! "Ολο νά μοῦ μαυρίζεις τή ζωή! λέει πληγωμένη καί μπαίνει μέσα γκαρίζοντας μέ πόνο.

Τελικῶς δίκιο εἶχε ἡ Ἀντριάνα, γίδα ἦτανε.

Πάντως κουβάλησαν ἀπάνω τό λάφυρο, κι ἐμεῖς κλείσαμε τό παράθυρό μας ὅλο ἐλπίδες, αὔριο θά φᾶμε γκιόσα βραστή, ἔχω καί λίγο κριθαράκι φυλαγμένο, μᾶς λέει ἡ μάνα μου. Πρώτη φορά ἀναφέρθηκε στά δῶρα τοῦ κυρίου Βιττόριο.

"Ομως ἐκείνη τή νύχτα ἔγινε τό μπλόκο, σκοτώσανε τόν Μάλαμα. Τελικῶς ἔξω ἀπ' τό σπίτι τῆς μάνας του τόν ἐκτέλεσαν, καί μετά τόν πῆγαν καί τόν πέταξαν στό παζάρι (ξέρω ποιός κατέδωσε, μεγαλέμπορας σέ κατεψυγμένα εἶδη σήμερα, ἄσε, δέν μαρτυράω περισσότερα, οἱ καιροί παραμένουν πονηροί). Γέμισε ἡ γειτονιά Γερμανούς ὅλη νύχτα, ὥς καί στήν ἐκκλησία μπήκανε, ἐμεῖς δέν κλείσαμε μάτι ὅλη νύχτα, ἀκούγαμε μόνο. Ἐπεφτε καί καμία σφαίρα πότε πότε. Ἡ μάνα μου μᾶς κουκούλωνε μέ τό πάπλωμα μέχρι ἀπάνω, κοιμηθεῖτε μᾶς ἔλεγε, αὔριο θά φᾶμε γίδα. Καί μεῖς εἶχαμε τήν ἀνησυχία ἂν θά μπορέσουμε νά βγοῦμε τό πρωί γιά σαλιγκάρια στοῦ Διαβολογιάννη.

Ὁ κύρ Τάσης θέλησε νά γδάρει τό γίδι κάτω στό κηπάκι, πλὴν οἱ ἄδερφές του τὸν τράβηξαν ἀπάνω, θά μᾶς γλωσσοφάει ἡ γειτονιά, εἶπε ἡ Σαλώμη, ἅσε τό κακό μάτι. Τελικῶς ἀναγκάστηκε νά γδάρει καί νά ξαντεριάσει τό σφαχτάρι στή σαλοτραπεζαρία, τό κρέμασε ἀπ' τό πολύφωτο, ἔβαλε καί μιά λαμαρίνα ἀποκάτω γιά τίς ἀκαθαρσίες, ἐνῶ ἡ κυρία Ἀντριάνα κρυφοκοίταζε ὅλο ἀνησυχία ἀπ' τίς τρύπες τῆς μπαλκονόπορτας κι ἔβλεπε τοὺς Γερμανούς. Τῇ ζῶσαν τὰ φίδια. Ἡ Σαλώμη ἀτρόμητη τεμάχιζε τό κρέας, εἶχε βάλει καί τὸν μεγάλο τέντζερη στή φουφού, νά μαγερέψει. Κατά τίς τρεῖς τό πρωί ἀποσύρονται οἱ Γερμανοί, κάπως ἡσυχάσαμε.

Μέ τό χάραμα ὅμως, ἐκεῖ πού μαγερεύανε αὐτές, ἀκοῦνε τὴν Κανέλλω νά χτυπάει στῆς Χρυσάφαινας, νά οὐρλιάζει κάτι, τίς βλέπουνε νά φεύγουν ἀστραπὴ μ' ἓνα καρότσι, καί ἡ Σαλώμη τό παρεξήγησε: ἡ Κανέλλω τό σκάει νά σωθεῖ, μέχρι καί τὰ παιδιὰ της παρατάει. Οἱ Γερμανοὶ στό μεταξύ ξαναπαρουσιάζονται.

— Ἐτσι, ἀπὸ παρεξήγηση ἄνοιξε ἡ τύχη μου καί γνώρισα τὸν χασάπη τῆς ζωῆς μου, μοῦ ἔλεγε χρόνια ἀργότερα στά Σφυρά Γρεβενῶν ἡ δεσποινὶς Σαλώμη, τότε πού πέρασα ἀποκεῖ τουρνέ. Μέ εἶχανε καλέσει τραπέζι, τιμητικό γιὰ μίαν χασάπισσα κωμοπόλεως νά τραπεζώσει καλλιτέχνιδα. Ὅμως κάπου μέ συμπαθοῦσε κι ὅλας, ἀπὸ δεσποινὶς πού ἦταν. Μετά πού ἀποφάγαμε καί ὁ χασάπης της κατέβηκε πάλι στό μαγαζί, μοῦ τὰ διηγήθηκε ὅλα τὰ παραπάνω, μέ καφέ καί κουραμπιέ.

Δέν ξέρανε γιὰ τὸν Μάλαμα οἱ Ἴριτομπαῖοι, οὔτε κατὰλαβαν γιατί ἔφυγαν Κανέλλω καί Χρυσάφαινα. Ἀκουσαν σμπάρα τῇ νύχτα, εἶδανε τάνκς τὰ ξημερώματα, ὁ νοῦς τῆς Σαλώμης πῆγε στό δικό της ἔγκλημα. Ὁμολόγησε στ' ἀδέρφια της πῶς ἡ γίδα πού δολοφόνησε ἦταν

τῶν Ζαριφαίων, πού ἦτανε προμηθευτές καί ρουφιάνοι τῶν κατακτητῶν. Ἄρα, σοῦ λέει ὁ Τάσης, καί ὀρθῶς, γιά μᾶς κάνουν τό μπλόκο. Πῶς γλυτώνουμε τώρα; Νά λακήσουμε, βγάνει φαινή ἰδέα ἡ κυρία Ἀντριάνα.

Καί ἀποφασίζουνε νά βγοῦν θεατρική τουρνέ, γιά νά σωθοῦν.

Ὅλη νύχτα στό ἰσόγειο συμμάζευαν τά κοστούμια ἀπ' τόν θίασο τοῦ μακαρίτη, τύλιξαν τά σκηνικά, λαδομπογιά ἦτανε πάνω σέ καναβάτσο, σικελικῆς νοοτροπίας ἀνάκτορα. Ἡ Σαλώμη ἐπιστατοῦσε στό βράσιμο τῆς γίδας. Ἡθοποιός δέν ἦτανε καμιὰ τους, γεννημένη νοικοκυρομάνα ἡ Ἀντριάνα, πλήν σέ ὅλες τίς τουρνέ ἦταν παρούσα, κράταγε τό ταμεῖο ἤξερε καί τά δρομολόγια. Τί «τουρνέ» δηλαδή, μπουλούκι διατηροῦσε ὁ μακαρίτης, τά ἔμαθα ἐγώ ἐξωδίκως, μεταπολεμικῶς. Τέλος πάντων.

Ἑρμηνευτές, ὀρίστηκε ὁλόκληρη ἡ οἰκογένεια, Τάσης, Μαρίνα καί οἱ δύο ἀδερφάδες. Γιά τό δραματολόγιο, ἀποφασιστικό ρόλο ἔπαιξε ὁ Τάσης: ἄνοιξε τό παλιό φορτσέρι ὅπου φύλαγε τά ἔργα ὁ θιασάρχης ὁ Ζαμπάκης Καρακαπιτσαλᾶς, ἄλλα τυπωμένα, ἄλλα ἀντιγραμμένα μέ μολύβι. Ὅλα φύλλα-φτερά. Καί στή φούρια του ὁ Τάσης κόλλησε τό φινάλε τοῦ ἐνός στήν ἀρχή ἄλλου ἔργου. Ἡ «Τόσκα», φέρ' εἰπεῖν, τελείωνε μέ εὐτυχές τέλος στόν Μαλέα. Πλήν τό πρόβλημά τους ἦταν νά διαφύγουν τόν θάνατο, τόν Μαλέα θά κοιτάζανε, πρῶτα ἡ ζωή τους καί μετά τή βολεύανε τήν τέχνη, δέν πάθαινε τίποτε αὐτή, μοῦ κάνει ἡ κυρία Σαλώμη πάνω στόν δεύτερο κουραμπιέ.

Μεσημεράκι κοντά, ὅλα πιά τά τοῦ θιάσου φορτωμένα στό γκαζοζέν, μαζί μέ τά τιμαλφῇ τῆς Σαλώμης, πού ἔφευγε εὐτυχῆς ἐπειδὴ μέ τό ψάξιμο ἀνακάλυψε κι ἓνα σωρό σύνεργα τοῦ μακιγιάζ.

Κι ἔτσι τούς εἶδαμε νά στρίβουν στό γιοφύρι, σάν ἄμα-
ξα ἀπό καουμπόυκο ἔργο, πού ὅμως δέν τήν καταδίωκαν
οὔτε Ἰνδιάνοι οὔτε Γερμανοί. Γαλαντόμοι πάντως. Ἐφη-
σαν ἀπό μιά σουπιέρα γίδα βρασμένη στό περβάζι μας
καί μία στά σκαλοπάτια τῆς κυρίας Κανέλλως, αὐτηνῆς
τῇ σαβουρώσανε τά πέντε παιδάκια της προτοῦ γυρίσει ἡ
μάννα τους ἀπό τή δουλειά. Γιά μένα, τό φευγιό ἦτανε
πλῆγμα, διότι ὁ Τάσης ἦρθε καί ζήτησε ἀπ' τή μάννα μου
τῇ φουστανέλλα πού μοῦ εἶχε χαρίσει ἡ κυρία Ἀντριάνα.

Φτάσαμε στό χωρίον Πελόπιον μετά ἕξι ὥρες ταξίδι,
μοῦ εἶπε ἡ κυρία Σαλώμη. (Σήμερα πᾶς μέσα σέ μία ὥ-
ρα.) Καί σφούγγισε ἡ κυρία τώρα πλέον Σαλώμη τήν ἄ-
χνη τοῦ κουραμπιέ ἀπό τό κραγιόν της. Σωθήκαμε. Μεί-
ναμε κεῖ τρεῖς ἡμέρες νά ἀνασυνταχθοῦμε. Τό χωριό σέ
ὑψόμετρο, γεμάτο ἀντάρτες, πανύψηλους δέ. Δηλώσαμε
κυνηγηθέντες ἀπό τόν κατακτητή, γερμανοπαθεῖς. Ἐκμε-
ταλλευστήκαμε καί τό ὄνομα τῆς κυρίας Κανέλλως, ἄν τή
θυμᾶσαι. (Ἄκου, ἄν θυμᾶμαι ἐγώ τήν Κανέλλω!) Ὅλο
τό καθωσπρέπει ἀντάρτικο τήν ἤξερε. Μᾶς παραχώρησαν
στέγη στό σχολεῖο, κανονίσαμε πρόγραμμα, διαδρομή, πῆ-
ραμε συστατικές ἐπιστολές γιά ἄλλα ἀνταρτοκρατούμενα
χωριά, καθῶς καί κάτι μηνύματα. Κάναμε καί πρόβες.
Τσακωθήκαμε λίγο στούς ρόλους, μοῦ ξεμολογιέται ἡ κυ-
ρία Σαλώμη (τρώγαμε τόν τρίτο κουραμπιέ, σύν κονιάκ),
βλέπεις ἡ μαντάμ ἀδερφή μου ἔδινε ὅλες τίς πιτσιρίκες νά
τίς παίξει ἡ κόρη της, κι ἐγώ ἔκανα τίς μεγαλωμένες, ἀ-
φήνω πού σ' ἓνα ἔργο ἔπαιξα κι ἓναν ἄντρα, πάντως ἦταν
βαρῶνος, δέν θυμᾶμαι σέ ποιό ἔργο, Ἰαβέρης λεγόταν —
ὄχι: τόν Ἰαβέρη τόν ἔπαιξα σέ ἄλλο ἔργο, τέλος πάντων,
πάρε κουραμπιέ.

Πῆρα καί τέταρτο κουραμπιέ, ἡ σιλουέττα μου ἐμένα
κίνδυνο δέν διέτρεχε.

—'Η τουρνέ μας, πού ξεκίνησε από Πελόπιον Πελοποννήσου τελείωσε μετά από έναμιση χρόνο σχεδόν, μεταξύ 'Ηπείρου καί Ρουμανίας, ἡ Γιουγκοσλαυία ἦταν; Σέ γελάω. 'Ωραίους δέν τούς φτιάχνω τούς κουραμπιέδες; Στό μεταξύ εἶχαμε μάθει ἡθοποιία καί γενικῶς πῶς νά κουμαντάρουμε ἓναν θίασο, περιοδεύοντας μιά σέ ἀνταρτοκρατούμενες καί μιά σέ κατεχόμενες περιοχές. 'Εδῶ στά Σφυρά Γρεβενῶν, λιποτάχτησα. Μέ πολιόρκησε πολύ σκληρά ὁ χασάπης μου, εἶπα, Σαλωμάκι, πότε θά σέ ξαναπολιορκήσουν; Καί ὑπέκυψα. Δέν ξέρεις πόσο μοῦ κόστισε, μοῦ κάνει καί πίνει ἓνα κονιάκ νά βοηθήσει τόν κουραμπιέ, πέμπτος νομίζω. Διότι στό μεταξύ, εἶχα πάρει τόν ἀέρα τῆς σκηνῆς περισσότερο ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους, μοῦ κάνει. Σπόντα ἴσως αὐτό γιά τή δικιά μου ἐπιτυχία.

Γιά τόν ρόλο τῆς νέας τοῦ κάθε ἔργου, βγάναμε τά μάτια μας ποιά θά τόν πρωτοπαίξει, δηλαδή ἐγώ ἢ ἡ 'Αντριάνα. Διότι τήν ἀνηψιά μου τήν εἶχαμε βάλει στή θέση της: ἅμα ζήταγε τή νέα (ἐνζενύ, ἢ εὐχαρις παρθένος τήν ἔγραφαν οἱ σκηνικές ὁδηγίες), τῆς χυνόμαστε νά τή φᾶμε τή μικρή. 'Εσύ εἶσαι μικρή, ἔχεις καιρό μπροστά σου νά παίξεις τίς νέες, ἅμα μεγαλώσεις, τῆς δήλωσε μιά μέρα ἡ μάνα της. 'Εμεῖς οἱ δύο, ἂν δέν παίξουμε τώρα τίς νέες, πότε θά τίς παίξουμε; Βλέπεις, εἶχε γλυκαθεῖ στό μεταξύ καί ἡ 'Αντριάνα, δέν ντρεπότανε χήρα γυναίκα. 'Η ἀλήθεια, πολύ μοῦ στοίχισε πού πούλησα ἔτσι τήν τέχνη γιά ἓνα κρεβάτι καί γιά καλό κρέας ἰσόβιο, μπριζόλα καί ψαρονέφρι καί γλυκάδια πάντως.

'Αδίκως ὅμως εἶχε τύψεις ἡ κυρία Σαλώμη πού ἐλαττώθηκε ὁ θίασος. Μιά μέρα, ἔξω ἀπ' τό 'Ανεμοχώρι Σταγείρων, καθῶς ἔσπρωχναν τό γκαζοζέν σέ μιά ἀνηφόρα, πετάγεται μπροστά τους ἓνας 'Ιταλός, ἓνας παίδαρος μέ-

χρι ἐκεῖ πάνω, μέ τήν καραμπίνα του. Φυσικά παραδόθηκαν ὅλοι μαζί, ἀφοῦ πρῶτα ἔβαλαν πέτρες στίς ὀπισθεν ρόδες, μήν τσουλήσει τό ὄχημα. Κι ἐκεῖ πού στέκανε μέ τά χέρια ψηλά ἀπέναντι στόν κατακτητή καί βράδιαζε, τί νά δοῦν; Ὁ Ἰταλός, πολύ παίδαρος καί ξανθός, πετάει τό ὄπλο του στά πόδια τους, μπήζει τά κλάματα καί τούς παραδίνεται αὐτός.

Τελικῶς κατάλαβαν πώς εἶναι λιποτάχτης (ἐδεκεῖ τούς ἔλειψε ἡ κυρία Κανέλλω μέ τά ἰταλικά της). Χρυσό παιδί, Μαρτσέλλο τ' ὄνομά του. Τά εἶχε πληροφορηθεῖ, οἱ Γερμανοί τούς ἐτοίμαζαν γιά τό ρωσικό μέτωπο. Ὅπου αὐτός αὐτομολεῖ καί ἀναζητοῦσε ἀντάρτες νά παραδοθεῖ. Βρέθηκε ὁ θίασος μπροστά του, παραδόθηκε στήν κυρία Ἀντριάνα, καί εἰδικώτερα στή Μαρίνα μεταγενεστέρως.

, Ἀποδείχτηκε πολύ χρήσιμος. Καί τά χέρια του ἔπιαναν σέ ὅλες τίς δουλειές, καί τοῦ γέλιου καί τοῦ καλαμπουριοῦ ἦτανε. Ἐπιπλέον χόρευε, ἔκανε μιμήσεις, τραγουδοῦσε, τόν βγάλανε στή σκηνή. Τήν δεσποινίδα Σαλώμη βέβαια δέν ἦταν σέ θέση νά τήν ἀντικαταστήσει, ἀλλά τόν παρυσίαζαν σέ νούμερο «ἐδῶ κύριοι βλέπετε πόσο τέλεια μιμεῖται τούς Ἰταλούς ὁ Μιχάλης», Μιχάλη τόν ἐβάφτισαν. Καί νά καντσονέττες ὁ Μαρτσέλλο, νά ταραντέλλες. Παράλληλα, τοῦ μάθαινε καί τά ἐλληνικά ἡ Μαρίνα. Τά μαθήματα διακόπηκαν λόγον ἀνωτέρας βίας, ἕνα πρωί πού τούς ἔκανε τσακωτούς στό κρεβάτι ἡ κυρία Ἀντριάνα. Αὐτός ὁλόγουμος, ἐκείνη μέ τήν κομπιναιζόν, καί κάπνιζε! Τῆς Ἀντριάνας τῆς ἦρθε ὁ οὐρανός σφοντύλι, εἶχε νά δεῖ ἄντρα ὁλόγουμο πρό Ἀλβανίας. (Καί τί ἄντρας, ἀδερφούλα μου, ξεμολογήθηκε μεταπολεμικῶς στήν κυρία Κανέλλω σάν συναντήθηκαν στό μνημόσυνο τῆς μαμᾶς μου, μοῦ τρέχανε τά σάλια μέχρι τό ντεκολτέ.) Ἀρχίζει τίς βρισιές ἡ κυρία Ἀντριάνα ὡς παθούσα μητέρα, μέ τή ματιά ἐννο-

εἶται καρφωμένη στό ἀπόκρυφο τοῦ παιδιοῦ. Μωρή ἀνή-
θικη, κάνει στή Μαρίνα, τί ἔκανες, δέ φοβήθηκες Θεό μω-
ρή! Καπνίζεις!

Μέ τίς φωνές καταπλέει καί ὁ Τάσης, τί σκούζεις τῆς
λέει τῆς ἀδερφῆς του, ὠραῖο ζευγάρι εἶναι. Γιά τό κάπνι-
σμα τῆς Μαρίνας πάντως, καί αὐτός εἶχε ἀντιρρήσεις.
Τῆς πῆρε τό τσιγάρο ἀπό τό χέρι, ντύσαν τόν Ἰταλό καί
τούς ἀρρεβώνιασαν ἐπὶ τόπου. Σήμερα ἡ Μαρίνα εἶναι
παντρεμένη μέ τόν Μαρτσέλλο στό Ρίμινι, ἔχουν καί τρία
παιδιά, ἀγόρια, νά ζήσετε ν' ἀποχτήσετε τά προσόντα τοῦ
πατέρα σας, γράφει στά ἐγγόνια της κάθε πρωτοχρονιά ἡ
κυρία Ἀντριάνα, ὅπως ἔμαθα ἐπὶ κυβερνήσεως Ἀποστα-
τῶν ἀπό τὴν κυρία Κανέλλω.

Μόλις πῆραν ἀμπάριζα ἀπὸ Πελόπιον, ἐκεῖ παίξανε μό-
νο κάτι σκέτς ἀντιστασιακά καί ξεθάρρεψαν, ἡ κυρία Ἀ-
ντριάνα ὁδήγησε τόν θίασο σέ ὅλες τίς πιάτσες ὅπου εἶχε
διαπρέψει ὁ μακαρίτης της, σοῦ λέει ἐδῶ θά μᾶς θυμη-
θοῦν. Ἐφτιαξαν καί ταμπέλλα ἀσορτί.

Θίασος Ἀντριάνας χήρας Ζαμπάκη Καραπιτσαλᾶ, πεσό-
ντος ἐν Ἀλβανίᾳ.

Ἐκάστην ἐσπέραν νέον ἔργον.

Συμμετέχουν: ἡ πάντα τσακπίνα Σαλώμη Παπία (ἤθελε
καί ψευδώνυμο αὐτή!).

Ἡ πάντα ἔξοχη: Μαρίνα Καρᾶ (ἔκοψε τό ὑπόλοιπο πα-
τρικό ὄνομα).

Τυπίστας τοῦ θιάσου: ὁ κύριος Τάσης.

Εἰσιτήριο εἰς εἶδος.

Ἐνοικιάζονται οἱ ἐνδυμασίες καί τουαλέττες τοῦ θιάσου
διά γάμους καί βαφτίσια.

Στά χωριά ἔπαιζαν στά καφενεῖα συνήθως. Τό εἰσιτή-

ριο ήταν εις είδος: αύγά, ψωμί, ένα σπληνάντερο, μία σκωταριά, ό,τι.

Τό κοινό δέν ήταν πάντα πολυπληθέστατο. Καμιά φορά έπαιζαν καί μέ πέντε θεατές, ή καί ενώπιον του καφετζή μόνο. Για την έρμηνεία δέν τους παρουσιάστηκαν προβλήματα, γιατί σ' ένα μήνα μέσα έμαθαν όλα τά έργα, καί έμαθαν καί τό κοινό: ό,τι καί νά τους έπαιζες, τό καλοδεχόταν. Κι έτσι δέν είχαν πρόβλημα κριτικής, ούτε πρόβλημα πού είχαν μπερδέψει τίς σελίδες των έργων.

Τό σουξέ τους ήταν ή Τόσκα. Τό παρουσίαζαν ως έργο άγγλικό, σπόντα πώς είναι συμμαχικό καί αντιστασιακό. Μάλιστα είχαν προσθέσει καί μία σκηνή από τό «Γιοφύρι της Άρτας», κι έλεγε ό Τάσης «Τόσκα, τόν λόγον άλλαξε, κι άλλη κατάρα δώσε».

Ένας καφετζής λυπήθηκε την Άντριάνα, διότι στό φινάλε γκρεμιζόταν, ως Τόσκα, από ένα τείχος. Καί, για νά μή σκάει στό παρασκήνιο σάν καρπούζι ό πισινός της κάθε πού έπεφτε, ένα βράδυ της έβαλε ό καφετζής δύο σαμπρέλλες φουσκωμένες, νά τή διευκολύνει. Πηδάει μέ καλλιτεχνική όρμή σάν Σουλιωτοπούλα ή Άντριάνα, πέφτει στά μαλακά, οί σαμπρέλλες την ξανατινάζουν άπάνω, καί ή Τόσκα ανατέλλει ξανά στή σκηνή, καβαλλημένη διχάλα στό τείχος, κι έτσι έφτιαξαν επί τόπου εύτυχές τέλος στό έργο αυτό.

Άπό φωτισμό, μηδέν πρόβλημα, είχαν άσετυλίνες. Τό πρόβλημα ήταν ή έμπορική έπιτυχία, την καλλιτεχνική την είχαμε στό τσεπάκι μας, μου λέει ή κυρία πλέον Σαλώμη καί χάφτει τόν έκτο κουραμπιέ (άκολούθησα κι έγώ, μέ κονιάκ όμως). Διότι σέ πολλά χωριά δέν κατορθώναμε νά δώσουμε ούτε μία παράσταση, καί διανυκτερεύαμε νηστικοί στό λεωφορείο. Καί όπως μου τό διηγιόταν,

θυμήθηκα πού μία φορά, τρεῖς μέρες νηστικοί διότι ὁ κύριος Βιττόριο εἶχε ἐπιφυλακή, εἶχαμε ἓνα φλυτζάνι ρύζι, καί ἡ μάνα μου τό ἔκανε βραστό καί πρόσθεσε καί πριονίδι ν' ἀβγατίσει.

Σέ μία παράσταση ἡ Σαλώμη εἶχε λιποθυμήσει ἐπί σκηνῆς ἀπό τήν ξενηστικωμάρα. Ὁ Τάσης ὅμως, πού εἶχε γίνει μανούλα στόν αὐτοσχεδιασμό, τήν κουβαλάει ἔξω λιγοθυμισμένη, δῆθεν ὡς ἐρωτευμένη ἡμιθανή ἀπό τό πολύ αἶσθημα, τῆς δίνει καί ρουφάει ἓνα ὦμό αὐγό, ὀρθοπόδησε αὐτή καί ξαναγύρισε στόν ρόλο της.

Σέ μερικά χωριά ἔβγαζαν κάτι παραπάνω διότι ἐνοίκιαζαν κοστούμια καί τουαλέττες ἀπ' τό βεστιάριο σέ πλούσιους τοῦ χωριοῦ, γιά γάμους ἢ βαφτίσια, ἢ καί μνημόσυνα, διότι σέ μερικά χωριά τό μνημόσυνο ἦταν σάν γλέντι, μέ κόλλυβα κι ἓνα καζάνι τραχανά μέ κοψίδια μέσα. Φάγαμε τραχανά ἀ βολοντέ καί συχωρέσαμε ψυχοῦλες μέ ὅλη μας τήν ψυχή, μοῦ ἐξομολογήθηκε ἡ κυρία Ἀντριάνα ἐπί πρώτων ἐλληνικῶν καλλιστείων. Καί προτιμούσαμε τήν ἄνοιξη, διότι τότε πλήθαιναν οἱ θεατές.

Ὁ μελάς μέ τήν Ἀντριάνα ἦταν πού δέν θυμόταν πάντα σέ ποιό ἔργο κολλάει ὁ τάδε ρόλος καί, ἐκ φύσεως ὀρμητική, ἀγνοοῦσε τό ὑποβολεῖο καί ἀφηνόταν στό συναίσθημα. Σ' ἓνα ἔργο μεσαιωνικό, φέρ' εἰπεῖν, παρατάει μιά κάλτσα πού καρύκωνε, εἰσέρχεται στή σκηνή, καί, ἀντί νά πεῖ στόν πρωταγωνιστή «ἐγώ εἶμαι ἡ ἔνοχος!» τοῦ ξαμολάει «Γιέ μου! Εἶμαι ἡ νόθος μητέρα σου!». Ἐκεῖ τή διόρθωσε τό κοινό, βλέπεις τό ἔργο ἦταν σουξέ καί τό εἶχαν δεῖ καί τήν προηγούμενη. Σέ ἄλλο ἔργο, πατριωτικῆς ὑφῆς αὐτό, μπαίνει ἓνας Τοῦρκος (τόν εἶχαμε ντύσει Γερμανό Ἑς-Ἑς αὐτόν) καί κάνει παιδομαζωμα. Ὁρμάει μέσα ἀεράτη ἡ Ἀντριάνα, σέ ρόλο μητέρας πού τῆς παίρνουν τό παιδί της νά τό κάνουν γενίτσαρο. Προτοῦ μπεῖ,

μαγέρευε κάτι. Τῆς φωνάζουν, Ἀντριάνα βγαίνεις, ἡ σειρά σου. Στὴν κουίντα ρωτάει σαστισμένη τί λέω; τῆς λένε, γιὰ τὸ παιδί σου. Ὡραῖα, τοὺς κάνει, τὸ φαῖ κοιτᾶτε μὴν καεῖ. Χύνεται ὅλο αἶσθημα στὴ σκηνή, ἀγκαλιάζει τὸν Τοῦρκο Ἔς-Ἔς καὶ τοῦ κάνει, παιδί μου! Εἶμαι ἡ χαμένη μητέρα σου! Τί νὰ κάνει ὁ Τοῦρκος (ὁ Τάσης τὸν ἐρμήνευε), γονατίζει μπροστά της καὶ φωνάζει, Μαμά! Καὶ τὸ κοινὸ ξεσπάει σὲ χειροκρότημα.

— Τέτοιες μικρολαχτάρες εἶχαμε πολλές, πάντως κάναμε ὅλο σουξέ. Δέν τρῶμε ἕναν κουραμπιέ τώρα;

Εἶχανε καὶ κακοτυχίες, ὅπως κάθε θιάσος. Μιά φορά μπαίνουν σ' ἕνα χωριό, δέν βλέπουν ψυχὴ πουθενά. Ἀρχίζουν τὸ ντελάλημα, παράθυρο δέν ἀνοίγε. Φτάνουν στὴν πλατειούλα, βλέπουν πέντε κρεμασμένους. Ἀκοῦνε σαματά, κατέβαινε τὸ καλντερίμι ἕνα ἀγόρι ἕως ὀχτῶ χρονῶν μέ τὴ μάνα του σ' ἕνα καρότσι, πῶς τὴν ξεκρέμασε μιά μπουκιά παιδί ἀπορίας ἄξιον. Τὴν εἶχανε σκοτωμένη οἱ Γερμανοί. Τούς εἶχανε στημένη ἐνέδρα τῶν Γερμανῶν οἱ ἀντάρτες κάτω στὴ δημοσιά, καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀνέβηκαν στοῦ χωριό καὶ κρέμασαν ἄμαχους γιὰ παραδειγματισμό.

Ὅσοι πρόφτασαν, ἐλάκησαν πρὸς τὸ βουνό καὶ δέν ἔλεγαν νὰ ξαναγυρίσουν. Τούς βλέπαμε ὀρθίους πέρα στὶς βουνοκορφές, ἀκίνητους σάν κουτσοῦνες. Τὸ παιδί τὸ βοηθήσαμε νὰ πάει τὴ μάνα του στοῦ κοιμητήριου, ὁ Τάσης τραβοῦσε τὸ καρότσι, μοῦ συνεχίζει ἡ Σαλώμη δίχως νὰ τρώει. Τὴ θάψαμε, τὸ παιδάκι της ἤξερε ποιὸς εἶναι ὁ οἰκογενειακὸς τους τάφος. Ὅστερα ξεκρεμάσαμε καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς φορτώσαμε στοῦ γκαζοζέν, τοὺς πήγαμε κι αὐτούς στοῦ κοιμητήριου, μᾶς βγῆκε ὁ πάτος ἀπ' τὸ σκάψιμο, ἀλλὰ τοὺς συγυρίσαμε ὅλους. Τὸ παιδί μᾶς ἔλεγε τὸ ὄνομα καθενός, κι ἐμεῖς μπήγαμε στον τάφο. ἀπὸ μία σαρνιδούλα μέ τ' ὄνομα τοῦ καθενός, ὥστε νὰ τοὺς γνωρίσουν

οί δικοί τους σάν θά ξαναγύριζαν στά σπίτια τους. Μετά τό παιδί μᾶς ἐξασφάλισε ἓνα καρβέλι ψωμί, μᾶς ἔσφαξε δύο κότες, φύγαμε.

Σέ ἄλλο χωριό πάλι, πού τό εἶχαμε στό δρομολόγιό μας, οὔτε μπήκαμε: τό εἶδαμε ἀπό μακριά νά καίγεται, Γερμανοί ἔτρεχαν γύρω, λέμε ἐδῶ παράσταση δέν γίνεται, καμουφλάραμε τό γκαζοζέν σ' ἓνα μαντρί ὥς νά φύγουν αὐτοί, καί μετά συνεχίσαμε τό δρομολόγιό μας. Τούς κατοίκους τούς ἀνταμώσαμε στό πέρα διάσελο ζαλωμένους μέ μπόγους, καί τά προικιά τους οἱ νέες, ὅμως πῶς νά δώσεις παράσταση σέ ὕπαιθρο;

ἝΑν ἀφαιρέσεις κάτι τέτοια ἐπεισόδια, καλά περάσαμε, δέν ἔχω παράπονα, μοῦ κάνει ἡ Σαλώμη, κι ἔβγαλε τσιγάρο. Κάπνιζε τώρα πλέον, παρότι σέ κωμόπολη. Ἐγώ τῆς ἔδωσα ἀπό τά δικά μου, μέ φίλτρο, καί πολύ τήν ἐντυπωσίασε αὐτό.

Κατ' οὐσίαν, μοῦ συνεχίζει, ἡ πρωταγωνίστρια ἡμونا ἐγώ, διότι ἔπαιζα καί μαντολῖνο, ἀπό προπολεμικῶς. Προπολεμικῶς στάς Ἐπάλξεις μέ καλοῦσαν σέ ὀρισμένα σαλόνια ὅταν εἶχαν ὀνομαστική ἐορτή, τούς ἐκτελοῦσα στό μαντολῖνο ταγκκό καί φόξ-τρότ, καί χόρευαν. Δηλαδή ὄχι καί τίποτα σαλόνια περιωπῆς, ἀφόσον οὔτε φωνόγραφο δέν εἶχαν τί περιωπῆς νά εἶναι, σαλόνια ἐκπαιδευτικῶν καί τραπεζικῶν ἦτανε καλέ. Στήν τουρνέ λοιπόν, ὅπου ξεχνοῦσα τά λόγια τοῦ ρόλου μου, ἄρπαζα τό μαντολῖνο μου, ἐκτελοῦσα μιά λεμβωδία, ὁ παρτεναίρ μου ὀπισθοχωροῦσε δῆθεν ἐκστατικός στά παρασκήνια, τοῦ σφύριζαν τά λόγια μου, κι ἔτσι συνεχίσαμε τήν παράσταση. Μόνο σέ μία βασιλόφρονα κωμόπολη ἓνας κερατάς ἀπ' τό κοινό μέ ὑποχρέωσε νά ἐκτελέσω στό μαντολῖνο τοῦ ἀητοῦ τόν γιό ἐνῶ παίζαμε «Ἡ μοιχαλὶς τῆς Σικελίας». Τί νά κάνω, κόβω τήν ἐρωτική σκηνή καί τό παίζω, ἀλλά τό ἀκκο-

μπανιάρισα μέ αίσχρολογα, ὅπως «ἀπό πίσω κι ἀπό μπρός».

Ἄλλοῦ πάλι, ἐνοῦ ἔμπορα τοῦ γυάλισε ἡ κυρία Ἀντριάνα, καί στό διάλειμμα τῆς στέλνει παραγγελία μέ τόν καφετζή, ἐάν ἐπιθυμεῖ στενότερη γνωριμία μαζί του καί μισό σακκί ἀλεύρι, νά πάει μετὰ τήν παράσταση στό μαγαζί του. Ἡ Ἀντριάνα τοῦ παραγγέλνει, μπορεῖ νά παίζουμε φυματικές σπιτωμένες μέ τάς καμελίας, ἀλλά εἴμεθα τίμιες νοικοκυράδες καί θά τά πῶ τοῦ ἀδερφοῦ μου.

Ὁ Τάσης ὅμως, πού δέν εἶχε ἐνημερωθεῖ, μπαίνει μέσα πάνω πού γινόταν ἡ συζήτηση, ρωτάει, τοῦ ἀνακοινώνουν τήν ἀνήθικη πρόταση μέ τρόπο, νά, ξέρεις, ὁ τάδε ντόπιος θέλει νά περάσει ἡ Ἀντριάνα μας ἀπό τό μαγαζί του νά τῆς δώσει ἀλεύρι, πλὴν ἡ Ἀντριάνα μας ἀρνήθηκε.

Ὁ Τάσης δέν καταλάβαινε ἀπό ἀνηθικότητες, καί γενικῶς ἦταν ἡμερο παιδί, δέν κατάλαβε καί καλὰ· πάει λοιπόν ἔξω, βρίσκει τόν ἔμπορα, Παρθένα μου θά σκοτωθοῦνε τώρα, σκέφτεται ἡ Ἀντριάνα. Πλὴν ὁ Τάσης λέει τοῦ ἔμπορα, σᾶς εὐχαριστοῦμε πολύ ἀλλά ἡ ἀδερφή μου εἶναι ἀδιάθετη καί δέν μπορεῖ νά ἔρθει, μήπως θέλετε ἐμένα νά περάσω ἀπό τό μαγαζί;

Ἀργότερα τοῦ ἐξηγήσαμε, μοῦ εἶπε ἡ Σαλώμη, γιατί ὁ ἔμπορας τόν σκυλόβρισε καί τόν εἶπε ξεφτίλα θεατρίνο ἐκφυλόμουτρο, καί τοῦ ῥιξε καί μιά κλωτσιά. Τελικῶς δηλαδή, οὔτε τήν Ἀντριάνα ἤθελε ὁ ἔμπορας, μοῦ κάνει ξερή στό γέλιο ἡ Σαλώμη. Ἐμένα ζήτησε, ἀλλά ὁ καφετζής μπερδεψε τούς ρόλους (ὁ ἔμπορας τοῦ εἶπε, ἄντε σ' αὐτήν πού ἔπαιζε τή μητέρα). Αὐτό δέν τό ἀποκάλυφα ποτέ στήν ἀδερφή μου, λέω, ἅς μείνει κι αὐτή μέ τήν ἰλουζιόν ὅτι κάποιος τή λιμπίστηκε.

Σέ ἄλλες περιοχές, πιό βόρεια, ὅταν πλέον εἶχε λιποταχτήσῃ ἡ Σαλώμη καί εἶχανε τόν Μαρτσέλλο τόν Ἰταλό

στόν θίασο, τούς ἔτυχε μιά βραδιά ν' ἀνεβάσουν στή σκηνή ὅλο τό κοινό (ἕξι ἄτομα), ἐπειδὴ στό διάλειμμα πρώτης πράξεως εἰδοποιήθηκαν πῶς οἱ Γερμαναράδες θά ἔκαναν ντού γιά μπλόκο καί ἀντίποινα. Αὐτό μοῦ τό διηγήθηκε ἡ κυρία Ἀντριάνα ἐπὶ κυβερνήσεως Συναγερμοῦ.

Ὁ καφετζῆς τό ἔμαθε, καί τούς ἀνεβάσανε τούς ἀνθρώπους στή σκηνή, ὡς κόρο δῆθεν, μάλιστα τούς ντύσανε καί μέ κάτι ρουχαλάκια, κι ἔτσι γλυτώσανε τήν ἐκτέλεση οἱ χριστιανοί. Ἀκοῦς οἱ ἀμόρφωτοι οἱ Γερμαναράδες νά διακόψουν παράσταση καλλιτεχνῶν, μοῦ κάνει ἡ κυρία Ἀντριάνα καί μοῦ ἀνάβει τό τσιγάρο, τώρα κάπνιζε κι αὐτή, παλαίμαχος θεατρίνα περνιόταν τρομάρα της.

— Γι' αὐτό δέν ἐκτιμῶ τούς Γερμανούς καλλιτέχνες, μοῦ κάνει, ὅσους ἔρχονται μεταπολεμικῶς στά φεστιβάλ μας, ἔχουν καί μοῦτρα! Ἐρμηνεύουν σάν νά φορᾶνε κράνος τῆς Βέρμαχτ, ἄντρες καί γυναῖκες. Καί γενικῶς, νομίζω, στή θέση πού ὑπάρχει ἡ Γερμανία θά ἔπρεπε, μετά τήν Ἀπελευθέρωση, νά ὑπάρχει πλέον μόνο μία λίμνη, ἐπέμενε ἡ κυρία Ἀντριάνα.

Μοῦ ἔκρυψε πῶς μία φορά εἶχε ἐκτελέσει ἓνα Γερμανό ἐκεῖ πού ἔκανε κακά του. Περνάγανε μέ τό γκαζοζέν ἔξω ἀπό ἓνα χωριό, τόν βλέπει ἀπ' τό παράθυρο, παίρνει τό ὄπλο τοῦ Μαρτσέλλο καί ρίχνει. Τόν πέτυχε μέ τήν πρώτη, ὅλοι τῆς ἔδιναν συγχαρητήρια στή διαδρομή, πρώτη φορά στή ζωή της νά πιάσει ὄπλο καί νά πέσει διάνια, αὐτά μοῦ τά μαρτύρησε ἡ κυρία Μαρίκα, τῆς κυρίας Κανέλλως ἡ μάνα, ὅταν εἶχε ὑπερβεῖ τά ἐνενήντα πλέον καί ὅλα τά θεωροῦσε ἀστεῖα, ἀκόμη καί τήν κόρη της.

Πάντως ἦταν πονόψυχη ἡ κυρία Ἀντριάνα, καί πολλές φορές ἔκρυψε στό γκαζοζέν ἀντάρτες καί τούς πέρασε ἀπό μπλόκα, φασκιωμένους μέσα στά σκηνικά καί στίς τουαλέττες τοῦ θιάσου.

Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά μαθαίνει Γεωγραφία, μοῦ συνέ-
χισε ἡ κυρία Ἀντριάνα, ἐπὶ Συναγερμοῦ πάντα. Εἶχε ἔρθει
νά μέ δεῖ σ' ἓνα θιάσο ὅπου ἔπαιζα ἐντός Ἀθηνῶν, ἐπιθεώ-
ρηση, μόλις εἶχα ξεπληρώσει καί τό δυάρι τότε. Ἦταν
ὕπέρ τῆς Γεωγραφίας, διότι μία μέρα στήν τουρνέ τους,
κάπου ἓνα χρόνο μετά ἀπ' τό ξεκίνημά τους ἀπό Πελό-
πιον Πελοποννήσου, μπαίνουν σέ χωριό, βγαίνει ὁ Μαρ-
τσέλλο νά ντελαλήσει τήν παράσταση (εἶχε μάθει τά ἐλ-
ληνικά μιά χαρά, οὔτε Πελοποννήσιος νά ἦταν πιά), ὁ κό-
σμος τόν κοίταζε χαζά κι ἔχασκε. Ὅπου οἱ θεατρῖνοι κα-
ταλαβαίνουν: εἶχαν περάσει τά σύνορα καί εἶχαν μπεῖ στό
'Εξωτερικό. Ἀρχικῶς ἐνόμισαν ὅτι βρίσκονται ἐπὶ Γιου-
γκοσλαυικοῦ ἑδάφους. Κάπως ἔγινε καί τούς λένε ὅτι βρί-
σκονται στήν Ἀλβανία. Τήν πιάνει μιά συγκίνηση τήν κυ-
ρία Ἀντριάνα, θυμήθηκε τόν Ζαμπάκη, ἐδῶ ἄφησε ἡρωι-
κά τά ὀστά του ὁ ἥρωάς μου, εἶπε. Καί, ἄκου λόξα, σκέ-
φτηκε μήπως ἦταν δυνατόν νά ἐνεργήσουν καί νά μάθουν
ἂν βρίσκεται ἐκεῖ κοντά ὁ τάφος τοῦ ἀντρός της. Ἀπλοϊκή
γυναίκα, πάντα της. Κάνουν μία ὀπισθεν, νά γυρίσουν
πρός Ἑλλάδα. Ἀμπέλι ξέφραγο τά σύνορά τους πιά κι
αὐτοί οἱ Ἀλβανοί, οὔτε διαβατήριο ἀπαιτοῦν οὔτε τίπο-
τα! Προτοῦ ἐγκαταλείψουν τό ἀλβανικό ἑδαφος, ἡ κυρία
'Αντριάνα κάπου ἔστησε ἓναν σταυρό. Ὅχι τίποτα ἀξιώσε-
ων, σανιδένια κατασκευή, ὡς κενοτάφιο τοῦ συζύγου. Δέν
ἔμαθε ποτέ ὅτι ὁ σύζυγός της πέθανε καί κεῖται ἐντός
ἐλληνικοῦ ἑδάφους, πῆγε ἀπό κλωτσιά μουλαριοῦ προτοῦ
προλάβει νά συνεισφέρει ἐναντίον τοῦ εἰσβολέως. Τά ἔμα-
θε ἀργότερα ἡ κυρία Σαλώμη ἀπό Ὑπουργεῖον Στρατιω-
τικῶν, ἀλλά δέν τῆς τό φανέρωσαν ποτέ τῆς Ἀντριάνας,
ἄσ' την νά περνιέται γιά χήρα ἥρωος εἶπαν. Κι ἔτσι παίρ-
νει τή σύνταξή της ὅλο καμάρι.

Μόλις γύρισαν σ' ἐλληνικό ἑδαφος, συνέχισαν τήν πε-

ριοδεία, κάμποσους μῆνες ἀκόμη! Τά πράματα εἶχανε μαλακώσει, Ἰταλούς κι ἀντάρτες δέν βλέπανε πουθενά, οὔτε Γερμανούς. Ἀπορροφημένοι μέ τήν τέχνη τους, δέν ἔδωσαν σημασία στήν ἀπουσία αὐτή. Καί μία μέρα, κάποιος λέει τοῦ Τάση, ρέ σύ κύριε, ἀκόμη μέ ξύλα τό κινεῖς τό ἀμάξι; Γιατί δέν μεταχειρίζεσαι βενζίνη;

Τότε μόνο πῆραν εἶδηση: ἀπέναντι, στό κοινοτικό γραφεῖο, βλέπει ἐλληνική σημαία. Τρέχει, τό λέει στόν θίασο. Τελικῶς, ἡ Ἀπελευθέρωση εἶχε συντελεσθεῖ πρό τριῶν μηνῶν, αὐτοί ὅμως, ἀπορροφημένοι ἀπό τήν τέχνη τους, καί τό νεαρό ζευγάρι Μαρίνα-Μαρτσέλλο ἀπ' τόν ἔρωτά τους, δέν τό εἶχαν πληροφορηθεῖ. Τό ἔμαθαν μέ τριῶν μηνῶν καθυστέρηση, γιόρτασαν τό γεγονός ἀναδρομικῶς, καί πῆραν τόν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ γιά τās Ἑπάλξεις, χωρίς νά βιάζονται βέβαια, καθ' ὁδόν ἔριχναν καί καμία παράσταση. Φυσικά ἄλλαξαν ἀναλόγως καί τούς τίτλους τῶν ἔργων, νά ταιριάζουν μέ τή νέα νικητήρια κατάσταση.

ΘΑ ΚΟΝΤΕΤΑΝ ΔΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΤ ΜΑΣ ΕΙΧΕ ΑΦΗΣΕΙ ἡ οἰκογένεια Τιριτόμπα. Κοντά φθινόπωρο, ἔπαιζα στό χαγιάτι τῆς κυρίας Κανέλλως μέ τά ἔξι παιδάκια της, ἡ κυρία Κανέλλω μοῦ ἔλεγε καιρός πιά ν' ἀποφασίσει ἡ μάνα σου, Ρουμπίνη μου, νά βγεῖ ἀπό τό σπίτι σας, ξεχάστηκε πλέον τό περιστατικό. Ἐγώ ὁμως ἔλεγα ὄχι ἀκόμη, νά μακρύνουν λίγο τά μαλλιά της. Ἀπό τότε πού τήν κούρεψαν δέν ἔλεγαν νά μακρύνουν, τρεῖς πόντους μένανε.

Καί ξαφνικά βλέπουμε νά στρίβει στή γωνία τοῦ ἱεροῦ τό γκαζοζέν τῶν Τιριτομπαίων, βενζινοκίνητο πλέον, καί νά σταματάει μπροστά στό σπίτι τους, μέ σημαία στό φτερό ν' ἀνεμίζει.

— Λαχτάρα μου, ἡ Ἀντριάνα, κάνει ἡ κυρία Κανέλλω. Τρέχουμε, ἀγκαλιές, κλάμα, οἱ Τιριτομπαῖοι εἶχαν ἐπιστρέφει δίχως τή Σαλώμη, ἀλλά μ' ἓνα ὥραῖο παλληκάρι ξανθό, πού μιλοῦσε τά ἑλληνικά σάν βλάχος. Μαζεύτηκε ὅλη ἡ γειτονιά, τούς βοηθήσαμε ν' ἀνοίξουνε τό σπίτι, ξενυχτήσαμε ἀκούγοντας, ὅλοι μας λατρέψαμε τόν Μαρτσέλλο, ὕστερα τά εἶπα ὅλα στή μητέρα μου, αὐτή δέν ἤρθε στό ξενύχτι, ἀπό τήν ἡμέρα πού τήν ἐπῆραν στή διαπόμπευση δέν εἶχε βγεῖ πλέον ἀπό τό σπίτι, εὐτυχῶς

ξενοδούλεα πλέον κανονικά ἐγώ σέ τρία σπίτια, ὁλόκληρη κοπελίτσα πιά, μάλιστα τόν ἄλλο χρόνο μοῦ ἤρθε καί περίοδος πρώτη φορά καί ἡ μάνα μου ἔφτιαξε χαλβά.

Σέ κεῖνο τό ξενύχτι μάθαμε τά πολλά γιά τίς περιπέτειες τῆς τουρνέ. Ἡ κυρία Ἀντριάνα ἀλλαγμένη, δέν ἦταν πλέον ἡ βουτυράτη νοικοκυρούλα, εἶχε γίνει σάν ὄπλαρχηγός. Μᾶς ζήτησε συγγνώμη πού καθυστέρησαν νά πάρουν εἶδηση τήν Ἀπελευθέρωση. Ἡ Μαρίνα παντρεύτηκε στήν Ἀγία Κυριακή μέ τόν Μαρτσέλλο, πήγαμε ὅλοι, ἡ μητέρα μου τῆς ἔστειλε γαμήλιο δῶρο, ἔξι πετσετάκια κεντητά τῆς χειρός, ἀπό τή δική της προίκα. Μετά τό γάμο ἔφυγαν γιά Ρίμινι Ἰταλίας, ὅπου καλοζοῦν ἔκτοτε.

Ἡ κυρία Ἀντριάνα τελείως ἀπελευθερώθηκε ὡς γυναίκα. Δέν φτάνει πού ἔγινε φεμινίστρια, ξαναπαντρεύτηκε κι ὅλας. Μέ Ἀθηναῖο. Στάς Ἀθήνας ζεῖ τώρα καί αὐτή, μέ τόν ἀδερφό της τόν Τάση πάντα, τή βλέπω πότε-πότε, στό ἴδιο νεκροταφεῖο μέ τῆς μαμᾶς ἔχει ἐνταφιάσει τόν δεύτερο ἄντρα της, ἐνέργησε μέσω τοῦ πολιτικοῦ της μάλιστα καί ξαναπῆρε τή σύνταξη ὡς χήρα Ἀλβανίας. Κι ἐκεῖ τά λέμε, περιμένοντας νά ῥθει ὁ ἱερέας νά διαβάσει τήν εὐχή.

Βέβαια.

Στό μεταξύ, εἶχαμε μπεῖ κανονικά στή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση. Ἡ οἰκογένειά μου ἦταν δοσίλογη λόγον τοῦ κυρίου Βιττόριο. Μονάχα ἡ κυρία Κανέλλω, ἡ κυρία Φανή τῆς Ἀφροδίτης τῆς μακαρίτισσας, καί τώρα οἱ Τιριτομπαῖοι διατηροῦσαν κοινωνικές σχέσεις μαζί μας, ἡ μάνα τοῦ Μάλαμα ἔτσι κι ἄλλιωῶς δέν μίλαγε σέ κανέναν, μόνο μονολογοῦσε αὐτή, εἴτε συνομιλοῦσε μέ τόν τάφο τοῦ γιοῦ της.

Οἱ δουλειές ξανάνοιγαν. Στά τρία σπίτια πού ξενοδούλεα μέ εἶχε συστήσει ὁ κύριος Μανώλαρος, καί γιά τό

εὐχαριστῶ πῆγαινα δωρεάν στό δικό του. Μᾶς ἤρθε ἐπίσκεψη μία μέρα ὁ Θανασάκης τοῦ Ἀνάγνου. Εἶχε ψηλώσει αὐτό. Ἦρθε μέ τόν πατέρα του τόν δάσκαλο, μέ τό γαιδούρι τους φορτωμένο φαγώσιμα. Τό Θανασάκι τά ξεφόρτωσε ὅλα καί τά κουβάλησε μέσα δίχως οὔτε καλημέρα νά μοῦ πεῖ, ἡ μάνα μου καθισμένη στό τραπέζι. Δέν φταῖς σέ τίποτα, κυρία Ἀσημίνα, τῆς εἶπε ὁ δάσκαλος. Πρωτίστως ἔχουμε χρέος ἀπέναντι στά παιδιά μας καί στή ζωή μας, καί ὕστερα ἀπέναντι στήν τιμή μας. Ὁρθῶς ἐπέλεξες, καί τιμῶ τήν ἐπιλογή σου, καί ἤξερες τό τίμημα. Μή μετανιώσεις ποτέ γι' αὐτό πού διάλεξες, ἔχε καρτερία τώρα, νά καταλαγιάσει ἡ μανία τοῦ κόσμου, νά σέ ξεχάσουν καί νά σ' ἀφήσουν ἡσυχῇ.

Ἀγιος ἄνθρωπος ὁ δάσκαλος. Ὅμως ἡ μητέρα μου δέν τόν κοίταζε καθόλου καί τραβοῦσε τό τσεμπέρι της νά μή φαίνονται καθόλου τά κουρεμένα μαλλιά της. Ὁ Θανάσης ἀγωνιζόταν νά μήν τήν κοιτάζει, καί ὅλο σάν νά ταχτοποιοῦσε τά τρόφιμα, εἴτε νά πετάγεται ἔξω μήν τοῦ λακκήσει τό γαιδούρι, εἴτε νά πιάνει κουβέντα μέ τό Φανούλι μας. Ὅμως δέν τά κατάφερνε, καί κάθε τόσο τήν κοίταζε. Σέ μένα οὔτε μία φορά δέν σήκωσε τή ματιά του.

Ὁ πατέρας του κατάλαβε τή στενοχώρια τῆς στιγμῆς, καί ἄρχισε νά μᾶς διηγίεται τά κατοχικά κατορθώματα τοῦ κανακάρη του, εἰδικά μέ τίς νάρκες καί τά ναρκοπέδια. Ὅμως, καθῶς ἡ μάνα μου δέν μιλοῦσε καθόλου καί μεῖς ντρεπόμαστε, τελικῶς ἡ ἐπίσκεψή τους δέν βάσταξε πολύ. Σχεδόν οὔτε εὐχαριστῶ δέν τούς εἶπα τῶν ἀνθρώπων, δέν θυμᾶμαι κι ὅλας, φίλησα τό χέρι τοῦ δασκάλου; Ἡ ἡ μάνα μου τοῦ φίλησε τό χέρι; Δέν θυμᾶμαι. Θυμᾶμαι, γέλασα πού θυμήθηκα τό Θανασάκι θεόγυμνο, τότε πού τό τίναξε ἡ νάρκη μεσοοῦρανα.

Μέ τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση, πολὺς κόσμος βρῆκε

μεροδούλι χάρη στις νάρκες. Οί μεγαλοχτηματίες πλήρωναν καλά για να τούς καθαρίσουν χωράφι, λιοστάσια, άμπέλια από έκρηκτικά μηχανήματα, βιάζονταν να σπείρουν, να όργώσουν, να εισπράξουν. Καί πολύς κοσμάκης έφαγε ψωμάκι ξελακκώνοντας νάρκες. Σέ κάτι μάς ώφέλησαν καί οί Γερμανοί. Θύματα δέν είχαμε, κάτι χέρια καί πόδια κόβονταν μία τόσο, μόνο.

Τό Θανασάκι πήγαινε άφιλοκερδώς, δέν θά τό άφηνε καί ό πατέρας του να πάρει λεφτά. Πήγαινε καί τούς έδειχνε ποϋ έχει νάρκες. Αυτός έφυγε από τήν Έλλάδα, όχι, θά καθόταν να μαραζώσει. Είναι στην Άμερική, έγινε καθηγητής, μάλιστα έχει πανεπιστήμιο δικό του, μου τό είπε ή κυρία Άντριάνα όταν ανταμώσαμε σ' ένα συλλαλητήριο, οϋτε θυμάμαι ύπέρ ποιανού θέματος.

Τόν είδα κι εγώ μία φορά τόν Θανάση, λίγο προτού πεθάνει ή μαμά, έξω από ένα βιβλιοπωλείο, αλλά ποϋ να μέ γνωρίσει. Κι έτσι, δέν τοϋ μίλησα. Έρχεται τά καλοκαίρια να προσκυνήσει τόν τάφο τοϋ πατέρα του. Τώρα είναι άλλης κοινωνικής τάξεως, άφοϋ καί στή Βοστώνη τόν έχουν περί πολλοϋ, έμένα θά θυμόταν μετά από σαράντα χρόνια; Δηλαδή, έτσι καθώς κοίταζε τή βιτρίνα μέ τά βιβλία, μου 'ρθε να τοϋ πω, ρέ σύ μπακανιάρικο, θυμάσαι τότε πού σέ είδα θεόγυμνο, καί είχες μαλλιάσει μάλιστα;

Αυτό είχε γίνει προτού ξεκουμπιστοϋν οί Γερμανοί. Είχα βγει να μαζέψω άγκινάρες καί τόν πέτυχα μέ τήν παρέα του, ήταν καί ό Φανούλης μας μαζί τους. Έλα, μου λέει τό Θανασάκι, να σοϋ δείξω ποϋ έχει μπόλικη άγριαγκινάρα, μονάχα να πατάς όπου πατάω κι εγώ. Καί μέ πήγε στό ναρκοπέδιό του, μή φοβᾶσαι μου λέει, κοίτα, να! Καί χόρευε πάνω στή νάρκη σάν διάολος. Φτάνουμε σ' ένα φράχτη, φίσκα άγκινάρα, εγώ βάλθηκα να κόβω. Ρέ, κάνει ό Φανούλης μας, κοιτάτε κεϊ κάτι άπίδια. Στό σύνορο

τοῦ χωραφιοῦ εἶχε μιά ἀπιδιά γιομάτη γινωμένα φρούτα. Δέν τήν πλησίαζε κανείς, γύρω εἶχε νάρκες.

— Ξέρω ἐγώ ν' ἀνεβῶ, λέει τό Θανασάκι.

Ἀνεβαίνει, στό δεύτερο κλαδί κάπως γλιστράει καί πέφτει κάτω, ἀπάνω σέ νάρκη, ταψιά τίς λέγαμε αὐτές τίς φαρδιές. Σάν σέ ἄστραμμα προφταίνω νά δῶ τ' ἄλλα παιδιά παρέκει, μία φλόγα, καί τόν Θανάση νά τραβάει γιά μεσοούρανα σάν τόν Προφήτη Ἡλία, αὐτός τραβάει τσίφ γιά Παράδεισο πρόλαβα νά σκεφτῶ, ἄκου ὦρα νά σκεφτῶ καλαμπούρι ἢ μουρλή! Ἡ νάρκη τοῦ εἶχε κάψει ὅ,τι φόραγε, τά σκουτιά του κρέμονταν σάν ψόφια πουλιά πάνω στήν ἀπιδιά, καί τό Θανασάκι ἀρπαγμένο ἀπό ἓνα κλαδί σάν καλιακούδα, πλήν θεόγυμνο. Πέφτει κάτω σάν γινωμένο σῦκο, εὐτυχῶς τό χῶμα ἦταν βρεγμένο, σκάει ὁ κῶλος του σάν καρπούζι, ἀλλά κατά τά λοιπά ἦταν ζωντανός. Θεόγυμνος ὅμως, κι ἐγώ νά χαχανίζω, μοῦ χύθηκαν οἱ ἀγκινάρες καί ἀγκυλώθηκα, ἡ παρέα του ἀπό πέρα, ὅλοι τους μαρμαρωμένοι, νά φωνάζουν, ρέ, ὁ Θανάσης μάλλιασε, ὁ Θανάσης μάλλιασε! Μέ ζήλεια τό ἔλεγαν αὐτό.

Παρ' ὅλα ταῦτα, τό ἀθεόφοβο δέν τά ἔχασε. Μέ τόν πισινό του ἀνοιγμένο στά δύο καί καταματωμένον, πηλαλάει, βρῆκε τό πηλήκιό του κι ἔκρυψε τ' ἀπόκρυφά του, ἐγώ ὅμως πρόλαβα καί τοῦ τά εἶδα.

Στό μεταξύ τόν πλησιάζουν καί οἱ ἄλλοι, ὁ Φανούλης μας τοῦ βρῆκε τή σάκκα του μέ τά βιβλία, τοῦ τή δίνει νά κρύψει καί τόν πισινό του, ἐνῶ μοῦ φώναζε ἐμένα, μήν κοιτᾷς μωρή, θά τό πῶ τῆς μάνας!

Τοῦ βάλανε λάσπη ἀπό πίσω γιά νά σταματήσει τό αἶμα, καί τόν πήγαμε συνοδεία μέχρι τό χωριό του, ἀλυσίδα ἐμεῖς γύρω του νά μή φαίνεται ἡ γύμνια του. Μόλις τόν εἶδε ἡ μάνα του, τόν ἐμαύρισε στό ξύλο, μωρέ παλιάν-

θρωπε, τοῦ λέει, δέν σοῦ ἔχω πεῖ νά μὴν παίζεις μέ νάρ-
κες, ὀρίστε τώρα, πᾶνε τά σκουτιά σου!

Τοῦ ξέπλυνε τόν πισινό στή γούρνα πού πίναν τά ζω-
ντανά, τό Φανούλι μας ὅλο νά μοῦ κρυφολέει, μὴν κοιτᾷς
μωρή ἄντρα γυμνό, μωρή! (τί ἄντρας, σαμιαμίθι ἦτανε)
μετά γυρίσαμε σπίτι μας.

Γι' αὐτό δέν εἶχε μοῦτρα νά σηκώσει τή ματιά του ἀπά-
νω μου τώρα πού ἤρθαν σπίτι μας μέ τό γαῖδούρι τους,
ἐπειδὴ τόν εἶδα πομπεμένο καί ὀλόγυμνο. Ὁ πισινός του
εἶχε γιατρευτεῖ στό μεταξύ, πλὴν τόν εἶχε φασκιωμένο
ἐπὶ ἓνα ἔτος. Σπίτι μας ἤρθαν ὅχι τόσο γιὰ νά μᾶς φέρουν
τά τρόφιμα, ἀλλὰ γιὰ ἔνδειξη συμπαραστάσεως ἀπέναντι
στή λοιπὴ κοινωνία, ὁ πατέρας του ἦτανε ὡς δικαστής, ὅ-
που ἔμπαινε αὐτός ξελέρωνε τό σπίτι ἀπὸ ὅποια ἀνομία.

Μᾶς ταχτοποίησαν τά φαγώσιμα, χαιρέτησαν, ἔλυσαν
τό γαῖδούρι τους ἀπ' τό παράθυρό μας, φύγανε. Ἡ μητέ-
ρα μου δέν γύρισε οὔτε τό κεφάλι της, οὔτε τή ματιά της,
νά χαιρετήσῃ. Ὅμως ὁ δάσκαλος ἤξερε. Καί τό Θανασά-
κι ἤξερε, γιατί εἶχε ἔρθει ἀποκοντά σέ ὅλη τή διαπόμπευ-
ση καί εἶχε δεῖ τά πάντα. Ἐγὼ ἔλεγα μέσα μου, γιὰ σένα
ἤρθε, νά σοῦ κρατεῖ συντροφιά ἔτσι, ἀπὸ μακριά, πλὴν ἐ-
μένα ὅλο μουρλές ιδέες μοῦ περνᾶνε καί συχνά μεγαλοπιά-
νομαι.

Ἐγὼ τό εἶχα καταλάβει πῶς ἡ κατάσταση ἄλλαζε,
τρεῖς μῆνες προτοῦ μποῦνε οἱ ἀντάρτες στάς Ἐπάλξεις τό
εἶχα καταλάβει. Οἱ Ἱταλοί ἐξαφανισμένοι, ὁ κύριος Βιττό-
ριο οὔτε ἀντίο δέν ἤρθε νά μᾶς πεῖ. Πολλές οἰκογένειες
τῆς καλῆς κοινωνίας, αὐτές πού τραπέζωναν Ἱταλούς, εἶ-
χαν φύγει. Κάνα-δυό, πῆραν μοδίστρα καί τούς ἔραψε ἐγ-
γλέζικες σημαῖες. Οἱ Γερμανοὶ πιό ἀγριεμένοι, εἶχανε κα-
θαιρέσει τούς Ἱταλούς ἀπὸ συμμάχους, καί εἶχανε φτιάξει
τά Τάγματα Ἀσφαλείας, ὅλο Ἑλλήνες πειναλέοι αὐτοί,

μέ μία φουστανελλίτσα κοντή, από χακί, τσολιάδες τούς λέγανε. Φοβᾶμαι τούς Ταγματαλῆτες παιδί μου, μοῦ εἶχε πεῖ τότε ἡ κυρία Κανέλλω, σκέψου τέτοια Μπουμπουλίνα καί παραδέχτηκε φόβο. Κάτι εἶχε ἀκούσει αὐτή, πώς ἔσπαγε τό ρωσικό μέτωπο.

Ἀπό τήν ἀποχώρηση τοῦ κυρίου Βιττόριο καί ἐντεῦθεν δέν πεινάσαμε καί πολύ ὁμολογουμένως. Εἴχαμε τό δημόσιο συσσίτιο. Παίρναμε τέσσερις μερίδες, ἐπειδὴ τόν Σωτήρη τόν μεγάλο μας δέν τόν εἴχαμε δηλώσει πώς ἔλειπε, μᾶς εἶχαν μείνει τά κουπόνια του. Τώρα εἴχαμε καί κάτι γι' ἀπόθεμα στό σπίτι: ἓνα μπαουλάκι ρεβίθια, ἀπό διανομές. Εἴχαμε καί τό δελτίο τῆς κυρίας Ἀντριάνας, μᾶς τό εἶχε δανείσει φεύγοντας, μετά πού γύρισε τῆς τό ἐπιστρέψαμε, γιά ἐνθύμιο πιά.

Καί μία νύχτα, Σεπτέμβριος θά ἦταν, ἀκοῦμε αὐτοκίνητα. Τό πρωί, οἱ Γερμανοί ἄφαντοι. Πᾶμε μεῖς τά παιδιά, ἡ Κομμαντατοῦρ ἔρημη, ἡ πόρτα ὁλάνοιχτη. Ἡ κυρία Κανέλλω δέν πῆγε στήν ἐργασία της, κρυφτεῖτε μᾶς λέει, θά μᾶς θερίσουν οἱ Ταγματαλῆτες (ἔτσι ἔλεγε τούς Ταγματасφαλιτες, ἄλλοτε τούς ἔλεγε καί Ράλληδες). Δέν πῆγε στή δουλειά της, ἀμπάρωσε καί κατέβασε τή φαμελιά της στό κατώι τους. Ἡ πόλη περίμενε. Κάτι περίμενε. Τά μαγαζιά κλειστά, οἱ ἀσφαλιτες σπάγανε πόρτες, ἔπαιρναν ὅ,τι πλιάτσικο ἤθελαν, σκότωναν κι ὅλας γιά προσωπικές διαφορές, μεταγενεστέρως τούς πέρασαν ἀπό δίκη καί τούς ἀθώωσαν τό πλεῖστον.

Τρεῖς μέρες κλεισμένοι μέσα ἐμεῖς, μόνο στήν πίσω αὐλίτσα μας τή μαντρωμένη ξεμυτίζαμε, εἴχαμε φυτεμένα κάτι ψευτοζαρζαβατικά, δύο ντοματιές, τέτοια.

Χαράματα, ἀκοῦμε ντουφεκιές. Φωνές, μακριά. Καῖνε τή Χωροφυλακή, μπῆκαν ἀντάρτες, γκάριζε ἡ Κανέλλω

ἀπό τό χαγιάτι της περιχαρής καί ἀνέμιζε μιά κουβέρτα. Τώρα, γιά σημαία τήν ἀνέμιζε, σημάδι ὅτι παραδίνεται, δέν ξέρω. Λίγο ἀκόμα κρυφτεῖτε κι ἐλευθερωνόμαστε, φώναζε. Μία φωνή δέ, μπουρού, καμία θηλυκότητα αὐτή ἢ γυναίκα, ποτέ της. Πλήν, χρυσάφι ἄνθρωπος.

— Κρυφτεῖτε, λέει ἡ μάνα μου. Ἐμεῖς δέν εἶχαμε ποῦ νά κρυφτοῦμε. Κλείνουμε τό παράθυρο, βάνουμε τήν ἀμπάρα στήν πόρτα, ἀκοῦμε ἓνα πολυβόλο νά κελαηδαίει, σάν φιλιά ἀκούγονται οἱ σφαῖρες ρέ μαμά, κάνει τό Φανούλι. Καί μία φωνή νά φωνάζει μέ χωνί, ἐδῶ Λαοκρατία! Παναγία μου, κάνω, καταλάβανε τό καμπαναρίο τῆς Ἀγίας Κυριακῆς. Κοιτάζω, πάνω στό καμπαναρίο ἓνας μικρούλης ἀντάρτης ἀνέμιζε τό πολυβόλο του καί χόρευε, καλύψου μωρέ σατανά, ἀκούω τήν κυρία Κανέλλω νά τοῦ φωνάζει, ὅλους ἤθελε νά τοὺς σκηνοθετεῖ αὐτή ἡ γυναίκα. Τά παιδιά της νά τήν τραβᾶνε μέσα μέ τό ζόρι, ἀπό τή φούστα τήν τραβάγανε, παραλίγο νά φανοῦν τά πόδια της, τελικῶς τήν πήγανε μέσα σηκωτή, τά ἔξι παιδιά καί ὁ σύζυγός της, πρώτη του φορά ξεμύτιζε στό χαγιάτι, ἀπό προπολεμικῶς. Ὅπου ἓνα βλῆμα βαράει στήν καμπάνα, ἀντιβούιξε ἡ γειτονιά, συμμαζεύτηκε ὁ ἀντάρτης καί ταμπουρώθηκε.

Πάνω σ' αὐτό ἀκοῦμε καί ὄλμο. Δέν ἤξερα τί εἶναι ὄλμος, μοῦ τό ἐξήγησε ἡ κυρία Ἀντριάνα μεταγενεστέρως, εἶναι ἓνα μικρόσωμο πολεμικό ἐργαλεῖο, κάπως σάν χειροκίνητη μηχανή τοῦ κιμᾶ. Εἶναι ὅμως ἐπικίνδυνο, διότι πετάει τό βλῆμα του ψηλοκρεμαστά, καί ἂν σημάδευε κανέναν ἀτζαμής ἀσφαλίτης τό καμπαναρίο, μπορεῖ τό βλῆμα νά ἔπεφτε στή σκεπή τοῦ δικοῦ μας τοῦ σπιτιοῦ, πού ἦταν παραπλεύρως στό ἱερό, καί ἰσόγειο.

Ἡ μάνα μου βγάζει στήν πίσω αὐλίτσα τό τραπέζι μας, τό φράξαμε γύρω-γύρω μ' ἓνα μπαούλο ὄλο ρεβίθια

καί λούπινα, ἓνα φορτσέρι μέ τόν ρουχισμό ἀπό τήν προίκα της, ἀπάνω στό τραπέζι ρίξαμε τά στρώματα καί τά παπλώματά μας, φτιάξαμε καταφύγιο καί χωθήκαμε, τώρα βαρᾶτε ὅσο θέλετε ἔλεγε τό Φανούλι. Καί κυκλοφοροῦσαν οἱ σφαῖρες ἀπό πάνω μας ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες. Καί μεῖς χωμένοι κάτω ἀπ' τό τραπέζι τρεῖς ἡμέρες, ψωμάκι εἴχαμε, νερό πίναμε ἀπό ἓνα παραπλεύρως κιούπι, τό διατηρούσαμε γεμάτο νά ποτίζουμε τά ζαρζαβατικά μας καί τοῦ εἴχαμε ρίξει λιγάκι πετρέλαιο στήν ἐπιφάνεια, νά διώχνει τά κουνούπια. Παραμερίζαμε μέ τήν παλάμη τό πετρέλαιο καί πίναμε· μύριζε, ἀλλά δέν βαριέσαι εἶπε ἡ μάνα μου, τό πετρέλαιο κάνει καί καλό στά μαλλιά. Πάντως ἐζήσαμε.

Τήν τρίτη μέρα σταμάτησαν τά σμπάρα τελείως. Μύριζε καμένο. Στόν ἀέρα πάνω ἀπό τήν αὐλίτσα μας πετοῦσαν ἀποκαΐδια ἀπό χαρτιά. Εἴχανε κάψει τό Δημαρχεῖο.

Αὐτό πολύ εὐεργέτησε τίς γυναῖκες, ἐθνικόφρονες καί φακελλωμένες. Διότι κἀήκαν τά ληξιαρχικά ἀρχεῖα καί ὅλες ἔβγαζαν πλέον ἀβέρτα πιστοποιητικά μέ ὅποια χρονολογία γεννήσεως δῆλωναν καθεμία, ἓναν ὄρκο μόνο σοῦ ζήταγαν. Τότε ὅλες οἱ θηλυκές τῶν Ἐπάλξεων, γυναῖκες καί κυρίες, ἔγιναν ἐπίορκες, καί τῶν καλῶν οἰκογενειῶν. Μέχρι καί ἡ κυρία Ἀντριάνα δῆλωσε κάπου δώδεκα χρόνια μεγαλύτερη ἀπό τήν κόρη της, ὅχι πῶς τό χρειαζόταν τό πιστοποιητικό, ἀλλά, σοῦ λέει, ἐδῶ ὅλες βγάνουν. Ἐπιπλέον ἔβγαλε κι ἓνα φρέσκο πιστοποιητικό γεννήσεως γιά τή Σαλώμη, ὅπου τῆς ἔκοψε ἄλλα δεκατρία χρόνια, τῆς τό ἔστειλε γαμήλιο δῶρο, καθυστερημένο ἀλλά δῶρο βασιλικό. Μόνο ἡ κυρία Κανέλλω κράτησε χαρακτήρα. Καί σήμερα δηλώνει τήν ἡλικία της, οὐδεμία θηλυκότης πιά αὐτή!

Μοῦ ἔβγαλε καί μένα πιστοποιητικά γεννήσεως ὁ βου-

λευτής μας ὁ κύριος Μανώλαρος, δύο μάλιστα. Τό ἓνα μέ μεῖον ὀχτώ χρόνια, πάρ' το μωρή, μοῦ λέει, θά σοῦ χρειαστεῖ στό μέλλον. Στό ἄλλο πιστοποιητικό, μοῦ πρόσθετε ἐννέα χρόνια, τό κράτησε ὁ ἴδιος, γιά νά μοῦ βγάλει ἐκλογικό βιβλιάριο, στάς 'Αθήνας αὐτό.

Πάντως αὐτό τό πρῶτο πιστοποιητικό μοῦ ἦρθε κουτί εἴκοσι χρόνια μετά, καί πολλῶν συναδέλφων βούλωσα τό στόμα, ἅς εἶναι καλά οἱ ἀντάρτες πού ἔκαψαν τό ρημάδι καί χίλιες εὐχές νά ἔχουνε, κολάζομαι πού τό λέω, ἐθνικόφρων κοπέλα. Καί παρακαλοῦσα συχνά τό Θεό νά τούς ἔχει καλά, μετά, ὅταν τούς εἶχαν κάτι σάν ἐξορία σ' ἓνα νησί, Μακρονῆσι, Μικρονῆσι, οὔτε θυμᾶμαι, ἀλλά δέν ἔχει σημασία, ἀδίκως τόν παρακαλοῦσα, πολλοί ἀπό δαύτους πεθάνανε σ' αὐτό τό νησί. 'Από τότε ἐγώ δέν ἐγκρίνω τόν τουρισμό σέ νησιά, πολύ τῆς μόδας αὐτό σήμερα, μωρ' δέν πάω ἐγώ σέ Αἰγαῖον καί ἀηδίες, ἅς τό διαφημίζουν, τόσοι πεθάναν ἐκεῖ, ἅσε πού μπορεῖ καί νά 'χουν βρυκολακιάσει.

Φτερακίζαν, πού λές, τ' ἀποκαΐδια πάνω ἀπ' τό σπίτι μας, κι ἐμένα μ' ἔτρωγε ἡ περιέργεια. Βγαίνω ἀπό τό καταφύγιό μας, πάω ἀνοίγω τήν ἐξώπορτά μας, βλέπω ἔξω κάμποσους νεκρούς καί τήν κυρία Κανέλλω, ἡ περιέργειά της αὐτῆς ἄλλο πράμα! Εἶχανε ξεμουτίσει οἰκογενειακῶς ἀπ' τό κατώι. Τί κάνετε, μωρή Ρουμπίνη, μοῦ λέει, ζήσατε; Κι ἐμεῖς ἐζήσαμε.

'Από πέρα, κέντρον τῆς πόλεως, ἀκούστηκε μία βουή. "Ἦτανε φωνή ἀνθρώπινη, μέ χωνί. Δέν ξεχωρίζα καλά τίς λέξεις, ἀντάρτες μιλοῦσαν, ἢ ἀσφαλιτες; Σέ λίγο βλέπω τήν Κανέλλω νά χοροπηδάει σάν 'Ινδιάνος σέ ἔργον τοῦ Τζών Γουαῖην.

—'Ελευτερωθήκαμε, γειτόνοι! φώναζε.

—'Ακοῦτε; Νικήσαμε!

Ἡ φωνή μέ τό χωνί ἦταν ἀπό ἀντάρτη. Ξεχώριζαν λίγο-λίγο λέξεις: λαοκρατία, ἐλευθερία, τέτοια. Καί μετά, μιά βουή ἀπό τίς κεντρικές συνοικίες, ὁ κόσμος ξεχυνόταν στούς δρόμους. Ἡ μάνα μου βγῆκε νά μέ μαζέψει, στό μεταξύ ὅμως τῆς τό εἶχε σκάσει καί ὁ Φανούλης, καί λακήσαμε τά δυό μας νά πᾶμε νά δοῦμε τήν ἐλευθερία. Ὁ νεαρούλης ὁ ἀντάρτης κρεμότανε σάν κλαδεμένο τσαμπί, σκοτωμένος ἀπάνω στό καμπαναρίο. Ἀπό πέρα, ἀνέβαινε καπνός.

Ἡ κυρία Κανέλλω ἔβαλε ὅλα της τά παιδιά σέ στοίχιση καί κίνησε νά ὑποδεχτεῖ τή λαοκρατία. Στό χαγιάτι τους ὁ ἄντρας της· εὐτυχῶς πού ἦρθε ἡ Ἀπελευθέρωση, νά τόν ἰδεῖ κι αὐτόν λιγάκι ὁ ἥλιος, εἶπε ἡ γυναίκα· του. Κλεισμένος βλέπεις ὁ χρυσός ἄνθρωπος μέσα, ἀπό τότε πού τόν βάρεσε στά μάτια τό ἀερικό μεσάνυχτα κι ἔπαθε τόν φόβο. Μᾶς κοίταξε λίγο, μωρέ πῶς μεγαλώσατε ὅλοι σας εἶπε, καί ξαναμπῆκε μέσα.

Οἱ καπνοί πολλοί. Καιγότανε καί τό ὠδεῖον, τρέχα γύρευε γιατί τό κάψανε αὐτό, εἶπαν οἱ Ταγματαλῆτες βάλανε τίς φωτιές. Τό Ἀστυνομικό Τμήμα εἶχε καεῖ πιά, ἀλλά ὅλο καί κάτι ἔσκαγε μέσα στ' ἀποκαῖδια, πολεμοφόδια μάλλον μοῦ εἶπε ὁ Φάνης μας.

Ὁ κόσμος σάν μουδιασμένος, οἱ περισσότεροι σέ παράθυρα, λιγοστοί στίς ἐξώπορτες. Μερικοί δηλωμένοι δοσίλογοι εἶχανε βγάλει στό μπαλκόνι τους ἐγγλέζικες σημαῖες καί σφυροδρέπανα. Οἱ φωνές ἀπό τά χωνιά εἶχανε τώρα πληθύνει, καί πιό καθαρές. Πάνω σ' αὐτό, κάνουν εἰσβολή οἱ ἄνθρωποι ἀπό τά κοντινά χωριά.

Χωριάτες μέ γαιθούρια, ἡ μουλάρια, μέ ἄδεια σακκιά καί κασμάδες, εἶχανε μπεῖ γιά πλιάτσικο, ν' ἀνοίξουν καταστήματα. Γύρευε ποιός τούς τό εἶχε τάξει. Πᾶμε κατα-

κεῖ, μοῦ κάνει ὁ Φάνης μας, εἶχε δεῖ μιὰ πολύ ὠραία φωτιά. "Όπου, ἀπό ἓνα καντούνι, ἀκοῦμε φωνές «'Ελευθερία» καί κάτι πετριές στά κεραμίδια μας, καί φωνές «κάφτε τούς δοσίλογους, κάφτε τίς πουτάνες». Ἐμεῖς τά δύο τό βάλαμε στά πόδια, Φανούλη καῖνε τή μαμά, τοῦ λέω, τρέχα νά γλυτώσουμε.

Μέ τή βαβούρα καί τήν περιέργεια νά δοῦμε τί σοί πράμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, ξεχάσαμε τή μαμά. Μπαίνουμε σέ καντούνια, νά μή μᾶς πατήσουν οἱ χωριάτες μέ τά βασταγούρια πού εἶχανε χυθεῖ κατά τό κέντρον, φτάνουμε στό νεκροταφεῖο. Στή μάντρα ἔξω εἶχανε καρφωμένους ὀρθίους —καρφωμένοι μοῦ φανήκανε, ποῦ κουράγιο νά κοιτάξεις πιό ψύχραιμα— καμιά δεκαριά ἀσφαλίτες. Ξεγυμνωμένοι ἀπό λαιμό μέχρι τά μπούτια. Πλησιάζουμε· ἦταν σφαγμένοι μέ δύο μαχαιριές σταυρωτές χιαστί ὁ καθένας, καί νεκροί. Μεταγενεστέρως εἶπανε πώς στίς πληγές μέσα τούς εἶχανε παραχώσει καί χοντράλατο, ἐγώ σιχάθηκα πάντως καί τράβηξα τό παιδί νά γυρίσουμε σπίτι.

Στό μεταξύ οἱ χωριάτες εἶχαν ἀρχίσει νά φεύγουν. Καβάλλα στά ζῶα τους, ἀγριεμένοι. Οἱ ἀντάρτες δέν τούς ἀφησαν νά σπάσουν μαγαζιά. Βρίζανε, καί πετροβολοῦσαν τά παράθυρα καθὼς ἔφευγαν. Μά ἐμεῖς δέν τούς εἶχαμε τάξει ποτέ πλιάτσικο, μᾶς ἔλεγε ἡ ἀδερφή τῆς κυρίας Κανέλλως ἡ ἀντάρτισσα, ὅταν κατέβηκε ἀπ' τό βουνό οἰκογενειακῶς πλέον. Ποτέ μας ἐμεῖς στό ἀντάρτικο δέν τάξαμε στά χωριά ὅτι θά τούς ἀφήσουμε νά ρημάξουνε μαγαζιά τῶν Ἐπάλξεων. Αὐτά μᾶς τά δήλωνε ἐπὶ ἀντιβασιλείας Δαμασκηνοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Λίγο ἀργότερα, ἐπὶ πρωθυπουργίας Μάξιμου ἢ Πουλίτσα, ξεχνάω, ποῦ νά τούς θυμᾶσαι κι ὅλας, χαρά στούς πολιτικούς, αὐτό τούς ἔλειπε νά θυμᾶσαι κι αὐτῶν τὸ ὄνομα, κομπάρσοι τῆς πολιτικῆς ἦτανε, τότε οἱ χωριάτες ἐψήφισαν μονοκούκι

βασιλεία. Καί ὑστερότερα, ἐπὶ πρωθυπουργίας κάποιου κοντοῦ κακομούτσουνου, ἡ ἀδερφή τῆς κυρίας Κανέλλως πῆγε οἰκογενειακῶς ἐξορία στό ἀρμόδιο νησί, Μικρονῆσι, Μακρονῆσι, ποτέ δέν τό θυμᾶμαι, τέλος πάντων.

Πάντως, ὁμολογουμένως, ἐμεῖς νιώσαμε κάπως σάν ξεγελασμένοι, ἐκείνη τήν πρώτη ἡμέρα. Αὐτό ἦταν ὅλο κι ὅλο ἡ Ἀπελευθέρωση; Παιδιά βλέπεις ἀκόμη ἐμεῖς, δέν καταλαβαίναμε. Καί παίρνουμε τή στάμνα νά πᾶμε γιά νερό, δέν ἀφήσαμε τή μάνα μας νά βγεῖ, λόγον πού τήν εἶπανε δοσίλογη. Τό νερό εἶχε κοπεῖ στά σπίτια, εἶχανε τινάζει τή δεξαμενή τῆς πόλεως οἱ Γερμανοί φεύγοντας.

Παίρνουμε λοιπόν τή στάμνα καί τραβᾶμε γιά τά Κανάλια, μία βρύση ἀδέσποτη, παρακάτω ἀπό τόν Ἅγιο Ροσόλυμο. Κατεβαίναμε τήν κατηφόρα καί ὅλο γλιστρούσαμε, ἐπειδὴ ἦταν γιομάτη αἵματα. Οἱ σκοτωμένοι ἦταν στίς ἄκρες, σάν ταχτοποιημένοι, ἀπό αἵματα ὅμως, ἡ κατηφόρα γεμάτη. Καί κατεβαίναμε μέ πολλή προφύλαξη, μή γλιστρήσουμε καί σπάσουμε τή στάμνα καί μᾶς δεῖρει ὁ μπαμπάς, μοῦ λέει ὁ Φανούλης.

Γύρισα καί τόν κοίταξα.

— Ποιός μπαμπάς, Φανούλη;

— Ὅταν γυρίσει ἀπό τό μέτωπο, μοῦ κάνει αὐτό μέ κατεβασμένα τά μάτια.

— Ποιός μπαμπάς, Φανούλη, τοῦ ξανακάνω. Ὁ μπαμπάς ἔχει σκοτωθεῖ στήν Ἀλβανία ἐδῶ καί χρόνια.

— Ἄμα γυρίσει ἀπό τό μέτωπο θά μᾶς βαρέσει ἔτσι καί σπάσουμε τή στάμνα, ἐπέμενε τό παιδί, μέ τά μάτια κατεβασμένα. Καί μετά: ἡ μαμά δέν ἀφήνει νά τό παραδεχόμαστε ὅτι σκοτώθηκε, συνέχισε τό παιδί. Γιά νά νομίζει ὁ κόσμος πῶς ἔχουμε προστάτη. Καί νά μή μᾶς κάψουνε τό σπίτι.

Τελικῶς ἐπιστρέψαμε μέ τή στάμνα γεμάτη καί σῶα, καί ἤπιαμε ἐπιτέλους καθαρό νεράκι. Καί ἔτσι ἤρθε καί ἄρχισε ἡ Ἀπελευθέρωση.

Στίς ἐπόμενες μέρες ἐγώ ἔπιασα δουλειά, καθάριζα πατώματα καί σπίτια, μέ εἶχε συστήσει ὁ κύριος Μανώλαρος ὁ μετέπειτα βουλευτής μας. Τό ἔκρυβα ἀπό τήν κυρία Κανέλλω ὅτι δέν ἔπαιρνα μεροδούλι ἀπό τό σπίτι τοῦ κυρίου Μανώλαρου. Τό Φανούλι μας πήγαινε στά καμένα, καί ὅπου ἔβλεπε νοικοκυραίους πού πάλευαν νά περιμαζέψουν τό νοικοκυριό τους, βόηθαγε κι αὐτό, ὅσο μπορούσε τό παιδί, τό ἓνα του χέρι χαλασμένο βλέπεις.

Ἡ μητέρα μας ὅλο ἔμενε στό σπίτι, καί οὔτε ἀνοίγαμε τά παραθυρόφυλλα, ἐπειδὴ πάλι μᾶς πετάξανε πέτρες, δύο φορές, καί φώναζαν παλιοπουτάνα δοσίλογη. Καί γενικῶς τώρα γιά μᾶς ἦταν χειρότερα ἀπό τή λεγόμενη Κατοχή. Βγαῖναν βέβαια ἡ κυρία Κανέλλω καί ἡ κυρία Φανή τῆς Ἀφροδίτης κι ἔπαιρναν τό μέρος μας, ἁμαρτία εἶναι, φώναζαν ἀπ' τά παράθυρά τους, φτωχιά γυναίκα. Κι ἐγώ πήγαινα στή δουλειά μαντηλοδεμένη μέ φακιόλι, σάν χωριάτισσα δῆθεν, ἀπό φόβο μή μέ ἀναγνωρίσει στὸν δρόμο κανένας.

Διότι στό μεταξύ ἄρχιζαν τά ἀντίποινα ἐναντίον τῶν συνεργασθέντων. Σέ μερικά πλούσια σπίτια πού εἶχαν ἀνοίξει τό σαλόνι τους στούς Ἰταλούς καί εἶχαν κόρες τῆς παντρεῖᾶς, πήγαιναν καί κρεμοῦσαν κέρατα, τά ἔπαιρναν ἀπό τά δημοτικά σφαγεῖα. Καί ὅλοι μαζί τό διασκεδάσαμε, πηγαίναμε μέ τό Φανούλι καί τά κάναμε χάζι, μέχρι πού μᾶς μάζεψε τό μυαλά μιά μέρα ἡ κυρία Κανέλλω.

Μερικές οικογένειες πού είχαν ἐπισήμως ἀρρεβωνιάσει κορίτσια τους μέ Ἰταλό, κλειδαμπαρώθηκαν, πρόβλημα τροφίμων δέν είχαν αὐτοί, τ' ἀμπάρια τους γεμάτα, μονάχα τήν ἀπογευματινή βόλτα τῆς καλῆς κοινωνίας στερήθηκαν. Αὐτούς πού πρόλαβαν καί κρέμασαν συμμαχική σημαία στό μπαλκόνι τους, δέν τοὺς πείραξε κανένας· ἀνοιξαν διάπλατα τά πορτοπαράθυρά τους καί ἔριχναν λουλούδια στοὺς ἀντάρτες. Ὅταν ἔκαναν ἀπόβαση στό Ὑπὲρ-νεμον οἱ Ἑγγλέζοι καί ὀλοκλήρωσαν τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση, δίπλα στή σημαία τῆ συμμαχική κρέμασαν καί ταμπέλλα πού ἔγραφε «καλῶς ἦλθατε, ἐλευθερωταί». Ἦταν γραμμένη στά ἑλληνικά καί στά ἰταλικά, ἀγγλικά δέν ἤξεραν ἀκόμη. Μέ τήν ἔλευση τῶν Ἀγγλων, ἄρχισαν νά μαθαίνουν Ἀγγλικά ἄνευ διδασκάλου, μέθοδος Ξαβιέ ντέ Μπούζ. Τότε ξαναἤρθαν πάλι οἱ σοκολάτες. Ξενοτικές, καλύτερες ἀπὸ τίς δικές μας προπολεμικές.

Ἡ γυναίκα τοῦ κυρίου Μανώλαρου ὅπου ἐργαζόμουν πίεσε τὸν ἄντρα της νά μέ ξαναστείλει σχολεῖο, νά βελτιώσω τή μόρφωσή μου. Ἐγὼ εἶπα τό ναί, μ' ἔβαλαν σέ μιά τάξη παραπάνω ἀπ' αὐτή πού δέν εἶχα περάσει. Μέ ἀνησυχοῦσε ὅμως πού οἱ πέτρες στά κεραμίδια μας δέν ἔλεγαν νά σταματήσουν τελείως. Βέβαια, τώρα μόνο νύχτα μᾶς πετροβολοῦσαν. Ἡ κυρία Κανέλλω ἄκουγε —τό αὐτί της αὐτηνῆς στὸν κάτω κόσμο πάντα— κι ἔβγαине καί γκάριζε: στή φτωχιά βρήκατε νά ἐφαρμόστε λαϊκὸ δικαστήριο; Τίς μεγαλοπυτάνες δέν τίς βλέπετε; Σπόντα αὐτό, διότι τίς δοσίλογες τῶν καλῶν οἰκογενειῶν δίσταζαν νά τίς πειράξουν ἀκόμη καί οἱ πλέον ἀριστεροὶ κομμουνιστές.

Ἐγὼ ἤμουνά τώρα ὁ ἄντρας τῆς οἰκογένειας, κοντά δεκάξι χρονῶν γυναίκα πιά. Ἡ μητέρα μου μοῦ γάζωσε καί τά κατάλληλα πανιά περιμένοντας πότε θά μοῦ ἔρθει πε-

ρίοδος, ἀλλὰ ἐγὼ εἶχα ἄλλες σκοτοῦρες, πῶς νὰ προλάβω καί σχολεῖο καί δουλειά σέ τέσσερα σπίτια. Ἐπιπλέον, ὅλοι περιμέναμε τούς Συμμάχους. Νά μᾶς φέρουν τί, δέν ξέραμε. Ὅμως ὅλοι τούς περιμέναμε, κάθε σπίτι προσωπικῶς. Τούς φανταζόμαστε πιό φανταιζί ἀπό τούς ντόπιους ἀντάρτες, ἄλλοδαποί βλέπεις. Μάλιστα τότε ὅλοι μιλοῦσαν γιά τόν μοντέρνο κινηματογράφο, πού θά ἐρχόταν, λέει, ἑγχρωμος. Κάθε σπίτι περιμέναμε τούς Συμμάχους, λές καί τούς εἶχαμε καλεσμένους σέ τιμητικό τραπέζι· θά ἔτρωγαν, θά μᾶς ἄφηναν δῶρα. Τί δῶρα; Στά σχολεῖα ἔκαναν διανομή τροφίμων συμμαχικῶν — αὐτό προπαντός μέ παρακίνησε νὰ φοιτήσω γιά κάμποσες βδομάδες, ἀλλὰ ὅλο σκασιαρχεῖο — γάλα σκόνη, καί ἀπό μία κονσέρβα ἀτομική. Ὁ Θανάσης ὁ Ἀνάγνου μοῦ εἶχε χαρίσει τή δικιά του, μάλλον ἦταν δῶρο μέ σημασία, ἀλλά δέν τό χάρηκα. Μόλις τήν ἀνοιξα, βλέπω εἶχε μέσα προφυλακτικό καί ξυραφάκι. Τό προφυλακτικό μοῦ τό ἄρπαξε ἡ κυρία Κανέλλω προτοῦ τό κάνω μπαλόني τουλάχιστον, φέρ' το δῶ μωρή, μοῦ λέει, φέρ' το νά φχαριστηθῶ κι ἐγὼ μιά φορά, βαρέθηκα πιά ὅλο νά τραβιέται ὁ προκομμένος μου πάνω στό τσάκ. Στό μεταξύ εἶχε κάνει καί τό ἑβδομο παιδί της.

Ἐγὼ τά προφυλακτικά τά ἤξερα. Εἶχα δεῖ ἀπό τόν καιρό τοῦ κύρ Ἀλφιο, μεταχειρισμένα βέβαια· προλάβαινα καί τά πέταγα ἔξω μαζί μέ τ' ἀπόνερα, προτοῦ τά δεῖ τό παιδί μας καί ἀρχίσει νά ρωτᾷ τή μάνα μας τί εἶναι αὐτά. Καί ἐξόν πού εἶχα δεῖ καί ἄλλα ἀμεταχείριστα, κάτω ἀπ' τό στρῶμα, στά σπίτια ὅπου δούλευα, μᾶς εἶχανε κρεμάσει ἕνα, ξεχειλωμένο καί μισογεμάτο νερό ἔξω ἀπό τήν πόρτα μας. Καί τό Φανούλι μας ρώταγε, μαμά τί εἶναι αὐτό τό μπαλόني, καί ἡ μάνα μου βάρεσε τό παιδί στό κεφάλι.

“Όταν μου δώσανε καί μένα κονσέρβα καί μου ἔτυχε προφυλακτικό, κάναμε ἀνταλλαγή μέ τήν κυρία Κανέλλω, στόν γιό της εἶχε τύχει κονσέρβα μέ σοκολάτα. Τό σκατό-παιδο δέν τήν ἔδινε μέ τίποτα, πλὴν ἡ Κανέλλω ἦταν ἀποφασισμένη, ἐγώ ὀγδοο παιδί δέν κάνω τοῦ εἶπε. Καί τοῦ τήν ἐπῆρε.

Κι ἔτσι ξανάφαγα σοκολάτα. Ἐτρωγα πρό Ἀλβανίας, ξανάφαγα καί μέ τή λεγόμενη Ἀπελευθέρωση. Μία Κατοχή ὁλάκερη ἔβλεπα στόν ὕπνο μου σοκολάτα καί γλυκά. Ἐγώ δύο πράγματα δέν κατάλαβα ποτέ: τό Θεό, καί πῶς γινόταν νά ὑπάρχουν σπίτια ὅπου ἀφήνανε τό γλυκό ξεκλειδωτο. Σέ μᾶς, τό βάζο μέ τό γλυκό τοῦ κουταλιοῦ τό εἶχε πάντα κλειδωμένο ἡ μάνα μου, γιά τίς «ἐπισκέψεις», προπολεμικῶς αὐτά δηλαδή. Τά γλυκά δέν τά χόρτασα ποτέ. Μικρή, δέν τά εἶχαμε. Ὡς καλλιτέχνις, δέν ἔτρωγα μὴν παχύνω, ἅμα ἔκανα δίαιτα ἐνιωθα λιγάκι σάν πρωταγωνίστρια. Τώρα πού ἀποσύρομαι, ἔχω ζάχαρο. Τρομάρα νά μου ῥθει.

Οὔτε ἡ μάνα μου δέν τή χάρηκε τή σοκολάτα. “Όταν μᾶς λάχαινε καμία στήν κονσέρβα, τή φύλαγε γιά τόν Φάνη μας, νά τόν παρηγορήσουμε γιά τό χεράκι του, μου ἔλεγε. Καί ὅλο κανόνιζε, ἀργότερα νά φάει κι αὐτή μία ὁλόκληρη. Πλὴν ἤρθε ἡ διαπόμπευση, ἔλαβε τήν ὑψηλή πίκρα, καί ἔκτοτε δέν θέλησε ποτέ της νά δοκιμάσει σοκολάτα. Μέχρι πού πέθανε.

Οἱ πρῶτοι συνεργασθέντες δοσίλογοι πού τήν πλήρωσαν ἦταν ἡ κυρία Ρίτα καί ἡ Σιλωάμ.

Ἡ κυρία Ρίτα ἦταν ἐπαγγέλματος πουτάνα. Ψευδώνυμο ἦταν τό Ρίτα, Βασιλική τή λέγανε. Ἡ κυρία Ρίτα ἦταν ἡ πλέον σεβαστή πουτάνα τῶν Ἐπάλλξεων. Πολύ βεντέτα, ἀπό κείνην ἀντέγραψα ἐγώ μερικά κολπάκια μετέπειτα στήν καριέρα μου ὥς ἡθοποιός. Εἶχε καί δικό της

μπορντέλο, όμως έπαιρνε και έξω δουλειά. Κυρίως Γερμανούς, στό έστιατόριον «Τό Συντριβάνι», όπου τής είχα πάει τό πρόσφορο του παπα-Ντίνου επί Κατοχής. Μάλιστα διαδόθηκε τότε πώς είχαν σχέσεις, ο παπα-Ντίνος ήτανε μπηχτης, μέ παπαδιά πολύ θεούσα και άχαρη.

Όταν περνούσε ή Ρίτα, οι τίμιες έκαναν τόν σταυρό τους. Παρθένα μου φύλαγέ μας από τέτοια πτώση, είπε κάποτε ή μάνα μου μπροστά στην κυρία Κανέλλω. Αυτό, επί κύρ Άλφιο. Η κυρία Κανέλλω δέν είρωνεύτηκε, ποτέ της δέν θεώρησε παλιογυναίκα και τή μάνα μου έπειδή δεχόταν τούς δύο Ιταλούς.

Η κυρία Ρίτα ήταν έπίσημος άνθρωπος. Περπατούσε σάν αρχιερέας. Τήν καλημέριζαν όλοι στον δρόμο, ακόμη και οι δικαστικοί, ή ματιά της παντού, νά κάνει έλεγχο ποιός δέν τή χαιρετάει. Όποιοιού του βάσταγε, άς τήν άγνοούσε· ή κυρία Ρίτα τόν άρχιζε μπροστά σέ όλη τήν άγορά κάτι βλαστήμιες νά σου σηκώνεται ή πέτσα. Και μετά του θύμιζε πόσες φορές τόν είχαν πάρει βίζιτα τά κορίτσια της, και μάλιστα μισοτιμής. Η ίδια έπαιρνε μόνο άνωτέρους ύπαλλήλους. Και στρατιωτικούς, μόνο από λοχαγό και άνω.

Εγώ προπολεμικώς, όταν τήν έβλεπα, ανατρίχιαζα άπ' τό πολύ μεγαλειό της. Μέ δύο ανθρώπους έχω ανατριχιάσει ως παιδάκι: μέ τήν κυρία Ρίτα, και τή βασίλισσά μας, όταν τήν είδα πρώτη φορά. Δυστυχώς δέν ξανασυναντηθήκαμε. Είχε έρθει περιοδεία στάς Έπάλξεις, σύζυγος διαδόχου μονάχα ήταν ακόμη, και τή γύριζαν τουρνέ νά τήν άγαπήσει ο κοσμάκης. Είχε πολύν κόσμο στην ύποδοχή της, χάσαμε τή μάνα μου. Τό πλήθος μās έσπρωχνε, έγώ μέ τόν μπαμπά μου βρεθήκαμε στην πίσω-πίσω σειρά, ο μπαμπάς μέ σήκωσε στους ώμους του, κοίτα τή βασίλισσα, κοίτα τή βασίλισσα μου φώναζε. Ήταν πολός

ὁ κόσμος καί μεῖς πίσω, ὁ μπαμπάς μου τελικῶς δέν κατά-
φερε νά τήν ἀντικρύσει, ἦταν καί κοντός, ὅμως ἔκλαιγε
ἀπό ἀφοσίωση. Ἦταν καί ἡ κυρία Ρίτα στήν ὑποδοχή, ἄν
καί ὄχι μαζί μέ τούς ἐπισήμους. Χαιρέτησε μάλιστα τόν
κύριο νομάρχη· ξύπνιος ἄνθρωπος αὐτός, τήν ἀντιχαιρέ-
τησε, τί κάνετε μαντάμ Ρίτα, τῆς εἶπε, πῶς πᾶνε οἱ δου-
λειές.

Μέ τήν Ἀπελευθέρωση, τῆς γκρεμίσανε τό μισό μπορ-
ντέλο πρός παραδειγματισμόν, καί τῆς ἀφαίρεσαν τήν ἄ-
δεια ἐργασίας γιά ἓναν ὁλόκληρο μήνα. Τό ἄνοιξε πάλι
ὅμως μόλις ἔφτασαν οἱ Σύμμαχοι, συνέβαλε ὁ βουλευτής
μας ὁ κύριος Μανώλαρος, γιατρός ἀκόμη τότε. Μάλιστα
μεταγενεστέρως πρόσθεσε στό κυρίως μπορντέλο καί τρία
δωμάτια αὐθαίρετο, μέ ἐνίσχυση ἀπό τό σχέδιο Μάρσαλ
εἶπανε, ἀπό κονδύλι γιά πολεμικές ἀποζημιώσεις, τό πα-
ρουσίασε ὡς κατεδαφισθέν ἀπό βομβαρδισμό, ἐπὶ Τσαλδά-
ρη αὐτά.

Καί ἔτσι τιμωρήθηκε γιά τή συνεργασία της μέ τόν
Κατακτητή ἡ κυρία Ρίτα.

Ἄλλο ἄτομο πού τιμωρήθηκε ἦταν ἡ Σιλωάμ.

Ἡ Σιλωάμ ἦταν φραγκοράφτης. Πήγαινε μέ ἄντρες μό-
νο, δέν τό ἔκρυβε. Στέλιος ἦταν τό βαφτιστικό του, ἐγώ
δέν ἤξερα τί πάει νά πεῖ «πάει μέ ἄντρες», οὔτε γιατί τοῦ
εἶχαν κολλήσει αὐτό τό γυναικεῖο ὄνομα (ἐγώ τό διάλεξα
χρυσό μου, εἶχε πεῖ μεταγενεστέρως στήν κυρία Ἀντριά-
να· γιά νά ξέρουν τή ροπή μου ὅσοι μέ πλησίαζαν καί νά
μή λένε μετά ὅτι τούς ἐξαπάτησα. Τό ἔβαλα σάν ταμπέλ-
λα, ἀπό τιμιότητα, νά ξέρουνε σέ τί κατάσταση ψωνίζου-
νε, καί τί θά ψωνίσουν).

Ἡ Σιλωάμ δέν εἶχε τή μεγαλοπρέπεια τῆς κυρίας Ρί-
τας πάντως. Ἦταν καλόγνωμος καί λιγάκι κακομοιρούλα,
καί δέν τή φοβόταν κανείς. Καλημέριζε στό πέρασμά της

τούς πάντες μέ μία δουλοπρέπεια, σάν νά ζήταγε συγγνώμη, σάν νά τοῦ ἔκαναν ἐκδούλευση πού δέχονταν τό καλημέρισμά του. Ἦταν ὀρφανός ἀπ' τά τριάντα του, κι ἔφτιαχνε τό μαλλί του μπομπάρι πάνω ἀπό τό κούτελο, σάν μισογερμένη πολεμίστρα.

Ἦτανε φραγκοράφτης περιωπῆς, σεβόταν τή δουλειά του, ἅμα ἤθελε νά βάλει ὄρκο ἔλεγε «στό ψαλίδι μου». Πώς ἦταν καλός ράφτης, τό εἶχε βεβαιώσει καί στόν πατέρα μου προπολεμικῶς ὁ κύριος Μανώλαρος. Καί χρήσιμο ἄτομο, αὐτός εἶχε καταστήσει ἄνδρες τά περισσότερα ἀγόρια τῶν Ἐπάλξεων, ἀπάνω του μάθαινε ἡ νεολαία μας. Διότι τότε τά κορίτσια ἦταν τίμια, δέν πήγαιναν μέ ἄντρα πρό τοῦ γάμου, ἔπρεπε νά παντρευτοῦν πρῶτα γιά νά πιάσουν ἐραστή.

Πάντως κανεῖς δέν τόν πείραζε. Διότι, φαίνεται, κατεῖχε πολλά μυστικά: πολλοί ἀξιότιμοι παντρεμένοι τῶν Ἐπάλξεων ἐμαθήτευσαν στή Σιλωάμ. Μήν ἀνοίξω στόμα ἐγώ! προειδοποιοῦσε. Διότι ὁ κῶλος κόκκαλα δέν ἔχει καί κόκκαλα τσακίζει.

Συνεργάστηκε κι αὐτός μέ τόν Κατακτητή. Τόν συνέλαβαν μέ τήν Ἀπελευθέρωση, ὅμως μέσα στή φυλακή συνεργάστηκε καί μέ ἀντάρτες, κι ἔτσι τόν ἔβγαλαν. Μετά τόν ἔπιασαν οἱ Χῖτες, ἀλλά συνεργάστηκε καί μέ τούς Χῖτες μέσα στή φυλακή, κι ἔτσι δέν τόν ἔστειλαν ἐξορία.

Τελικῶς δέν μάθαμε ποτέ τά γνήσια πολιτικά φρονήματα τῆς Σιλωάμ, ἄν ἦταν ἀριστερός ἢ βασιλόφρων. Τά φρονήματά του τά ἐπηρέαζε τό ἐκάστοτε αἶσθημά του. Τά ἔχε μέ ἀντάρτη; Μιλοῦσε περί Μάρξ καί κεντοῦσε σφυροδρέπανα. Τά ἔφτιαχνε μέ Χίτη; Ἐβγαίνει βόλτα μέ στέμμα στό πέτο. Πάντως ἀπατεώνας δέν ἦταν, τά φρονήματά του τά ὑποστήριζε λεβέντικα κάθε φορά. Καί ἐπί Κατοχῆς μία φορά μοῦ εἶχε δώσει ἓνα αὐγό. Καί ὅταν

φύγαμε οίκογενειακῶς μετά τή διαπόμπευση, πέρασε καί υπέβαλε τά σέβη του στή μητέρα μου.

Ἡ Σιλωάμ παρέμεινε στάς Ἐπάλξεις. Λένε πῶς, ἀφοῦ ἀπογοητεύτηκε ἀπό ἀντάρτες, Χῖτες, ἀκόμα κι ἀπ' τοὺς Ἑγγλέζους (αὐτοί μοῦ κόψανε τό ψωμί μου, ἔλεγε), ἀγρίεψε, κούρεψε τό μαλλί του καί πῆγε καί παντρεύτηκε. Μένει καί σήμερα πιστός στή γυναίκα του καί στό ψαλίδι του, καί ἔβγαλε καί καλά παιδιά. Ἔτσι ἄκουσα. Καί τότε-τότε λέρωνε βέβαια τό στεφάνι του. Λένε, εἶχε κάνει μία ἐξήγηση στή σύζυγό του: ἄκου γυναίκα, ἡ κοινωνία-κοινωνία, ἡ οἰκογένεια-οἰκογένεια, καί ὁ κῶλος-κῶλος.

Ἀφοῦ ἄρχισαν οἱ τιμωρίες τῶν προδοτῶν μέ τή Σιλωάμ καί τήν κυρία Ρίτα, μετά ἔπιασαν καί ἄλλες δοσίλογες.

Ἡμαστε πλέον ἀπελευθερωμένοι κοντά τρεῖς βδομάδες καί εἶχαμε μαζέψει ὅλα τά πτώματα ἀπό τήν πόλη. Ἡ μυρουδιά ἀπό τά καμένα δέν ἔλεγε νά φύγει, ἀλλά τήν εἶχαμε συνηθίσει. Τό μόνο πού ἦταν ἀβάσταχτο ἦταν μία βρώμα, στή δική μας γειτονιά μόνο. Καλέ ἀπό τό σπίτι σας βγαίνει; μοῦ ἔριξε τή σπόντα της μία περαστική τῆς παρακάτω γειτονιάς, πεθαμένη τώρα.

Ἐνα πρωί, παίζαμε ἐμεῖς καί τά ἑφτά παιδιά τῆς κυρίας Κανέλλως μπροστά στά σπίτια μας. Ἀκουμπάω στήν ἐκκλησία, καταλαβαίνω μιά ὑγρασία στήν πλάτη μου. Γυρίζω, μία σάν κλωστή ἀπό πράσινη γλίτσα κατέβαινε. Ξεκινοῦσε ἀπ' τό καμπαναρίο καί ἔφτανε στό χῶμα κάτω. Καί ἔτσι ἀνακαλύψαμε πῶς ὁ μικρός ἀντάρτης ἔμενε σκοτωμένος ἐδῶ καί τόσες μέρες ἀπάνω. Ἀνεβήκανε κάμποσοι μέ μαντήλια στή μύτη, μᾶς φωνάζουν ἔχει διαλυθεῖ. Τούς πάει ἀπάνω ἡ κυρία Κανέλλω ἓνα σταφιδόπανο, τόν κατεβάσανε. Ἔσταζε, ἓνα πράμα νερουλό ἦτανε πιά, σάν μουσταλευριά μέσα στό σταφιδόπανο, τί νά θά-

ψεις ἀπ' αὐτό τό πράμα εἶπε κάποιος. Μέρη πλέναμε τό δρόμο, ρίχναμε καί ἀσβέστη, τίποτα: ἡ μυρουδιά ἔμεινε μέχρι πού φύγαμε ἀπό τὰς Ἐπάλξεις, ἀκόμα θά βρωμάει νομίζω.

Τόν πήγανε στό νεκροταφεῖο, ἐγώ δέν ἔλαβα μέρος γιατί ἐκείνη τή στιγμή ἦρθε τό φορτηγό νά πάρουνε τή μητέρα μου. Ἡ μητέρα μου δέν ἔφερε καμία ἀντίρρηση. Τό Φανούλι μας οὔτε πού θυμᾶμαι ποῦ πῆγε, ἐγώ θέλησα ν' ἀκολουθήσω πλὴν τό ὄχημα ἔτρεχε, ποῦ νά τό προλάβω.

Τήν εἶδα μετά ἀπό καμία ὥρα, στήν κεντρική λεωφόρο, ἐκεῖ πού γινόταν ἡ κοσμική βόλτα, μέσα στό ξεσκέπαστο φορτηγό. Εἶχε πολύ ἥλιο. Τό φορτηγό ἀνοιχτό, καί οἱ δοσίλογες ὅλες ὀρθιες, διψασμένες, νά πιάνονται ἡ μία ἀπό τήν ἄλλη, μὴν πέσουνε. "Ὅμως φόβο νά πέσουν δέν εἶχαν, τό φορτηγό πήγαινε πολύ ἀργά, μέ βῆμα σημειωτόν, γιὰ νά εὐχαριστηθεῖ ὁλος ὁ κόσμος τή διαπόμπευση. Τίς εἶχανε ὅλες κουρεμένες, μέ ψαλίδα πού κουρεύουνε τὰ πρόβατα. Καί ἡ μητέρα μου ἦταν κουρεμένη. "Ὀρθια στό πίσω-πίσω μέρος, χωρίς νά κρύβεται. Κοίταζε; Δέν το ξέρω.

Τό φορτηγό πήγαινε πολύ ἀργά, εἶχε διαταγή ὁ ὀδηγός, ἀλλά ἦταν καί ὁ κόσμος πολὺς, μπροστά ἀπό τό ὄχημα, πίσω, στά πλάγια, καί ἔτσι ὁ ὀδηγός προχώραγε ἀργά μέ προσοχή, μήπως χτυπήσει κανέναν πολίτη. Καί γελῶντας ἀνοιχτόκαρδα. "Ὅλος ὁ κόσμος ἦταν πολὺ γελαστός, τὰ παράθυρα γεμάτα κόσμο, ἀπό τὰ καφενεῖα βγῆκαν οἱ κύριοι καί χάζευαν τό φορτηγό. Οἱ περισσότεροι κρατοῦσαν κέρατα ἀπό τραγιά, πατσές γεμάτες ἀλλά ἀνοιγμένες, ὅλα δωρεάν ἀπό τὰ δημοτικά σφαγεῖα, καί ἄλλοι κρατοῦσαν καί κουδοῦνες ἢ τροκάνια γιὰ τραγιά, ποῦ τὰ βρῆκαν! Μερικοὶ κρατοῦσαν σημαῖες καί τίς κούναγαν πατριωτικά. Σήκωναν τὰ κέρατα ψηλά καί χόρευαν ἐπὶ τόπου, ἄλλοι τὰ

κρεμοῦσαν σάν τάμα στά πλαϊνά τοῦ φορτηγοῦ καί ἄλλοι βάραγαν τό φορτηγό μέ τίς ἀνοιγμένες πατσές. Δηλαδή, τίς κουρεμένες ἤθελαν νά βαρέσουν, ἀλλά δέν τίς πετύχαιναν, μονάχα τίς πιτσιλίζαν οἱ πράσινες ἀκαθαρσίες, πιτσιλίζαν καί μερικούς τίμιους ἀπό τούς γύρω, αὐτοί ὅμως δέν θίγονταν μέσα στή γενική εὐθυμία τῆς Ἀπελευθερώσεως, ὅλο χόρευαν.

Καί μένα μοῦ πασάλειψε τά χέρια ἓνας, ἤμουν κρεμασμένη σάν τσαμπί ἀπό τό φορτηγό, ὅμως μόλις μέ βάρεσε ἡ δεύτερη πατσά ἔπεσα καί ἀκολουθοῦσα τρέχοντας, ὥσπου ξαναβρέθηκα πίσω ἀπό τό φορτηγό, ἡ μάνα μου τώρα ἄκρη-ἄκρη, λές καί ἤθελε νά κατέβει, πασαλειμμένη μέ τίς πατσές, σκαρφάλωσε ἓνας καί τῆς πέρασε στό λαιμό δύο κέρατα δεμένα μέ ἄντερα, καί ἓνα τροκάνι, καί ὅλοι τότε χειροκρότησαν γύρω, ἐγώ ὅλο νά τρέχω περίπου σημειωτόν.

Αὐτό βάστηξε ἀπό τίς δέκα τό πρῶι μέχρι τό βραδάκι στίς ἑξι, περάσαμε ὅλους τούς δρόμους, κεντρικούς καί ἀπόκεντρους, ἐγώ δέν ἔφευγα. Καί πολλοί κρατοῦσαν ἄδεια τενεκεδάκια καί τά χτύπαγαν μέ πέτρες. Χτυποῦσαν καί οἱ καμπάνες. Ὁχι τῆς Ἀγίας Κυριακῆς, ὁ παπα-Ντῆνος ἀρνήθηκε, εἶχε κλειδώσει τήν ἐκκλησία.

Ἀπογευματάκι περάσαμε καί ἀπό τό ζαχαροπλαστεῖον «Ἡ Βενετία», ἐκεῖ ἔτρωγαν πάστες καί λουκουμάδες προπολεμικῶς οἱ καλές οἰκογένειες τῶν Ἐπάλξεων. Ἐπί Κατοχῆς βέβαια σέρβιρε μόνο μουσταλευριά, πολύ ἀραιωμένη, σέ μικρά πιατάκια. Καί εὐτυχῶς πού ἔπεσα μπροστά στό ζαχαροπλαστεῖον «Ἡ Βενετία», διότι καθόταν σέ τραπεζάκι μέ παρέα ἡ κυρία Μανώλαρου καί φώναζε μὴν τό ποδοπατήσετε τό παιδί! Γκαρσόν! Καί ὅταν συνῆρθα ἓνα γκαρσόνι μέ κατάβρεχε μέ μία κανάτα. Ἡ κυρία Μανώλαρου εἶχε ὄνομα κύρους. Καί μοῦ λέει πῆ-

γαινε σπίτι σας έσύ παιδί μου, τί γυρεύεις έδω, πήγαινε σπίτι σας, δέν κάνει νά τά βλέπεις αὐτά, θά τά θυμᾶσαι ὅλη σου τή ζωή, γύρνα σπίτι σας καί μή στενοχωριέσαι πολύ, μιά μέρα εἶναι αὐτή, θά περάσει, τό βράδυ θά τίς ἀφήσουν.

Καί αὐτό μέ ἀνακούφισε. Θυμόμουνα καί μία κουβέντα τῆς κυρίας Κανέλλως στή μητέρα μου, έσύ μπορεῖ νά ἔγινες προσωρινῶς πουτάννα, ἀλλά ἔγινες γιά λόγους χριστιανικούς καί ἠθικούς. Ἡ μητέρα μου ποτέ δέν εἶχε παραδεχτεῖ πῶς εἶχε γίνει πουτάννα ἐπειδὴ εἶχε δύο Ἰταλούς. Ὅμως ἦταν ἀγράμματα καί σεβάστηκε τή γνώμη τῆς κυρίας Κανέλλως. Καί ἀφόσον ἡ κυρία Κανέλλω τήν ὀρισε στίς πουτάννες, ἡ μητέρα μου ἔπαθε μία στενοχώρια ἀλλά τό ἀποδέχτηκε. Καί ἔτσι, ὅταν σταμάτησε τό φορτηγό νά τήν παραλάβει γιά τή διαπόμπευση, ἡ μάνα μου ἀνέβηκε στό φορτηγό σχεδόν μέ προθυμία, καί οὔτε σκέφτηκε πῶς τήν ἀδικοῦσαν μέ αὐτή τήν τιμωρία πού τῆς ἔβαλαν.

Κι ἐγώ πῆρα τήν κανάτα μέ τό νερό ἀπ' τό γκαρσόνι κι ἔτρεξα καί πρόλαβα ξανά τό φορτηγό καί σκαρφάλωσα καί πότισα τή μάνα μου, ὅλη μέρα κάτω ἀπό τόν ἥλιο καί κουρεμένη, μή μοῦ πάθει καί τίποτα, ἔλεγα. Καί μετά ὁ ἥλιος ἔγινε πολύς, παρόλο πού ἔπιανε πλέον ἀπόγευμα, γινόταν ὁ ἥλιος πολύς καί δέν θυμᾶμαι ἄλλα ἀπό τή διαπόμπευση.

Θυμᾶται ἀλλά δέν τά λέει, φανέρωσε στόν γιατρό Μανώλαρο ἓνα μήνα μετά μία κοινή γυναίκα πού τή διαπόμπευαν κι αὐτή στό ἴδιο ὄχημα, αὐτή ὅμως ἦταν δηλωμένη μέ βιβλιάριο, ἐπάγγελμα «ἄσεμνος κοινή γυνίκα», τί παραπάνω εἶχε νά χάσει μέ τή διαπόμπευση;

Τότε ἓνας τίμιος, πού κρατοῦσε καί μιά σημαία, καβάλ-

λησε διχάλα στό φορτηγό καί ἄρχισε νά σπάει κλούβια αὐγά πάνω στά κεφάλια καθεμιανῆς ἀπό τίς διαπομπευόμενες, καί ὁ κόσμος ἀπό γύρω τόν χειροκροτοῦσε, εἶχαν καί πολύν καιρό νά δοῦν κινηματογράφο ἢ περιοδεύοντα θίασο καί διασκέδαζαν, φιλοθεάμονες. Ὁ τίμιος ὑποκλινόταν, σάν κονφερανσιέ στό κοινό του, ἢ σάν δήμαρχος, κάθε πού ἔσπαγε ἕναν κλουβίτη στό κεφάλι κάθε κουρεμένης. Ρέ σύ, ἀπό κλώσσα τά βούτηξες; τοῦ φώναξε κάποιος πού τόν καμάρωνε, καί τό κοινό γέλασε πιό δυνατά καί γενικῶς ἐπικρατοῦσε τό κέφι γιά τήν ἀπελευθέρωσή μας καί ἕνας φώναζε ζήτω.

Ἡ νεαρή Μέσκαρη Ρουμπίνη ἔτρεχε, σχεδόν κολλημένη στό πίσω μέρος τοῦ καμιονιοῦ, τώρα τό ἀμάξι εἶχε λιγάκι ἀνοίξει ταχύτητα, καί ἀποπάνω της ὄρθια στητή ἢ μητέρα της. Ἡ Ρουμπίνη κρατοῦσε ὑψωμένη τήν κανάτα νά τή φτάσει νά πιεῖ ἡ μητέρα της. Τότε ἡ μητέρα της ἔλαβε τήν κανάτα, ἀλλά δέν ἤπιε, μόνο ἔνιβε τό πρόσωπό της καί τόν γιαννάκι της νοικοκυρεμένα, νά τά παστρέψει ἀπό τίς ἀκαθαρσίες καί τή στάχτη. Τότε ὁ τίμιος τῆς ἄρπαξε τήν κανάτα κι ἔχυσε τό ὑπόλοιπο νερό καταπάνω στόν κόσμο γύρω, ὁ κόσμος γέλασε βουερά καί φώναζαν ζήτω ζήτω, οἱ καμπάνες νά χτυπᾶνε, ὁ τίμιος εἶχε φτάσει τώρα δίπλα στή μητέρα τῆς Ρουμπίνης Μέσκαρη καί τῆς ἔσπασε τόν κλουβίτη στό κεφάλι καί τά ζουμιά ἔτρεξαν στόν σβέρκο της καί ὁ κόσμος σπάραξε ἀπό γέλιο καί τότε ἡ νεαρή Μέσκαρη Ρουμπίνη γαντζώθηκε στό φορτηγό καί μάλιστα σκαρφάλωσε λίγο. Τότε ὁ τίμιος μέ τή σημαία σαλτάρισε ἀπό τά πλάγια καί κατέβηκε ἀπό τό φορτηγό καί τό πλῆθος τόν ἐπιδοκίμασε μέ εὐθυμα χειροκροτήματα. Τότε ἡ Μέσκαρη Ρουμπίνη ἔπαθε μιᾷ ἐλευθερία. Ἀρχισε νά χειροκροτᾷ ἐπίσημα καί μετὰ ἀνακοίνωσε αὐστηρά στό πλῆθος Ζήτω ἡ Μητέρα μου ἡ Μέσκαρη

Ἀσημίνα Ζήτω ἡ Μητέρα μου ἡ Ἀσημίνα. Καί τό πλῆθος χειροκροτοῦσε μέ σπαραχτικά γέλια, ἦτανε σάν παράσταση ἀπό θίασο βαριετέ. Ἡ Μέσκαρη Ρουμπίνη δέν ἔκλαιγε· μόνο ἔβγαζε ἀφρούς ἀπό τά μάτια της.

Καί μονάχα τότε ὕψωσε φωνές ἡ μητέρα τῆς Ρουμπίνης Μέσκαρη, ἀλλά μονάχα φωνή, ἦχο δηλαδή. Καί κάποιος πολίτης τῆς πέταξε ἀπό κάτω μία βρεγμένη πατσαβούρα βουτηγμένη σέ στάχτη, καί τήν πέτυχε στά μάτια. Καί ἡ Μέσκαρη Ρουμπίνη γαντζωμένη στό πίσω μέρος τοῦ φορτηγοῦ γύρισε πρός τό κοινό κάτι νά τοὺς ἀνακοινώσει, ὅμως δέν μπορούσε νά μιλήσει καί ἔτσι ἄρχισε νά γαυγίζει, σάν σκύλος σερνικός ἀδικημένος. Καί τότε τῇ μητέρα της τῇ συνέλαβε τό παραλήρημα καί ἄρχισε νά φωνάζει «Διῶχτε το, Διῶχτε τό Σκυλί, πάρτε ἀποδῶ αὐτό τό Σκυλί πού μέ πῆρε ἀπό κοντά, διῶχτε — τί γυρεύει ὁ Σκύλος, δέν εἶμαι ἡ Μητέρα του» καί παραληροῦσε χωρίς γέλιο

...μόνο αὐτά θυμᾶμαι, ἄλλα δέν θυμᾶμαι. Τελικῶς τί θηρίο ἀνελέητο σοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅλα τά λησμονάει. Ἄλλο ἤθελα νά πῶ: τελικῶς τίς ἄφησαν ἔξω ἀπό τήν Ἱερὰ Μητρόπολη Ἐπάλξεων, καί γυρίσαμε σπίτι, καί στὸν δρόμο, τό θυμᾶμαι αὐτό, τήν κρατοῦσα σφιχτά μέ καμάρι, σάν λάβαρο, καί κανεῖς περαστικός δέν ἔφερε ἀντίρρηση. Καί ἔλεγα θά τῇ θυμᾶμαι ἐγὼ αὐτὴ τῇ μέρα. Εἶδες τώρα πού τῇ μισή τήν ἐλησμόνησα;

Καί ὅταν γυρίσαμε σπίτι, τήν ἐκάθισα στό τραπέζι καί ζέστανα νερό καί ἔλουσα τῇ μητέρα μου, πρώτη φορά τήν ἔλουζα. Δεύτερη φορά, τήν ἔλουσα κάπου σαράντα δύο χρόνια μετὰ, στό διαμέρισμά μας ἐδῶ στάς Ἀθήνας, πεθαμένη.

Καί ὕστερα ἔβαλα νά μαγερέψω σούπα. Τότε χτύπησε ἡ πόρτα, ἡ κυρία Κανέλλω ἦταν. Ἡ μάνα μου ἔτρεξε κι ἔφραξε μέ τό κορμί της καί δέν ἄνοιγε, καί ἡ κυρία Κανέλλω ἀπ' ἔξω φώναζε ἄνοιξέ μου Ἀσημίνα ἀγάπη μου, ἄνοιξέ μου εἶπα! Ἀγριεμένη, ἀλλά ἔκλαιγε. Ἡ μάνα μου ἔσφιγγε τήν πόρτα. Τότε ἡ κυρία Κανέλλω ἄνοιξε τήν πόρτα μέ κλωτσιά καί μπῆκε.

— Σᾶς ἔφερα λίγο κοτόπουλο καπαμά μέ πατάτες, εἶπε.

Μονάχα ἔτσι εἶπε. Καί ἔκλαιγε. Ἄφησε τό κατσαρόλι μέ τό φαί, ἔδωσε τῆς μάνας μου ἕνα μαντήλι γιά τό κεφάλι, λουλουδιστό, προπολεμικό. Καί ἔφυγε ἀμίλητη καί ἀγριεμένη.

Καί μετά καθήσαμε οἱ δύο μας καί φάγαμε τό κοτόπουλο καπαμά μέ πατάτες, μάλιστα ἐγώ θυμήθηκα τήν πουλακίδα πού εἶχα ἐνταφιάσει τότε κάτω ἀπ' τό κρεβάτι μου, νά ἔτανε σκύλος ἡ πουλακίδα, εἶπα, καί νά ζοῦσε, τώρα θά ἔτρωγε τά κόκκαλα.

Καί ὁ Φανούλης μας δέν ἦρθε κεῖνο τό βράδυ γιά ὕπνο. Οὔτε τό ἄλλο βράδυ ἦρθε. Ἐμεῖς πέσαμε γιά ὕπνο νωρίς, κοιμηθήκαμε μαζί στό κρεβάτι της, δίχως νά ρωτήσουμε ποῦ πῆγε τό παιδί. Πέσαμε νωρίς, ἐπειδή τό πρωί εἶχα νά πάω γιά πλύση στῆς κυρίας Μανώλαρου.

Καί ἔτσι πρωτοφάγαμε κοτόπουλο μέ τήν Ἀπελευθέρωση, πού εἶχαμε νά φᾶμε πρό Κατοχῆς.

Καί τό ἄλλο πρωί φάγαμε γάλα μέ κακάο καί ἀληθινή ζάχαρη, μᾶς τό ἔφεραν ἡ κυρία Φανή τῆς καημένης τῆς Ἀφροδίτης μαζί μέ τήν κυρία Κανέλλω. Αὐτή ἔβαλε τή φωνή ἀπ' ἔξω σάν νά μήν εἶχε γίνει τίποτα. Ὅμως ἡ μητέ-

ρα μου αύτή τή φορά τῆς ἀνοιξε, ἔτρεξε μάλιστα νά τῆς ἀνοίξει. Οἱ ἄλλες μπῆκαν φουριόζες, καί ἡ κυρία Φανή μέ χαμόγελο, πρώτη της φορά μετά τόν θάνατο τοῦ κοριτσιοῦ της, σάν ἔτοιμες γιά ἐκδρομή καί χαμογελαστές, λές καί ἡ ζωή συνεχιζόταν.

Ἡ μητέρα μου ἤπιε τό γάλα μέ τό κακάο, μάλιστα βούτηξε καί ψωμί. Καί ἔτσι οἱ ἄλλες δύο φύγανε ἡσυχασμένες, γιά τή δουλειά της ἡ Κανέλλω, γιά τό πλέξιμό της ἡ κυρία Φανή. Κι ἐγώ πῆγα ἡσυχη στή δουλειά μου, καί ὅταν σχόλασα τ' ἀπόγευμα, ἡ μάνα μου καθόταν δίπλα στό παράθυρο, μέ τά κουρτινάκια ἀνοιχτά. Τό σπίτι συγυρισμένο, μιά χαρά ἦτανε, εἶχε βγάλει ἀπό τά τζάμια καί τά μπλέ στρατσόχαρτα πού μᾶς εἶχαν ἐπιβάλει οἱ κατακτητές γιά συσκότιση, εἶχε ἀσβεστώσει καί τόν νεροχύτη, ὅλα συμμαζεμένα καί πρόσχαρα.

Τήν ἄλλη μέρα ἤρθε καί ὁ Φάνης μας. Δέν ἐρώτησε τίποτα. Οὔτε ἤξερα ποῦ κοιμήθηκε, οὔτε καί ρώτησα. Πολύ ἀργότερα, στήν κηδεία τῆς μαμᾶς, μοῦ φανέρωσε πώς τόν πῆρε σπίτι του ὁ Κωστής τοῦ κυρίου Κοζύλη, τοῦ νομαρχιακοῦ. Τήν πρώτη νύχτα τό παιδί μας κοιμήθηκε ἔξω, στά Κανάλια, δίπλα στή βρύση. Πιό πέρα, πίσω ἀπό τόν Ἅγιο Ροσόλυμο, ἔμενε ὁ κύριος Κοζύλης, ἀριστερή οἰκογένεια ἀλλά τίμια. Ὁ Κωστής πῆρε τόν Φάνη μας νά κοιμηθεῖ σπίτι τους. Πῆγε, τόν τάισαν καί ἔφυγε, ξανακοιμήθηκε στά Κανάλια. Ὁ Κωστής δέν τοῦ μίλησε καθόλου γιά τό θέμα τῆς μητέρας μας. (Σήμερα αὐτός προκόβει ὡς θιασάρχης στάς Ἀθήνας, ἔχει τήν ὠραιότερη γυναίκα, ἡθοποιός καί αὐτή, ὅχι τόσο ταλαντοῦχος ὅσο ἐγώ, Εὐγενία λέγεται.)

Τό Φανούλι δέν εἶπε τίποτα στή μητέρα μας, οὔτε ρώτησε τίποτα. Τήν κοίταζε μόνο, καθισμένη δίπλα στό παράθυρο, μέ τό λουλουδιστό μαντήλι πού τῆς εἶχε χαρισμέ-

νο ἡ κυρία Κανέλλω, ὠραῖα σᾶς πάει τό μαντήλι, μαμά, τῆς λέει καί μπήζει τά κλάματα. Ἡ μάνα μας δέν μίλαγε. Τότε φάνηκε ἀπ' ἔξω ἡ κυρία Κοζύλη, ἡ μητέρα τοῦ Κωστῆ, ψηλή καί σεμνή γυναίκα. Κοίταξε ἀπ' τό παράθυρό μας, μᾶς εἶδε, καθησύχασε, μᾶς ἄφησε ἓνα πιάτο μέ καρύδια ἔξω στό περβάζι, ἔφυγε.

Καί μεταξύ μας ὅμως, ὅταν μέναμε μονάχοι, πάλι δέν μιλούσαμε γιά τό θέμα τῆς μητέρας μας. Ἀκόμα καί τώρα πού μεγαλώσαμε, ποτέ δέν θίγουμε ἐκείνη τήν ἡμέρα τῆς μαμᾶς. Οὔτε τήν ἡμέρα τῆς κηδείας της, ὅταν ἦρθε ἐπιτούτου καί ὁ Φάνης μας· μοῦ εἶπε μόνο ποῦ κοιμήθηκε «ἐκεῖνα» τά δύο βράδια πού ἔφυγε πρώτη του φορά ἀπ' τό σπίτι μας.

Καί ἡ μητέρα μας δέν μίλαγε. Οὔτε γιά τό θέμα της, οὔτε γιά τίποτα.

Καί μονάχα τήν τέταρτη μέρα μετά ἀπό τή διαπόμπευση τό παρατήρησα αὐτό, πώς ἡ μητέρα μου δέν εἶχε μιλήσει καθόλου, οὔτε ὅταν τή ρωτούσαμε κάτι, ἂν θέλει νά μαγερέψω ἐγώ, τέτοια. Καί τή νύχτα δέν κοιμόταν. Ἐγώ, κι ἄς ἔπεφτα γιά ὕπνο σκοτωμένα ἀπό τήν ἐργασία μου, εἶχα τήν ἔγνοια της καί κάθε τόσο ἄνοιγα τά μάτια μου, τήν ἔβλεπα δίπλα μου, ἀφήναμε καντηλάκι ἀναμμένο, κι ἔβλεπα τά μάτια της στυλωμένα στό ταβάνι. Μετά ξεραινόμουνα πάλι, παιδί βλέπεις ἀκόμη, τόσα πατώματα νά τρίψω, τόσους κουβάδες ἀπόνερα νά χύσω, τόσα ροῦχα νά ξεβγάλω.

Τό Φανούλι δέν τό πρόσεξε οὔτε κι αὐτό, ὅλο ἔφευγε. Ἐρχόταν αὐτός ὁ Κωστής τοῦ Κοζύλη τοῦ νομαρχιακοῦ καί τόν ἔπαιρνε νά παίξουνε, ποῦ νά τό ἤξερε τότε τό παιδί μας ὅτι παίζει μ' ἓναν πού θά γινόταν μιά μέρα πιά διάσημος ἡθοποιός ἀκόμη κι ἀπό τήν ἀδερφή του. Αὐτόν, ἐγώ τόν βλέπω συχνά τώρα. Δέν μέ θυμᾶται, κι ἔτσι δέν

τοῦ δίνω γνωριμία. Κάποτε πού εἶχα τυχαίως μείνει ἄνεργη, πῆγα κι ἔπιασα δουλειά στὸν θίασό του ὡς κομπάρσα. Αὐτός μέ διάλεξε, αὐτὴ τῇ μελαχρινούλα τὴν τσαχπίνα θέλω, εἶπε. Δέν θυμῆθηκε ποιά εἶμαι, λέω, ἅσε. Καί τώρα πού μέ βλέπει, δέν θυμᾶται οὔτε πῶς κάποτε παίξαμε μαζί, τέλος πάντων.

Μετά τὴν πρώτη βδομάδα, λέω στήν κυρία Φανή, κυρία Φανή, δέν ἐμίλησε ἀκόμη. Ἔρχεται αὐτὴ μαζί μέ τὴν κυρία Κανέλλω, δῆθεν ἀδιάφορες, τῆς πιάνουν τὴν πάρλα, ἡ μάνα μου τίποτα. Τὴν ὄγδοη μέρα τὴν τρυπάει στό μπράτσο μέ μία παραμάννα ἡ Κανέλλω, ἄχνα ἡ μάνα μου. Καλέσαμε τὸν παπα-Ντῖνο καί τῇ διάβασε, δωρεάν ὁ καψερός, ἦρθε ὁ καημένος ὁ κύριος Μανώλαρος, τῆς ἔκανε καταπρῶτον ἔνεση, στό μπράτσο, μετά τὴν ἐξέτασε.

— Δέν καταλαβαίνω, μᾶς λέει. Χαστουκίζει ἀπότομα τὴ μάνα μου, ἔτσι γιὰ νά τὴν ξαφνιάσει, μηδέν ἀποτέλεσμα. Ἡ παπαδιά τοῦ παπα-Ντίνου μᾶς ἔστειλε μία γυναίκα νά τῆς λύσει τὰ μάγια, μᾶς ὅρκισε ὅμως μὴν ποῦμε τίποτα τοῦ παπᾶ της καί τῇ σαπίσει στό ξύλο. Τελικῶς, τό πήραμε ἀπόφαση. Ἡ μάνα σου μουγγάθηκε, μοῦ λέει ἡ Κανέλλω, πάρ' το ἀπόφαση. Τῆς τό εἶπε βέβαια καί ὁ κύριος Μανώλαρος, φαίνεται ἡ Ἀσημίνα ἔπαθε καταπληξία, δέν γνωρίζω ἐάν συνέρθει ποτέ. Πάρτε το ἀπόφαση.

Καί ἔτσι τό πήραμε ἀπόφαση.

Κατά τὰ λοιπά ὅμως, φερνόταν κανονικά ἡ μητέρα μου. Χαμογελοῦσε κι ὅλας μάλιστα. Ὅχι ὅτι σταματήσαμε τίς ἐνέργειες: τὴν πῆγαμε σέ πρακτικές γιάτρισσες, ὁ γαμπρός τῆς κυρίας Κανέλλως, ὁ ἄντρας τῆς κακοξόδευτης ἀδερφῆς της, πῆγε τὴ μάνα μας σ' ἓνα ἐξωκλήσι μέ τὴ σούστα του, ἀδίκως. Ἐννοεῖς, βούιξε ἡ γειτονιά, μετά τό ἔμαθαν γενικῶς οἱ Ἐπάλξεις. Γι' αὐτό φαίνεται δέν μᾶς πετροβολοῦσαν καί πολύ πλέον. Οὔτε καί τὴν ἴδια τὴν

πειράζανε πολύ, όταν ἔβγαινε νά πάει στή δουλειά της. Γιατί, μετά τή διαπόμπευση, τῆς ἐξασφάλισα ἐγώ δύο σπίτια, σιδέρωμα καί νά περιποιεῖται κάτι μωρά. Μάλιστα, ἐπειδὴ ἦταν μουγγή, τήν προτιμοῦσαν. Καλοπερνάγαμε, μέχρι πού βάναμε καί κάτι λίγα λεφτά στήν πάντα. Μάλιστα μία κυρία μου τό εἶπε, Ρουμπίνη μου, καλύτερα νά ἔχεις ἄφωνη γυναίκα στό σπίτι σου, ἔχεις ἐξασφαλισμένο πώς δέν θά σέ σχολιάσει στίς ἄλλες κυρίες πού δουλεύει. Διότι τό κουτσομπολιό πολύ τό φοβόντουσαν οἱ καθωσπρέπει οἰκογένειες τῶν Ἐπάλξεων, τί θά πεῖ ἡ πλύστρα τους σέ ἄλλη πελάτισσα γιά τά μπαλωμένα σεντόνια, τά μπιμπελό τους, τέτοια.

Μιά μέρα καταπλέει ἡ Κανέλλω μ' ἓνα ἀλφαβητάριο πρώτης Δημοτικοῦ, τῶν παιδιῶν της. Μωρή Ρουμπίνη, μου λέει, ἀφοῦ ἔμεινε δίχως φωνίτσα, νά τῆς μάθεις λίγα γράμματα, νά ἔχετε μιά συνεννόηση.

Τό δέχτηκε ἡ μάνα μου. Τῆς ἐδίδαξα τήν ἀλφάβητο, σιγά-σιγά ἔμαθε νά γράφει καί λέξεις. Ὅχι μέ πολλή ὀρθογραφία, ὅμως ἔγραφε. Μία Κυριακή θυμήθηκα πού τῆς ἔλεγε πρό Ἀλβανίας ὁ μέγας μας ὁ Σωτήρης ἐλάτε μαμά νά μέ διαβάσετε. Κι ἐγώ τῆς τό ζητοῦσα τότε, ἔτσι, γιά νά τήν ἀνυψώσω. Τῆς ἄρεσε. Τήν καθίζαμε, τῆς δίναμε τό βιβλίο καί τῆς λέγαμε τό μάθημα ἀποστήθιση, μάλιστα μία φορά τῆς διάβασα καί τήν ἔκθεσή μου, «πῶς πέρασα τήν Κυριακή μου». Ἐγώ ἔγραφα ὅτι πῆγαμε στήν ἐξοχή καί μαζέψαμε ἀγκιναράκια. Ἐγραφα καί γιά τήν πορφυρένια δύση, καί γιά ἓνα κάρρο πού ἀπαντήσαμε γεμάτο προβατίνες.

Ἀργότερα, ἐκεῖ πού ἔπλενε στόν νεροχύτη, μου λέει, γιατί δέν ἔβανες πῶς ἀπαντήσατε κι ἓνα λαγό.

— Λαγό;

— Ναί. Στήν ἔκθεσή σου.

—'Αφοῦ δέν ἀπαντήσαμε λαγό, καλέ μαμά.

—'Άλλο αὐτό. Δέν πειράζει.

—'Αφοῦ δέν ἀπαντήσαμε λαγό.

— Νά γινόταν πιό στολισμένη ἡ ἔκθεσή σου.

—'Άκου λαγό, δυό βήματα ἔξω ἀπ' τό χτῆμα τῶν Ζα-
ριφαίων! 'Αφοῦ δέν ἀπαντήσαμε, νά γράψω ψέμα;

— Δέν θά ἦτανε ψέμα. 'Εκθεσις ἰδεῶν εἶναι.

Μέχρι σήμερα, πού ἔχω περάσει τά ἐξήντα (δέν μαρτυ-
ράω πότε, φτάνει πού ὁμολογῶ ὅτι τά πέρασα, πρό πόσων
ἐτῶν δέν τό λέω), ἀκόμη νά καταλάβω τί τόν ἤθελε τόν
λαγό στήν ἔκθεσή μου τῆς πέμπτης Δημοτικοῦ.

Τελικῶς τήν πῆρε μέ καλό μάτι τήν ἀνάγνωση, ἔμαθε
καί λίγη ἀριθμητική. Τό Φανούλι μας εἶχε ξαναπάει σχο-
λεῖο στό μεταξύ, ἐγώ πῆγα σέ νυχτερινό, ἄν καί πάλι μέ
πολλές ἀπουσίες, καί γιά λίγο διάστημα. Βιβλία μᾶς χά-
ριζε ὁ πατέρας τοῦ Θανάση, τά μεταχειρισμένα τοῦ παι-
διοῦ του. Καί τίς Κυριακές ἔπαιρνε ἡ μάνα μου τό βιβλίο
καί καθόταν καί διάβαζε, 'Ιστορία καί Γεωγραφία κυρίως,
τῆς ἕκτης Δημοτικοῦ. Γιά τούς Τρωαδίτες, τόν Πρίαμο,
τούς Δώδεκα Θεούς, τούς 'Ελληνες. Τότε μάθαμε, κι ἐγώ
καί ἡ μαμά μου πώς καί ἐμεῖς 'Ελληνες λεγόμεθα, ἐκτός
ἀπό Μέσκαρη. Μετά διάβαζε ποῦ κεῖται ἡ 'Ανδαλουσία.
Διάβαζε καί ἀπό τό ἀναγνωσματάριο τῶν Νέων 'Ελληνι-
κῶν ἐπειδή τῆς ἄρεσαν κυρίως τά ἔργα μέ ὑπόθεση. Καί
ἔφτασε, λίγο προτοῦ πεθάνει, νά διαβάζει πιά καί ὁλόκλη-
ρο μυθιστόρημα.

Στό μεταξύ ὁ κύριος Μανώλαρος ἄρχισε ἐνέργειες νά
βγεῖ βουλευτής, γι' αὐτό κίνησε τά νήματα νά μᾶς βγάλει
τή σύνταξη. Διότι τότε ξαναγύρισαν οἱ πολιτικές ζυμώ-
σεις καί οἱ πολιτευτές εἶχαν ἀμολυθεῖ γιά ψήφους. 'Από
μᾶς εἶχε νά λαβαίνει ἔξι, δύο τά γονικά τοῦ πατέρα μου,

τέσσερις ἑμεῖς, λογάριαζε καὶ τὸν μεγάλο μας τὸν Σωτῆρη. Μέχρι πού μᾶς ἔταξε ὁ κύριος Μανώλαρος ὅτι θά μᾶς τὸν ξαναβρεῖ, τὸν κόσμο θά φέρω ἀνάποδα ρέ 'Ασημίνα, τὸν μεγάλο σου. ἐγὼ θά σ' τόνε φέρω πίσω, δέν μοῦ φεύγει ψῆφος ἐμένα. Δέν τὸν βρῆκε τὸν Σωτῆρη μας. Βιβλιάριο τοῦ ἔβγαλε, τό διαχειριζόταν ὁ ἴδιος.

Πάντως οὔτε καί οἱ Χῖτες μᾶς ἐνόησαν, παρότι ἀρκετές οἰκογένειες ἄρχισαν νά φεύγουν ἀπό τὰς 'Επάλξεις λόγῳ φρονημάτων. Οἱ 'Επάλξεις ἦταν ἐθνικόφρων πολιτεία, καί οἱ ἀριστεροί ἦταν δακτυλοδεικτούμενοι. Μόλις οἱ Χῖτες ἄρχισαν νά δέρνουν καί νά σπᾶνε πόρτες σπιτιῶν, πολλοί τό ἀποφάσισαν καί μετακόμισαν ὀριστικῶς στὰς 'Αθήνας, γιά καταφύγιο. Τότε ἔφυγε καί ἡ μάνα τῆς 'Αφροδίτης. Εὐτυχῶς πού ἔφυγε, διότι πρόκοψε. "Αν ἀφαιρέσεις πού τῆς ἔσφαξαν τὸν ἄντρα της σ' ἐκεῖνα τά λεγόμενα Δεκεμβριανά, μιά χαρά εἶναι σήμερα, μέ τίς δαντέλλες της. Χρυσοχέρα γυναίκα.

Τό ἀστεῖο τότε ἦταν πού ἓνας Χίτης αἰσθηματίας, ἐπάγγελμα πλανόδιος μανάβης, ἐρωτεύτηκε τή μάνα μου. Τά μαλλιά της εἶχαν στό μεταξύ κάπως μεγαλώσει καί τήν εἶχα κουρέψει ἐγὼ ἁ-λά-γκαρσόν, τῆς πήγαινε. Αὐτός, ἐρχόταν ἀργά βράδυ μέ τό γαιδούρι του, φαίνεται γύριζε ἀπό τά περιβόλια ὅπου πήγαινε κι ἀγόραζε ἐμπόρευμα, κοντοστεκόταν πίσω ἀπ' τό ἱερό καί ἄρχιζε τραγούδια ὅλο σημασία, ὅπως «τό παρελθόν σου ἂν ἀπαρνηθεῖς», ἢ τό σουξέ τῆς ἐποχῆς «θά σέ πάρω νά φύγουμε», μόνο πού ἄλλαζε τά στιχάκια καί ἔταξε θά τήν πάρει νά φύγουνε σ' ἄλλη γῆ σ' ἄλλα μέρη ὅπου ἔχει βασιλεία καί βασιλέα. Καμιά φορά τῆς τραγουδοῦσε καί θούρια πατριωτικά ὅπως «Σόφια-Μόσχα εἶναι τ' ὄνειρό μας», ἀλλά τό τραγουδοῦσε σέ βάλς ἐξιτασιόν.

Αὐτός ὁ μανάβης μεσολάβησε τότε καί γιά τή Χρυσά-

φαινα. "Ένας άλλος Χίτης πήγε καί τῆς παράγγειλε πώς θά πάει νά ξεθάψει τό κουφάρι τοῦ παιδιοῦ της, οὔτε πεθαμένο δέν θά τόν ἀφήσει σέ χλωρό κλαρί τόν παλιοκομμουνιστή. Ἀλλά ὁ μανάβης μπῆκε στή μέση καί ἡσυχάσαμε. "Ὅχι πώς τήν ἔνοιαξε τή Χρυσάφαινα, πήγαινε ρέ καί ξελάκωσέ τον, τοῦ παραγγέλνει τοῦ Χίτη, καί φώναξέ με καί μένα νά τόν ἰδῶ πῶς εἶναι τώρα. "Ὅλοι ἀγριέψαμε.

Ἡ γειτονιά ἄρχισε νά σχολιάζει γιά τόν ἐρωτευμένο μανάβη, ἀλλά ἀπό καθαρή παρεξήγηση. Μέ πιάνει μιὰ μέρα ἡ κυρία Φανή, Ρουμπίνη παιδί μου, μοῦ λέει, δῶσε ἓνα τέλος, ἥ πές του τό ναί ἢ διῶχτον. Ξεράθθηκα ἐγώ. Τό ἴδιο ἐπρέσβευε καί ἡ κυρία Κανέλλω, πρώτη της φορά ἔπεσε ἔξω αὐτή. "Ὅχι, τούς λέω, τή μαμά μου θέλει ὁ μανάβης, ἐμένα τί νά μοῦ ζηλέψει. Αὐτό τό ἔλεγα δίχως καί νά τό πιστεύω, διότι τότε καί στῆθος εἶχα βγάλει καί μπόι εἶχα πάρει.

Πλὴν ὁ μανάβης νά ἐπιμένει. Μάλιστα ἓνα βράδυ ἐκεῖ πού τραγουδοῦσε κοντά στό παράθυρό μας, ἄρχισε νά γκαρίζει ὁ γαῖδαρος καί ὁ ἀφεντικός του τό ἄρχισε τίς κλωτσιές τό ζωντανό, σκάσε ρέ, τοῦ φώναζε· ψιχάλιζε ἡ ψυχή μου πού ἔβλεπα νά βασανίζουν τό ζῶο. Ἦταν ἓνα γαῖδουράκι πολύ περιποιημένο, μάλιστα τό ἀφεντικό του τοῦ εἶχε κολλήσει στό χάμouro, στό κούτελο μπροστά, ἓνα στέμμα. "Ὡσπου ἡ κυρία Κανέλλω πῆρε πρωτοβουλία, τόν πιάνει καί τόν ρωτᾷ τί προθέσεις ἔχει γιά τό ὄρφανό, ἐννοοῦσε ἡ χαζή ἐμένα. Τότε βεβαιωθήκαμε πώς ὁ βασιλόφρων μανάβης ἐρχόταν γιά τή μάνα μου. Μετά τό διάβημα αὐτό τῆς κυρίας Κανέλλως, αὐτός ἐξαφανίστηκε πιά, καί ὅλο σκεφτόμουνα ἐγώ τί νά κάνει τό γαῖδουράκι καί μήπως τό ξαναβάρσει.

Παντοῦ ἀνακατευόταν καί μέ ὅλους τὰ ἔβγαζε πέρα ἡ

κυρία Κανέλλω. Καί κανείς δέν τήν ἐπείραξε, κι ἄς ξέρανε πιά ὅλοι πόσο εἶχε συνεργαστεῖ μέ τήν Ἀντίσταση καί τό Ἀντάρτικο. Στό μεταξύ μᾶς ἤρθε καί τό πρῶτο γράμμα τῆς κυρίας Φανῆς, τό εἶχε συστήσει στήν κυρία Κανέλλω, ἦταν ὅμως γιά ὅλους μας. Δέν ζήτησε ἀπό κανέναν μας νά φροντίσει γιά καντηλάκι τῆς κόρης της. Μᾶς ἔγραφε μόνο ὅτι στάς Ἀθήνας εἶχε πολλά σπίτια ἄδεια, ἡ ἀδειασμένα. Ἐπίσης ὅτι τά πολυβολεῖα ἦταν χτισμένα μέ ἓνα καινούργιο ὑλικό, τό μπετόν, ἀθάνατο πράμα, καί ἅμα ἔκανες κατοχή σέ πολυβολεῖο κανέννας δέν σοῦ ζήταγε τό λόγο, ἰδίως μετά ἀπ' τό κίνημα. Δέν μᾶς ξεκαθάριζε ποιο κίνημα ἐννοοῦσε, οὔτε ἂν ἡ ἴδια ἔμενε σέ πολυβολεῖο. Μᾶς ἔστελνε σέ ὅλους χαιρετισμούς καί μᾶς ἀνακοίνωνε πώς εἶχαν σκοτώσει τόν ἄντρα της. Τίς λεπτομέρειες τίς μάθαμε ἀργότερα, ὅταν ἤρθαμε καί μεῖς στάς Ἀθήνας.

Τό γράμμα αὐτό πολύ μοῦ ἔδωσε ἐνθάρρυνση ν' ἀποφασίσω τήν κάθοδο πρός Ἀθήνας. Μόλις μάλιστα ὁ κύριος Μανώλαρος μέ διαβεβαίωσε ὅτι ἀναλαμβάνει τόν Φάνη μας ἰσοβίως, εἶπα, Ρουμπίνα, καιρός ν' ἀνοίξεις τά φτερά σου.

Διότι διατηροῦσα ἐγώ ἀπό προπολεμικῶς τά καλλιτεχνικά μου ὄνειρα, νά βγῶ ἡθοποιός, ἀπό τότε πού μέ κάνανε μπαλλάκι ἐπὶ σκηνῆς οἱ Τιριτομπαῖοι. Αὐτό κυρίως καταλόγιζα στήν Κατοχή καί στόν Ἀξονα, γι' αὐτό κυρίως τούς κατηγορῶ: πού πῆγαν νά βάλουνε φραγμό στήν καλλιτεχνική μου πτήση. Τώρα, ὅλα συνεργοῦσαν ὑπέρ τοῦ ὀνείρου μου.

ἌΟνειρο καλλιτεχνικό, δέν ἀνθίζει σέ ἐπαρχία. Κάτι, λοιπόν, ἡ διαπόμπευση, κάτι ἡ ὑγεία τῆς μαμᾶς, κάτι τά ἐνθαρρυντικά νέα περί κατοικίας, ἅσε ὁ Μανώλαρος πού ἔπαιρνε πάνω του τό βάρος τοῦ Φανούλη μας, ὅλα μέ ἐξωθοῦσαν νά βλέπω τόν ἑαυτό μου μέλλουσα Ἀθηναία.

Εἶχα καί πρόβλημα μέ τό θέμα τῆς μαμᾶς. Πῶς νά ψυχαγωγεῖσαι τά βράδια μέ ἄτομο πού δέν μιλοῦσε; Μία-δύο φορές τῆς ἔπαιξα ἓνα θεατρικό νουμεράκι πού μοῦ εἶχε διαβάσει ἡ κυρία Ἀντριάνα, ἡ μητέρα μου ὅμως δέν γέλασε. Ἐπιπλέον, τήν ἐπείραζαν παντοῦ, χωρίς νά τῆς πετᾶνε πέτρες πιά βέβαια. Ἐγώ τά μάθαινα ἀναδρομικῶς ἀπό τήν κυρία Ἀντριάνα, πλὴν, τί μποροῦσα νά κάνω; Νά τή διασκεδάσω μέ μιὰ βόλτα ἢ κινηματογράφο, ἀδύνατον, μετά ἀπό τή διαπόμπευση. Δέν τήν περιγελοῦσαν μόνο οἱ τίμιες· τώρα ἄρχισαν νά τῆς πετᾶνε πειράγματα καί οἱ συνεργασθεῖσες, αὐτές τῶν καλῶν οἰκογενειῶν πού γλύτωσαν τή διαπόμπευση λόγον πού εἶχαν τά μέσα. Ἀπό ἓνα σπίτι πού ἐγώ ἐνέργησα καί πήγαινε κι ἐργαζόταν ἡ μάνα μου, τήν ἔδιωξαν, ὡς δοσίλογη.

Στό σπιτικό αὐτό εἶχαν τρεῖς κόρες, οἰκογένεια Ξηρούδη. Αὐτές ἔμπαζαν ἄνετα τοὺς Ἰταλοὺς σπίτι τους, διότι ὁ πατέρας τους ἦτανε κρατημένος σέ πολυθρόνα ἀπό προπολεμικῶς, καί ἡ μάνα τους γοητευόταν ἀπό τήν κοινωνική ἄνοδο. Γκάριζε ὁ πατέρας τους ἀπό τήν κάμαρή του σάν ἄκουγε τοὺς Ἰταλοὺς ν' ἀνεβαίνουν τήν ξύλινη σκάλα τους (ἔτριζε πολύ) κι ἔλεγε, μωρή πουτάνες, σεβαστεῖτε τήν πατρίδα, θά πᾶτε στήν Κόλαση. Καί σεῖς ρέ κερατάδες Ἰταλιάνοι, τί θέλετε ρέ μέ τίς πουτάνες τίς δικές μου; Καί ἡ μητέρα ἔβγαινε στό κεφαλόσκαλο καί τοῦ φώναζε, τί κάνεις ἔτσι Ζώη, ἄσε τά κορίτσια νά ξεσκάσουν!

Ἡ οἰκογένεια Ξηρούδη εἶχε λιοστάσια, πλούσιοι. Τό ὑπόγειό τους γεμάτο κιούπια σέ μπόι ἀντρός, γεμάτα λάδι. Ὅταν δούλευα σπίτι τους, συχνά ἡ κυρία Ξηρούδη μοῦ δινε τήν νταμιζάνα κι ἓνα χωνί καί μ' ἔστελνε στό ὑπόγειο νά τή γεμίσω λάδι. Ἀνέβαινα σέ σκαμνί, ξεσκέπαζα τό κιούπι, ἔβγαινα λάδι μέ τήν κουτάλα. Καί συχνά ψάρευα ἀπ' τό κιούπι, μαζί μέ τό λάδι, καί κανένα πνιγμένο πο-

ντίκι. Ἡ κυρία Ξηρούδη μοῦ ἔλεγε, μήν τό πείς στά κορίτσια, εἶναι μίζερες αὐτές, θά σιχαθοῦν τό φαί.

Ὅταν ἡ ἐπιτροπή τῆς λαοκρατίας ἄρχισε τίς συλλήψεις δοσιλόγων γιά διαπόμπευση, ἡ κυρία Ξηρούδη κατέβασε τίς κόρες της στό ὑπόγειο, καί ἔχωσε κάθε μία χωριστά σέ κιούπι γεμάτο λάδι, ἴσα-ἴσα τό κεφάλι τους νά μένει ἀπ' ἔξω, σκέπασε τά κιούπια μέ ἀρνοτόμαρα τρυπημένα τόπους-τόπους γιά νά μήν πᾶνε ἀπό ἀσφυξία τά κορίτσια, μετά ἔδесе μέ σκοινιά τ' ἀρνοτόμαρα. Κι ἔτσι γλύτωσε τά παιδιά της ἀπό τή διαπόμπευση· ὅταν ἤρθαν νά τίς συλλάβουν, ἔκαναν ἔρευνα σ' ὅλο τό σπίτι, δέν τίς βρῆκαν, τό φορηγό ἔφυγε ἀπ' τό σπίτι τους ἄπραχτο, ἦταν κι ἡ μητέρα μου ἀπάνω στό ὄχημα μαζί μέ κάτι λίγες, εἶχαν ἀρχίσει ἀπό τίς λαϊκές. Καί τό βράδυ κατέβαινε καί τίς πότιζε νερό μ' ἓνα χωνί.

Ἐμειναν οἱ κόρες Ξηρούδη μέσα στό κιούπι τρία μερόνυχτα. Τό τί ἀλλοιώσεις ἔπαθε τό λάδι, σιχαίνομαι καί νά τό πῶ. Πάντως ἔτσι δέν βγῆκαν στή διαπόμπευση. Ὅσο γιά τό λάδι, ἀργότερα ὁ σκατόγερος ὁ πατέρας τους τό πούλησε στόν στρατό μας, ἄσε πού ἔκανε καί μία δωρεά ὁ παλιάνθρωπος στήν Ἐπιμελητεία τοῦ Ἀντάρτη κάπου ἔκατό ὀκάδες λάδι. Σκέψου τώρα τί κατάπιαν μαζί μέ τό λάδι τά στρατευμένα παιδιά μας, ἄς εἶναι, τελικῶς κανεῖς δέν πεθαίνει ἀπό μολυσμένο τρόφιμο, καί ἄς λένε οἱ ἐπιστήμονες.

Αὐτά μᾶς τά μαρτύρησε ἀργότερα ἡ Βικτωρία, ἡ ὑπερ-τριά τους, μᾶς τά κατέδωσε διότι τήν ἔδερναν. Ἡ Βικτωρία τά εἶχε καί αὐτή μέ Ἱταλούς, ἀξιωματικούς οἱ κυράδες της, ἱποκόμους αὐτή. Καί μόλις ἀποβιβάστηκαν στό Ὑπὴνεμον οἱ Ἑγγλέζοι, ἡ Βικτωρία μάζεψε τά ὑπάρχοντά της σ' ἓνα σακκούλι, στήθηκε δέκα τό πρωί ἔξω ἀπ' τό σπίτι τῶν ἀφεντικῶν της καί ἄρχισε νά τοὺς βρίζει,

παλιοδοσίλογοι, κερατάδες. Τότε είπε και για τα κιούπια, και πού την ανάγκαζαν να τρώει φαί με λάδι κατουρημένο (ας μην πω και άλλα πιο χοντρά που είπε, σιχαίνομαι). Και μετά ξεκίνησε ποδαράτο για το Ύπηνεμον, πώς της είχε κάτσει ιδέα ότι Ἀπελευθέρωση ἴσον και συνοικέσιο, πώς οι Ἑγγλέζοι θα την παίρναν στο καράβι τους και θα την πήγαιναν στον τόπο τους να την παντρέψουν, δεν ξέρω.

Ἡ Βικτωρία ξενύχτησε τρεῖς μέρες στον μῶλο, στο Ὑπηνεμον, που πήγαινε προς νεροῦ της ἀπορῶ. Τραγουδοῦσε τό Τιπερέυ. Και ὅταν ἀπελπίστηκε και ἀπό τους Ἑγγλέζους, γύρισε ξανά με τα πόδια στας Ἐπάλλξεις, και να στηθοκοπιέται, Σύμμαχοι προδότες, ἐγκάριζε. Τελικῶς μεσολάβησε ἡ κυρία Ἀντριάνα και την ἔστειλε πίσω στο χωριό της μ' ἓνα φορτηγὸ γεμάτο ἀρνιά ἀκούρευτα, και ἔκτοτε δεν ξανάκουσα τίποτα περί Βικτωρίας.

Ἀμα καταλάγιασε ὁ τόπος, ἡ κυρία Ξηρούδη κρέμασε κι αὐτὴ ἐγγλέζικη σημαία και ἔδιωξε τὴ μάνα μου ἀπὸ παραδουλεύτρα, δυστυχῶς εἶσαι δοσίλογη κυρία Ἀσημίνα, τῆς εἶπε. Και οι κουφάλες οι κόρες της τώρα τα ἔχαν πιά φτιάξει με Ἑγγλέζους, εὐτυχῶς ὁ γέρος εἶχε πεθάνει στο μεταξὺ και δεν φώναζε ἀγένειες στους Συμμάχους.

Ἐγὼ δεν κράτησα κακία στίς κόρες Ξηρούδη, ὅσο τίς σκεφτόμουνα τρία μερόνυχτα να ἐνεργοῦνται μέσα στο λάδι, τους ἔδινα ἄφεση. Πλὴν, και σέ ἄλλα σπίτια ἄρχισαν να λένε στή μητέρα μου ὅτι δεν τὴ χρειάζονται πλέον, διότι ὅλοι τώρα καταδίκαζαν τους Ἱταλούς και ὑμνοῦσαν τους Συμμάχους και την ἐλευθερία. Ἀναγκάστηκα να ἐγκαταλείψω τό Νυχτερινὸ Σχολεῖο τελείως, για να ἀνταπεξέλθουμε, τώρα με τὴ μητέρα μου ἄνεργη.

Ἐνα βράδυ γυρνᾶω σπίτι, βρίσκω τό τραπέζι στρωμένο και δίπλα στο πιάτο τό δελτίο τροφίμων τοῦ Σωτήρη,

τοῦ μεγάλου μας. Τό εἶχε βάλει ἐκεῖ ἡ μάνα μου. Τώρα τά δελτία τροφίμων τά ἔχαμε μόνο γιά ἐνθύμια, δέν εἶχε πλέον συσσίτιο, τά συσσίτια εἶναι γιά τά ὑποδουλωμένα ἔθνη, ἐμεῖς ἤμαστε ἐλεύθεροι καί κορυφαῖοι μεταξύ τῶν νικητῶν.

Τό ἄλλο βράδυ, καθόμαστε νά φᾶμε, ἡ μάνα μου βάζει τέσσερα πιάτα στό τραπέζι, τό τέταρτο στή θέση τοῦ Σωτήρη. Τοῦ κένωσε καί φαγητό, καί ψωμί δίπλα. Κοιταχτήκαμε μέ τό Φανούλι, δέν τό σχολίασα. Μέ ποιόν δηλαδή νά τό σχολιάζα; Ἡ μητέρα μου εἶχε παραδεχτεῖ τή μουγγαμάρα της, τό Φανούλι εἶχε καημό μέ τό χέρι του τό χαλασμένο, μέ τίς γειτόνισσες δέν ἤθελα νά τό κουβεντιάσω, ἐγώ εἶχα μείνει ὁ ἀρχηγός τῆς οἰκογένειας.

Τό βιολί μέ τό πιάτο τοῦ Σωτήρη συνεχίστηκε κάπου εἴκοσι μέρες, τοῦ ἔβαζε καί καρέκλα τώρα. Ὡσπου ἕνα βράδυ προτοῦ φᾶμε, σηκώθηκα, πῆρα τό πιάτο καί τό ἄδειασα στόν νεροχύτη, πολυτέλεια θά μοῦ πεῖς, ἀλλά ἔκρινα αὐτή τή σπατάλη ἀπαραίτητη. Ἐπλυνα τό πιάτο, τό ξανάβαλα στήν πιατοθήκη, καί μετά πού ἀποφάγαμε, ὁ Φανούλης μας ὅλο κοίταζε τή μάνα μας καί λέει, ἔτσι σάν τυχαῖα, μπορεῖ νά ἔχει φτάσει τώρα στήν Ἀθήνα ὁ Σωτήρης. Καί βγῆκε ἔξω νά παίξει.

Αὐτή ἦταν ἡ πρώτη του νύξη νά ξεσπιτωθοῦμε.

Ἦταν καί τό βάσανο μέ τή σκεπή. Στή μιά γωνία τά κεραμίδια εἶχανε θρυπαλιστεῖ, κάτι ὀλμος μᾶς εἶχε πάρει ξυστά καί μονάχα μέ τίς πρῶτες βροχές τό καταλάβαμε. Ἦρθε ὁ Τάσης τῆς Ἀντριάνας μέ σκάλα, ἀνέβηκε, κουκούλωσε τά θρυπαλιασμένα κεραμίδια μ' ἕνα σταφιδόπανο, τό πλάκωσε στίς ἄκρες μέ κάτι ἀγκωνάρια, μιά χαρά τό ἔφτιαξε, τώρα δέν ἔσταζε μέσα σχεδόν καθόλου.

Ἐκτός ἀπό τήν τρύπα στή σκεπή, ἄλλος λόγος πού μέ ἔσπρωχνε πρὸς τās Ἀθήνας ἦταν τό Φανούλι. Τό φωνά-

ζανε «Τό παιδί τῆς μουγγῆς», ἢ «Ὁ Φάνης τῆς πουτάνας». "Οχι ἀπό κακία. Ἐτσι τοῦ τό λέγανε, σάν ἐπίθετο, ὅπως λέμε ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου φέρ' εἰπεῖν. Τό παιδί μας εἶχε μεγαλώσει —εἶχε μαλλιάσει μάλιστα ὁ κατεργάρης— καί μαράζωνε, ἐξαιτίας τό χέρι του. Ἐκανε τάχα πώς δέν τόν πείραζε καί χαμογελοῦσε. "Αμα ἔκανε ν' ἀγριέψει πού τόν ἔβριζαν καί δοκίμαζε ν' ἀρπαχτεῖ μέ κανέναν, πάντα τίς ἔτρωγε καί ὅλοι τόν ρίχνανε στό χῶμα.

Ἐπιπλέον, σκέφτηκα, στάς Ἀθήνας θά κοιτάζανε τή μητέρα μου καί ἄλλοι γιατροί, μήπως τῆς ξαναχαρίζανε τή φωνή της οἱ πρωτευουσιάνοι ἐπιστήμονες. Αὐτό τό ὄνειρο δέν μοῦ πραγματοποιήθηκε, οὔτε οἱ πρωτευουσιάνοι βρῆκαν τρόπο γιατρείας.

Ἐπρεπε νά τ' ἀποφασίσουμε, ἡ στέγη ἔσταζε πάλι, ἡ κυρία Ἀντριάνα ὅλο μ' ἐξωθοῦσε, ἐσύ γεννήθηκες γιά τό θέατρο, πιό ὁμορφη νομίζεις εἶναι ἡ Κοτοπούλη, θά σοῦ δώσω ἐγώ καί συστατικές ἐπιστολές γιά θιάσους, νά γνωρίσεις ὅλη τήν Ἑλλάδα, μοῦ ἔλεγε.

Στό μεταξύ ὁ κύριος Μανώλαρος, ἅς εἶναι καλά καί νά χιλιοχρονίσει, πῆρε τό Φανούλι στό χτῆμα του. Ἀπόχτησε χτῆμα σ' ἓνα νησί τοῦ Αἰγαίου. Εἶπαν ἀργότερα πώς τό χτῆμα ἦτανε καποιοανοῦ μεγάλου δοσίλογου καί τοῦ τό κάναν κατάσχεση οἱ Σύμμαχοι καί τό ἀγόρασε γιά ἓνα κομμάτι ψωμί ὁ Μανώλαρος μέ συμβόλαιο. Ἐγώ ἀπό συμβόλαια δέν ξέρω, πάντως ἐκεῖ δουλεύει μέχρι καί σήμερα ὁ Φάνης μας καί ἐκεῖ θά τελειώσει τίς ἡμέρες του, εὐτυχῶς.

Μόλις μοῦ ἔφυγε καί τό βάρος τοῦ παιδιοῦ μας, τό ἀποφάσισα. Εἶχα σύμμαχο καί τόν κύριο Μανώλαρο, πού στό μεταξύ μετακόμισε ὀριστικῶς στάς Ἀθήνας, καί ἐνεργοῦσε νά μεταφερθοῦν καί οἱ ψηφοφόροι του στήν πρωτεύουσα, ψηφιζόταν βλέπεις τώρα σέ ἄλλη ἔδρα, Ἀθηνῶν.

Μάλιστα είχε οργανώσει και ένα σάν ιδιωτικό πρακτορείο μετακομίσεων. Είχε διορίσει τον Τάση στην 'Αγγλο-Έλληνική 'Υπηρεσία Πληροφοριών, όπου του είχαν νοικιάσει και τό ὄχημά του. Αυτό τό ὄχημα πήγαινε ἄδριο στάς 'Αθήνας, και ἐπέστρεφε μέ ὑλικό τῆς 'Υπηρεσίας. Ὁ κύριος Μανώλαρος κανόνισε και τό φουλάριζαν μέ ψηφοφόρους πού μετακόμιζαν στάς 'Αθήνας, μαζί μέ τά ἐπιπλάτους, δωρεάν. Μ' αὐτό φύγαμε και μεῖς τελικῶς. 'Επιπλέον, ὁ κύριος Μανώλαρος γύριζε στά σπίτια τῶν ὁπαδῶν του, αὐτό τά βράδια, ἀνεπισήμως, και μᾶς βεβαίωνε ὅλους πῶς μᾶς ἐξασφαλίζει δωρεάν κατοικία, στίς οἰκογένειες πού είχαν ἄνω τῶν πέντε ψήφων. Λόγω κάτι ἐπεισοδίων, τῶν Δεκεμβριανῶν, είχαν μείνει πολλά ἀδέσποτα σπίτια στάς 'Αθήνας. Σέ μᾶς πού ἤμαστε κάτω τῶν πέντε ψήφων, μᾶς ἐξασφάλιζε ἀπό ἓνα πολυβολεῖο, πολυβολεῖα εἶχε ἄφθονα και ἀφορολόγητα. Φαίνεται, ὁ Μανώλαρος εἶχε ταχτοποιήσει και τήν κυρία Φανή, κι ἄς τό ἔκρυβε αὐτή πῶς μένει σέ πολυβολεῖο· ἀργότερα μάλιστα κορδωνόταν πῶς μονάχη της τό εἶχε κάνει κατάληψη, περήφανη γυναίκα, δέν ἤθελε νά παραδεχτεῖ πῶς εἶχε παραδώσει τό ἐκλογικό της βιβλιάριο, και πῶς ὁ Μανώλαρος εἶχε βγάλει βιβλιάριο και γιά τόν σφαγμένο ἄντρα της, και ψήφιζε ὁ μακαρίτης ὁ ἀντάρτης τήν ἐθνικόφρονα παράταξη ἐπί μία δεκαετία μετά πού τόν ἐσφάξανε σάν δαμάλι ἐκεῖνον τό Δεκέμβριο στάς 'Αθήνας.

Τέρμα ἡ ἐπαρχία, γιά ὅλους. Αυτό τό ἀγαθό μᾶς τό ἔφερε τουλάχιστον ἡ 'Απελευθέρωση και τό κυνήγι τῶν 'Αριστερῶν. Διότι τώρα ἐμᾶς τούς δοσίλογους χαμηλῆς κοινωνικῆς θέσεως μᾶς είχαν ἐξομοιώσει μέ τούς ἀριστερούς και μᾶς καταδίδωκαν οἱ ἐθνικόφρονες Χῖτες. Αὐτή τήν ταπείνωση, νά μέ ἐξομοιώσουν μέ 'Αριστερούς, ἐγώ τήν ἔκρινα τόσο ξεφτίλισμα ὅσο και τή διαπόμπευση τῆς μά-

νας μου. 'Ανεξαρτήτως ἂν εἶχα πλέξει καί φανέλλα τοῦ ἀντάρτου. 'Εγὼ τοὺς ἀντάρτες τοὺς εἶχα ἐκτιμήσει, ἀλλὰ δέν ἤξερα πῶς εἶναι καί ἀριστεροί.

Στό μεταξύ μᾶς ἦρθε καί τό πρῶτο γράμμα τοῦ Φάνη μας. Περνοῦσε πολύ ὥραϊα, τό χτῆμα γεμάτο φροῦτα, ἔκοβε κι ἔτρωγε ὅσα ἤθελε χωρίς νά ἀπαιτεῖται ἄδεια, εἶχε καί μιὰ θάλασσα κοντά. Ἦταν ἐπιστάτης, εἶχε μάλιστα καί καραμπίνα. Μᾶς συμβούλευε νά φύγουμε καί μεῖς. Καί, ἔγραφε, θά μᾶς ξαναγράψει μόνο ἂν πάθει ἀρρώστεια, ὅσο εἶχε τήν ὑγεία του δέν θά μᾶς ἔγραφε, κι ἔτσι, ὅσο δέν ἔχουμε γράμμα του, νά εἴμαστε ἡσυχες. Καί ἂν πάθουμε ἐμεῖς τίποτα, νά τοῦ γράψουμε. Στό μεταξύ θά μᾶς ἔστελνε τά χαιρετίσματά του κάθε φορά πού θά πήγαινε στό νησί γιά δουλειές ὁ βουλευτής μας ὁ κύριος Μανώλαρος. Καί ὁμοίως νά τοῦ στέλνουμε τά χαιρετίσματά μας καί μεῖς, καί νά τόν πληροφορήσουμε τυχόν ἀλλαγὴ διευθύνσεως, ἐννοοῦσε μετακόμιση στάς Ἀθήνας.

Τά συζήτησα μέ τή μαμά, δηλαδή τί συζήτηση, ἐγὼ μιλοῦσα κι αὐτὴ ἄκουγε, οὔτε γιά ναί οὔτε γιά ὄχι δέν μοῦ κούνησε τό κεφάλι της. Εἶχα νά ταχτοποιήσω τήν περιουσία μας, νά πουλήσουμε τό σπίτι, προικῶν τῆς μάνας μου ἦταν. Χαρά στό σπίτι θά μοῦ πεῖς, μέ χωματένιο πάτωμα καί σταφιδόπανο στήν τρύπα τῆς σκεπῆς, ποιός νά τό ἀγοράσει;

Δηλαδή, ἔτσι νόμιζα ἐγὼ τόν καιρό ἐκεῖνο. "Ε! "Αντε σήμερα νά τό δεῖς! "Εχει γίνει μιὰ πολυκατοικία θεόρατη, μπροστά της ἡ Ἀγία Κυριακή εἶναι σάν κοτέτσι. "Ὅπως μοῦ λένε δηλαδή. Καημένη πουλακίδα μου, σκέφτομαι, πῶς ἀντέχεις ὁλόκληρο χτίριο πάνω στά φτεράκια σου, σάν τή γυναίκα τοῦ πρωτομάστορα, καημένο μου.

"Ετσι ἀγόρασα ἐγὼ τό дуари. Τότε βεβαίως, ποῦ νά τά ὀνειρευτῶ τέτοια μεγαλεῖα. Τέλος πάντων. Θά ἐνεργήσω

ἐγὼ νά πουληθεῖ, μοῦ λέει ὁ κύριος Μανώλαρος, θά πάρει ἄξια σέ λίγα χρόνια, ἅς εἶναι καλά ὁ ἄνθρωπος. Τόν κάναμε πληρεξούσιο, ἦρθε καί μᾶς πῆγε μέ ἀμάξι στό συμβολαιογραφεῖο, ἔβαλε τήν ὑπογραφή της ἡ μάνα μου, εἶδες τῆς λέω, πού σ' ἔμαθα γραφή, μᾶς ἦρθε τώρα πολύ βολική ἡ μόρφωσή σου.

Ἀποχαιρετήσαμε τούς γειτόνους, κυρία Κανέλλω, Τιριτομπαίους, πέρασα ἐγὼ ἀπό τ' ἀφεντικά ὅπου δούλευα, ὑπέβαλα τά σέβη μου, μοῦ δώσανε καί χαρτζιλίκι μερικοί, ὁ Τάσης καί τά παιδιά τῆς Κανέλλως βάλαν ἓνα χέρι καί συμμαζέψαμε τό νοικοκυριό μας σέ μπόγους, τά φορτώσαμε στό ὄχημα τοῦ Τάση, μπόγους, ἐπιπλα, ἡ μητέρα μου κάθησε ἀνάμεσα μέ τό μαντήλι τῆς κυρίας Κανέλλως στό κεφάλι, οὔτε δάχρυ οὔτε τίποτα. Οὔτε γύρισε τό κεφάλι νά δεῖ καθῶς τό ἀμάξι ἔστριβε στή γωνία μας καί ἡ μάνα μου ἄφηνε γιά πάντα τάς Ἐπάλξεις. Καί ὅταν βγήκαμε ἀπό τήν πόλη, κάνει ἔτσι, λύνει τό μαντήλι, τό πετάει ἀπ' τό παράθυρο, τόσο ἀκριβό πράμα, καί ἄφησε τά μαλλιά της ἐλεύθερα.

Λίγο πρίν ξεκινήσουμε, ἐγὼ ξαναμπῆκα στό σπίτι, θεόγυμνο πλέον, καί καθαρό. Τό εἶχα σκουπίσει καί ξεσκονίσει ὅλο, ἔτσι, νά τό τιμήσω λιγάκι, τόσα χρόνια μᾶς ἐτίμησε αὐτό. Πῆγα στή γωνία ὅπου εἶχα τό περιβολάκι μου, ὁ τάφος τῆς πουλακίδας μου μία γούβα πλέον. Τῆς ἐμίλησα, τῆς λέω, ἐγὼ φεύγω. Δέν θά σέ λησμονήσω. Μονάχα, κοίτα νά λειώσεις γρήγορα, κακομοίρα μου, γιατί σέ λίγο θά σᾶς κατεδαφίσουνε. Γι' αὐτό φρόντισε νά ἔχεις γίνει χῶμα ὅταν θά ῥθουν τά μηχανήματα νά σέ ξελακκώσουνε. Ἀντίο τώρα καί δέν θά σέ λησμονήσω.

Δέν κράτησα τόν λόγο μου. Τή λησμόνησα, τόσο μπελαλίδικος ὁ βίος στάς Ἀθήνας, μέ τήν ἐγκατάστασή μας, τή συγκατοίκηση, μετά ἡ εἴσοδός μου στό βασίλειο τῆς τέ-

χνης, τόσες τουρνέ, κοντά δύο χιλιάδες κωμοπόλεις, τή λησμόνησα τήν πουλακίδα. Τώρα πού δυσκολεύομαι νά ἐργασθῶ, τήν ξαναθυμήθηκα. Δηλαδή ἐγώ καθόλου δέν δυσκολεύομαι νά ἐργασθῶ, καί ἀκμαία εἶμαι, καί πιστοποιητικά ψυχιάτρου δείχνω, ἀλλά οἱ θιασάρχες προτιμοῦν κατιμάδες, τέλος πάντων. Πάντως μοῦ ξανάρχεται τώρα τελευταῖα στόν νοῦ ἡ πουλακίδα μου, ἄν καί ὄχι ἡ φυσιολογία της. Πρό ἡμερῶν μάλιστα τήν ὀνειρεύτηκα, ὅλο μυστήρια ὄνειρα βλέπω.

Ἐγώ δηλαδή τή μαμά ὀνειρεύτηκα. Ἐτσι νόμιζα, πώς ἔβλεπα τή μαμά στόν ὕπνο μου. Ἡμαστέ, λέει, σ' ἓναν σάν κάμπο πρασινισμένο, ὅλο ψηλό γρασίδι ἀγνό, χῶμα πουθενά. Καί ἀπό κάπου ἐρχόταν ζέφυρος, τά φυλλαράκια στό γρασίδι ἔγερναν σάν νά περνοῦσε ἀπό πάνω τους ποταμάκι. Στό βάθος τῆς εἰκόνας τοῦ ὀνείρου, ἓνα ἐργοστάσιο, μέ φουγάρο ψηλό, ἀλλά ἔχει χρόνια νά δουλέψει. Ἡ μητέρα μου καθιστή στό χόρτο. Τήν ἔχω βγάλει νά βοσκήσει, νά σκαλίσει μέ τά νύχια της μήπως βγάλει κανένα σκουληκάκι νά φάει. Κοιτάζει, ἀλλά ὄχι ἐμένα. Κοιτάζει, σάν ἐγώ νά μὴν εἶχα γεννηθεῖ. Καί ἔχει βγάλει πούπουλα. Χρωματιστά. Τελικῶς, λέω μέσα μου, δέν μοῦ πέθανε ἀπό ἀσιτία στήν Κατοχή. Τῆς ἔχουν φυτρώσει καί λευκά πούπουλα, στόν λαιμό, πολύ μακριά αὐτά, σάν γενειάδα, καί τά μετακινοῦσε ὁ ζέφυρος. Ἐγώ ἀνακαθισμένη στό χορτάρι δίπλα της, σάν πρόθυμη γιά παρέα, ἀλλά καί φύλακας της, μὴν ἔρθουν καί μοῦ τήν κλέψουνε. Ὅμως ἐγώ δέν εἶμαι μέσα στήν εἰκόνα τοῦ ὀνείρου μου, ἀπό κάπου εἶμαι θεατῆς μονάχα. Ἡ μαμά εἶναι γαλήνια, σάν ἀπογευματινό, τίποτα δέν χρειάζεται, τίποτα δέν κοιτάζει, οὔτε τά μάτια της τά χρειάζεται, κοιτάζει μέ εὐμένεια, οὔτε σκαλίζει νά βρεῖ τροφή. Ἐγώ μελαγχολῶ κάπως πού δέν χρειάζεται οὔτε ἐμένα. Ἐχει καί ἓναν ἥλιο ἡ εἰκόνα τοῦ

ὄνειρου μου, αὐτός ὅμως εἶναι ἄλλοῦ, μακριά. Τά ἄσπρα πούπουλα στά λαιμά της μετακινοῦνται σάν ἀπαλή γενειάδα.

Οὔτε ξέρω γιατί τό εἶδα αὐτό τό ὄνειρο. Καμία εὐχαρίστηση δέν μοῦ πρόσφερε. Οὔτε λύπη.

Τελείως τελευταῖα τό εἶδα αὐτό τό ὄνειρο. Κάπου πρὸς τό τέλος αὐτοῦ ἐδῶ τοῦ βιβλίου.

Πάντως τό ταξίδι μας ἦταν καί ἓνα εἶδος φεστιβάλ γιὰ μένα, ἐπειδὴ πρώτη φορά ἔβγαινα ἀπό τὰς Ἐπάλξεις, ἂν ἀφαιρέσουμε τίς προπολεμικές σχολικές ἐκδρομές καί τήν πορεία στοῦ Ὑπὴνεμον. Πέρασα ἀπὸ πολιτεῖες καί ἀρκετές κωμοπόλεις· αὐτές θά τίς ἐγνώριζα στενότερα μετὰ τά εἴκοσί μου, στίς διαφορές τουρνέ μου.

Προχώραγα πρὸς Ἀθήνας ἀμέριμνη, δίχως βάρη στήν πλάτη μου. Ὁ Βενιαμίν τῆς οἰκογένειας, ταχτοποιημένος, μέ δουλειά, στέγη, μιστό. Ἡ μάνα μου μέ τά μαλλιά δίχως μαντήλι. Μόλις περάσαμε τόν Ἴσθμό, ἀποφάσισα νά τήν ἀποκαλῶ πλέον μαμά, τέρμα τό μάνα καί μητέρα. Ξαφνικά εἶχα ἀποχτήσει παρελθόν, πού τό ἄφηνα πίσω μου νοικοκυρεμένο, ξαραχνιασμένο, σκουπισμένο.

Ἀποβιβαστήκαμε στήν πρωτεύουσα, πλήν ἐγώ ἀπὸ κοντά τήν εἶδα μονάχα μετὰ ἀπὸ ἓνα μήνα. Διότι ὁ κύριος Μανώλαρος εἶχε δώσει ὁδηγίες στόν Τάση νά μᾶς ἀποθέσει στήν εἴσοδο τῆς πόλεως, κοντά στό πολυβολεῖο τῆς κυρίας Φανῆς. Ἀγκαλιές, φιλιά, πολύ ὑποχρεωτική ἀλλά σάν ἀδιάφορη, κανένα χαμόγελο. Ἀνέβηκε κι αὐτή στοῦ ἀμάξι καί ὁδηγοῦσε τόν Τάση ἀπὸ ποῦ νά μᾶς πάει, τῆς εἶχε στείλει ὁδηγίες ὁ κύριος Μανώλαρος.

— Ἐδῶ σταμάτα, κάνει τοῦ Τάση ἡ κυρία Φανή σ' ἓναν χερσότοπο. Κατεβαίνουμε, ἓνα λοφάκι δίπλα μ' ἓνα σάν ἐρημοκλῆσι στήν κορφή, αὐτό εἶναι τό δικό σας πολυβολεῖο, λέει ἡ κυρία Φανή.

Ἐγὼ δὲν περίμενα τέτοια κατοικία, περίμενα ἓνα μονόπατο σπίτι ἀκατοίκητο μετ' ἐπιπλώσεως, ἀλλὰ δὲν εἶπα τίποτα. Ζαλωθήκαμε τό νοικοκυριό μας, βοήθησε καὶ ὁ Τάσης καὶ ἡ κυρία Φανή, κουβαλήσαμε.

—Ἄνετο εἶναι, εἶπα ἐγώ, χῶρο ἔχει μπόλικο.

— Νερό ἔχει παρακάτω, δημόσια βρύση, μᾶς ἔδειξε ἡ κυρία Φανή. Ἄν δὲν ἔχετε τενεκέ, νά σᾶς δανείσω. Ὅμως εἶχαμε. Μᾶς πῆγε, γεμίσαμε τόν τενεκέ καὶ τῇ στάμνα, γυρίσαμε, ἡ κυρία Φανή ἀπὸ κοντά, σάν συνοδός, ἐγὼ ἐνιωθα λιγάκι σάν περιηγήτρια ὅσο μᾶς ἔδειχνε τά γύρω, καὶ μοῦ ἄρεσε νά νιώθω σάν τουρίστρια, παρότι τότε δὲν εἶχα μάθει ἀκόμη αὐτὴ τῇ λέξει. Μᾶς ἔφτιαξε ἡ γυναίκα κι ἓνα σάρωμα ἀπὸ ἀφάνες, ὡς δῶρο, ἂν καὶ μεῖς εἶχαμε φέρει τό δικό μας ἀπὸ τὰς Ἐπάλξεις. Πάντως καὶ τό δῶρο της πολὺ μᾶς βόλεψε, κυρίως στὸν ἐκτός πολυβολείου χῶρο. Ἐβγαλα μία καρέκλα νά καθήσῃ ἡ μαμά μου, διότι ἔστεκε σάν κούκλα τῆς μοδίστρας καὶ μέ ἐμπόδιζε, ἀκόμη δὲν τό εἶχε χωνέψῃ ὅτι πλέον ζοῦμε στὴν πρωτεύουσα. Κάπως τά συμμάζωξα στοιχειωδῶς, πῆγα ψώνισα πετρέλαιο γιὰ τὴν γκαζιέρα καὶ γιὰ τὴ λάμπα μας, γύρισα, τότε πλέον ἡ κυρία Φανή λέει ἅς πηγαίνω, σκοτεινιάζει. Καὶ τό βράδυ πού θά σᾶς φέρουν τὸν ἀνάπηρο, νά μὴ σκιαχτεῖτε. Αὐτός δικαιοῦται τό μισό πολυβολεῖο. Καὶ ἔφυγε. Ἐγὼ πῆγα ἀπὸ κοντά νά τῇ συνεβγάλω, καὶ ἀπὸ τό ψήλωμά μας κοίταζα πέρα, τὰς Ἀθήνας, γιὰ πρώτη φορά. Μετὰ γύρισα νά μαγερέψω καὶ φάγαμε καὶ περιμέναμε νά δοῦμε τί εἶναι αὐτός ὁ ἀνάπηρος καὶ γιατί θά μᾶς ἐρχόταν ἐπίσκεψη.

ΟΤΑΝ ΕΦΕΡΑΝ ΤΟΝ ΑΝΑΠΗΡΟ, Η ΡΟΥΜΠΙΝΗ ΚΑΙ Η μητέρα της είχαν πέσει για ύπνο. Είχανε στήσει τό κρεβάτι, μόνο τό ένα, τό διπλό τῆς μάνας της είχαν πάρει, τό ἄλλο τό εἶχε χαρίσει σέ μιά γειτόνισσα πού τήν ἔλεγαν Κανέλλω.

Ἐστρωσαν μπροστά μιά κουρελού, σκούπισε πρῶτα ἡ Ρουμπίνη ἐπειδή τό πολυβολεῖο εἶχε τσιμεντένιο δάπεδο μέ πολύ σκουπίδι, ὁ ἀνάπηρος πού τό εἶχε κάνει κατάληψη πρῶτος δέν τό φρόντιζε καθόλου· εἶχε μόνο ἓνα μαξιλάρι, κουβέρτα, στάμνα μέ νερό καί ἓνα κύπελλο. Ὅλα αὐτά στό βάθος, νά μήν τόν βαρᾶνε τά ρεύματα ἀπό τήν εἴσοδο καί τ' ἀνοίγματα γιά τά πολυβόλα, τά παρατηρητήρια. Στήν εἴσοδο εἶχε πατικώσει χῶμα, ἔτσι ὥστε νά φτιάξει ἀνάχωμα γιά νά τσουλάει μέσα ἄνετα τό καρότσι του.

Ἡ Ρουμπίνη ἔκλεισε τά παρατηρητήρια μέ στουπί καί χαρτιά, καί στήν εἴσοδο κρέμασε μιά κουβέρτα γιά πόρτα. Τό τραπέζι τῆς τραπεζαρίας τους τό χρησιμοποίησε ὡς τραπέζι τοῦ φαγητοῦ καί κουζίνα μαζί: ἔστησε πάνω τήν γκαζιέρα, τό βρυσάκι καί τά πιάτα. Τελικά τό βρυσάκι τό ἔβγαλε ἀπ' ἔξω, δίπλα στήν εἴσοδο. Αὔριο θά κανόνιζε γιά τουαλέττα.

Μαγέρεψε πρόχειρα, φάγανε, χαμήλωσε τό φυτίλι τῆς λάμπας, μόλις νά φέγγει, πέσανε γιά ὕπνο.

Τόν ἀνάπηρο τόν ἔφερε ἓνα παιδί, καί οἱ δύο γυναῖκες ξύπνησαν καί κοιτάξαν. Ἦταν ἄνθρωπος μισός, ἀπουσίαζαν τά πόδια του τελείως, τοῦ εἶχανε κοπεῖ σύρριζα καί στεκόταν στητός, σάν ἄγαλμα Λατινοαμερικάνου δικτάτορα, κουτσουρεμένο καί πισώβαρο, σ' ἓνα χειροποίητο καρότσι σανιδένιο μέ τέσσερα ρουλεμάν, μέ δύο χερούλια πίσω νά τό σπρώχνουν, καί μπροστά ἓνα σκοινί σάν καπίστρι, νά τό τραβᾶνε. Ἦτανε κάπου σαραντάρης, μέ γερές πλάτες καί χέρια σκληραγωγημένα, τρία χρόνια τώρα πού εἶχε χάσει τά πόδια του κι ἔτσι τά μπράτσα του εἶχαν δυναμώσει ἀπό τό σπρώξιμο, σάν παλαιστής ἦτανε. Κατέβαινε κάθε πρωί στήν ἐθνική ὁδό. Ἐρχόταν καί τόν ἔβγαζε ἀπ' τό πολυβολεῖο ἓνα παιδί ἀπό τόν πλησίον συνοικισμό. Τό βράδυ τόν παραλάβαινε πάλι, ζωνόταν τό καρότσι καί τόν ἀνέβαζε στό πολυβολεῖο μέ πληρωμή. Ὁ ἀνάπηρος τοῦ ἔδινε χρῆμα, κάθε βράδυ, στήν ἐπιστροφή. Τό παιδί τόν σήκωνε ἀπ' τό καρότσι γιά νά κάνει τήν ἀνάγκη του, μετά τόν ἀκουμποῦσε πάλι στό καρότσι καί τόν τραβοῦσε μέσα, μέχρι τό κρεβάτι. Τότε τόν ξοφλοῦσε ὁ ἄλλος, τό παιδί καληνύχτιζε κι ἔρχόταν τό πρωί νά τόν κατεβάσει ξανά.

Ὁ ἀνάπηρος ζητιάνευε. Ἀπό τόν συνοικισμό κατέβαινε μόνος του στήν ἐθνική ὁδό. Κουμαντάριζε μέ δεξιοτεχνία τό καρότσι του, ἤξερε ν' ἀποφεύγει τίς ἀνηφόρες, ἤξερε τά καλά περάσματα. Ζητιάνευε καί βλαστημοῦσε ὅσους δέν τοῦ ἔδιναν. Φώναζε ἀπαιτητικά πώς εἶναι ἀνάπηρος πολέμου καί ἔχουν ὑποχρέωση νά τόν συντηροῦν. Ἐκανε οἰκονομίες. Ἀπό τίς ἐλεημοσύνες σέ μετρητά, φύλαγε ὅσα μποροῦσε, καί μία τόσο, κάθε τρεῖς μῆνες, πήγαινε σέ γυναίκα καί τῆς τ' ἀκουμποῦσε, σέ μία κοινή στήν ἐθνική ὁδό.

Ἡ συγκατοίκηση μέ τίς δύο γυναῖκες τοῦ ἤρθε κουτί. Σκιαγμένες καί ἐπαρχιώτισσες, μουγγή ἢ μάνα, ἀδύνατη καί ἀσχημοῦλα ἢ κόρη, ἓνα παρλιακό, τοῦ ἀνοιγε δρόμος τώρα. Τώρα εἶχε συνέταιρους, μπορούσε νά ἐπεκτείνει τίς δουλειές του, νά προωθηθεῖ γιά ἐπαιτεία στήν Ἀθήνα, σέ καλά πόστα.

Πρῶτον, τοὺς ἀνακοίνωσε πῶς τό πολυβολεῖο εἶναι δικό του, ἀλλά θά τίς ἀφήσει νά μείνουν. Γιά νοῖκι, θά τά ἔβρισκαν ἀργότερα, τοὺς εἶπε. Μπλόφα, γιά νά τίς ἔχει μόνιμα σέ κατάσταση ἀνησυχίας.

Στήν ἀρχή σκέφτηκε «ἐξασφάλισα τήν πουτάνα μου δωρεάν», ὅποια ἀπό τίς δύο. Ὅμως ἔτσι τρομαγμένες καί ἀγριωπές πού τίς εἶδε, λέει, ἄσε, αὐτό ἀργότερα.

Πού τοῦ εἶχαν τόν χῶρο συγυρισμένο καί πού ἔβρισκε φαῖ μαγερεμένο, δέν τό λογάριαζε, εἶχε συνηθίσει τήν ὥς τώρα ζωή του. Βέβαια, τόν βόλευε πού εἶχε ἐξασφαλίσει βαστάζο νά τόν κουβαλάει ἔξω γιά τίς σωματικές του ἀνάγκες. Κυρίως ὅμως τόν ἀπασχολοῦσε τό ἐμπόριό του, ἡ ἐπαιτεία. Μέ ἀντάλλαγμα τό ἐνοίκιο, ἐξασφάλισε δύο ἄτομα γιά συνέταιρους· ἡ μεγάλη νά τόν τσουλάει, ἡ μικρή γιά κράχτης, νά βγάζει τόν δίσκο. Σέ προωθημένα πόστα τώρα. Καί ἀπό τήν εἴσπραξη, θά τοὺς ἔδινε κάτι, γιά τά τρόφιμα.

Στήν ἀρχική φάση, ἡ μικρή λίγο μουλάρωσε, μᾶς ἔβαλε ἐδῶ ὁ βουλευτής μας, τοῦ εἶπε. Καί πρόσεχε, γιατί ἐμεῖς ἔχουμε καί τά πόδια μας. Τελικῶς μονάχη της πῆγε καί τοῦ δήλωσε ὅτι πολύ εὐχαρίστως νά συνεργαστοῦν, θαῦμα ιδέα, ἔτσι θά γνωρίσει τάς Ἀθήνας, καί θά πάρει τόν ἀέρα τῆς σκηνῆς, διότι, τοῦ εἶπε, ὁ βουλευτής τους θά ἔβγαζε σύνταξη τῆς μαμᾶς της καί τήν ἴδια θά τή σύσταινε νά παίξει στό θέατρο. Καί, μέχρι νά ὀλοκληρωθοῦν οἱ κατάλληλες ἐνέργειες, δεχόταν ἡ μικρή τή συνεργασία. Μέ τόν

ὄρο νά τίς ἀποκαλεῖ, τή μάνα της κυρία Μίνα καί τήν ἴδια δεσποινίς Ρουμπίνη. Τί δεσποινίς ρέ, τῆς λέει. "Ὅλο ξεχνοῦσε τ' ὄνομά της, τό μπέρδευε. Μιά μέρα μάλιστα τήν εἶπε Παραοῦ. Τρελάθηκε ἀπ' τή χαρά της ἡ ἄλλη καί υἱοθέτησε τό ὄνομα. Μ' αὐτό, τοῦ εἶπε, θά ἔβγαινε στή σκηνή. Παραοῦ. "Ἡ, Δεσποινίς Παραοῦ.

Κι ἔτσι ξεκινήσανε τή φάμπρικα. Προσωρινῶς μαμά, εἶπε τό βλαμμένο ἡ Παραοῦ στήν ἄλλαλη. Μέχρι νά μᾶς ταχτοποιήσῃ ὁ βουλευτής μας, τῆς εἶπε.

Ξεκινοῦσαν χαράματα. Μέχρι νά φτάσουν στό κέντρο τῆς Ἀθήνας τούς ἔπαιρνε κάπου δύο ὥρες πορεία. Ἡ ἄλλαλη νά τραβάει τό καρότσι ἀπό μπροστά, ζεμένη τό σκοινί σάν ἄλογο στό ἀλέτρι. Ἡ κόρη τῆς εἶχε φτιάξει μέ κουρέλια κάτι σάν ἐπιγονατίδες γιά τίς ἀμασχάλες, νά μήν τήν κόβει τό σκοινί. Ἡ μικρή ἀποπίσω κρατοῦσε κόντρα μέ τά χερούλια, καί πάνω στό καρότσι ὁ σακάτης σάν ἐπίσημο ξόανο. Καί ὅλο τούς φώναζε, μήν πηγαίνουν ἀπό τίς γοῦβες, τραντάζεται καί γαργαλιοῦνται τά ἀπαυτά του. Χαχάνιζε ἡ Παραοῦ, γαργαλιόταν καί πού τό ἄκουγε, παρθένα ἦταν αὐτή, σίγουρα. "Ὅμως, οὔτε ν' ἀκούσει γιά νά κοιμηθοῦνε μαζί.

Τοῦ εἶχανε φτιάξει κι ἓνα σάν κουρτίνα, μέ σπάγκο καί σεντόνι καί τόν ἀπομόνωναν, γιά νά γδύνονται πρίν κοιμηθοῦνε. Αὐτός ἔκανε μάτι. Ἡ μεγάλη καθόταν στήν καρέκλα, σάν κούκλα μοδίστρας. Ἡ κόρη τῆς ἔπλενε τό πρόσωπο, τή χτένιζε. "Ἀμα ἦταν νά λουστοῦνε, κουβαλοῦσαν νερό, τό βράζανε, τό ἀδειάζανε στή σκάφη, μετά ἔβγαζαν ἔξω τόν ἀνάπηρο.

Τή νύχτα, ἅμα δέν εἶχε ὕπνο, τίς χάζευε, ἄφηναν τή λάμπα μισοαναμμένη. Κοιμισμένες καί οἱ δύο, φόφιες, ὅλη μέρα πορεία καί ζάλωμα τό καρότσι. Στόν ὕπνο της ἡ

κόρη ἀγκάλιαζε τή μεγάλη, τῆς ἔκρυβε τό κεφάλι, τῆς χτένιζε τά μαλλιά μέ τά δάχτυλα, ἀποκοιμισμένες καί οἱ δύο. Αὐτός δέν εἶχε ὕπνο συνήθως. Αὐνανιζόταν, μπάς καί κουραστεῖ καί ἀποκοιμηθεῖ.

Μέ τό χάραμα ἔπαιρναν τόν δρόμο τους ξανά. Ἐφταναν στό πόστο, κανόνιζαν ποῦ θά ζητιανέψουν, σέ λαϊκή ἀγορά εἴτε ἐκεῖ πού ξεφόρτωναν τά λαχανικά. Ἡ κόρη κώλωνε τό καρότσι μέ τέσσερις μικροῦς τάκους, τούς κουβαλοῦσαν πάντα μαζί. Ὑστερα σάρωνε τόν χώρο μπροστά ἀπ' τό καρότσι μ' ἓνα μικρό σάρωμα, ἔστρωνε ἓνα ταπετάκι, τό ἴσιωνε, ἔβαζε τό πιάτο γιά τίς ἐλεημοσύνες, καί' δίπλα μιά γλαστρούλα μ' ἓνα μυριστικό, μαντζουράνα, βασιλικό, ἀναλόγως τήν ἐποχή. Τίς γλαστροῦλες αὐτές τίς ἔκλεβε ἡ Παραοῦ ἀπό παράθυρα ἰσογείων εἴτε ἀπό χαμηλά μπαλκονάκια. Μέ τό γλαστράκι, ὁ πελάτης ἔβλεπε πώς ἔχει νά κάνει μέ νοικοκυρεμένους ἀνθρώπους καί ἀτυχήσαντες, ὅχι τίποτα ἀλῆτες. Ὁ σακάτης εἶπε καί ψώνισαν μιά σημαϊούλα χάρτινη, καί τή φύτευαν στό χῶμα τῆς γλάστρας, νά γίνεται τό θέαμα πιό ἐθνικό. Κι ἔτσι, μέ τό σάρωμα δίπλα στό γλαστράκι, ἔνιωθαν μιά ἄνεση σπιτική, σάν νά βρίσκονταν στήν αὐλή τους, καί ὅποιος τυχόν πρόσεχε ὅλη αὐτή τήν περιποίηση, τούς θεωροῦσε πλέον κάπως σάν ἰδιοκτῆτες τοῦ σκουπισμένου χώρου καί τούς ἔδειχνε ἓνα σάν σέβας. Ἡ Παραοῦ αἰσθανόταν σάν οἰκοδέσποινα. Εἶχε οἰκονομήσει κάτι γόβες ψηλοτάκουνες, μέ φιόγκο ὅλο πούλιες μπροστά, τίς εἶχε βρεῖ στά πράγματα τοῦ σακάτη. Τίς παράχωνε στό καρότσι του, ἔκανε τή διαδρομή μέ τά κανονικά της παπούτσια, καί ὅταν ἔφταναν καί ἄρχιζαν τήν ἐργασία τους φόραγε τά ψηλοτάκουνα καί ὑποδεχόταν τούς πελάτες, ἄρχιζε τό νούμερο τῆς ζητιανιάς. Ἐτσι τό ἔβλεπε αὐτή, ὡς νούμερο ἀπό ρεβύ, ὡς εἰσόδια στόν κόσμο τῆς θεατρικῆς τέχνης.

Ἡ μητέρα καθόταν στήν ἄκρη νά ξεκουραστεῖ, δύο ὥρες ζεμένη στό καρότσι. Εἶχε μία μπουκάλα νερό, ἔπινε λίγο, ἔτρωγε καί ψωμοτύρι στήν κεκανονισμένη ὥρα, μετὰ πού ἔκλειναν γιά μεσημέρι τά μαγαζιά, ὥσπου νά ξανανοίξουν γι' ἀπόγευμα. Ἡ Παραοῦ φώναζε «μιά βοήθεια γιά τόν ἀνάπηρο, τόν πατριώτη πού ἀφιέρωσε τά πόδια του στήν πατρίδα», χωρίς ντροπαλή φωνή. Τῆς ἄρεσε αὐτό. Μερικές φορές τό ἔλεγε τραγουδιστά, μάλιστα τό χόρευε κι ὅλας. Ὁ ἀνάπηρος στήν ἀρχή θύμωνε, μέ ρεζίλευεις ρέ νούμερο, τῆς ἔλεγε, εἶμαι σοβαρός ἐπαγγελματίας ἐγώ. Πλήν, μέ τόν καιρό, ἡ Παραοῦ οὔτε τόν λογάριζε οὔτε τόν φοβόταν, τοῦ ἔβγαζε καί γλώσσα. Μία φορά μάλιστα πού τή φοβέρισε πῶς θά τήν πλακώσει στό ξύλο, τοῦ λέει, μπροστά στό κοινό τους μάλιστα, ἔλα ρέ, ἔλα! Σήκω νά μέ πιάσεις νά μέ πλακώσεις! Καί ἀμέσως οὐρλιαξε «ἐλεῆστε τόν ἀνάπηρο πολεμιστή!» Τότε ὁ σακάτης φώναζε, «μιά βοήθεια γιά τήν κωφάλαλη καί τήν κόρη της τή ραχιτική, μία βοήθεια γιά τήν κωφάλαλη πρόσφυγα!»

Αὐτό πολύ τήν πρόσβαλε τή Παραοῦ, καί τοῦ εἶπε νά τό κόψει γιατί θά τόν παρατήσουνε. Ὅμως ἡ μητέρα της δέν ἔδειξε καμία στενοχώρια καί ἔτσι, μέ τόν καιρό, τό συνήθισε καί ἡ Παραοῦ, μάλιστα συχνά φώναζε καί ἡ ἴδια, ὅταν ἡ πελατεία ἀδιαφοροῦσε, ἐλεῆστε τόν ἀνάπηρο ἥρωα καί τήν κωφάλαλη γυναίκα του. Ἐκτοτε τό λανσάρισε μόνιμα, ἡ μητέρα της παρουσίαζε ἀδιαφορία. Μάλιστα ὁ σακάτης εἶχε καί τήν ιδέα νά μάθουν πῶς λένε στά εὐρωπαϊκά «ἐλεῆστε τόν ἀνάπηρο ἥρωα πολεμιστή, ἐλεῆστε τήν κωφάλαλη πρόσφυγα». Διότι, τούς ἔλεγε, θά μεγαλώσει ἡ εἰσπραξη, εἶχε προσέξει ὅτι στό παζάρι ἄρχισαν νά παρουσιάζονται ἀλλοδαποί τουρίστες, αὐτοί ἦταν ἀγαθοί καί δίνανε. Ὅμως δέν ἔβρισκαν ἄνθρωπο γλωσσομαθή στήν

πιάτσα. Ὁ σακάτης ὅλο τῆς ἔλεγε, μωρή Παραοῦ, ἄντε νά σ' τό μεταφράσει ὁ βουλευτής σου. Ἡ Παραοῦ ὅμως δέν ἤθελε νά ξέρει ὁ προστάτης της πῶς εἶχε βγάλει τή μάνα της στή ζητιανιά. Καί μέ τόν καιρό ὁ σακάτης τό λησμόνησε, ἡ κωφάλαλη τραβοῦσε τό καρότσι ἀμέτοχη, καί, ὅσο οἱ ἄλλοι δύο ζητιάνευαν, ἐκείνη καθόταν στήν ἄκρη μέ ματιά σάν νά κοιτάζε κάμπο. Τίποτα δέν τήν ἔθιγε. Μονάχα μία μέρα, πειράχτηκε ἀπό ἕναν περαστικό. Αὐτός, ἕνας περίεργος τύπος, ἔριξε τόν ὀβολό του καί λέει στή Παραοῦ, δέ μοῦ λές δεσποινίς, τό ζεῦγος ἀποδῶ, πῶς τό κάνει; Ἀπό τεχνικῆς πλευρᾶς ἔννοῶ. Τότε ἡ μουγγή σηκώθηκε, πρόλαβε ὅμως ἡ Παραοῦ κι ἔπεσε ἀπάνω του, κρεμάστηκε ἀπ' τό σακκάκι του καί τοῦ κατέβασε τά πέτα κάτω, αὐτός φώναζε ἀστυνομία ἀστυνομία, καί τό τρίο τά μάζεψε καί ἄλλαξε στέκι γιά τρεῖς ἡμέρες.

Κάθε δεκαπέντε, ἡ Παραοῦ ταχτοποιοῦσε τόν ἀνάπηρο, ἔπαιρνε δυό σανίδες καί τίς ἔβαζε ἀντιστύλωμα στήν πλάτη του, τίς ἐστήριζε στήν κώχη τοῦ ἀμαξιοῦ ἐπειδή αὐτός ἔκανε βίαιες κινήσεις καί συχνά ἔγερνε νά μπατάρει πίσω. Μετά κάτι ἔλεγε κρυφά στή μητέρα της καί ἔφευγε, χωρίς νά τοῦ μαρτυρήσει ποῦ πάει. Πήγαινε στό γραφεῖο τοῦ πολιτικοῦ της, Μανώλαρος λεγόταν, φτηνοκομπιναδόρος πολιτευτῆς ἀπό μιά ἐπαρχία, μέ τί κομπίνα εἶχε μεταφερθεῖ αὐτός στήν ἐκλογική περιφέρεια πρωτευούσης, κανεῖς δέν ἤξερε.

Ὁ Μανώλαρος τή δεχόταν πάντα καλόκαρδα. Τήν κερνοῦσε λουκούμι, τήν πληροφοροῦσε πῶς ἡ σύνταξη βρίσκειται σέ καλό δρόμο, τῆς μετέφερε νέα ἀπό τόν ἀδερφό της, τόν εἶχε στό χτῆμα του, γενικῶν καθηκόντων, καί ἅμα πέθαινε ὁ ἐπιστάτης του θά ἔπαιρνε τή θέση ὁ ἀδερφός τῆς Παραοῦς. Ἐκείνη τοῦ ἔλεγε νά στείλει τά χαιρετίσματα στόν ἀδερφό της τόν Φάνη τους, φίλαγε τό χέρι τοῦ

Μανώλαρου, καί γύριζε στόν σακάτη ἀνακουφισμένη, προπαντός ἅμα γύριζε μέ χαρτζιλίκι καί λουκούμι.

Καμιά φορά, ὁ πολιτευτής τῆς ἔλεγε ὅτι κανονίζει καί γιά τό σπίτι τους στήν ἐπαρχία, πλὴν καλύτερα νά περιμένουν ἀκόμη, τά οἰκόπεδα ἔπαιρναν τήν ἀπάνω, πλάκωναν οἱ βλάχοι καί ἀγόραζαν. "Ὅσο γιά τό θέατρο, μικρή εἶσαι ἀκόμη τῆς ἔλεγε, κάτσε νά σᾶς βγάλω τή σύνταξη πρῶτα καί μετά θά σέ συστήσω ἐγώ στά καλλιτεχνικῶς ἀρμόδια πρόσωπα.

Φτωχοκομπιναδόρος, πλὴν καλῆς διαθέσεως καί ἀνοιχτόκαρδος ἄνθρωπος, τή συμπαθοῦσε τή Παραοῦ. Κι αὐτή ἔφευγε χαρούμενη. Φύλαγε τό λουκούμι καί τό ἔδινε στή μάνα της μέ ἐπιμονή, θά τό φᾶτε μαμά, τῆς ἔλεγε. Καί περίμενε, νά διαπιστώσει πῶς πρᾶγματι τό κατάπιε ἡ μητέρα της.

Πάνω στοὺς ἑξι μῆνες εἶχε μάθει τοὺς δρόμους ὅλους, σάν Ἀθηναία νιώθω μαμά μου, ἔλεγε. Γυρίζοντας ἀπὸ τοῦ Μανώλαρου, περνοῦσε ἀπὸ δρόμους πού εἶχαν θέατρα, ἐπιθεωρήσεις κυρίως. Φύλαγε στήν τσέπη της μιά κιμωλία. Στεκόταν μπροστά στίς ταμπέλλες μέ τά ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν κι ἔκανε πῶς τά διάβαζε. Μετά, στή ζούλα, ἔγραφε μέ τήν κιμωλία κάτω ἀπὸ τό τελευταῖο ὄνομα: «Καί ἡ Δεσποινὶς Παραοῦ». Ξεμάκραине, τό κοίταζε, ὕστερα ξαναγύριζε στή δουλειά τους, δέν εἶχε πλέον ἀνησυχία πού ἄφηνε τή μάνα της μονάχη στοῦ παζάρι μέ τόν σακάτη, εἶχε συνηθίσει τώρα ἡ μάνα της, δέν τήν ἔνοιαζε πού ζητιάνευαν. Μάλιστα εἶχαν μακρύνει καί τά μαλλιά της, εἶχε παχύνει καί κάπως, τήν ἐσήκωνε τό κλίμα τῶν Ἀθηνῶν σκέφτηκε ἡ Παραοῦ.

Πού τήν πασπάτευε ὁ σακάτης, τό ἔβρισκε φυσικό, καί κάπως σάν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς. "Ὅλοι οἱ ἄντρες εἶναι ἀπαραίτητο νά μέ ποθοῦν, εἶχε ἀποφασίσει, διότι μόνο ἔ-

τσι θά μου δοθεῖ τό πασαπόρτι νά διαπρέψω ὡς θεατρίνα. Φυσικά καί δέν σκέφτηκε οὔτε γιά μία στιγμή πῶς ἦταν δυνατό νά πάει μ' αὐτόν. Πρῶτον, ντρεπόταν τή μητέρα της: ἐφ' ὅσον ἀπ' τήν πράξη αὐτή ἡ μητέρα μου κατέβηκε στούς ἀμαρτωλούς, ἐγώ δέν θά τήν πραγματοποιήσω ποτέ μου αὐτή τήν πράξη. Γιά νά τιμήσω τή μαμά μου. Ἐπιπλέον θά ἦταν ἐξευτελισμός τῶν ἰδανικῶν της νά γνωρίσει τόν ἔρωτα μέ ἄντρα πού τοῦ ἔλειπε τό μισό του κορμί, ἓνα σάρκινο κομμοδῖνο ἦταν ὅσο τόν ἄφηναν στητόν μέχρι νά τοῦ ταχτοποιήσουν τίς κουβέρτες του. Ἐπειτα, αὐτός ἦταν ζητιάνος. Καί ζητιάνος ἀπό πεποίθηση κι ἐπιλογή. Αὐτή εἶχε βάλει στόχο νά γίνει πριγκίπισσα τῆς ζωῆς.

Οὐσιαστικά, δέν ἤθελε νά πάει μέ τόν ἀνάπηρο, ἐπειδὴ αὐτό πού ἄκουγε νά λένε «ἔρωτας» καί «κρεβάτι» δέν τῆς ἔκανε καμία ἐντύπωση. Μικρή, κάπως γαργαλιόταν. Ἀπό τά δώδεκα-δεκατρία καί μετά, δέν τήν εἶχε ἐπισκεφθεῖ ποτέ ἐπιθυμία σαρκική. Ὅταν ἀναρωτιόταν, ὄχι συχνά, γιατί δέν τό ἐπιθυμεῖ αὐτό τό πράμα, καί γιατί δέν εἶχε καμία ἐπιθυμία καί ὁρμή, τήν ἐπισκεπτόταν ἡ εἰκόνα τοῦ παιδικοῦ σώματός της, μαζί μέ τόν ἀδερφό της τόν Φάνη ἔξω ἀπό τόν ναό Ἀγία Κυριακή, νά παίζουν διάφορα παιχνίδια, κυνηγητό κυρίως, γιά νά ζεσταίνονται καί νά στεγνώνει ἡ ψυχάλα στά ροῦχα τους, μέχρι νά τελειώσει ὁ κύρ Ἀλφιο μέσα, νά φύγει, κι ἔτσι νά ξαναχωθεῖ ἡ μικρή Ρουμπίνη στό σπίτι της καί νά σκουπιστεῖ ἀπ' τό ψιλόβροχο. Καί, κυρίως, γιά νά βοηθήσει τή μητέρα της, νά χύσουν τή λεκάνη, νά ἐτοιμάσουν τό τραπέζι, ὁ Ἰταλός ἦταν μία καθυστέρηση, παρεμβολή, στό ἡμερήσιο πρόγραμμά τους.

Κι ἔτσι ποτέ δέν τήν κυρίεψε ἐπιθυμία νά ἀγγίξει σῶμα ἄντρός.

Αυτό δέν τήν ἀνησυχοῦσε. Πάντως τό ἔκρυβε, ἐπειδὴ τό ἔκρινε ἀταίριαστο γιά μιά μελλοντική θεατρίνα. Δέν τῆς ἔλειψε ὁμως, δέν τῆς ἤρθε ποτέ ἐπιθυμία νά μαλάξει ἀντρικό κορμί. Τῆς ἔδινε μιά εὐχαρίστηση πού τίς νύχτες κοιμόταν μαζί μέ τή μητέρα της. Τή στενοχωροῦσε μόνο ἡ ἔλλειψη τουαλέττας. Εἶχε φτιάξει μονάχη της μιά πρόχειρη στόν πίσω τοῖχο τοῦ πολυβολείου· ἔσκαψε ἓνα λάκκο, πῆρε μιά σανιδοκασσέλλα, τῆς ἔκανε ἓνα ἄνοιγμα στόν πάτο, τή στερέωσε ἀνάποδα πάνω στόν λάκκο, τά ᾽φραξε γύρω-γύρω μέ χαρτόνια, κι ἐκεῖ κáναν τίς ἀνάγκες τους. Εἶχε ρυθμίσει μάλιστα τόν ὀργανισμό της ἔτσι ὥστε νά ἐξυπηρετεῖται βράδυ, μέ τό σκοτάδι, παρότι δέν εἶχαν γειτόνους νά τή δοῦνε.

Ἡ ζητιανιά δέν τήν ταπεινῶνε, πρῶτον γιατί δέν τήν ἐνέκρινε, οὔτε τήν εἶχε διαλέξει. Δεύτερον, ἦταν μιά προσωρινή κατάσταση αὐτό, μέχρι νά βγεῖ ἡ σύνταξή τους, νά πουληθεῖ καί τό σπίτι τους στήν ἐπαρχία. Ἐπιπλέον, ἔτσι γνῶριζε τήν Ἀθήνα, καί διδασκόταν πῶς νά τραγουδάει καί νά περνάει ἀπό δύσκολες καταστάσεις ἐνώπιον κοινοῦ, μάθαινε πῶς νά κάνει ὑπόκληση, δηλαδή εἶχε ὄφελος ἀπό τή ζητιανιά.

Κοίτα ρέ τό ραχιτικό πού δέν μοῦ στέκεται, σκεφτόταν ὁ σακάτης. Δέν τή λιμπιζόταν. Ὅμως, ἂν τοῦ καθότανε, θά ᾽τανε καί τζάμπα. Πιό κέφι ἔκανε τή μουγγή. Ἀλλά ἓνα πρωί πού δοκίμασε ν' ἀπλώσει χέρι μέσα ἀπό τό φουστάνι της, τήν ὥρα πού οἱ δύο γυναῖκες τόν συγύριζαν, ἡ μικρή γύρισε τό καρότσι στό πλάι, ὁ σακάτης μπατάρισε κι ἔπεσε μέ τό πλευρό στό τσιμέντο. Ἡ μάνα στεκόταν καί οὔτε κοίταζε. Ὁ σακάτης πεσμένος, νά ᾽χει πλακώσει καί τό χέρι, σάν μεγάλο κούτσοуро ἦτανε. Ὑστερα ἡ μικρή πῆρε τό σκοινί ἀπό τό καρότσι καί τόν μαστίγωσε στά μοῦτρα. Ὑστερα πῆρε τή χτεσινή εἰσπραξη, καί πῆγε στή

γωνία ὅπου ὁ σακάτης ἔκρυβε τίς δικές του οἰκονομίες, αὐτός δέν εἶχε ὑποψιαστεῖ πῶς ἡ μικρή γνώριζε τήν κρυφώνα του. Καί μπροστά στά μάτια του, κοιτάζοντάς τον, τοῦ πῆρε τίς οἰκονομίες του, ἔντυσε τή μητέρα της καί βγήκανε.

Πρῶτα πέρασαν ἀπό μιά συμπατριώτισσά τους, σέ πολυβολεῖο ἔμενε κι αὐτή, ἀλλά τό εἶχε διασκευάσει. Ἐπλεκε δαντέλλες, κατέβαινε στόν συνοικισμό καί τίς πούλαγε, πόρτα-πόρτα. Μόλις τήν ἐπισκέφτηκαν ἡ Παραοῦ καί ἡ μαμά της, τούς ἔφτιαξε καφέ. Ἐπειτα ἔφυγαν μάνα καί κόρη.

Πῆραν λεωφορεῖο καί πῆγαν ἀρχικά στόν πολιτευτή τους. Ὑστερα ἡ κόρη ξενάγησε τή μητέρα της, νά τῆς δείξει τ' ἀξιοθέατα, τό παλάτι, ὅλα. Μετά τήν πῆγε καί τήν κέρασε πάστα. Καί μάλιστα, μέ τήν εὐκαιρία, πῆγαν καί στήν τουαλέττα τοῦ ζαχαροπλαστείου, νά ταχτοποιηθοῦν κι αὐτές μιά φορά σάν ἄνθρωποι. Ἡ μητέρα δέν ἤθελε, ἀλλά ἡ Παραοῦ τήν πῆγε σχεδόν μέ τό ζόρι, μή φοβᾶσαι, τῆς εἶπε, μέ τά λεφτά μας ἤρθαμε. Καί μετά ψώνισαν παπούτσια γιά τή μητέρα της, ἓνα μαχαίρι χασαπομάχαιρο, μιά ἀλυσίδα γιά σκύλο, καί ἓνα σακκούλι τσιμέντο. Καί ἔτσι ξόδεψε ἡ Παραοῦ ὅλα τά κρυμμένα χρήματα τοῦ σακάτη, καί γύρισαν σπίτι τους (ἔτσι τό ἔλεγον τώρα τό πολυβολεῖο) μέ τό λεωφορεῖο πάλι. Καί βρῆκαν τόν σακάτη στήν ἴδια θέση, πεσμένον στό πλάι, πάνω στό χέρι του, καί κατουρημένον.

Τόν ταχτοποίησαν, τόν ἔβαλαν στίς κουβέρτες του, καί τοῦ ἔφτιαξαν φαῖ. Καί μόλις τοῦ πῆγε τό πιάτο ἡ Παραοῦ, τοῦ λέει κοίτα σακάτη, τά λεφτά πού ἔκρυβες τά ξόδεψα ὅλα. Καί τή μάνα μου μὴν τήν ξαναπειράξεις. Ψώνισα χασαπομάχαιρο καί τσιμέντο. Καί τοῦ τά δείχνει. Καί μέ τήν ἄλλη πού θά μοῦ ξαναπειράξεις τή μάνα μου, θά φτιά-

ξω τσιμέντο, θά σοῦ χώσω τό μαχαίρι στήν κοιλιά, καί μόλις ἀνοίξεις τό στόμα σου νά γκαρίζεις, θά σ' τό μπουκώσω μέ τσιμέντο. Καί μετά θά φύγουμε. Καί τό τσιμέντο θά πετρώσει μέσα στό στόμα σου καί δέν θά μπορέσεις νά γκαρίζεις, καί ἔτσι θά πεθάνεις μονάχος καί σάπιος καί ἀκίνητος. Καί δέν σέ ἔχουμε ἀνάγκη, ἐσύ ἔχεις τήν ἀνάγκη μας. Γι' αὐτό, κάτσε φρόνιμος καί σεβάσου μας.

Καί ἀπό τότε τίς ἐσεβάσθηκε ὁ σακάτης. "Ὅμως κάθε βράδυ προτοῦ κοιμηθοῦν, ἡ Παραοῦ ἔδενε τή μιά ἄκρη τῆς ἀλυσίδας στό χέρι τοῦ ἀνάπηρου καί τήν ἄλλη στό ποδαρικό τοῦ δικοῦ τους κρεβατιοῦ. Καί ἔτσι κοιμόταν ἡσυχῇ πλέον δίπλα στή μάνα της. Καί τό πρωί τόν ἔλυνε. 'Ὁ σακάτης ἔφερε ἀντίρρηση, ὅμως ἄς ἔκανε κι ἀλλιῶς· τοῦ εἶπε θά βάλει τόν βουλευτή της νά στείλει τήν ἀστυνομία νά τοῦ κάνει ἔξωση. 'Ὁ σακάτης δέν ἤθελε ἀνακατέματα μέ τήν ἀστυνομία· ἐπειδὴ ἐμφανιζόταν ὡς ἥρωας τοῦ ἀλβανικοῦ ἔπους, καί ζητιάνευε χωρίς κρατική ἄδεια. Τά πόδια του αὐτοῦ εἶχαν κοπεῖ ἀπό δυναμίτη, πού τόν ἐτοίμαζε γιά ψάρεμα λαθραῖο. Κι ἔτσι δέν ἀντέδρασε καί πολύ στή Παραοῦ. Στό κάτω-κάτω, καλοπερνοῦσε, εἶχε δύο σκλάβες, εἶχε ἀρχίσει ξανά νά σχηματίζει καί κρυφό κομπόδεμα, μιά χαρά ἦταν.

Καί δέν ξανάπλωσε χέρι στίς δύο γυναῖκες. 'Ἡ συγκατοίκηση καί ἡ συνεργασία τοῦ ἦταν συμφερτική.

Κυρίως τοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ δύναμη πού εἶχε ἡ μουγγή στίς ἀνηφόρες. Περνοῦσε τό σκοινί στό στῆθος της, ἔμπαινε μπροστά καί τόν τραβοῦσε σάν φοράδα σέ ἀλώνισμα. Τό βράδυ ἡ κόρη της τῆς ἔτριβε τούς ὠμους, καί τῆς ἄλειβε μέ ξίγκι τίς φουσκάλες ἀπ' τό σκοινί στό στέρνο καί στά μπράτσα. Μία μέρα, ἀπό ἓνα μαγαζάκι ὅπου μπῆκαν μέ τόν δίσκο νά ζητήσουν ὅ,τι εἶχαν καλοσύνη γιά τόν

άνάπηρο ήρωα, ή μουγγή έκλεψε στουπί, και τό βράδυ πήρε κάτι κουρέλια, τά παραγέμισε μέ τό στουπί, έφτιαξε ένα σάν σαμάρι πού τό φόραγε κατάσαρκα, μέσα άπ' τό φουστάνι της, και πλέον δέν είχε πρόβλημα όταν τραβοῦσε τό καρότσι μέ τόν άνάπηρο. Και ή κόρη θαύμαζε, μπράβο ή μαμά μου, κοίτα μυαλό ή μαμά μου! φώναζε.

Προτού μποῦν στόν συνοικισμό, είχε ένα κοιμητήριο. 'Η Ραραού σαλτάριζε μέσα και βούταγε κανά-δυό ξύλινους σταυρούς, τούς φόρτωνε στό καρότσι δίπλα στόν άνάπηρο, κι έτσι εξασφάλιζαν καύσιμα και άναβαν μαγκαλάκι. Βέβαια γέμιζε ό τόπος κάπνα, όμως έκοβε λιγάκι τήν ύγρασία.

Τό σακκούλι μέ τό τσιμέντο και τό χασαπομάχαιρο ή Ραραού τά είχε κρυμμένα, νά μή βρίσκονται στό πέραςμα του σακάτη. Και τό καλοκαίρι, άφοῦ τόν συγύριζε, τόν άπόθετε στά στρωσίδια του και του πήγαινε τό φαί του, ή Ραραού ξεκινούσε για τά πρώτα της μαθήματα στην ήθοποιία. Έπαιρνε τή μάνα της, τήν άφηνε στή συμπατριώτισσά της μέ τίς δαντέλλες, και κατηφόριζε στόν συνοικισμό. Εκεί είχε σινεμά, υπαίθριο. 'Η Ραραού σκαρφάλωνε στή μάντρα, ή σ' ένα δέντρο παραπίσω, και άποκει παρακολουθούσε στην όθόνη τί τσαλίμια κάνουν οι άστέρες. Και έτσι έμαθε ήθοποιία. Κυρίως προτιμούσε τά έλληνικά έργα. Μετά περνούσε κι επαιρνε τή μητέρα της, και γύριζαν σπίτι. Στή μητέρα της άρεσαν αυτές οι επισκέψεις, έπειδή ή συμπατριώτισσα δέν μιλούσε πολύ, μόνο επλεκε. Και ή μουγγή της έκανε διάφορες δουλειές του νοικοκυριού, σάρωνε, ύστερα άκουγε τήν οικοδέσποινα πού μονολογούσε για τό σπίτι της στην επαρχία, τούς γειτόνους της. Είχε καταφέρει και της είχαν βάλει ρεύμα, κι έτσι είχαν φωτισμό και ή ώρα περνούσε διασκεδαστικά. 'Η Ραραού είπε μιά μέρα στή μητέρα της γυρίζοντας, είδατε,

μαμά; Ἡ κυρία Φανή δέν ἔχει κρεμάσει πουθενά φωτογραφία τῆς Ἀφροδίτης. Οὔτε τοῦ ἀντρός της.

Εἰσπραξὴ εἶχαν καλή, στίς λαϊκές ἀγορές κυρίως. Κόσμος πολὺς καὶ βιαστικός, νοικοκυρές προπαντός. Ἡ Παραοὺ τοποθετοῦσε ἐπίτηδες τό καρότσι ἐμπόδιο στό πέρασμά τους, καί, τί νά κάνουν οἱ νοικοκυρές, ὅποια ἦταν χριστιανή καὶ φοβόταν τὴ μέλλουσα κρίση, ἅς προσπερνοῦσε ἓναν μισό ἄνθρωπο καὶ μιὰ ἀλαλη δίχως νά δώσει, χρῆμα ἢ κανένα φροῦτο ἀπ' τό καλάθι της.

Ἀργότερα, ὅταν πιά ἡ Ρουμπίνη βγῆκε στό θέατρο ὡς Παραοὺ, γνώρισε σχεδόν ὅλες τίς ἐλληνικές κωμοπόλεις μέ τούς περιοδεύοντες θιάσους. Ἐβρίσκει εὐκόλα δουλειά, ἐπειδὴ πῆγαινε καὶ μέ μισό μεροκάματο· ἐκτός ἀπὸ κομπάρσα ἐπὶ σκηνῆς, ἔκανε καὶ διάφορες δουλειές καὶ θελήματα γιὰ τόν θιασάρχην, καὶ ἔτσι τὴν προτιμοῦσαν. Οἱ ἡθοποιοὶ τὴ θεωροῦσαν ψιλορουφιάνα. Ἡ ἴδια ἔλεγε στὴ μητέρα της, ἀργότερα, ὅταν πιά εἶχαν πάρει δικό τους дуάρι, πὼς αὐτὴ ἡ περίοδος τῆς ζητιανιάς μέ τόν ἀνάπηρο τῆς χάρισε τά ἐφόδια ν' ἀντιμετωπίζει τούς θεατές. Ἐπιπλέον, ἔμαθε νά μὴ θίγεται, οὔτε νά νιώθει ντροπὴ, ἢ ντροπὴ εἶναι γιὰ τούς ἐπαρχιωῆτες, ἔλεγε στὴ μαμά της. Ὅμως ἀναγνώριζε τίς ὑποχρεώσεις της, θυμόταν κάποια κυρία Σαλώμη στὰ Γρεβενά καὶ πάντα τῆς ἔστελνε εὐχές. Μαμά, ἔλεγε, ἡ Σαλώμη ἀνακάλυψε τὴν κλίση μου. Ἡ Σαλώμη μοῦ ἐγνώρισε τό ζῆν, σ' αὐτὴν ὀφείλω τό ζῆν ἀπὸ θεατρικῆς πλευρᾶς. Ἀλλὰ ἡ ζητιανιά μοῦ χάρισε τό εὖ ζῆν, ἔλεγε. Αὐτά τά ρητά τά θυμᾶμαι ἀπ' τό σχολεῖο.

Τόν ἀέρα πού εἶχε στὴ σκηνὴ τῆς τόν παραδέχτηκαν πάντα οἱ συνάδερφοι καὶ οἱ θιασάρχες, ἀσχέτως ἂν στό τέλος, ὅταν ἔπαθαν βλάβη τά νεῦρα της, δέν τὴν ἔπαιρναν πλέον στὴ δουλειά ἐπειδὴ εἶχε γίνει μπελαλού, ἅσε πού εἶχε πάθει κρίση δύο φορές σέ ὦρα παραστάσεως, σέ

τουρνέ μάλιστα, ποῦ νά τρέχει γιά γιάτρο νυχτιάτικα ὁ κάθε θιασάρχης στό χωριό, οὔτε ὑποχρέωση εἶχε οὔτε διάθεση νά τῆς πληρώνει καί γιάτρο· τήν ποτίζανε δύο-τρία κονιάκ μπάς καί τήν καλμάρουνε, καί ἔτσι συνεχίζαν τήν περιοδεία. Ἀλλά στήν ἐπόμενη σαιζόν δέν τήν ξαναφώναζαν γιά δουλειά. Τότε βέβαια εἶχε πιά τή σύνταξη τοῦ πατέρα της, τό ιδιόκτητο дуάρι, ραδιόφωνο, πικάπ, πλάκες καί, στό βάθος, καμάρωνε γιά τήν ἀσθένειά της· ἦταν ἀσθένεια ἀριστοκρατική, νεῦρα, ὄχι ὄγκοι καί γυναικολογικά πού μποροῦν νά τύχουνε στήν καθεμία. Ἡ ἀσθένειά της τήν ἔκανε πιό πρωτευουσιάννα.

Μεγάλη βελτίωση στήν ἄσκησή της εἶδε ὅταν ὁ σακάτης ἀπόχτησε ραδιοφωνάκι. Δίχως ρεῦμα, χώραγε στήν παλάμη, τοῦ ἔβανες μιά μπαταρία κι ἔπαιζε. Τότε πλέον ἡ Παραοῦ ἔκανε καί νούμερα μέ μουσική καί ἔτσι εἶχε ἐμπλουτίσει τή ζητιανιά καί πολύ τό εὐχαριστιόταν.

Κυρίως τό καλοκαίρι εἶχαν τίς μεγάλες δυσκολίες. Ὁ ἀνάπηρος ἦτανε βαρὺς, εἶχε παχύνει τώρα μέ τήν περιποίηση, καί τό σπρώξιμο τοῦ καροτσιοῦ μέ τή ζέστη ἦταν ταπείνωση, πνιγμένες στὸν ἰδρώτα οἱ δύο γυναῖκες, καί μετὰ νά ζητιανεύουν χαρωπά καί καταμουσκεμένες. Ἰδίως ἡ Παραοῦ πού ἔκανε καί τό νούμερό της προτοῦ βγάλει τό πιατάκι γιά εἴσπραξη. Ἐπιπλέον, οἱ πελάτες εἶχαν ἀραιώσει πολύ.

Τό καλοκαίρι πολύ τήν ταλαιπωροῦσε τή Παραοῦ, γιατί εἶχε ἀποχτήσει μιά συνήθεια νά λιποθυμᾷ τά μεσημέρια στό παζάρι, καί ὁ σακάτης τήν ἔδερνε μέ μιά βέργα νά συνέρθει. Εἶχε λιποθυμήσει καί ἡ μάνα της δύο φορές.

Μία μέρα Ἰουλίου, ὥρα δύο, ὁ ἀνάπηρος ἀποκοιμήθηκε μέσα στὸν ἥλιο, μέ ἀπλωμένο χέρι. Ἡ Παραοῦ τὸν ἐστήριξε στήν πλάτη μέ τίς δύο σανίδες καί τράβηξε τή μάνα

της δίπλα σέ μιά σκιά, νά ξαποστάσουν. Ἡ ἀγορά ἔρημη, σάν τήν ἔρημο.

— Νά ξεκουραστῶ μιά στάλα κι ἔπειτα θά πάω νά βρῶ κανέναν παγωτατζή, λέει στή μάνα της. Ἀκουμπάει στόν τοῖχο καί πέφτει στόν ὕπνο ξερή, ἔτσι ἀκουμπισμένη. Προτοῦ κλειστοῦν τά μάτια της, κοίταζαν τόν ἀνάπηρο· καλοθρεμμένον, ἰδρωμένον κάτω ἀπ' τόν ἥλιο, μέ τό χέρι ἀπλωμένο γιά ἐλεημοσύνες, ἀποκοιμισμένον, καί ἀπότομα τόν ἐμίσησε κι ἐπιθύμησε τόν θάνατό του. Ὅμως ἐκείνη τή στιγμή τήν πρόλαβε ὁ ὕπνος καί ἀμέσως εἶδε ὄνειρο. Εἶδε τόν σακάτη πεθαμένον.

Τελοῦσαν τήν κηδεία του. Ἦτανε λέει ἀπογευματάκι, φῶς γλυκύτατο, καί ἡ ζέστη εἶχε ἀποσυρθεῖ. Σέ ἓνα σάν βουναλάκι, ἡ λόφο, ὀλοπράσινο, λουλούδια φύτρωναν γύρω πολύ νοικοκυρεμένα. Οὐρανός πολύ γαλανός. Κοίταζε ἡ Παραοῦ τήν κηδεία σάν νά ἦτανε μπροστά της ζωγραφιστή χαλκομανία, μέ φόντο οὐρανό. Ὁ σακάτης ξαπλωμένος σέ σаниδένιο κρεβάτι, δίχως στρῶμα. Κεριά στίς τέσσερις γωνίες, ἀναμμένα πλήν ἡ φλόγα δέν διακρινόταν, ἐμπόδιζε ὁ ἥλιος. Τά χέρια τοῦ ἀνάπηρου σταυρωμένα ὅπως πρέπει, καί φοράει στεφάνι γάμου, σακκάκι. Καί εἶναι ὀλόκληρος, ἔχει καί τά πόδια του, ποδεμένος μέ παπούτσια σκαρπίνια. Ψαλμός ἐπικήδειος. Γύρω στό κεφάλι του στέκει ὁ γύφτος πού ἀπαντᾶνε κάθε πρωί στήν ἐθνική ὁδό. Δίπλα στόν γύφτο ἡ ἀρκούδα του. Ἡ ἀρκούδα εἶναι ὀρθια καί κρατεῖ θυμιατό μέ κουδουνάκια. Θυμιατίζει.

Λίγο πίσω ἀπ' τήν ἀρκούδα στέκει ἡ μάνα τῆς Ρουμπίνης. Ἡ ἴδια δέν παρευρίσκεται, εἶναι ἔξω ἀπό τ' ὄνειρο.

Ἡ φαλμωδία τελειώνει. Ὁ γύφτος σταυρώνει τό λείψανο, λέει ζωή σέ λόγου σας, ἔτοιμος εἶναι. Ἄντε, τόν

τελευταῖον ἀσπασμόν. Ἡ Παραοὺ τότε σκέφτεται τί νά γράψει στὸν σταυρό του, καὶ ξαφνικά θυμᾶται: δέν ξέρουν τ' ὄνομα τοῦ σακάτη. Δέν τούς τό εἶπε ποτέ, οὔτε τὸν ἐρώτησαν ποτέ πῶς τότε λένε. Κι ἐκεῖ πού σκέφτεται αὐτό τό πράμα, προχωράει μπρός ἢ μητέρα της. Μιά στιγμή, λέει. Ἡ μητέρα της μιλάει. "Ὅμως εἶναι ὄνειρο, καὶ ἡ Παραοὺ δέν τό βρίσκει θαυμαστό νά μιλάει ἡ μάνα της. Ἡ μάνα της προχωρεῖ, πάει στό κάτω μέρος τοῦ κρεβατιοῦ. Ἡ μάνα της τραβάει τὸν σακάτη ἀπὸ τὰ σκαρπίνια. Τό κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ του ξεκολλάει, πέφτει κάτω· τὰ πόδια εἶναι ἀπὸ ξύλο·

— Καημό τό 'χε, ἐξηγεῖ στήν ἀρκούδα ἡ μητέρα της. Τά νοίκιασα τὰ πόδια. Δύο χιλιάρικα.

Καὶ ὑψώνει τὰ πόδια στὸν ὦμο της.

Ὁ ἥλιος λειώνει καὶ διαγράφεται, ἡ Παραοὺ ξυπνάει ἀπ' τὶς φωνές τοῦ σακάτη. Αὐτός ἔχει ξυπνήσει καὶ βρίζει. Ρωτάει γιατί τοῦ μυρίζει λιβάνι καὶ ποιός ἔψελνε. Τότε ἡ ζέστη κυριεύει ξανά τή Παραοὺ καὶ ἀρχίζει νά φωνάζει καὶ νά διαλαλεῖ, πάρε κόσμε, πάρε κόσμε, ὅ,τι πάρετε μέ δυό χιλιάδες (ἀργότερα κόψανε τὰ τρία μηδενικά καὶ τό χιλιάρικο ἔγινε δραχμή). Ὁ σακάτης τρομάζει, ἡ μάνα της τὴν τραβάει νά φύγουνε, ὅμως εἶναι πολὺ νωρίς, δέν ἔχουν ἀνοίξει ἀκόμη τὰ μαγαζιά γι' ἀπόγευμα. Καὶ στό βάθος τοῦ δρόμου τούς ἐμποδίζει μία πυρκαγιά, στή μέση τοῦ δρόμου λειτουργεῖ ἡ πυρκαγιά. Ἡ Παραοὺ σκέφτεται πῶς θά τὴν περάσουν, ἀδύνατο νά τὴν προσπεράσουν, ὅμως τ' ἀποφασίζουν νά φύγουν ἐπειδὴ καὶ οἱ τρεῖς διψᾶνε καὶ ἡ μπουκάλα εἶναι ἄδεια καὶ ἡ μάνα της ἀπότομα στρέφει ἄγαρμπα μέ τὰ μάτια βασιλεμένα καὶ λιποθυμᾶει. Ἡ Παραοὺ τῆς κάνει ἀέρα, τὴν σκαμπιλίζει. Τότε ὁ σακάτης τσουλάει τό καρότσι κοντά τους, τὴν τραβάει ἀπ' τό φουστάνι, βγάζει τῆς δίνει ἓνα μπουκαλά-

κι, πάρε τῆς λέει. Ἡ Παραοῦ τό κοιτάζει, τόν κοιτάζει, τί εἶναι αὐτό τοῦ λέει.

— Φάρμακο, τῆς ἀπαντάει αὐτός. Πάρ' το, τό βούτηξα προχτές ἀπό τό φαρμακεῖο πού μπήκαμε, ἀπό τόν πάγκο τό πῆρα, δῶς' της.

— Τί φάρμακο εἶναι; ρωτάει ἡ Παραοῦ.

— Ξέρω γώ! Φάρμακο εἶναι μιά φορά, καλό θά τῆς κάνει, δῶς' της.

Ἡ Παραοῦ κουνάει τό μπουκάλι, ὑγρό εἶναι σκέφτεται, ἄς τῆς δώσω, ἀντί γιά νερό. Ξεβουλώνει τό μπουκάλι, πάει νά τῆς ἀνοίξει τό στόμα, τίποτα· τά δόντια τῆς μάνας της εἶναι μανταλωμένα. Τότε τῆς χώνει τό στόμιο τοῦ μπουκαλιοῦ ἀπό τό πλάι τοῦ στόματος, ἡ μάνα της πνίγεται, συνέρχεται, εὐτυχῶς. Ἡ μάνα της σηκώνεται. Ἡ Παραοῦ δοκιμάζει τό φάρμακο.

— Δῶς' μου καί μένα, τῆς κάνει ὁ ἀνάπηρος.

Τοῦ δίνει, αὐτός δοκιμάζει, ξινό εἶναι τῆς λέει. Πᾶμε νά φύγουμε, νά βροῦμε κάνα καφενεῖο ἀνοιχτό νά δροσιστοῦμε.

Παίρνουν τήν ἀνηφόρα. Εὐτυχῶς ἡ φωτιά δέν λειτουργεῖ τώρα. Ἡ Παραοῦ μπαίνει μπροστά, περνάει τό σκοινί στόν ὦμο, κρατεῖ καί τή μητέρα της ἀπό τό χέρι, προχωρᾶνε μέ εὐκολία, νά 'χα μιά τέτοια σκηνή νά παίξω ἐγώ στό σινεμά, σκέφτεται, νά τούς δείξω πῶς γίνεσαι πρωταγωνίστρια. Τώρα πλέον λέει «σινεμά», ὄχι «κινηματογράφο».

Προχωρᾶνε, ἡ ζέστη παραμένει, ἡ μάνα της ἔχει συνέρθει, ὅμως ἡ Παραοῦ τήν κρατάει σφιχτά ἀπό τό χέρι, καβαντζάρουν τήν ἀνηφόρα. Ὅλα κλειστά, τό καφενεῖο τῆς γωνίας κλειστό, ὁ σακάτης βλαστημάει τή μάνα τῆς ζέστης, προχωρᾶμε λέει, ὅπου βροῦμε παράθυρο ἀνοιχτό νά παρακαλέσουμε γιά λίγο νερό.

Τά σπίτια εἶναι ἰσόγεια μέ δύο σκαλοπάτια, μέ μικρές μωριές μπροστά, τά παντζούρια ὅλα κλεισμένα. Ἐνα στή γωνία ἔχει παραθυρόφυλλα ὀλάνοιχτα, κάποιος στέκει ἀπομέσα, ἐκεῖ νά χτυπήσουμε λέει ὁ σακάτης. Προχωρᾶνε μέ προφύλαξη, νά μήν τρίζει τό καρότσι, τό σπίτι μέ δύο καρυάτιδες στά κεραμίδια ψηλά, τό παράθυρο ἄνοιχτό, κάποιος τούς κοιτάζει ἀπομέσα, δέν κουνιέται καθόλου.

Ἡ Παραοῦ ἔτοιμη νά πεῖ μαλακά «καλέ κύριε», τό παράθυρο σέ βαθύ ἴσκιό καί αὐτός ἀπό μέσα δέν κουνιέται καί τούς κρυφοκοιτάζει. Ἐκτός ἄν τούς παραφυλάει. Ἡ Παραοῦ ἀφήνει τό καρότσι, πλησιάζει πρὸς τό παράθυρο μέ τήν ἀδειανή μπουκάλα, λέει «χαίρετε» κι ἐτοιμάζεται νά πεῖ γιά τό νερό. Ὑψώνει τή ματιά της νά τό πεῖ· αὐτό πού τούς κρυφοκοιτάζει εἶναι ἓνα ὠραῖο ἄγαλμα, κεφάλι ἀντρικό, στημένο στό περβάζι ἀπομέσα. Ξαναπάει στό καρότσι, προσπερνᾶνε. Ὁ ἀνάπηρος παίρνει ἀπ' τό καρότσι του μία πέτρα, τήν πετάει πρὸς τό παράθυρο.

— Τί πετροβολᾷς τό ξένο σπίτι, ρέ σακάτη, τοῦ κάνει ἡ Παραοῦ.

Τώρα ἔχει λίγο κατηφορίτσα. Καί ἡ μάνα της εἶναι καλύτερα.

Ξεζώνεται τό σκοινί, πάει πίσω καί κουμαντάρει τό καρότσι ἀπ' τά χερούλια.

— Σοῦ εἶπα, μωρή ραχιτικιά, νά μή μέ λές σακάτη, λέει αὐτός. Καί παίρνει ἄλλη πέτρα μέσα ἀπ' τό καρότσι καί τήν πετάει καί χτυπάει τή μάνα της στήν πλάτη. Ἡ Παραοῦ βλέπει, σταματάει, βάζει τά τακάκια νά φρενάρει τό καρότσι, ὕστερα μαστιγώνει μέ τό σκοινί τόν ἀνάπηρο, ἀμίλητη. Ἐκεῖνος κάνει νά φυλαχτεῖ ἀλλά ἡ Παραοῦ τόν χτυπάει καί κλαίει ἀμίλητη καί μανιακή. Ὁ ἀνάπηρος πατάει τή φωνή, ἀστυνομία, βοήθεια! Τότε ἡ Παραοῦ βγάζει τά τακάκια, τό καρότσι ξεκινάει, παίρνει φόρα,

βρίσκει σέ τοῖχο καί σταματάει. Ὁ ἀνάπηρος τώρα δέν μιλάει. Ἡ Παραοῦ τόν πλησιάζει.

— Σοῦ ἄρесе; Θέλεις νά σ' τό ξανακάνω; τοῦ λέει.

Ὅμως αὐτός δέν μιλάει, ἡ μάνα της περιμένει παραπέρα, ἡ Παραοῦ ξαναπιάνει τό καρότσι, ξεκινᾷνε πάλι, γιά τήν ψαραγορά τώρα. Ἡ μητέρα της δέν κοιτάζει. Ὅταν γίνεται καυγάς, ἡ μητέρα της κοιτάζει μπροστά, σάν νά βλέπει κάμπο μέ πουλιά καί ἄνθη.

— Παρακάτω εἶναι ὁ σταθμός τῆς λαχαναγορᾶς, τοὺς λέει ὁ σακάτης, ὅλο καί κάποιο καφενεῖο θά 'ναι ἀνοιχτό.

Στή γωνία τοὺς χαρίζει νερό νά πιοῦνε ἕνας γύφτος. Ἔχει καί μιὰ ἀρκούδα, εἶναι ἀποκαμωμένη ἀπό τή ζέστη καί κάθεταί κάτω ἀπό μία μουριά, δίχως τήν ἀλυσίδα της. Ὁ γύφτος δέν φοβᾶται μήπως τοῦ φύγει, ποῦ νά πάει;

Μπροστά στήν ἀρκούδα στέκει μία πουτάννα, ἀνήλικη ἀλλά συφοριασμένη κι ἐλεεινή, κεσάτια λέει στή μουγγή, μέ τίς ζέστες χαθήκανε ὥς καί οἱ Σύμμαχοι. Παρ' ὅλα αὐτά εἶναι καλόκαρδη, κεφάτη. Στέκει μπροστά στήν ἀρκούδα, τῆς κάνει χαροῦλες, ὅλο ἀγωνίζεται νά τήν ξαλεγράρει, νά τήν ξεσηκώσει νά τῆς χορέψει, τελικῶς ἡ πουτάννα χορεύει μονάχη της μπροστά στήν καθιστή ἀρκούδα, ἄχαρη, μέ τά πόδια ἀνοιχτά σάν νά κατουριέται. Ὑστερα βγάζει καί δίνει κάτι στόν σακάτη, πάρε ρέ φουκαρά τοῦ λέει.

Ἡ Παραοῦ τῆς λέει εὐχαριστοῦμε, ὁ σακάτης τή σκουντάει νά προχωρήσουν, ποῦ καταντήσαμε λέει, νά μοῦ δίνουν ἐλεημοσύνη καί πουτάνες!

Ὁ ἥλιος βροντάει ἀπό ψηλά, δυνατός, ἡ ὥρα πηγαινε τέσσερις καί ἀντί νά μαλακώνει, ὁ ἥλιος δυνάμωνε. Πᾶμε κάτω στήν ψαραγορά, λέει ὁ σακάτης, ἄντε κουνηθεῖτε, ἄχρηστες, ἄδικα σᾶς θρέφω. Πάντα τίς ἔβριζε ἀπό τότε πού τόν ἀπειλήσε ἡ Παραοῦ μέ τό τσιμέντο, ἀλλά δέν τόν

λογάριαζαν, ἄς' τονε νά βγάξει τό ἄχτι του, ἔλεγε στή μάνα της, ἄντρας εἶναι, ἄς βρίζει νά ξεθυμαίνει. Καί αὐτός ἔβριζε, φώναζε σᾶς ταῖζω μέ τή δουλειά μου, ἀλογόμυγες.

Ἀλογόμυγες τίς ἔλεγε, τίς φοβόταν ὅμως· τό βράδυ πού τόν ἀλυσόδεσαν γιά νά κοιμηθοῦν, ποτέ δέν ἔφερε ἀντίρρηση. Μόνο μία φορά εἶπε στή Παραού, ρέ σύ, δέν μέ πᾶς καί μένα στόν βουλευτή σου μπάς καί μοῦ βγάλει σύνταξη ὡς ἀνάπηρο πολέμου. Ὅμως ὁ σακάτης δέν διέθετε τά ἀνάλογα πιστοποιητικά, οὔτε εἶχε τόν τρόπο ν' ἀγοράσει πλαστό ἀπολυτήριο στρατοῦ. Καί, ἐπιπλέον, ποιός θά τόν πίστευε, σαρανταπεντάρη ἄνθρωπο, πῶς εἶχε λάβει μέρος στό Ἀλβανικό. Οὔτε καί ταυτότητα εἶχε βγάλει, ἀπέφευγε τήν Ἀστυνομία, γιά τά πολλά του μπλεξίματα μέ λαθραῖο δυναμίτη.

Ἡ Παραού οὔτε πού τό εἶχε διανοηθεῖ νά μεσολαβήσει στόν κύριο Μανώλαρο γιά τόν ἀνάπηρο, πρῶτον γιατί θά φανερωνόταν ὅτι ἔχει μπεῖ στή ζητιανιά, ἐπιπλέον δέν ἐπιθυμοῦσε τό καλό τοῦ σακάτη. Τοῦ εἶχε μῖσος, προπαντός ἐπειδὴ μιλοῦσε στή μαμά της στόν ἐνικό, καί τήν ἔλεγε ἡ μουγγή. Ὅμως δέν τοῦ φανέρωνε τό μῖσος της, ἄς' τονε νά λέει, μέχρι νά περάσουμε τή δύσκολη ὥρα, σκεφτόταν.

Καί τραβοῦσε μέ πειθαρχία τό καρότσι κατά τήν ψαραγορά. Ἡ ἀρκούδα κοιμόταν, μετά καί ἡ ἀνήλικη πουτάνα βαρέθηκε καί ξάπλωσε δίπλα στήν ἀρκούδα.

Πάντα πήγαιναν στήν ψαραγορά τέτοια ὥρα, ἐπειδὴ πολλοί μαγαζάτορες δέν εἶχανε ψυγεῖα, καί τά ψάρια τά διατηροῦσαν σέ ψαροκασέλλες μέ πάγο. Ὅταν μεσημέριαζε κι ἔλειωνε ὁ πάγος, πλάκωναν οἱ φτωχονοικοκυράδες καί ψώνιζαν ψαρικό μισολειωμένο πιά, μισοτιμῆς. Ὅταν δέν ξεπουλοῦσαν τελείως, τό ὑπόλοιπο ψάρι τό ἔδιναν

σέ κάτι αὐτοσχέδια ὑπαίθρια μαγέρικα πού τό τηγάνιζαν ἐπιτόπου. Καμιά φορά ὁμως ξέμενε καί τίποτα σάπιο ψάρι, καί ὁ σακάτης εἶχε πάντα τήν προτεραιότητα ἀπ' τούς ἄλλους ζητιάνους πού εἶχαν τά πόδια τους, κι ἔτσι τό βράδυ τρώγανε δωρεάν ψάρι, ἅμα τό τηγάνιζες δέν μύριζε καθόλου.

Πλησιάζοντας πρός τά μαγέρικα, ρέ σείς, λέει στίς δύο γυναῖκες του ὁ σακάτης, γιά κοιτᾶτε αὐτόν πού κουβαλάει μιά γυναίκα δεμένη στήν πλάτη του.

Πράγματι πολύ τῆς κίνησε αὐτό τήν περιέργεια τῆς Παραοῦς. Πλὴν, ὅταν τούς πλησίασε ὁ ἄνθρωπος, εἶδαν ὅτι εἶναι ἀχθοφόρος, νεαρός, καί κουβαλοῦσε δεμένο στήν πλάτη του ἓνα γυναικεῖο ἄγαλμα ἀπό γύψο, μία Καρυάτιδα μᾶλλον, σέ ἀνθρώπινο μέγεθος, ἀπό κατεδάφιση προερχόταν.

— Νά τῆς πάρεις καροτσάκι, παλληκάρι, τοῦ ἀστειεύτηκε ὁ σακάτης. Νά τή βγάνεις στήν ἀγορά ὅπως βγάνουν ἐμένα οἱ γυναῖκες μου ἀποδῶ, καί θά τά κοινομαῖς.

Ὁ ἀχθοφόρος φόραγε μᾶλλινη φανέλλα καί τούς χαμογέλασε συντροφικά, εὐχαριστημένος μέ τό ἀστεῖο, καί προσπέρασε. Ἡ Καρυάτις ἦτανε δεμένη μέ ἀσφάλεια, πλάτη μέ πλάτη μέ τόν νεαρό ἀχθοφόρο, καί ἡ δικιά της πλάτη εἶχε νοτίσει ἀπό τήν ἰδρωμένη φανέλλα τοῦ νέου. Ἡ Παραοῦ παρατήρησε τήν Καρυάτιδα, πού προχώραγε μέ τό πρόσωπο πρός τόν οὐρανό, τά μάτια της ἄδεια, σάν νά μὴν τήν ἔνοιαζε καθόλου, τί ἀνάγκη ἔχει αὐτή, σκέφτηκε ἡ Παραοῦ καί ζώστησε ξανά τό σκοινί, ἐπειδὴ ἄρχιζε ξανά ἡ ἀνηφόρα.

Δέν τό παραδέχτηκε ποτέ νά τίς ἀποκαλεῖ ὁ σακάτης «οἱ γυναῖκες μου»· ἐπειδὴ αὐτό ἦτανε λιγάκι σάν ἀρρεβώνας, φαίνεται αὐτός κανόνιζε νά βγάλουνε ζωὴ μαζί, ἡ Παραοῦ ὁμως ἤξερε ὅτι προσωρινή μόνο εἶναι ἡ συνεργα-

σία τους, τό ἔλεγε καί στή μητέρα της προτοῦ κοιμηθοῦνέ, προσωρινῶς μόνο μαμά, μή σᾶς νοιάζει, προσωρινῶς μένουμε ἐδῶ καί προσωρινῶς ἐργαζόμαστε μέ σακάτη, ἐμᾶς μᾶς περιμένει τό μέλλον μας.

Τήν ψαραγορά ἡ Παραοῦ προσπαθοῦσε νά τήν ἀποφεύγει, ἐπειδή τό νερό στό πολυβολεῖο ἦταν λιγοστό καί τό κουβαλοῦσαν ἀπό μακριά, ἄν καί μέ σχετική ἄνεση τώρα τελευταῖα, δέν τό κουβαλοῦσαν μέ τά χέρια, φόρτωναν στάμνα καί τενεκέ στό καροτσάκι· ἄδειαζαν πρῶτα τόν ἀνάπηρο καί μετά τρέχανε γιά τό νερό. Καί πάλι ὅμως, αὐτά τά μισοσαπισμένα ψάρια πού τούς πέταγαν οἱ ψαράδες ἤθελαν ζόρικο πλύσιμο. Ἐπιπλέον ἡ ψαρίλα δέν ἔφευγε μέ τίποτα, γιά μέρες, ἀπό τά χέρια τῆς μαμᾶς, καί ἡ Παραοῦ προσδοκοῦσε μιά ζωή ὅλο ἀρώματα ὅταν ἐπιτέλους θά ἔβγαινε ἡ σύνταξη, ἄσε τί μπουκαλάκια πού θά εἶχε ἀργότερα, ὡς θεατρίνα.

Γι' αὐτό ἔσερνε τό καρότσι σάν νικήτρια, μέ ἀπροθυμία ὅμως. Εὐτυχῶς σήμερα δέν εἶχε ψάρια, ὁ σακάτης ἔβριζε, κερατάδες ψαράδες ἀπατεῶνες, πουλᾶτε σάπια ψάρια στόν κοσμάκη, φώναζε, καί σέ μένα τίποτα, δέν βλέπουνε πού ἔχω γυναίκα ἄρρωστη, φώναζε κι ἔδειχνε τή μαμά της καί ἡ Παραοῦ ἄρχισε νά τραβάει τό καρότσι γρηγορότερα, μή νομίσει κανείς πῶς τέτοια γυναίκα κυρία ὅπως ἡ μαμά της εἶχε ἄντρα σακάτη. Τότε ἕνα παιδάκι προχωράει καί ἀφήνει μέσα στό καρότσι τοῦ σακάτη δύο σακκουλάκια, καί φεύγει γρήγορα ντροπαλό.

Ἡ Παραοῦ κάνει στάση ἐπειδή ὁ σακάτης πίσω της γελάει καί χαχανίζει. Γυρνάει, τόν βλέπει, ἔχει ἀνοίξει τή μία σακούλα.

— Χαρτοπόλεμο! Ἐχει χαρτοπόλεμο μέσα! Μᾶς δῶσαν ἐλεημοσύνη χαρτοπόλεμο! χάσκει ὁ σακάτης καί σκορπάει μιά χουφτιά.

— Μήν τά σπαταλᾷς ἔτσι τά κονφετί, τοῦ κάνει ἡ Παραοῦ.

— "Ἐννοια σου, ἀργοῦνε οἱ ἀπόκριες, λέει αὐτός, ὅμως τή φοβᾷται καί δέν σκορπάει ἄλλη χουφτιά. Κάμποσα κονφετί ἔχουνε κολλήσει στό κούτελό του. Ἡ μητέρα της πάει καί τοῦ τά σφουγγίζει μ' ἓνα μαντήλι.

— "Ἐχω γυναίκα νοικοκυρεμένη, φωνάζει αὐτός στόν κόσμο, χωρίς νά ὑπάρχει κόσμος γύρω, σταματάει ὅμως ἀμέσως μόλις γυρίζει τή ματιά του στή Παραοῦ, κόβει καί τό γελάκι.

— Τί μέ κοιτᾷς ἔτσι, τῆς κάνει. "Αντε βάλε λίγο ζόρι τράβα μας γιά σπίτι, ἄς εἶναι νωρίς, δέν βλέπεις πού ἡ μαμά σου κάτι ἔχει; Σᾶς κάνω δῶρο τό ὑπόλοιπο μεροκάματο λέει, καί δείχνει τή μαμά τῆς Παραοῦς. Γιά χάρη της. Κάτι ἔπαθε αὐτή, ἡ ζέστη θά τήν ἐπείραξε.

Ἡ Παραοῦ κοιτάζει τή μητέρα της. Κάτι τήν ἔχει πιάσει πάλι, ὅμως δέν λιποθυμάει, τῆς περνάει. Περπατάει.

— Νά βάλω καί τή μαμά μου στό καρότσι, λέει στόν σακάτη ἡ Παραοῦ. Δέν τόν ρωτάει, τοῦ τό λέει. "Ὅμως αὐτός γίνεται θηρίο.

— Μουρλάθηκες! Δέν χωρᾷμε, δέν ἀντέχει, θές νά μοῦ ξεπατώσεις τό ὄχημα! Καί οὔτε ἀντέχεις νά τραβήξεις δύο μαζί.

— Ἀντέχω, ἀντέχω, λέει ἡ Παραοῦ, ὅμως ἡ μαμά της τρέχει τώρα μπροστά, δέν θέλει.

— Νά κόψουμε δρόμο, ἀποφασίζει ὁ σακάτης. Τῆς δείχνει ἀπό ποῦ νά πᾶνε γιά πιό σύντομα. Μόνο πού θά ἔχει πιό πολλή ἀνηφόρα, θά τή βγάλεις μωρή ψόφια;

— Θά τή βγάλω, ἔννοια σου, λέει ἡ Παραοῦ.

Καί παίρνουν τόν σύντομο δρόμο γιά τό πολυβολεῖο τους. Ἡ Παραοῦ ζωσμένη τό σκοινί, προχωράει καί μιλά-

ει στή μαμά της, ἔτσι νά τήν ξετρομάξει. Ἡ μητέρα της προχωράει καί γίνεται μία κίτρινη, μία κάτασπρη σάν τό σεντόνι. Πίνει νερό κάθε τόσο ἀπ' τήν μπουκάλα, κάνανε στάση σέ καφενεῖο, πήρανε μία γκαζόζα, γεμίσανε καί τό μπουκάλι τους. Τήν γκαζόζα τήν πῆρε ἡ Παραοῦ γιά τή μαμά της, ὅμως ἡ μαμά της δέν τή θέλει, τήν πίνει λίγη-λίγη ὁ σακάτης καθὼς προχωρᾶνε τήν ἀνηφόρα. Τώρα δέν ἔχει κανένα σπίτι γύρω, χῶμα κόκκινο, δρόμος φρεσκοανοιγμένος, φαρδύς, ἡ περιοχὴ ἐδῶ ἔχει μέλλον, λέει ὁ ἀνὰ-πηρος, σέ λίγα χρόνια θά τή δοῦμε γεμάτη πολυκατοικίες, πές το τοῦ βουλευτῆ σου νά ἔρθει ν' ἀγοράσει οἰκόπεδο.

Μπροστά, τοὺς περιμένει ἡ ἀνηφόρα.

Τώρα περνοῦν δίπλα ἀπὸ ἓνα ἐργαστήριο τσιμεντένιο. Ὅλογυρα φραγμένα οἰκόπεδα, κοκκινόχωμα, δίπλα στό τσιμεντένιο ἐργαστήριο ἓνας κῆπος μέ κοκκινόχωμα γεμάτος ἀγάλματα πολὺ λευκά, τὰ προορίζουν γιά ἐπαύλεις καινούργιων πλουσίων, τοὺς λέει ὁ σακάτης. Ἐχει ἀγάλματα, κρῆνες, συντριβάνια, ἓνα περιβόλι μέ εἶδη ἐκ μαρμάρου. Τό περιβόλι εἶναι μικρό, ἢ τὰ μαρμάρινα στολίδια εἶναι πολλὰ, παρατηρεῖται συνωστισμός ἐκεῖ μέσα, σκέφτεται ἡ Παραοῦ καθὼς προσπερνᾶνε. Τώρα ἔχει μάθει νά χρησιμοποιοεῖ ἀθηναϊκές ἐκφράσεις, οἱ ἐπαρχιακές ἐκφράσεις θά ἦταν θανάσιμες γιά τή θεατρικὴ της καριέρα, τὰ ἀγάλματα γίνονται ξαφνικά πιό λευκά, Ἀφροδίτες, Νύμφες μέ δελφίνια, ἐπίσης καί Χριστοὶ μέ ἀρνάκι, ἔχει καί μερικοὺς σταυροὺς ὅλο σκάλισμα, μέ ἀμπελόφυλλα διακοσμητικά, τοὺς Χριστοὺς θά τοὺς προορίζουν γιά νεκροταφεῖο παίδων, σκέφτεται ἡ Παραοῦ. Προσπερνᾶνε, ἡ μάνα της ἀργοπορεῖ καί κοιτάζει τὰ ποικίλματα τῶν ἀγαλμάτων· νά θυμηθῶ νά τήν ξαναφέρω ἀπ' αὐτό τόν δρόμο, προγραμματίζει μέσα της ἡ Παραοῦ. Τώρα ἔχουν πιάσει τήν ἀνηφόρα. Τό τοπίο ἔχει μόνο ἀνηφόρα καί ἓνα δεντρά-

κι, ὄχι ἀπό τὰ διακοσμητικά, ἀπότιστο, ἀπ' αὐτά τὰ ἀδέσποτα.

Ἡ μητέρα της ἀνεβαίνει τήν ἀνηφορική ὁδὸ σκυφτῇ πρὸς τὰ ἐμπρός, σάν ν' ἀντικρούει ἓναν ἄνεμο. Ἡ ἀνηφόρα ἔχει ὀρθωθεῖ, ὅμως τώρα κοντεύουν γιὰ τὸ πολυβολεῖο τους, εἶδες ρέ σύ πού εἶχα δίκιο, δέν εἶναι πιό σύντομα ἀπὸ τοῦτον τὸν δρόμο; λέει στή Παραοῦ ὁ σακάτης. Θά σοῦ βγεῖ λιγάκι ὁ πάτος, ἀλλὰ θά φτάσουμε γρηγορότερα, νά ξαπλώσει ἡ μάνα σου. Θυμήσου νά πιεῖ καί τὸ ὑπόλοιπο φάρμακο. Ἡ τὸ ἤπιε ὅλο;

Ἡ Παραοῦ δέν ἀπαντᾷ, νά μὴ σπαταλάει δυνάμεις. Ἀγωνίστηκε πολὺ δρόμο νά τὸ κρύψει, τώρα ὅμως τὸ ἀγκομαχητό της ἀκούγεται, ἡ μαμά της γυρίζει καί τήν κοιτάζει, ἡ Παραοῦ ἀδυνατεῖ νά κόψει τὸ ἀγκομαχητό, βγαίνει ἀπὸ μόνο του, κάνεις μωρὴ σάν γαῖδαρα πού ζητάει γαῖδαρο, τῆς κάνει ὁ ἀνάπηρος. Τῆς τὸ λέει γιὰ συμπάρσταση, γιὰ νά τήν ξαλεγράρει, θέλει νά βοηθήσει. Ἡ Παραοῦ τὸ καταλαβαίνει, καί θέλει νά τὸν εὐχαριστήσῃ. Εἶναι σάν συνεταιράκια. Ἀντί νά τοῦ πεῖ εὐχαριστῶ μέ λόγια, τραβάει τὸ καρότσι μέ περισσότερη φόρα. Ἡ ἀνάσσα της βγαίνει σάν γκάρισμα, τὸ ἀκούει καί τὸ παραδέχεται κι ἡ ἴδια, καί τήν πιάνει κέφι. Σκέψου νά μ' ἔβλεπε τώρα τὸ κοινὸ μου νά λαχανιάζω σάν γαῖδαρα πού ζητάει, σκέφτεται. Εὐτυχῶς, σκέφτεται, πού αὐτὴ τῇ στιγμῇ δέν βρίσκομαι ἐνώπιον κοινοῦ. Τὸ συνεταιράκι ὁ ἀνάπηρος μιλάει, ἄντε τῆς λέει, ἡ ὥρα θά 'ναι πιά ἐξήμιση, κοντεύουμε. Φόρτσα μωρὴ Παραοῦ. Παραοῦ θηρίο ἀνήμερο.

Ἡ Παραοῦ θέλει νά τὸν ἀνταμείψῃ, ὅμως δέν μπορεῖ νά προχωρήσῃ ἄλλο, τὰ γόνατά της κάτι παθαίνουν, σάν κούφια. Κάνει μία στάση, δέν πέφτει, καλεῖ τὴ μάνα της νά βάλει τούς τάκους μὴν τσουλῇσιν πίσω τὸ καρότσι.

— Μιὰ στιγμούλα μόνο, τούς παρακαλεῖ.

—“Ο,τι θές, συνεταιράκι, τῆς λέει ὁ ἀνάπηρος, κάνε μιὰ στάση νά ξαποστάσεις. Τήν καμαρώνει.

— Δέν σταμάτησα γιά νά ξεκουραστώ, ἀπολογεῖται ἡ Παραού. “Οχι θυμωμένη, ἀλλά σάν νά φοβᾶται μήπως χάσει τό ἔπαθλο, σήμερα τήν περιμένει ἓνα βραβεῖο, στέφανος δόξης, δέν ξέρει καλά, ὅμως σήμερα εἶναι πρωταγωνίστρια. Καβαλάει τό χαντάκι, κόβει μέ τό μαχαίρι μιὰ βέργα ἀπό μιὰ μουριά, γυρίζει, τή δίνει στόν ἀνάπηρο, ζώνεται ξανά τό σκοινί.

— Νά, βάστα τή βέργα, τοῦ λέει.

— Τί τή θέλω;

— Βάστα τη, βόγηθα καί σύ, τοῦ ἀπαντάει. Καί ξεκινάει μέ ὀρμή. “Ομως δυσκολεύεται νά προχωρήσει μέ ὀρμή, τά γόνατά της θά λιποταχτήσουν.

— Φόρτσα, Παραού, Μπουμπουλίνα χτικιάρα, ἐνθαρρύνει ὁ σακάτης. Θέλει νά βοηθήσει. Ἀγάντα! Μόλις στρίψουμε, θά φανεῖ τό πολυβολεῖο μας.

“Ομως ἡ Παραού κάπως σάν νά προετοιμάζεται ν’ ἀπουσιάσει. Τό καταλαβαίνει, γυρίζει καί τοῦ μιλάει.

—“Οπου ζοριστῶ καί δέν προχωράω, τοῦ λέει, βόγηθα. “Αν δεῖς ὅτι σταματάω, βάρα με σύ. Μέ τή βίτσα. (Τό λέει ἐπαρχιώτικα· ξεχνάει νά τήν πεῖ «βέργα».) Βάρα, ὅταν καταλάβεις ὅτι πέφτω.

Ξεκινάει πάλι μ’ ἐνθουσιασμό. Ὁ σακάτης μ’ ἐνθουσιασμό βαρεῖ τόν ἄερα μέ τή βέργα, ὕστερα φωνάζει ντέ, ντέ! Τά γόνατα τῆς Παραούς λιποταχτοῦνε, ὁ σακάτης τή βαράει στήν πλάτη μέ τή βέργα, τῆς φωνάζει πανηγυρικά, ἡ Παραού προχωράει πάλι καί τοῦ φωνάζει κι αὐτή βάρα, βάρα! βάρα γερά!

Ὁ ἀνάπηρος τή δέρνει, ἡ Παραού ξεχνάει νά κοιτάξει πλάι γιά τή μαμά της, ὁ ἀνάπηρος τή βαράει, ἡ Παραού ἀνεβαίνει πιό σβέλτα τώρα, σκέφτεται τώρα νά μ’ ἔβλε-

πε τό κοινό μου! καί θριαμβεύει. Ὁ ἀνάπηρος φωνάζει, τή βαράει λιγότερο, καί ἀρχίζει νά τῆς πετάει χοῦφτες τόν χαρτοπόλεμο ἀπό τή σακκούλα, ἡ Παραού θέλει πολύ νά ὑποκλιθεῖ καί νά πεῖ σᾶς εὐχαριστῶ, τά κονφετί κολλᾶνε στά μαλλιά της, ἡ μαμά της πλησιάζει νά τῆς τά τινάξει, ὅμως ἡ Παραού σπρώχνει πέρα τή μαμά της, εἶναι πρωταγωνίστρια, τώρα δέν σταματάει πλέον, ἀνέρχεται, ὁ σακάτης πίσω τῆς τραγουδάει, τήν τραγουδάει, τήν ἐγκαρδιώνει μέ καμτσικιές, τή ραίνει μέ χαρτοπόλεμο —

ΜΟΛΙΣ ΜΠΗΚΑΝΕ ΣΤΟ ΠΟΛΤΒΟΛΕΙΟ, Η ΠΑΡΑΟΥ ΕΙ-
πε τώρα μπαίνουμε στους κήπους του Παραδείσου.
Έβαλε τή μαμά της νά ξαπλώσει, ξόδεψε όλο
τους τό νερό χωρίς νά τό μετράει, έδωσε καί τοῦ σακάτη
δύο ποτήρια. Αὐτός δέν θέλησε νά μπεῖ μέσα, ἄσε με ἐδῶ
ἔξω λιγάκι, λέει στή Παραού, νά ξεδώσω, νά δῶ κι ἐγώ
λιγάκι τήν πρωτεύουσα. Ἡ Παραού τόν ἄφησε ἔξω σύμ-
φωνα μέ τήν ἐπιθυμία του, μάλιστα οὔτε πού τοῦ ἔβαλε
ὑποσύλωμα στήν πλάτη, κοίτα μήν πέσεις τοῦ εἶπε μόνο,
καί ἔφυγε νά πάει νά φέρει τήν κυρία Φανή. Πῆρε μαζί ὁ-
μως καί τή στάμνα μέ τήν εὐκαιρία, νά φέρει νερό.

Ὁ σακάτης φόρεσε καί τά γυαλιά του, εἶχε βρεῖ κάτι
γυαλιά ἡλίου καί τά φόραγε σέ στιγμές ὅταν ἤθελε νά
νιώσει ἐορταστικά. Κοίταζε πέρα τήν πρωτεύουσα καί
ξεκουράστηκε. Δέν κατάλαβε πώς ἔβλεπε ὄνειρο, πίστευε
πώς εἶναι ξύπνιος καί συμμετέχει στή ζωή του.

Βρισκότανε, λέει, στητός μέσα στό καρότσι του, ἔξω
ἀπό τό καταφύγιό τους, καί ὁ ἥλιος δέν ἔπεφτε, εἶχε στη-
θεῖ ἀπέναντί του καί τόν κορόιδευε. Φοροῦσε τό σακκάκι
του καί περιφρονοῦσε ὅλους αὐτούς πέρα στήν πρωτεύου-
σα πού τοῦ πρόσφεραν ἐλεημοσύνες, ἐγώ ἀξίζω πιό πολύ
ἀπό δαύτους, εἶπε καί ξύστηκε στόν λαιμό, κάτι τόν ἔ-

τρωγε στόν λαιμό, μία σάν λεπτή φαγούρα πού γλιστροῦσε μέσα ἀπό τόν γιακά του. Ἐκλείσε τά μάτια γιά νά ξυστεῖ πιό ἡδονικά καί ὕψωσε πάλι τό χέρι στόν σβέρκο του. Ὁταν ἄγγιξε μία ὕλη. Ἀνοίγει τά μάτια του, ἀπομακρύνει τό χέρι του, βλέπει, ἀπ' τό ἄνοιγμα τοῦ γιακά του κατεβαίνει ἓνα χέλι. Τό χέλι εἶναι πράσινο-γκρίζο γυαλιστερό καί γλιστερό, καί ὅλο αὐξάνει, κατεβαίνοντας πρὸς τά κάτω. Τό χέλι ἔχει φτάσει τώρα στό στομάχι του. Ὁ σακάτης ἀπλώνει τό χέρι του μέ σκοπό νά πιάσει τό χέλι πού τώρα κοντεύει νά βγεῖ ὁλόκληρο ἔξω ἀπό τό πουκάμισο, ὅμως τό χέλι τώρα ἔχει ἀρχίσει νά εἰσχωρεῖ ἀνάμεσα στά κουμπιά τοῦ παντελονιοῦ του. Βλέπει στόν πάτο τοῦ καροτσιοῦ του δύο χέλια πού ἀνεβαίνουν κατὰ τήν κοιλιά του. Θέλει νά βρεῖ βοήθεια, στρέφει πρὸς τήν πόρτα τοῦ πολυβολείου, μέσα ἀπό τό πολυβολεῖο ἐξέρχεται καταπάνω του ἓνα πελώριο, ξεβαμμένο καράβι, προχωράει καταπάνω του μέ κίνηση σάν τοῦ χελιοῦ, ἀπορεῖ πῶς χώρεσε ὁλόκληρο ὑπερωκεάνειο μέσα στό πολυβολεῖο, τό ὑπερωκεάνειο προχωράει σάν εἰσβολέας, τοῦ σακάτη δέν τοῦ μένει ἄλλη ὑποχώρηση παρά μόνο νά ξυπνήσει. Ξυπνάει.

Φοβήθηκα, κοτζάμ ἄντρας, σκέφτεται καί καλεῖ τή μουγγή. Τή ρωτᾷ φωναχτά πῶς τά πάει, ἂν εἶναι καλύτερα, καί νά βγεῖ ἔξω νά πάρει τόν ἀέρα της, νά τοῦ κάνει καί παρέα. Ἡ Ἀσημῖνα βγαίνει ἔξω, φέρνει κι ἓνα σκαμνάκι καί κάθεται πλάι του, αὐτός ὅλο μιλάει γρήγορα, νά δεῖς τῆς λέει πού σέ λίγα χρόνια τά χέρσα ἐκεῖ-κάτω θά γινοῦν συνοικία. Μέ τήν ἐξάπλωση τοῦ πολιτισμοῦ, ὅλο καί περισσότερος κοσμάκης μπαίνει στήν Ἀθήνα, σέ λίγα χρόνια, νά μοῦ τό θυμηθεῖς, ἐδῶ μπροστά στό καταφύγιό μας θά περνάει λεωφόρος κεντρική, μέ μαγαζιά, παζάρι, πελάτες, κι ἐμεῖς θά ζητιανεύουμε ἄνετα ἔξω ἀπό τήν πόρ-

τα μας, δέν θά τούς ἔχουμε ἀνάγκη πιά τούς κερατάδες νά κατεβαίνουμε τόσες ὥρες ποδαράτο γιά νά μᾶς δώσουνε ψιχία, θά μᾶς ἔρθουν αὐτοί στήν πόρτα μας, μέ χρυσά κουτάλια θά φᾶμε σέ ἑφτά-ὀχτώ χρόνια, βασιλιάδες, ἄκου τί σοῦ λέω ἐγώ, νά μέ ἀκοῦς ἐμένα, ξέρω.

Καί τῆς κουβέντιαζε μέχρι πού γύρισε ἡ Παραοῦ μέ τή στάμνα καί μέ τήν κυρία Φανή, ἔφερε καί θερμόμετρο.

— Ὑποθερμία ἔχει, λέει ἡ κυρία Φανή. Εὐτυχῶς. Πυρετό δέν ἔχει, ζάλη δέν ἔχει, ἀνορεξία ἔχει. Πάντως νά τή δεῖ γιατρός.

Ἐβαλε κι αὐτή ἓνα χέρι νά μεταφέρουν μέσα τόν σακάτη, ρώτησε ἰδιαιτέρως τή Παραοῦ, πόσων χρόνων εἶναι ἡ μαμά σου;

— Κλείνει τά τριάντα τέσσερα, λέει ἡ Παραοῦ.

— Τόσο μικρή; Τότε ἀποκλείεται, λέει μονάχη της. Πάντως νά τήν πᾶς νά τή δεῖ γιατρός. Καί ἂν μέ χρειαστεῖς τή νύχτα, μὴν ντραπεῖς, πετάξου φώναξέ με.

Τήν ἄλλη μέρα τό πρωί ὁ σακάτης ἔμεινε σπίτι, ἐπειδὴ ἡ Παραοῦ πῆρε τή μητέρα της καί πῆγαν στόν κύριο Μανώλαρο, μέ τό λεωφορεῖο.

— Σοῦ ἔφερα τή μαμά, γιατρέ, τοῦ λέει ἡ Παραοῦ. Πάντα τόν ἔλεγε γιατρό, κι ἄς ἦταν πλέον πολιτευτής, τό ἱατρεῖο τό εἶχε κλείσει. Ὅμως αὐτός τήν ἐξέτασε ἐκ τοῦ προχείρου, στόν προθάλαμο περίμεναν πολλοί ψηφοφόροι γιά ρουσφέτια.

— Δέν βλέπω τίποτα, περδίκι εἶσαι, ρέ Ἀσημίνα, λέει ὁ κύριος Μανώλαρος. Ἴσως παρουσιάζει μιὰ μικρὴ ὑστερία.

Τούς ἔδωσε σημειώματα, νά πᾶνε γιά ἐξέταση δωρεάν σέ γιατροὺς φίλους τοῦ κόμματος, γυναικολόγος ὁ ἓνας. Δύο μέρες φάγανε μέ τά ἱατρεῖα, ὁ σακάτης μουρμούριζε, ἀλλά ποιός τόν λογάριαζε. Ὁ γυναικολόγος ρώτησε τή Παραοῦ ἂν ἡ μητέρα της ἀκούει.

— Πῶς, τοῦ λέει αὐτή, μόνο μουγγή· εἶναι.

— Τελικῶς, τῆς λέει ὁ γυναικολόγος, δέν εἶναι τίποτα ἀνησυχητικό, παιδί μου. Ἡ μητέρα σου ἔπαψε ὀριστικῶς νά ἔχει περίοδο. Ἀσυνήθιστο γιά τόσο νέα γυναίκα, πλὴν ὄχι ἐπικίνδυνο.

— Καλά τό εἶχα ὑποψιαστεῖ ἐγώ, τῆς λέει τό βραδάκι ἡ κυρία Φανή, ἀλλά δέν ἤθελα νά μιλήσω προτοῦ μιλήσει γιατρός.

Κι ἔτσι τό τρίτο πρῶι ξαναβγῆκαν γιά ἐργασία, οἱ τρεῖς τους, ὁ ἀνάπηρος πολὺ βιαστικός, δύο μέρες μονάχος στό καταφύγιο εἶχε ὅλο πλήξη, ἤθελε κόσμο καί βουή αὐτός, ἔλεγε.

— Μή στενοχωριέσαι, Ἀσημίνα, τῆς εἶπε ἡ κυρία Φανή, καθὼς περνοῦσαν ἀπ' τό πολυβολεῖο της γιά τή δημοσιά. Κι ἐγώ πού ἔχω περίοδο, κι ἄς εἶμαι δεκαπέντε χρόνια μεγαλύτερή σου, τί κέρδος ἔχω;

— Μή στενοχωρεθεῖτε, μαμά, τῆς ἔλεγε στὸν δρόμο πρὸς τὴν ψαραγορά ἡ Παραοῦ. Νά χαιρόσαστε πρέπει· γλυτώσατε ἀπὸ ἓνα βάσανο, μήνας μπαίνει μήνας βγαίνει, μελάς εἶναι. Ἐγώ δέν καταλαβαίνω σέ τί μᾶς εἶναι χρησιμὴ αὐτή ἡ περίοδος, χαρά στό τζοβαῖρι, μακάρι νά μοῦ κοβότανε καί μένα, ἐμεῖς οἱ δύο πού ἔχουμε μανία μέ τὴν καθαριότητα δέν τίς ἐγκρίνουμε αὐτές τίς ἀγγαρεῖες τῆς φύσεως.

Μάλιστα ἀγόρασε καί δύο χέλια καί τά κάνανε ψητά στά κάρβουνα τό βράδυ, ἔτσι γιά νά τό γιορτάσουνε. Ὁ σακάτης γκρίνιαξε γιά τό ἔξοδο, ὅμως τοῦ λέει ἡ Παραοῦ ἀπὸ τό δικό μας μερίδιο τά πλήρωσα, φάε τὴ μερίδα σου καί σκάσε!

Τελευταίως εἶχε σηκώσει κεφάλι αὐτός, ἐπειδὴ ἡ μητέρα τῆς Παραοῦς εἶχε ζαλάδες (εἶναι φυσιολογικές, θά κρατήσουν δύο-τρεῖς μῆνες, τὴν εἶχε προειδοποιήσει ὁ γυναι-

κολόγος) καί στή δουλειά δέν απέδιδε καί ὅλο ἀφαιριόταν. Καί ἓνα βράδυ ξανάπλωσε χέρι. Καί ἡ Παραοῦ τοῦ ἔχυσε πάνω του τό ζεματιστό νερό ἀπό ἓνα αὐγὸ πού εἶχε βράσει γιὰ τή μαμά της. Αὐτός οὐρλιαξε καί μετὰ λέει στή Παραοῦ τί φοβᾶσαι, γιατί δηλαδή δέν μ' ἀφήνεις, τώρα δέν ἔχει φόβο νά τήν γκαστρώσω.

Ἀπό τό βράδυ ἐκεῖνο ἡ Παραοῦ ἄρχισε πάλι νά τόν ἀλυσοδένει τή νύχτα, πράγμα πού τό εἶχε καταργήσει τόν τελευταῖο καιρό. Καί τήν ἄλλη ἄκρη τῆς ἀλυσίδας δέν τήν περνοῦσε τώρα στό πόδι τοῦ κρεβατιοῦ, ἀλλά στό χέρι της. Καί ὅταν τή νύχτα τυχόν ξυπνοῦσε ἀπό τράνταγμα τῆς ἀλυσίδας, ἡ Παραοῦ τήν τραβοῦσε καί τήν τραβοῦσε μέχρι νά τόν ἀκούσει νά οὐρλιάξει. Καί μετὰ ξανακοιμότανε ἡσυχῇ.

Καί μία μέρα, εἶχε ἔρθει ἄνοιξη, ἐπειδὴ εἶχαν πολύ βαρβάτη εἰσπραξή, ὁ ἀνάπηρος ἀποφάσισε νά τό σχολάσουνε νωρίς. Εἶχαν μαζέψει καί μερικά ξένα νομίσματα, θά τά πῆγαινε τήν ἐπομένη στόν κύριο Μανώλαρο ἡ Παραοῦ νά τῆς πεῖ τί ἀξία ἔχουν. Στήν ἐθνική ὁδὸ ἔκαναν στάση, ψώνισαν λουκάνικα χοιρινά καί κρασί, νά τό γιορτάσουν εἶπε ὁ σακάτης. Ἐπιστρέφοντας συναντοῦσαν μεγάλα μηχανήματα πού πλάταιναν τούς δρόμους καί ἰσοπέδωναν τά χαλάσματα. Εἶδες οἱ Σύμμαχοι, ἔλεγε ὁ σακάτης, μᾶς ἄρχισαν τίς ἀποζημιώσεις.

Ἡ Παραοῦ ἦταν καλὰ, ἐπειδὴ καί ἡ μαμά της ἦταν καλὰ πλέον. Εἶχε ἀπαλλαγεῖ ὀριστικά ἀπὸ τή μηνιαία της ἀσθένεια, εἶχαν φύγει καί οἱ ζαλάδες, ὁ σακάτης τό εἶχε ἀποδεχτεῖ πιά νά τόν ἀλυσοδένουν τή νύχτα, δέν εἶχε ἀντίρρηση μιὰ καί οἱ εἰσπράξεις ἀνέβαιναν, καλοπερνοῦσε καί πάχαινε, καί γκρίνιαζε τή Παραοῦ, γιατί δέν πιέζει τόν βουλευτὴ της ν' ἀσφαλτοστρώσουν τόν δρόμο μέχρι τό πολυβολεῖο τους. "Ὅμως ἡ Παραοῦ δέν θά 'κανε βέβαια ποτέ

τέτοια ἀγένεια, ἀρκετά τόν εἶχαν ἐπιβαρύνει μέ τό θέμα συντάξεως δύο χρόνια τώρα, πλησιάζουμε πρός τό αἶσιον τέλος τῆς ἔλεγε κάθε πρώτη τοῦ μηνός πού τοῦ πηγαινέ ἐπίσκεψη στό γραφεῖο του. Τά ἐκλογικά βιβλιάρια τά εἶχε κι ὅλας ἑτοιμα. Καί γιά τά χρόνια πού σου πρόσθεσα, τῆς εἶπε, κανείς δέν θά τό μάθει, βλέπεις ἦταν ἀναγκαῖο, δέν ἔβγαιναν ἀλλιῶς βιβλιάρια δικό σου καί τοῦ ἀδερφοῦ σου. Ὑλλωστε σ' ἔχω ἐφοδιάσει καί μέ τό ἄλλο πιστοποιητικό ἡλικίας, πού σέ βγάνει χρόνια νεώτερη.

Τῆς ἔδινε καί τά χαιρετίσματα ἀπό τόν Φάνη τόν ἀδερφό της, περνοῦσε καλά στό νησί, ἦταν πιστός καί χρήσιμος στό χτῆμα.

Ἡ Παραοῦ καί ἡ μαμά της ἐτοίμασαν τά λουκάνικα, τάισαν τόν ἀνάπηρο, ἔφαγαν κι αὐτές, τόν ἔβαλαν στό στρῶμα του μέ τή βία· αὐτός εἶχε πιεῖ καί ἄρχισε πάλι νά χουφτιάξει τή μητέρα. Τότε ἡ Παραοῦ τόν ἐτσούλησε μέχρι τό στρῶμα δίχως νά τόν πάει πρῶτα στό μέρος, τόν ἀναποδογύρισε πάνω στά στρωσίδια του, τόν ἀλυσόδεσε, πῆρε τή μαμά της καί πετάχτηκαν στήν κυρία Φανή, ἐκεῖνο τό τρανζιστοράκι τοῦ ἀνάπηρου δέν δούλευε πιά, ὅλο παράσιτα ἔβγαζε, κάτι ἐπισκευή θά χρειαζόταν. Ἐπιπλέον ἡ κυρία Φανή εἶχε καί ἡλεκτρικό.

Ἡ μαμά της ἔπλενε τά πιάτα καί ἡ Παραοῦ χάζεψε ἕνα περιοδικό, ἀγόραζε περιοδικό ἡ κυρία Φανή γιά νά βλέπει νέα σχέδια πλεξίματος. Χάζεψε τό περιοδικό διότι μέ τόσες ἐρπύστριες καί μηχανήματα διανοίξεως ὁδῶν ἦταν ἀδύνατο ν' ἀκούσει ραδιόφωνο.

Τότε ἕνας γείτονας τῆς κυρίας Φανῆς τούς φωνάζει, κυρά-Φανή, τρεχάτε, οἱ μπουλντόζες. Ὅμως αὐτή εἶχε χαρτί ἀπό τό Δημαρχεῖο, τό ἔδειξε στούς ἀρμόδιους μηχανικούς, κατοικοῦσε νομίμως στό πολυβολεῖο, ὡς παθοῦσα ἀνταρτόπληκτος.

— Πᾶνε κατὰ τό δικό σας, λέει στή Παραού, ἐσεῖς δέν ἔχετε χαρτί Δημαρχείου, τρέχα νά γλυτώσεις τά πράματά σας.

Ἡ Παραού πῆρε τή μαμά της ἀπ' τό χέρι καί ξεκίνησαν γιά τό πολυβολεῖο τους. Καί ὅταν ἡ μάνα της ἔκανε νά τρέξει, ἡ Παραού τήν ἐμπόδισε νά τρέξει. Προχώρησαν μέ κανονικό βῆμα καί ὅταν ἔφτασαν στή στροφή εἶδαν τό πολυβολεῖο τους καί εἶδαν δύο μπουλντόζες πού ἀνέβαιναν πρὸς τό πολυβολεῖο τους. Στάθηκαν, καί ἡ Παραού κράτησε σφιχτά τό χέρι τῆς μητέρας της.

— Δέν θά πᾶμε. Τῆς εἶπε.

Καί εἶδαν τίς μπουλντόζες, πρῶτα τή μία, μετὰ τήν ἄλλη, νά προχωρᾶνε καταπάνω στό πολυβολεῖο. Ἦχους δέν ἄκουγαν, ὑπῆρχε ἀπόσταση. Καί ὅταν ἡ πρώτη μπουλντόζα ἔπεσε πάνω στό πολυβολεῖο, αὐτό σάν νά διέστασε γιά μία στιγμή, μετὰ ὅμως ἔκανε πίσω γιά νά περάσει ἀποπάνω του τό μηχανήμα. Καί μετὰ πού πέρασε ἀποπάνω σταυρωτά καί ἡ δεύτερη μπουλντόζα, ἐκεῖ πού ἦταν τό πολυβολεῖο εἶχε γίνει ἴσωμα τώρα. Μονάχα τότε προχώρησαν ἡ Παραού καί ἡ μητέρα της πρὸς τή μεριά τοῦ οἰκοπέδου πού μέχρι πρὶν λίγο ἦτανε πολυβολεῖο.

— Δέν ἤθελα νά γλυτώσουμε τίποτα, οὔτε κουρέλι ἀπὸ τά πράματά μας, εἶπε στή μητέρα της ἡ Παραού. Καί ὅταν πλησίασαν, οἱ μπουλντόζες κινουῦσαν νά φύγουν γι' ἄλλοῦ.

— Ἐμενε κανέννας ἐδῶ, ξέρεις; ρώτησε ὁ ἓνας ὁδηγός τῆ Παραού.

— Ὅχι, δέν ξέρω. Μπά, δέν ἔμενε κανέννας, εἶπε τότε αὐτή, καί ἡ μητέρα της κούνησε τό κεφάλι κάνοντας «ναί, ναί, ἔτσι».

— Ἦτανε δηλωμένο στήν ὑπηρεσία ἀνοικοδομήσεως ὡς ἀκατοίκητο, εἶπε αὐτός. Ἀλλά σάν νά μοῦ φάνηκε πῶς

ἄκουσα φωνέ:, ἄκουσες τίποτα, ρέ σύ; ρώτησε τόν ὁδηγό τῆς ἄλλης μπουλντόζας.

— Ποῦ ν' ἀκούσεις, ρέ, μέ τέτοιο σαματά πού κάνει τό μηχάνημα, εἶπε ὁ ἄλλος. Τί φωνές μοῦ λές, ρέ, ἀλαφροῦσκιωτος εἶσαι; Ἄντε, φύγαμε.

— Ὅχι, δέν ἔμενε κανεῖς ἐδῶ, εἶπε ξανά ἡ Παραοῦ.

Καί ἔφυγαν.

Ἡ Παραοῦ πῆρε τή μητέρα της καί γύρισαν στῆς κυρίας Φανῆς. Καί τή νύχτα φιλοξενήθηκαν στῆς κυρίας Φανῆς. Καί σέ μία βδομάδα ἦρθε τό εὐχάριστομαντάτο, βγήκε τελικῶς ἡ σύνταξη.

Στό ἴσιωμα πού ἔφτιαζαν οἱ μπουλντόζες, ἐπέστρεφαν γιά κάμποσα ἀπογεύματα μερικά σκυλιά, ἀδέσποτα μᾶλλον, ὁσμίζονταν ἐπίμονα, καί ἔφευγαν ἄπραχτα. Καί ὅταν ἦρθε ὁδοστρωτήρας, τά σκυλιά δέν ξαναφάνηκαν.

ΠΡΩΤΗ ΜΟΤ ΦΟΡΑ ΠΟΤ ΚΑΤΟΙΚΗΣΑ ΣΕ ΣΠΙΤΙ ΜΕ πάτωμα ξύλινο. Παρκέ μάλιστα. Ἀφοῦ, μόλις πρωτομπῆκα, λέω, Ρουμπινάκι ἀνῆλθες· τόσο εἶχα συγκινηθεῖ πού ξεχάστηκα καί δέν εἶπα τόν ἑαυτό μου Παραοῦ.

Ἡ μαμά ἀδιάφορη. Μαμά μου, τῆς λέω, ἰδού τό σπίτι σας. Στάς Ἀθήνας. Ἐδῶ μέσα θά ζήσουμε πλέον, ἰδιοκτήτριες, ἐδῶ μέσα θά πεθάνουμε, εὐγενεῖς καί κυρίες, κι ἀποδῶ θά μᾶς βγάλουν μέ τά πόδια μπροστά, ἐν καιρῷ. Γι' αὐτό ἐπιθυμῶ νά νιώθετε εὐτυχής, μαμά. Εὐτυχής, νικήτρια, καί κυρία.

Καί τῆς ἄλλαξα τό ὄνομα. Κυρία Μίνα. Ἡ μαμά μου ἡ κυρία Μίνα, ἔλεγα στόν φοῦρνο, θά ἔρθει νά πάρει τό ψητό. Μέχρι καί στήν κυρία Φανή τό ἐπέβαλα: ἡ μαμά μου ἡ κυρία Μίνα. Καί στόν σταυρό τοῦ μνήματός της, κυρία Μίνα Μ. ἔχω γράψει. Ὅχι ἐπώνυμο: μονάχα Μ. Γιά νά τήν ἀποζημιώσω.

Μέ τά λεφτά πού μοῦ ἔδωσε ὁ κύριος Μανώλαρος ἀπό τήν πώληση τοῦ σπιτιοῦ μας στάς Ἐπάλξεις, πρῶτα ψώνισα τόν τάφο καί μετά τό дуάρι. Ἐγώ, εἶπα, ἐπαρχιώτισσα δέν ξαναγίνομαι οὔτε μετά θάνατον. Τό κοιμητήριο εἶναι πολύ συνοικιακό, ὅμως καί σήμερα λέω στούς συνα-

δέλφους, τή μαμά ξέρετε τήν ἔχω στό πρῶτο νεκροταφεῖο. Καί γιά νά σκᾶνε οἱ ἐχθροί καί γιά νά ἀνεβάσω κοινωνικῶς τή μνήμη τῆς μαμᾶς.

Τό μνημα τό πῆρα ὀκαζιόν. Μέναμε τότε φιλοξενούμενες στῆς κυρίας Φανῆς τό σπιτάκι. Μικρό ἀλλά νοικοκυρεμένο, πάντως μέ ὅλη της τήν ἐπαρχιακή παλιατσαρία, μπιμπελό καί ἔπιπλα πού κουβάλησε ἀπό τās Ἐπάλξεις. Ἐπαρχία ἦταν, ἐπαρχία ἔμεινε ἡ κυρία Φανή, ἀκόμη καί σήμερα. Τό λέω, παρότι εἶναι χρυσή ψυχή καί μᾶς φιλοξένησε, ἀμέσως μόλις ἦρθαμε στάς Ἀθήνας, μᾶς πῆρε ἐθελουσίως καί μείναμε μαζί της κάπου δύο χρόνια, ὥσπου βγῆκε ἡ σύνταξη τῆς μαμᾶς, πουλήθηκε καί τό σπίτι μας. Ἡ ἴδια ἐπέμενε νά μείνουμε μαζί, ἔτσι γιά συντροφιά, χάρη θά τῆς κάναμε εἶπε, παρότι ἐκεῖ κοντά ὑπῆρχε κι ἓνα ἐγκατελειμμένο σπίτι παρόμοιο μέ τό δικό της. Ἐμεῖς τήν ἐπίπλωσή μας, χαλιά καί τιμαλφῇ, ὅλα τά πουλήσαμε στάς Ἐπάλξεις προτοῦ ξεκινήσουμε.

Πάντως μᾶς ὑποχρέωσε μέ τή θερμή της καί τή φιλοξενία της, δύο ὁλόκληρα χρόνια.

Μόνο ἀτομικό ρουχισμό πῆρα φεύγοντας ἀπό τās Ἐπάλξεις, καί μία φωτογραφία τοῦ γάμου της ἡ μαμά. Τόν λοιπό ρουχισμό τόν χάρισα στίς γειτόνισσες πού εἶχαν ἀνάγκες.

Ἐγώ, μόλις μοῦ τό ἀνακοίνωσε ὁ κύριος Μανώλαρος ὅτι πουλήθηκε, τό μόνο πού σκέφτηκα ἦταν ἡ πουλακίδα μου. Τή σεβάστηκαν; Ἀλλά μετά εἶπα, ἀνάγκη πού τόν ἔχει ἡ πουλακίδα μου τόν σεβασμό τους! Τώρα πλέον θά ἔχει καταχωθεῖ μέχρι τόν ἄξονα τῆς γῆς, σκέφτηκα, ἄντε νά τή βροῦνε καί νά τή διαπομπέψουνε μέ μπουλντόζες καί ἐκσκαφές.

Μόλις ταχτοποιήσαμε, ψώνισα τήν ἐπίπλωση. Κρεβάτι πῆρα μόνο ἓνα, διπλό, γιά τίς δύο μας, μέ πολύ φουσκωτό

στρῶμα. "Αντε, καί γρήγορα νά σ' τό πλακώσει γαμπρός νά κατακάτσει, μοῦ εἶπε ὁ παπλωματάς πού μᾶς τό κουβάλησε. Κονσόλα πῆρα κάπως ἀργότερα, ἐπὶ Μαρκεζίνη, στό μεταξύ εἶχα ξοφλήσει τελείως τό δυάρι. Μέ τό καλό νά χαρεῖτε τήν προίκα, γρήγορα γαμπρός νά σ' τά λερώσει, μοῦ εἶπε ἡ καθαρίστρια.

Διότι πῆρα καθαρίστρια. Τήν κανόνισα μόνο δύο φορές τόν μήνα. Τό ἔκανα ἔτσι, δῶρο στή μαμά, νόμιζα θά τήν εὐχαριστήσω, ἀλλά τή στενοχώρησα. Δηλαδή, τό ἔκανα λίγο καί γιά τήν ὑπόλοιπη πολυκατοικία. Θά χρειάζεται καθαρίστρια ἡ μαμά ὅταν θά λείπω ἐγώ τουρνέ, εἶχα πεῖ στήν κυρία («κυρία», τέλος πάντων!) πού εἶχε τήν Ἑβγα στήν πολυκατοικία μας.

Διότι εἶχα βγεῖ πλέον καί στό θέατρο. Πάλι ἔβαλε τό χέρι του ὁ κύριος Μανώλαρος, κλασικός ἄνθρωπος αὐτός, ἄς εἶναι καλά. Εἶχε προοδεύσει κι αὐτός, βουλευτής πρωτευούσης τώρα, μαζί ἀνερχόμεθα κύριε πρόεδρε, τοῦ ἔλεγα. Πρόεδρος δέν ἦταν, ἀλλά σέ ὅλους τοὺς πολιτικούς ἀρέσει νά τοὺς νομίζεις πρωταγωνιστές. Κύριε πρόεδρε νά τόν ἀποκαλεῖς, ἔγραψα στόν Φάνη μας. Πάντα τόν συμβουλεύω, παρότι μεγαλύτερός μου. Παρότι μεγαλύτερός μου ὁ Φανούλης, στό μυαλό καί στήν ψυχὴ καθηλώθηκε δεκατριῶν χρόνων. Γι' αὐτό, κανονίσαμε μέ τόν κύριο Μανώλαρο, τό δυάρι νά γραφεῖ στ' ὄνομά μου ἀπευθείας. Νά μὴν τεθοῦν οὔτε θέματα μεταβιβάσεως, οὔτε φόροι κληρονομίας ἐν καιρῷ, μοῦ εἶπε. Καί μετὰ μοῦ ἔδωσε τό σημείωμα γιά τόν θεατρῶνη, ὅπου τόν πληροφοροῦσε ὅτι ἡ φέρουσα τό παρόν εἶναι δικό μας παιδί κομματικῶς καί νά μοῦ προσφέρει ἐργασία.

Αὐτός ἀπεδείχθη παλιάνθρωπος ἐκ τῶν ὑστέρων, ἂν καί μέ πατρικό ὕφος. Γέρος, ἄνω τῶν σαράντα πέντε. Μέ καλεῖ σπíti του. Πάω, μέ μπάζει μέσα, μέ χαϊδεύει, μοῦ

δίνει πενήντα δραχμές, καί μετά μου κάνει κάτι πού δέν τό μαρτυράω.

— Παιδί μου, μου λέει καί μέ πάει πρός τήν ἐξώπορτα, ἐσύ ἔχεις ταλέντο γιά πουτάνα.

— Τί ἐννοεῖτε πουτάνα, τοῦ λέω μέ σέβας, ἐγώ ἦθο-ποιός ἦρθα νά γίνω, τί πάει νά πεῖ πουτάνα;

— Πουτάνα, μου λέει, παιδάκι μου, πάει νά πεῖ αὐτό πού ἔκανες τώρα πρίν, μέσα.

— Ἐγώ δέν θέλω νά γίνω πουτάνα, τοῦ λέω.

— Μά, μου λέει, ἔγινες κι ὅλας. Καλή καρριέρα, εἰς ἀνώτερα. Καί μου δείχνει τό πενηντάρικο στό χέρι μου.

Εὐτυχῶς ὁ κύριος Μανώλαρος γνώριζε πολλούς ἀνθρώ-πους τῆς θεατρικῆς τέχνης, καί μέ ἔστειλε σέ ἄλλον. Αὐτός μέ προσέλαβε ἀμέσως. Ἐσύ μου κάνεις, μου εἶπε. Γέρος ἦτανε κι αὐτός. Τί γέρος δηλαδή, ζήτημα ἂν εἶχε περάσει τά σαράντα πέντε κι αὐτός, ὅμως ἐγώ τότε γέρους τοὺς ἔβλεπα. Πολύ λάγνος. Ἀλλά σάμπως βρέθηκε στόν δρόμο μου ποτέ ἄντρας πού νά μήν εἶναι λάγνος; Φαίνεται τό ἔχω στό αἷμα μου. Ἐγώ τόν ἐρώτησα ἂν ἔχω ταλέντο γιά τή σκηνή. Μοῦ εἶπε, αὔριο θά ἔρθεις στό γραφεῖο μου, μία ὥρα πρίν ἀπό τήν πρόβα. Θά εἶσαι πλυμένη καί μέ καθαρά ἐσώρρουχα. Καί μετὰ θά σοῦ πῶ ἐάν ἔχεις ταλέντο γιά τό θέατρο.

Τήν ἄλλη μέρα πῆγα πρόσχαρη. Φίλησα τή μητέρα μου καί πῆγα. Πλυμένη, ἑτοιμη.

— Γιά τήν καλή θεατρίνα, μου λέει στό καμαρίνι του ὁ ἐργοδότης μου, τό βασικό της ταλέντο εἶναι ἓνα: νά ἔρχεται πάντα πλυμένη ἐσωτερικῶς, κυρίως ὅταν ὁ θιασάρχης της τήν καλεῖ στό καμαρίνι του. Νά εἶναι πάντα πλυμένη κατὰ τήν ὥρα τῆς ἐργασίας, νά μήν ἔχει ποτέ περίοδο στίς ἐργάσιμες ἡμέρες. Αὐτές εἶναι οἱ δέκα ἐντολές γιά τήν καλή θεατρίνα. Μόνο τότε θά πάει μπροστά.

Ἐγὼ πῆγα μπροστά. Ἦμουν πάντα ὑπάκουη καὶ τὸν ὑπάκουσα πολὺ πειθαρχικά τὸν θεατρῶν μου. Αὐτός ὁμῶς μοῦ ἔλεγε, ρέ σύ Παραοῦ, ἐσύ στή θέση τοῦ μυαλοῦ ἔχεις μία κουφάλα.

Καὶ αὐτό κυκλοφόρησε σέ ὅλους τοὺς θιάσους μεταγενεστέρως. Ἀσχέτως ὅμως, ἐργασία ἔβρισκα πάντα, βοηθοῦσαν καὶ τὰ μπιλιεττάκια ἀπ' τὸν κύριο Μανώλαρο, εὐτυχῶς οἱ περισσότεροι θιασάρχες ἦσαν ἐθνικόφρονες, καὶ ἔτσι δέν ἔμενα δίχως ρόλο. Ποῦ μ' ἔχανες ποῦ μ' ἔβρισκες, σέ τουρνέ ἤμουν, ἔτσι ἔμαθα τὴ γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, ρώτα με ὅποια κωμόπολη θές, νά σοῦ πῶ σέ ποιο νόμῳ κεῖται.

Βέβαια, ἡ ἀλήθεια, καλλιτεχνικῶς δέν ἔχω καταξιωθεῖ οὔτε ἀναγνωρισθεῖ ἀκόμη, οὔτε τώρα πού πλησιάζω πιά νά πάρω καὶ τὴ σύνταξη ἡθοποιοῦ. Ρόλους μεγάλους δέν ἔχω δεῖ ἀκόμη· συνήθως ρόλους βωβοῦ προσώπου μοῦ πρόσφεραν, ἢ νεκρῆς. Βλέπεις, δέν πῆγα καὶ σέ σχολή, εἶμαι αὐτοδίδακτη, μονάχη μου ὅ,τι ἔμαθα. Μερικὲς φορές ἔλεγα καὶ φράσεις, θυμᾶμαι κάπου ἔλεγα «καλέ, ἡ κυρία Φυλάρχου». Καὶ μάλιστα τό «καλέ» τό ἔλεγα δύο φορές, γιὰ νά μεγαλώσω τὸν ρόλο μου. Ὅμως οἱ θιασάρχες μέ προτιμοῦσαν. Πάντα φρεσκοπλυμένη καὶ μέ καθαρό ἐσώρρουχο καὶ πάντοτε μέ προφυλακτικά στὴν τσάντα —ἰδίους ἐξόδοις— τοὺς ἔκανα καὶ σκόντο στὸν μισθό, τοὺς φανέρωνα τί βρισιές τοὺς ξαμόλαγαν στά κρυφὰ οἱ ἄλλοι συνάδελφοι, διότι γενικῶς καὶ ἐκ γενετῆς ἐγὼ νιώθω εὐγνωμοσύνη γιὰ ὅποιον μέ προστατεύει, καὶ τὴν ἐκδηλώνω τὴν εὐγνωμοσύνη μου. Καὶ ἔτσι ἡ κυρία Μίνα ἡ μαμά μου δέν στερήθηκε τίποτα: καὶ ραδιόφωνο τῆς ἀγόρασα καὶ ψυγεῖο, μέχρι καὶ τηλέφωνο, ἂν καὶ αὐτό τῆς ἦταν ἄχρηστο, ἐφ' ὅσον παρέμεινε μουγγή. Τῆς πῆρα καὶ τηλεόραση, πρόσφατα αὐτό, ἓνα χρόνο πρό τοῦ θανάτου της, πάντως καὶ αὐτὴν τὴν

ἀπόλαυσε, χορτάτη πήγε, βασίλισσα τήν εἶχα, ἀμή! Θά καθόμουνα λές ἐγώ νά ὀπισθοχωρήσω ἐπειδή οἱ συνάδελφοι μοῦ ἔλεγαν βρισιές, ρουφιάννα καί τέτοια; Τούς περιφρονοῦσα. Καί ὅταν παρατραβοῦσαν τήν καζούρα, εἶτε φτάνανε μέχρι χαστούκι εἶτε κλωτσιά, πήγαίνα ἀμέσως στόν βουλευτή μου τόν κύριο Μανώλαρο. Μιά χαρά εἶναι αὐτός, διατηρεῖται θηρίο, ἔκανε μάλιστα καί ὑφυπουργός γιά ἓνα διάστημα. Ἔχει βέβαια κι αὐτός τό βάσανο τοῦ γιοῦ του. Τό παιδί τοῦ βγῆκε ἀριστερό, ἐπιπλέον ἔκανε παρές μέ ἀνώμαλους καλλιτέχνες, τό γράψαν καί οἱ ἐφημερίδες. Ἡ κυρία Μανώλαρου εἶναι στοργικός τύπος, αὐτό ὅμως δέν τό ἐπέτρεψε. Μόλις τά ἔμαθαν, ἔδιωξαν τό παιδί ἀπ' τό σπίτι, τό ἀποκλήρωσε ἡ ἴδια προσωπικῶς, δικό της εἶναι τό σπίτι. Καί στόν κῆπο τους ἔβαλε κι ἔχτισαν κενοτάφιο τοῦ παιδιοῦ της, γιά τούς γονεῖς του ὁ γιός ἦταν πιά νεκρός. Εἶχανε σπίτι μέ κῆπο, σέ ἀριστοκρατικό προάστιο. Τελευταίως ὁ κύριος Μανώλαρος προσπαθεῖ νά τή συμφιλιώσει μέ τόν γιό τους, ἔχουμε περάσει πλέον τά ἐβδομήντα ἐφτά, τῆς εἶπε, ποιός θά μᾶς ἀνάβει κερι; Καί, φαίνεται, μᾶλλον θά τήν πετύχει τή συμφιλίωση, τό συμπεραίνω διότι ὅταν πηγαίνω σπίτι τους νά ὑποβάλω τά σέβη μου βλέπω τό κενοτάφιο στόν κῆπο παραμελημένο πλέον, καί κουτσουλισμένο ἀπ' τά περιστέρια, παλιά τό εἶχε πάντα φρεσκοπλυμένο καί γεμάτο κεριά, τώρα μένουν καί γάτες μέσα, τελικῶς ἡ καρδιά της γίνεται πάλι μητρική, ὅπως φαίνεται.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς τραγωδίας του, ὁ κύριος Μανώλαρος μοῦ στάθηκε πάντα. Τοῦ εἶπα μία μέρα, κύριε Μανώλαρε, ἐσεῖς μοῦ φερθήκατε πάντα σάν μητέρα.

Καί στό ξεκίνημα τῆς καριέρας μου, σέ πολλούς θεατρῶνες τῆς παρατάξεώς μας μ' ἔστελνε. Μάλιστα τότε, ὡς ἀρχαρία βλέπεις, πῆγα μέ δικό του μπιλιεττάκι μέχρι

καί σέ δάσκαλο ἡθοποιίας, δωρεάν. Ἐπί δύο μῆνες μοῦ ἔκανε τοῦ κόσμου τά μαθήματα, πολύ μουντάρης καί φλογερός. Ἀπόψε θά κοιμηθοῦμε μαζί, μοῦ ἔλεγε κάθε μέρα. Ἐ, ζήτημα εἶναι ἄν μέ ἄφηνε νά κοιμηθῶ μισή ὥρα ὅλη τή νύχτα. Ἐπί δύο μῆνες μέ ξεπάττωσε, κι αὐτό τό λέω καί κυριόλεκτικῶς, διότι εἶχε καί ἰδιαίτερα γοῦστα αὐτός στό κρεβάτι. Πάντως χαλάλι του, μοῦ ἐδίδαξε πολλά. Κι ἄς λέγανε οἱ ἄλλοι ὅτι στή θέση τοῦ μυαλοῦ ἔχω μία κουφάλα. Ἐμένα οἱ θιασάρχες ὅλοι μέ προτιμοῦσαν, διότι καί καθαρή καί διαθέσιμη καί εὐδιάθετη ἤμουν πάντα. Καί, στό κάτω-κάτω, τιμητικό τό ἔβρισκα, διότι δέν ἤμουν καί καμιά κούκλα, Παραοῦ, ἔλεγα, δέν εἶσαι καί ἡ Βίβιαν Ρομάνς, καί ὅποιος σέ προτιμάει, τιμή σοῦ κάνει. Νοστιμούλα μονάχα ἤμουν, πλὴν νέα, λουκούμι τούς ἔπεφτα, αὐτοί ἦσαν ὅλοι τους γέροι. Θά μοῦ πεῖς, κόφτο, τί τούς ἀποκαλεῖς γέρους τούς σαρανταπεντάρηδες, ἀφόσον τώρα πού τά λές ἔχεις περάσει τά ἐξήντα. Ἐ, καλά κάνω καί τά ἔχω περάσει!

Τελικῶς, τόσα χρόνια, ὅλοι μέ εἶχαν γιά σεξουάλα καί παθιάρα, καί ὅλο τό θέατρο εἶχε νά τό λέει, ἡ Παραοῦ κάνει τό πιό τριζάτο κρεβάτι. Παραμύθια· τούς ξεγελοῦσα ὅλους ἐγώ, ἡθοποιία, καί στό κρεβάτι ἐγώ ρόλο ἔκτελοῦσα. Δέν τό φχαριστιόμουν τό κρεβάτι, παράσταινα ὅτι μοῦ ἄρεσε ἔτσι ἀπό εὐγένεια, καί ἀπό συμφέρον. Ἐγώ στή σκηνή ἤθελα νά δρέπω δάφνες. Καί πολλές φορές, τήν ὥρα πού ὁ ἄλλος ἀγκομαχοῦσε ἀποπάνω μου, ἐγώ μέσα μου ἀποστήθιζα ρόλο, δηλαδή τόν ρόλο τῆς πρωταγωνίστριας, ἔτσι, νά περνάω ἑνδοξα τήν ὥρα μου.

Μετά τά τριάντα μου λέω, Ρουμπίνη εἶσαι χαζή· κάτι πού οὕτως καί ἀλλέως θά τό ὑποστεῖς, γιατί νά μήν τό φχαριστηθεῖς; Τή στιγμή μάλιστα πού πληρώνεις καί γιά τό προφυλακτικό;

Καί ἔτσι, μέ τήν τριβή, κατάφερα καί νά τό φχαριστιέ-
μαι. Ζήτηση, εἶχα. Χωρίς νά εἶμαι ἡ σούπερ, ὅλο καί κά-
ποιος ἐργοδότης μέ καλοῦσε στό γραφεῖο του. Ὅχι βέ-
βαια κανέναν Τάυρον Πάουερ, σερνικός πάντως. Καί στίς
τουρνέ διαπίστωνα πώς οἱ ἐπαρχιωῖτες ἔχουν μιά λόξα γιά
τίς θεατρίνες, εἴτε εἶσαι ἡ Ἰμπέριο Ἀρζεντίνα εἴτε ἡ Ρα-
ραού. Στό τέλος, πρόπερσι νομίζω, τά εἶχα μέ κάποιον
πού εὐκαιροῦσε μόνο μετά τίς ἔντεκα τό βράδυ. Καλός
ἦταν, δέν ἔχω ἀντίρρηση, ἀλλά ἐγώ, ἅπαξ καί δέν ἔχω
παράσταση νά μέ κουρντίσει, δέκα καί τριάντα ἔχω βάλει
κρέμα νυκτός καί πέφτω γιά ὕπνο, αὐτό καί ὅταν ζοῦσε ἡ
μαμά. Καί εἶχε ὁ χριστιανός μιά μανία νά μέ φιλάει συγ-
χρόνως μέ ὅ,τι ἄλλο μοῦ ἔκανε, φιλιά στά μοῦτρα δέ, κάτι
φιλιά βεντοῦζες, μοῦ ἔτρωγε ὅλη τήν κρέμα. Καί ἓνα βρά-
δυ, ἐκεῖ πού μέ φίλαγε αὐτός, ἐγώ εἶπα μέσα μου, Παρθέ-
να μου, πᾶνε τρεῖς δραχμές, κάθε φιλή μοῦ στοιχίζει τριῶν
δραχμῶν κρέμα.

Μόλις ἔπιασα τόν ἑαυτό μου στά πράσα, νά κάνει αὐτή
τή σκέψη, κοκκάλωσα. Ρουμπινάκι, λέω, γιά νά σκέφτε-
σαι τό τρίδραχμο σέ στιγμές πόθου, ὥρα φαίνεται νά βγεῖς
στή σύνταξη, σεξουαλικῶς. Καί ἔτσι τόν ἔδιωξα. Δέν ται-
ριάζουν οἱ ὦρες μας, τοῦ ἐξήγησα.

Καί τέρμα τό σέξ. Προτιμώτερη ἡ κρέμα καί τό ἀφρά-
το δέρμα, εἶπα. Καί ἔτσι πῆρα ἀπολυτήριο ἀπό τό σέξ.
Τριάντα ὀχτώ χρόνια θητεία, λέω, φτάνει. Καί τήν κυλότ-
τα μου ἄρχισα πιά νά τή λέω ἡ συνταξιούχος μου. Κι αὐ-
τός ὁ μικροπρεπής ἀστυνόμος (πρό πόσων ἡμερῶν ἦτανε;)
στό Τμῆμα —

Ἀσθενής: Μέσκαρη Ρουμπίνη (Παραού), ἀπόμαχος ἡθοποιός, ἐγγεγραμμένη εἰς τό Σωματεῖον Κομπάρσων.

ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ

Κατόπιν αἰτήσεως τοῦ Ε΄ Ἀστυνομικοῦ Τμήματος Ἀθηνῶν, ἐξετάσας τήν ἐν θέματι ἀσθενῇ, ἔχω νά ἐκθέσω τά κάτωθι:

Εἰς τήν ἀνωτέρω ἔχω προσφέρει κατ' ἐπανάληψιν τάς ὑπηρεσίας μου. Τυχγάνει ἀσφαλισμένη τοῦ Ταμείου Ὑγείας Κομπάρσων Θεάτρου. Πρόκειται περί ἀτόμου ἐντελῶς ἀκινδύνου. Εἶναι προσηνής, παραθέτει ἀνώδυνα, ἀνωφελῇ καί ἄσκοπα ψευδολογήματα, λόγῳ μιᾶς ἐφέσεως πρὸς ἐπικοινωνίαν. Διακατέχεται ἀπό τό σύνδρομον μιᾶς οἰονεῖ «*ιερᾶς ἐξομολογητικῆς μανίας*». Κατά τάς ἐξομολογήσεις της χρησιμοποιεῖ, παραποιημένα εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὀνόματα, ἐπώνυμα καί τοπωνύμια, ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νά «καλύψει» ἄτομα ἅτινα περικλείει εἰς τάς ἀφηγήσεις της. Ἡ, γιὰ νά γίνω σαφέστερος, νά τά προστατεύει κυρίως ἀπό τήν «ἀτίμωσιν» τήν ὁποίαν θά ὑποστοῦν ἀπό τόν συγχρωτισμόν μέ τό ἄτομόν της. Ἀποκρύπτει κατ' ἐξοχήν τήν πόλιν ὅπου ἔζησε τήν ἐφηβείαν της, καί τήν ἀναφέρει πάντοτε μέ ψευδώνυμον. Ἄλλωστε, χρησιμοποιεῖ μονίμως τό «καλλιτεχνικόν» της ἐπώνυμον καί παρουσιάζει τάσιν ὑστερίας ἐάν τυχόν τήν προσφωνήσουν μέ τό βαπτιστικόν της ὄνομα.

Φρονῶ ὅτι συνελήφθη καί προσήχθη εἰς τό Τμήμα λόγῳ ἀγνοίας καί ὑπερβάλλοντας ζήλου τοῦ ἀρμοδίου ἀστυφύλακός σας. Κατά τήν βεβαίωσιν τούτου, ἡ προαναφερθεῖσα συνελήφθη «ὡς παρεμποδίζουσα τήν κυκλοφορίαν κεντρικῆς ὁδοῦ». Παρέμενεν πεισμόνως εἰς τό κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ, μέ κίνδυνον διαμελισμοῦ της βεβαίως, δέν

ἀσχημονοῦσε, ἀπλῶς ἐκαλοῦσε εἰς βοήθειαν ἄτομον ὀνομαζόμενον «Ρουμπίνη». Ὡς ἀντιλαμβάνεσθε, βεβαίως, ἐκαλοῦσε τὸν ἑαυτὸν της.

Θά συνιστοῦσα νά μὴν ἀνησυχεῖ τοῦ λοιποῦ ἡ Ἀστυνομία ἀπὸ ἐνδεχομένην ἐπανάληψιν παρομοίων ἀντιδράσεων τῆς προαναφερθείσης. Εἶναι ἄτομον ἀπολύτως ἀκίνδυνον, εὐγενοῦς προαιρέσεως καὶ ἀπολύτως ἀγαθῆς ψυχῆς.

Παρεμπιπτόντως ἀναφέρω ὅτι, μετὰ γυναικολογικὴν ἐξέτασιν, τὴν ὁποίαν τὸ Τμῆμα Ἡθῶν εἶχεν ἀπαιτήσῃ καὶ ἐγὼ προεκάλεσα λόγω ὀρισμένων ἐνδοιασμῶν μου, ἡ ἄνω Ρουμπίνη Μέσκαρη (Ραραοῦ) εὐρέθῃ παρθένος.

Ὑπογραφή
Τύπος σφραγίδος

Καὶ γενικῶς ἐμένα μονάχα ἓνα μέ ἀπασχολεῖ ἀπὸ τότε πού ἔχασα τὴ μαμά. Πού βλέπω μπροστά μου κάτι σάν ἐπεισόδια σῆριαλ πού ἀμέσως ἐξαφανίζονται. Εἶτε, δέν τά ξαναβλέπω πλέον, καὶ θά μπορούσα νά ὑποψιαστῶ πῶς αὐτά εἶναι ὄνειρο. Δέν ξέρω. Ὅπως αὐτὴ ἡ κηδεῖα μέ τίς παλιογυναῖκες.

Βρίσκομαι, λέει, χαράματα, στὴν ψαραγορά. Ἐκεῖ πού οἱ ψαράδες ξεπουλᾶνε μισοτιμῆς τὸ σάπιο ἐμπόρευμα σέ ταβερνιάρηδες, καὶ ὅσα δέν πάρουν οἱ ταβερνιάρηδες τὰ πετᾶνε στοὺς ζητιάνους. Οὔτε ξέρω τί γυρεύω ἐγὼ σέ τέτοιο μέρος, διότι ἡ ὥρα εἶναι ἔξι χαράματα καὶ θά βρέξει. Ἐγὼ ποτέ μου δέν ξυπνάω τόσο νωρίς, ἐργάτρια εἶμαι ἢ καθαρίστρια νά ξυπνάω τόσο νωρίς; Πάντως ἡ ὥρα εἶναι ἔξι μόλις περασμένες καὶ ἡ Ἀκρόπολη δέν φαίνεται ἀκόμη πάνω ἀπ' τὴν ψαραγορά, ἡ Ἀκρόπολη κατεβαίνει

στή γῇ μετά τίς ἑφτά καί τριάντα. Ἐκεῖ πού προσγειώνεται πάντα-ὁ Παρθενών, σήμερα ἔχει σύννεφο. Ἐγὼ σκέφτομαι, ντροπή μου, ἡ Ἀκρόπολη ἦταν τό ὄνειρο τῆς ἐπαρχιακῆς μου ζωῆς, καί ἀκόμη δέν ἀξιώθηκα ν' ἀνέβω νά τή δῶ, ἐξήντα χρονῶν γυναῖκα πλέον. Ἄνω τῶν ἐξήντα. Καί ἡ ψαραγορά νεκρή καί ἀκίνητη, σάν φωτογραφημένη, οὔτε πελάτες, μονάχα στρωμένη μέ λέπια ψαριῶν φαρδιά καί βγάζουν ἓνα χρῶμα σάν τῆς μολόχας, κι ἄς μὴν ἔχει ἥλιο, εἶναι νωρίς ἀκόμα γιὰ ἥλιο. Καί ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀέρας ἀκόμη δέν ἔχει ἀρχίσει νά κυκλοφορεῖ.

Τί μ' ἐπίασε καί βγῆκα τόσο πρῶι, εὐτυχῶς πού δέν ἔχουν πλακώσει ἀκόμα οἱ ζητιάνοι, σκέψου νά μέ δεῖ κανένας θαυμαστής ἢ καί συνάδελφος καί νά νομίσει ὅτι ἐγώ, μιά Παραοῦ, ἡ Παραοῦ μέ τ' ὄνομα, ζητιανεύω φόφια ψάρια.

Καί τότε ἀπό μία ἀψίδα νεοκλασική ἔρχεται μία κηδεία. Γλιστρᾶνε πάνω στά πολυτελῆ λέπια σάν βυζαντινές, τέσσερις κυρίες ἀμίλητες. Οἱ γυναῖκες αὐτές εἶναι κοινές· ὄχι πουτάνες ὁμῶς· πόρνες εἶναι. Ἐταῖρες. Γυναῖκες τοῦ σεβασμοῦ. Καθεμία εἶναι σάν τρίφυλλο παραβάν, καί τά τρία φύλλα φορτωμένα μέ κρεμαστά κολλιέ, χάντρες, γυαλιά, σάν ἀναρτημένα τάματα. Στολισμένες σάν τρίγωνοι πολυέλαιοι ἐκκλησίας. Σάν Ἀγίες σέ εἰκονίσματα πολυτελείας. Σάν Ἀγίες πού ἔρχονται νά ἀμαρτήσουν.

Οἱ τέσσερις Σεβαστές βασιτάζουν μιά φαρδιά σανίδα, τήν κρατοῦν ψηλά, φέρετρο εἶναι, ἀνοιχτό, δίχως σκεπή. Τό φέρετρο καλυμμένο, ὅλο στράς καί πούλιες καί ἀσημοκλωστές καί ἀρμαθιές χάντρες κρεμαστές, φτάνουν μέχρι τό πάτωμα τοῦ δρόμου καί σείονται. Καμία φωνή, οὔτε ἦχοι. Ἀκουμπᾶνε οἱ χάντρες πάνω στά λέπια, χρῶμα βιολέτας.

Ἡ νεκρή δέν φαίνεται καθόλου, κατασκέπαστη, καί εἰ-

ναι πόρνη σεβαστή. Τήν προστατεύουν οἱ χάντρες, πανοπλία της. "Ομως εἶναι ἡ μητέρα μου, αὐτό εἶναι συμφωνημένο μέσα στ' ὄνειρο, κάτω ἀπό τίς χάντρες καλύπτεται τό πρόσωπο τῆς μητέρας μου. Τό σῶμα της δέν ὑπάρχει. Δέν μοῦ τό ἔχει ὑποσχεθεῖ κανένας, ἀλλά εἶναι συμφωνημένο πώς εἶναι ἡ μητέρα μου, τήν μετακομίζουν. Τήν πᾶνε νά τήν ἐνταφιάσουν σέ νεκροταφεῖο παιδίων, εἶναι πιό ἄσορτί μέ τή ζωή της. Θά τήν ἐνταφιάσουν μεταξύ τῶν παιδίων. Κι ἐγώ ἔχω πρόβλημα, διότι ἐκεῖ δέν βάζουν ὀνόματα στά μνήματα, κι ἐγώ θά πρέπει τοῦ λοιποῦ νά προσφέρω ἀπό μία σοκολάτα σέ κάθε μνήμα, καί νά στάζω κολώνια σέ κάθε μνήμα, μήπως καί ἀφήσω τή μαμά μου δίχως προσφορά.

Οἱ τέσσερις πόρνες πού ὑψώνουν τό φέρετρο καπνίζουν καί εἶναι ντυμένες σάν βυζαντινές ἀγιογραφίες μέ πολύ χτυπητά χρώματα, χρώματα τοῦ ἐλαφροῦ θεάτρου, χτυπητά, χρώματα ὅλο βουή, καί τά φέρουν ἐπίσημα, δέν ἐπιτρέπουν ἀντίρρηση εἴτε σχολιασμό. Τά πρόσωπά τους παρastaίνουν τίς μάσκες. Καπνίζουν τσιγάρο.

Κάτι ἀπουσιάζει ἀπό τήν εἰκόνα. Ναί: ἡ κηδεῖα τελεῖται δίχως ἱερέα. Στή θέση τῶν πενθούντων συγγενῶν, ἀκολουθεῖ μία ἄρκουδα, δίχως στολίδια αὐτή. Ἡ ἄρκουδα ραίνει τή νεκρή μέ χαρτοπόλεμο. Δίπλα της μία πόρνη, μαθητευόμενη ὅμως. Δέν φοράει στολίδια. Ὑπηρετεῖ τήν ἄρκουδα σάν ἐκθαμβη. Προχωράει σάν ἄτομο ἀπαγχονισμένο καί στητό.

Περνοῦν μπροστά μου, δέν μέ χαιρετοῦν, δέν μέ κοιτάζουν. Ἡ δέν μέ βλέπουν. Καί χάνονται μέσα στή νεοκλασική ψαραγορά. Ἐγώ, λέει, κρατῶ ἓνα ντέφι καί δέν ἔχω δικαίωμα ν' ἀκολουθήσω, συμφωνημένο κι αὐτό. Οὔτε καί μπορῶ. Διότι, ξαφνικά, ἡ κηδεῖα τώρα προχωράει πάνω σέ θάλασσα λεία, ἀκίνητη ἐντελῶς ἡ θάλασσα λέει.

Πάνω στή θάλασσα χέλια μέ τό κεφάλι ύψωμένο ακολου-
θοῦν τήν ἀρκούδα. Δέν βουλιάζουν.

Χαμηλώνω μέ σέβας τά μάτια, ὅπως πρέπει στίς κη-
δεῖες, καί ἀποκάτω ἀπό τή θάλασσα περνάει, πλέει, μία
γαλάζια νεκρή, μέ κοιτάζει μέ ἀπέραντα μάτια γαλάζια,
γιά μία στιγμή λέω δέν εἶναι μάτια, εἶναι κενά παραγεμι-
σμένα μέ θάλασσα, ἐγώ πάντα μου μαυροτσούκαλο, εἶχα
πάθος γιά μάτια γαλάζια. Ἡ γαλάζια νεκρή εἶναι ἐπίπε-
δη, σάν ἀπό χαρτόνι. Ὑψώνω τά μάτια μου, περπατάω
πάνω ἀπό τή θάλασσα καί ξεκλειδώνω τό θυάρι μου. Ἀ-
πορῶ τί γύρευα χαράματα στήν ψαραγορά, εὐτυχῶς πού
ἔφυγα προτοῦ ἔρθουν οἱ ζητιάνοι. Καί ὅλο μέ ἀπασχολεῖ
μία ἀπορία: ἀρκούδα ἦταν αὐτό ἤ μαϊμού; Καί τή μαθη-
τευόμενη πόρνη γιατί ἐγώ τήν ὀνόμασα ὑπηρέτριά της; Ἡ
μόνη μου ἀμφιβολία.

Δέν ξέρω.

Ἐμένα ποτέ δέν μοῦ πέρασε οὐδεμία ἀμφιβολία γιά τό
προσγειωμένο καί στέρεο μυαλό μου. Κι ἄς μοῦ λέγανε
στό θέατρο ὅτι στή θέση τοῦ μυαλοῦ ἔχω κουφάλα, γι'
αὐτό πηγαινα συχνά κομμωτήριο, γιά νά τήν καμουφλάρω
μέ τήν κουαφύρ. Τώρα, βέβαια, τό ξεχάσανε κι αὐτό. Μέ
φωνάζουν ἀπλῶς, τί κάνεις μωρή κουφάλα Παραοῦ, ἔτσι,
στόν ἐνικό, δεῖγμα αὐτό πόσο θαλερή καί νέα παραμένω.

Ἐδῶ, στάς Ἀθήνας αὐτά. Τουρνέ πλέον δέν μέ καλοῦν,
αὐτά εἶναι γιά ἀρχάριες καί παρακατιανές. Παρότι μία
τουρνέ τήν τραβάει ἡ ὄρεξή μου, σέ ὑπολογίζει τό κοινό
τῶν κωμοπόλεων. Ὅχι σάν τόν φούρναρή μου, πού οὐδε-
μία ἐντύπωση τοῦ κάνει ὅταν μπαίνω στό μαγαζί του.

Ὅχι δηλαδή ὅτι δέν προκαλοῦσα αἵσθηση καί στό ἀθη-
ναϊκό κοινό. Αὐτό μέ ἀνέδειξε. Θυμᾶμαι πού μέ ζήλευε ἡ
Μίτση ἡ χοντρή, καλή συνάδελφος καί ταλαντοῦχος, ἀλλά
ποῦ ἡ μεσούλα καί ἡ μαργιολιά ἡ δική μου. Ἐκεῖνη δέν

τήν ἤθελε τό κοινό. Μέχρι πού ἀπελπίστηκε καί πῆγε καί παντρεύτηκε ἕναν βιοτέχνη ὑποδημάτων στάς Πάτρας, ἀπάνω σέ τουρνέ. Ἔχουν ἀποκτήσει δύο παιδιά καί σκάφος. Πότε-πότε μοῦ στέλνει ἕνα κουτί λουκούμια, ἐγώ ὁμως πού νά τά φάω πιά, σιλουέττα καί ζάχαρο βλέπεις. Τά προσφέρω ὅπου ἔχω ὑποχρέωση, στόν κύριο Μανώλαρο κυρίως, ζεῖ αὐτός.

Μία χρονιά, παίζαμε στάς Ἀθήνας, ἔρχεται μετά τό φινάλε ἡ Μίτση καί μοῦ λέει ξερή στό γέλιο, Παραοῦ, ἕνας θαυμαστής σου σέ περιμένει, ἄντε, σοῦ ἔφεξε καί σένα, καιρός ἦταν.

Ἐγώ παραβλέπω τό ὑπονοούμενο καί ρωτάω πῶς τότε λένε.

— Θά σέ περιμένει ἔξω εἶπε, μοῦ κάνει, ὅλο μέ τήν εἰρωνεία της πάντα αὐτή. Καλός τύπος ὁ φουκαράς. Ἐπαρχία καί κωλόγερος.

Ξεβάφτηκα μέ τό πάσο μου ἐγώ, στρατηγικό κόλπο, πάντα ἀργῶ ὅταν μέ περιμένουν, ἐδῶ καί στήν κηδεία τῆς μαμᾶς παραλίγο ν' ἀργήσω, τό πέρασα γιά παράσταση. Ξεβάφομαι, πού λές, βγαίνω στόν δρόμο, τίποτα. Μέ κορόιδεψε ἡ χοντρή, λέω. Πάνω σ' αὐτό βγαίνει πίσω ἀπ' τό περίπτερο ἕνας ἡλικιωμένος. Σουλουπωμένο ντύσιμο, ἀλλά ἐπαρχία.

— Εἶσαι ἡ Ρουμπίνα; μοῦ κάνει.

Ἀλαφιάζομαι ἐγώ. Ποιός εἶναι καί ξέρεи τό παρελθόν μου; Τόν καλοκοιτάζω. Ὅπου τόν καταλαβαίνω ἀπό τή γαμήλια φωτογραφία: ἦταν ὁ πατέρας μου.

— Μπαμπά, τί κάνετε; τοῦ λέω. Χωρίς κανένα αἶσθημα. Εἶχα νά τόν ἰδῶ σαράντα ἑφτά χρόνια, ἀπό τότε στό σταθμό, πού ἔφευγε γιά Ἀλβανία, μέ τό εἰκοσόφραγχο.

Πρώτη μου σκέψη ἦταν, ἀμάν, τώρα τί κάνω; Ζεῖ. Καί χάνω τή σύνταξη.

— Σέ παρακολουθῶ ἀπό καιρό, μοῦ κάνει. Τά 'μαθα ὅτι βγῆκες στό θέατρο, εἶδα πρό ἐτῶν κάτι φωτογραφίες σου στήν "Αρτα. "Εξω ἀπό καφενεῖο.

— Τί κάνει ἡ μητέρα σου; μοῦ λέει.

— Πέθανε πρόπερσι, τοῦ λέω ἀμέσως τό ψέμα ἐγώ. Δέν ἤξερα τούς σκοπούς του.

Μέ ρώτησε γιά τά σερνικά. Δέν ἤξερε πώς ὁ Σωτήρης εἶχε λιποταχτήσῃ ἀπ' τό σπίτι μας ἐπὶ Κατοχῆς. Τοῦ τό εἶπα, τοῦ εἶπα γιά τόν Φάνη μας ὅτι καλοζεῖ, δέν τοῦ μαρτύρησα ποῦ.

— "Εμαθα γιά σένα στήν "Αρτα, πᾶνε χρόνια, εἶδα καί τή φωτογραφία σου, ξαναλέει. Καί ὅλο κανόνιζα νά 'ρθω νά σέ βρῶ, ἀλλά ἀπό ἀναβολή σέ ἀναβολή τό πήγαινα, περίμενα νά τό συνδυάσω μέ καμιά δουλειά. "Ε, τώρα μοῦ παρουσιάστηκαν καί δουλειές στήν "Αθήνα, καί τό ἀποφάσισα νά 'ρθω νά σέ γνωρίσω.

Δέν εἶχε τί ἄλλο νά μοῦ πεῖ, καί μοῦ ξαναμίλησε γιά τή φωτογραφία μου τῆς "Αρτας. Μετά μέ κάλεσε νά φᾶμε σ' ἓνα ταβερνάκι, ἐγώ δέχτηκα, μπάς καί μοῦ ζητήσῃ νά τόν καλέσω σπίτι, τό μυαλό μου ὅμως μονίμως στή σύνταξη, τή χάνω ἔλεγα μέσα μου, πάει.

Πάνω στό φαῖ, ἤπιαμε καί καμπόσο δηλαδή καί οἱ δύο, τά εἶπαμε πιό ἐν ἐκτάσει.

— "Ωστε πέθανε ἡ μάνα σου, μοῦ λέει. "Εγώ νά χτυπάω κρυφά ξύλο καί νά τρώω μελιτζάνα τηγανητή, ἄν καί μέ πειράζει στόν κωλικό.

— Ποτέ μου δέν τή γουστάρισα τήν κακομοίρα, ξαναλέει. "Ε, ἀνάπαυση ἄς ἔχει.

Δέν τοῦ μίλησα γιά τό παρελθόν τῆς μαμαῆς, μοῦ μίλησε αὐτός γιά τό δικό του. Δυόμιση μῆνες ἄντεξε στό "Αλβανικό, μοῦ εἶπε. Μία νύχτα σκέφτηκε, τί δουλειά ἔχω ἐγώ ἐδῶ, πρὸς τί πολεμάω; Ποιά πατρίς; Τί μοῦ ἔδωσε ἐμένα

ἡ πατρίς; "Αντερα μοῦ δώσανε νά τά πλένω, κι αὐτά δέν μοῦ τά 'δωσε ἡ πατρίς.

— Καί ἔτσι, μοῦ λέει, τό ἀποφάσισα νά γυρίσω πίσω. Σέ μία ἔφοδο πέφτω δῆθεν νεκρός, μέ παρατᾶνε, παίρνω τόν δρόμο γιά πίσω, κανένas δέν μ' ἐμπόδισε, ὁλόκληρο πόλεμο εἶχαν νά κοιτάξουνε, μέ μένα θά καταπιαστοῦνε, εἶπα. Στό χωρίον 'Αγριά "Αρτης στάθηκα κάπου νά καρδαμώσω, μία χήρα μέ χτῆμα μοῦ 'δωσε δουλειά, μετά μοῦ λέει ἂν εἶσαι ἀνύπαντρος σέ παίρνω. Τά 'βαλα κάτω, λέω, ποῦ νά γυρνᾶω τώρα σπίτι, ἄλλον τόσο δρόμο ποδαράτο, νά ξαναπάω σέ πατσές καί στήν 'Ασημίνα πού ποτέ δέν τή γουστάρισα τήν κακομοίρα, τόσον ποδαρόδρομο πρός τί; Εἶπα τό ναί στή χήρα, κάναμε καί δύο παιδάκια. Εἶχα δώσει ψεύτικο ὄνομα, 'Αρνοκούρης Διομήδης ἀπό τούς 'Αγίους Σαράντα, "Ελλην ἐξ 'Αλβανίας. Καλή ζωὴ ἔζησα. Καί ζῶ.

Μόλις μοῦ τά εἶπε, ἀνακουφίστηκα. Σχεδόν μετάνιωσα πού τοῦ εἶπα πώς τάχα ἡ μαμά πέθανε.

— Μπαμπά, τοῦ λέω, τελικῶς μᾶς ἤρθαν ὁλωνῶν μας δεξιὰ, σέ ὅλη τή φαμελιά. 'Ο Φανούλης ἐξασφαλισμένος, ἐσύ καλοζεῖς ἐκεῖ στό χωριό. Κι ἐγώ καλοζῶ. Μοῦ ἔβγαλαν καί σύνταξη, λόγον θανάτου σου στή μάχη. Γι' αὐτό, μὴν ξαναπαρουσιαστεῖς. 'Αφοῦ περνᾶς καλά, ἐμένα τί μέ θέλεις;

— Δέν σέ θέλω τίποτα, παιδί μου Ρουμπίνη, μοῦ λέει. Νά, μία περιέργεια εἶχα μόνο.

"Ετρεμα ἡ κακομοίρα, πῶς θά τό πάρει. Τί ζητάει τώρα αὐτός ὁ ξένος, ἔλεγα ὅσο ἔτρωγε καί ὅσο μέ κοίταζε καθῶς τοῦ μιλοῦσα. 'Εγώ ἤξερα ἕναν μπαμπά εἴκοσι πέντε χρονῶν παιδί πού κίναγε γιά 'Αλβανία μ' ἓνα εἰκοσόφραγχο, καί πού πολύ μέ εἶχε εὐχαριστήσῃ τότε πού τόν εἶδα ὁλόγυμνο καθῶς ἄλλαζε. Τώρα, αὐτός ὁ ἄντρας ἐδῶ ἦταν

συνομήλικός μου. "Όσο τρώγαμε, ζοριζόμουν να τόν αγαπήσω ως πατέρα, να νιώσω ἔστω λίγη στοργή. Δέν μπόρεσα. Πιό πολύ μ' ἔνοιαζε ἡ ζωή τοῦ ταμῖα μας στό θέατρο.

Τοῦ τό εἶπα κι αὐτό. Μοῦ ἔταξε νά μήν ξαναφανεῖ στή ζωή μου. Μοῦ εἶπε, δίκιο ἔχεις. 'Αφοῦ ὅλοι περναῖμε καλά.

Μοῦ ἔβαλε καί τά ἔξοδα, αὐτός πλήρωσε τόν λογαριασμό, εἶπαμε μιά καληνύχτα στήν πόρτα τῆς ταβέρνας, καί πάει, δέν τόν ξαναεἶδα. "Όμως ὁ φόβος μέ τριβέλιζε.

'Από τότε, ὅπου βάνω ὑπογραφή, συμπληρώνω πλάι «ὀρφανή πατρός». Γιά ἄλλοθι. Καί ὅταν πῆγα στήν τράπεζα γιά τή σύνταξή μου μετά τό φευγιό τοῦ πατέρα μου, φόρεσα γκριζα, ἔβαλα καί πένθος στό μανίκι, γιά νά ἰσχυροποιήσω περισσότερο τήν κατάστασή μου, καί κρατοῦσα τό βιβλιάριό μου. Στήν τράπεζα εἶχε τρεῖς οὐρές, ἐγώ ἤξερα σέ ποιά θυρίδα ἐξυπηρετοῦμαι. "Όμως στήθηκα στή μέση τῆς αἰθούσης καί ρώτησα φωναχτά:

— Τά ὀρφανά, ποῦ στέκονται;

Καί κάθε πρώτη τοῦ μηνός πού πάω γιά τή σύνταξη, πάντα στολίζομαι μέ τό πένθος, στό μανίκι εἶτε στό πέτο, καί πάντα ρωτάω ποῦ πληρώνονται τά ὀρφανά. Καλοῦ-κακοῦ. Κι ἄς χαμογελάει ἐκεῖνο τό σκασμένο ὁ ταμῖας πού μ' ἐξυπηρετεῖ, ὁ κύριος 'Ερρίκος. "Όλο κάτι κρυφολέει στή διπλανή του, τό 'πιασα ἐγώ, μέ σχολιάζουν, κι ἄς μέ κορτάρει αὐτός ὁ κύριος 'Ερρίκος. Χαλάλι του, ἔχει καί τσακίρικα μάτια. Πάντως, καλύτερα νά περιχαράκωνω ἐγώ τή σύνταξη.

Πέρασα κι ἀπ' τό πολιτικό γραφεῖο τοῦ κυρίου Μανώλαρου, δῆθεν νά ρωτήσω γιά τόν Φάνη μας, μέ δέχτηκε προσωπικῶς. Εὐτυχῶς ὁ μπαμπάς μου κράτησε τόν λόγο του καί δέν ἔδωσε σημεῖα ζωῆς. Ἐτρεμα μπάς καί περάσει ἀπ' τοῦ Μανώλαρου.

Πάντως ἡ ἔγνοια δέν μοῦ ἔφευγε. Ἄν τοῦ ῥθει, ἔλεγα, καί ξαναπαρουσιαστεῖ; Χρόνια ἤμουν αὖ ἐπιφυλακῇ. Ὡσπου πέρυσι τό καλοκαίρι ἔρχεται στό σωματεῖο μας ἕνας φάκελλος γιά μένα, ἀποστολεύς ἕνας τάδε, ἱερεὺς. Τό ἀνοίγω, ἕνα ἀπόκομμα ἀπό ἐπαρχιακὴ ἐφημερίδα, στήλη «Κηδεῖαι».

Τόν σεβαστόν μας σύζυγον, πατέρα κ.λπ. Διομήδην Ἀρνοκούρην, θανόντα ἐν Ἀγριᾷ Ἀρτης καί λοιπά. Ἡ σύζυγός του Ἰωάννα, τά τέκνα του τάδε καί τάδε. Καί κοντά στ' ἄλλα του παιδιά ἔγραφε: Σωτήριος, Ρουμπίνη, Θεοφάνης.

Φαίνεται εἶχε ξεμολογηθεῖ στόν ἱερέα.

Δέν ἤξερα πῶς νά ἐνεργήσω. Κατ' ἀρχάς, βέβαια, μοῦ ἔφυγε ἕνας βραχνάς. Σκέψου καί νά χάσω τὴ σύνταξη καί νά μέ ξεμπροστιάσουν ὡς ἀπατεώνα πού τρώει ἀδίκως τό δημόσιο χρήμα. Στό Φανούλι μας βέβαια οὔτε κουβέντα. Ἀρχικῶς εἶπα νά στείλω ἕνα συλλυπητήριο μπιλιέττο (ἔχω τυπώσει μπιλιέττα δικά μου, ὄνομα καί ἐπάγγελμα μέ καλλιγραφικά στοιχεῖα), μετὰ ὅμως λέω, κάτσε στ' αὐγά σου Ρουμπινίτσα, πονηροὶ καιροί, μὴν ξεμπουκάρουν τίποτα καινούργια ἀδέρφια καί διεκδικήσουν τό дуάρι. Καί δέν ἔκανα τὴν κουτουράδα νά στείλω μπιλιέττο. Καλό του ταξίδι, εἶπα, καλό ἀπὸ δαῦτον δέν εἶδα, μονάχα τά ἔξοδα στήν ταβέρνα. Ἄς ἀναπαύεται ἐκεῖ πού βρίσκεται, σκέφτηκα.

Ὅμως κάπου τρωγόμενα μέσα μου. Εἶμαι περιπετειώδης βλέπεις ἐγώ, ψυχικῶς δηλαδή. Καί πολύ τῶν τύπων. Τρελαίνομαι νά στέλνω τό μπιλιέττο μου. Ἐστελνα πάντα μπιλιέττο μου μέ εὐχές ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει στόν θιασάρχη Κοζύλη Κωσταντῖνο, εἰς ἔνδειξιν, καί μέ χρόνια πολλά διὰ τὴν σύζυγόν του Εὐγενία, ἐορτάζει παραμονή Χριστου-

γέννων αὐτή. Τοῦ στέλνω μπιλιέττο, ἐπειδὴ τότε στάς 'Επάλξεις ἢ μητέρα του μᾶς εἶχε ἀφήσει καρύδια στό παράθυρό μας. Τό κάνω βέβαια καί μέ ὑστεροβουλία, μήπως καί μέ προσλάβει γιά συνεργασία. Δηλαδή, εἶχα με συνεργασθεῖ πρό ἐτῶν, μετά ἀπό τὰ ἐπεισόδια τοῦ Πολυτεχνείου. Σέ ἔργο ἀριστερό δυστυχῶς, ἀλλά ἐργασία εἶναι καί αὐτό. Τότε, θυμᾶμαι, εἶχα μείνει ἐκτός ἐργασίας, ἄς πάω, λέω, θά μέ δεῖ αὐτό τό μπασμένο ὁ Κωστής, θά μέ θυμηθεῖ καί θά μοῦ δώσει ρόλο τῆς περιωπῆς μου. Τόν ἀποκαλῶ μπασμένο διότι τότε στάς 'Επάλξεις, ὅταν παίζαμε στά Κανάλια δίπλα στό σπίτι του, ἦταν κοντούλι καί κεφάλας, ἐγώ ψηλότερή του καί ὅλο τοῦ ἔριχνα κατακέφαλους καί ὅλο τό πλάκωνα στό ξύλο, καί αὐτός μοῦ ἔριχνε χουφτες νερό στό βρακί μου.

Πῆγα, καί ὄντως μοῦ ἔδωσαν ρόλο. 'Επαιζα μία κομμουνίστρια νεκρή. Τουλάχιστον εἶναι νεκρή, εἶπα μέσα μου. "Ὅμως, δέν μέ προσέλαβε ὡς παλαιά φίλη. Δέν μέ ἀναγνώρισε. Μέ εἶδε, μέ κοίταξε, λέει σέ κάποιον ὑπεύθυνο αὐτή ἢ φάτσα μοῦ κάνει. Δέν μέ θυμήθηκε. 'Οπότε, λέω, ἄς μὴν τοῦ δώσω κι ἐγώ γνωριμία. "Ὅταν θά κάνω κι ἐγώ δικό μου θίασο, βλέπουμε. Διατηροῦσα αὐτή τήν ἐλπίδα. Βέβαια, εἶχα βάσιμες ὑποψίες ὅτι μέ ζήλευε ἢ πρωταγωνιστριά του ἢ Ευγενία, ἢ γυναίκα του. Αὐτή διαθέτει τά πιό ὁμορφα μάτια τῆς πρωτευούσης, τῆς τό ἀναγνωρίζω, πάντως μέ ζήλευε, ἐγώ δέν τή ζήλευα, γιατί νά τή ζηλέψω; Ζήτημα τύχης ἦτανε. "Ὅχι νά τήν ὑποτιμῆσω τήν κοπέλα, ὅμως, ἄς γεννιόμουν κι ἐγώ εἴκοσι πέντε χρόνια ἀργότερα, ἄς μοῦ χάριζε καί μένα ἢ τύχη τέτοια μάτια καί τέτοιο ταλέντο, καί τά λέγαμε τότε. 'Επιπλέον, σέ κάτι τή νικάω: ἐγώ ἔχω παίξει σέ χίλιες ὀκτακόσιες ἐξήντα κωμοπόλεις. 'Εκείνη, ἔχει παίξει σέ μία-δύο πρωτεύουσες μόνο. 'Εάν μοῦ ἔφερνε καί μένα τέτοια δῶρα

ἡ τύχη, τί πιό εὐκολο νά εἶμαι ἐγώ στή θέση της κι αὐτή στή δική μου;

Πάντως ὁ Κωστής τό μπασμένο δέν μέ γνώρισε. Καλύτερα, εἶπα. Μήν ἀρχίσει νά ρωτάει γιά τή μαμά. "Ἐπαιξα τήν πεθαμένη κομμουνίστρια, αὐτός μέ καληνύχιζε ἐγκαρδίως κάθε βράδυ, ὅπως ὅλον τόν θίασο. Μέχρι τό τέρμα τῶν παραστάσεων, δέν μέ θυμήθηκε. Τί σοῦ κάνει ἡ πρεσβυωπία, ἔλεγα μέσα μου. Διότι ἐγώ καθόλου δέν ἔχω ἀλλάξει σωματικῶς τά τελευταῖα σαράντα χρόνια. Συχνά σκέφτηκα νά τόν ρωτήσω τί κάνουν οἱ γονεῖς του, νά τόν ρωτήσω ἂν τήν ἔχουν ἀκόμη ἐκείνη τή μανταρινιά στό σπίτι τους τῶν Ἐπάλξεων, ὅπου καβαλλοῦσα τή μάντρα νά κλέψω μανταρίνια, μιά φορά μάλιστα μοῦ σκίστηκε καί τό βρακί πάνω στή μάντρα. "Ὅμως δέν τό ἀποφάσισα ποτέ. "Ἄσ' τον, εἶπα.

Πάντως, μπιλιέττο συνέχισα νά τοῦς στέλνω κάθε πρωτοχρονιά, στά ἔτη πού ἀκολούθησαν τή συνεργασία μας. Μονάχα ἐφέτος τό ἀμέλησα, μοῦ διέφυγε. "Ἡ ἀδιαφόρησα. "Ἡ μοῦ ἐξαντλήθηκαν τά μπιλιέττα, δέν θυμᾶμαι γιατί. Δέν ξέρω καί τί νά κάνουν οἱ γονεῖς του.

Μία φορά μάλιστα πῆγα καί τήν κυρία Κανέλλω σέ μία παράστασή του. Αὐτήν, τήν ἐθυμήθηκε ὁ ἀχάριστος. Τήν πέτυχα σέ συγκέντρωση, σέ πολιτικό γραφεῖο καινούργιου πολιτευτοῦ τῶν Ἐπάλξεων, ἐδῶ στάς Ἀθήνας. Εἶχε καί δημοσιογράφους. Ἡ κυρία Κανέλλω προσφώνησε τόν πολιτευτή, ἀλλά τήν ἔκανε πάλι τήν γκάφα της, δέν θ' ἀποχτήσῃ ποτέ διπλωματία αὐτή ἡ γυναίκα, οὔτε θηλυκότητα. Ὁ πολιτευτής αὐτός, κύριος Γιῶργος λέγεται, εἶναι τοῦ καλοῦ κόσμου, δέν λέω τό ἐπώνυμό του μήν τόν ἐκθέσω. Ὁ κύριος Γιῶργος εἶναι κι αὐτός ἀπό τās Ἐπάλξεις. Ἦταν οἰκογενεῖας ὡς παιδάκι καί σχολιαζόταν ἀπό ἀνώτερα καί κατώτερα στρώματα τῆς ἐπαρχιακῆς κοινωνίας γιά

δύο πράγματα: ἐπειδὴ ἦταν πολύ γλωσσομαθής καὶ ἐπειδὴ πῆγαινε μέ ἄντρες, ἄν καὶ ἐθνικόφρων. Ἐπειδὴ ἦταν παχουλός καὶ ἄπραγος, ὅποιος πρόφταινε τὸν πηδοῦσε, αὐτός δὲν ἀντιστεκόταν, ἀπὸ εὐγένεια. Ὁ γυμνασιόπαις πού τοῦ ἔκανε ἀγγλικά, τοῦ ἔκανε καὶ ἄλλα πράγματα, αἰσchrά. Ὁ γυμνασιόπαις πού τοῦ δίδασκε γαλλικά, τοῦ ἔκανε κι αὐτός αἰσchrά πράγματα τοῦ Γιώργου. Ἡ μητέρα του ἔλεγε, τί νά κάνουμε, ἔχει ἓνα κουσούρι τό παιδί μου, νά τό σκοτώσω; Τό εἶχε πάει καὶ σέ μάγισσα, πλήν τίποτα. Στέλνει τὸν Γιωργάκη σέ παπά νά τὸν διαβάσει, μπάς καὶ κόψει τούς ἄντρες, ἀλλὰ λέγεται τὸν πῆδηξε καὶ ὁ παπάς, αὐτό μαθεύτηκε ἀπὸ ἄλλον παπά στὸν ὁποῖο ξεμολογήθηκε ὁ Γιώργος γιὰ νά κοινωνήσῃ. Ὅποτε ἡ μαμά του τό πῆρε ἀπόφαση, εἶπε, φαίνεται εἶναι ἐκ Θεοῦ, θά τό κόψει μέ τὸν γάμο.

Τελικῶς τό παιδί πρόκοψε, στάς Ἀθήνας. Πάντως τοῦ φαίνεται πολύ τό κουσούρι. Λένε ὅτι πῆγε γιὰ τουρισμό στό Ἅγιον Ὅρος καὶ πῶς ὁ ἐπιτετραμμένος ἡγούμενος τοῦ λέει, «ἀπαγορεύεται σέ γυναῖκες, μαντάμ». Τό κοστούμι του ὁ ἱερωμένος τό πέρασε γιὰ ταγιεράκι, ἦταν βέβαια καὶ πολύ μεσάτο καὶ ἐβαζέ.

Ἐσχάτως τὸν ἔχρισαν πολιτικόν ἄνδρα. Θά διαδεχθεῖ τὸν κύριο Μανώλαρο ὡς κορυφαῖο πολιτευτὴ τοῦ νομοῦ μας. Ἐγὼ τοῦ ἔστειλα μπιλιέττο συλλυπητήριο τοῦ κυρίου Μανώλαρου, ὅπου τὸν ἀποκαλῶ κύριε πρόεδρε, καὶ ἐπιπλέον παρέστην καὶ στήν κηδεῖα τῆς γυναῖκας του, ὅπου τά εἶπαμε μέ τὴν κυρία Κανέλλω, ἄρχισαν νά τὸν παίρνουν κι αὐτόν τά χρόνια.

Σ' αὐτὴ τῇ συγκέντρωση λοιπόν, ἐκεῖ πού τὸν προσφωνοῦσε τὸν κύριο Γιώργο κάποιος δημοσιογράφος γιὰ τὴν προσφορά του, μπαίνει στή μέση ἡ Κανέλλω, πάντα αὐθόρμητη αὐτὴ, καὶ διακόπτει μέ ἐπαίνους: τί προσφορά,

καλέ, μόνο προσφορά; Ξέρετε πόσο ἐργάστηκε αὐτό τό παιδί στή ζωή του γιά νά φτάσει μέχρι ἐδῶ; Ὁ κύριος Γιώργος δοκίμασε νά τή διακόψει, τίποτα αὐτή, μή μέ διακόπτεις κύριε Γιώργο παιδί μου, ἐσύ πάλεψες, ἀγωνίστηκες, γι' αὐτό θά σέ ψηφίσω! Διά ν' ἀνέβεις ἐκεῖ πού ἀνέβηκες ἐσύ, γυρίζει καί λέει μεγαλοφώνως στούς παραπλεύρως πολιτικούς, γιά νά φτάσεις ἐκεῖ πού ἔφτασες, δούλεψες! Σοῦ ἔγινε ὁ κῶλος νά!

Ἐπακολούθησε νέκρα. Πού κρατάει μέχρι σήμερα. Ὁ κύριος Γιώργος εἶναι πετυχημένος πολιτικός, ποιός νά τόν κράξει;

—Ἐγώ! Τί τοῦ εἶπα, καλέ! μοῦ ἀπαντάει ἀργότερα ἡ κυρία Κανέλλω, ὅταν τήν ἐπέπληξα. Ἐγώ ἔχω σέβας γιά τόν κύριο Γιώργο, πάντα μοῦ στάθηκε!

Ἐπαρχιώτισσα ἔμεινε ἡ Κανέλλω. Δέν τήν κακίζω. Ὁ μπαμπάς μου ἀπό ἐπαρχιώτης ὑποβιβάστηκε σέ χωριάτη. Μόνο ἐγώ ἀνῆλθα.

Μόλις γύρισα σπίτι ἀπό κείνη τήν παράσταση τοῦ Κοζύλη τοῦ ἀχάριστου πού θυμήθηκε τήν Κανέλλω ἀλλά ἐμένα οὔτε νά μέ χέσει, μέ περίμενε μία ὠραία παρηγοριά καί σουρπρίζ: εἰδοποίηση ὅτι μοῦ βγάλανε σύνταξη καί ἀπό τό Ταμεῖον Ἡθοποιῶν. Τώρα, εἶπα, ἄς μοῦ φᾶνε τό σκατό ὅσες μ' ἔλεγαν γιά χρόνια κομπάρσα καί ρουφιάνα. Χρηματικῶς, δέν τήν ἔχω καί πολλή ἀνάγκη τή σύνταξη, καλλιτεχνικῶς ὅμως εἶναι ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς μου. Εἶχα τήν ἄλλη σύνταξη, τῆς Ἀλβανίας, γι' αὐτό δέν παντρεύτηκα, γιά νά μήν τή χάσω. Ἡ σύνταξη εἶναι πιό σταθερή ἀπό ὅποιον σύζυγο. Καί πιό θερμή. Καί οὔτε ἔχω τύψεις πού ἐξαπατῶ τό ἔθνος. Αὐτό, γιατί κούρεψε τή μαμά μου; Δέχομαι τή σύνταξη κυρίως ὡς ἔκφραση συγγνώμης ἐκ μέρους τοῦ ἔθνους ἀπέναντι στή μαμά, γιά τήν ἀπρέπεια πού τῆς ἔκαναν τότε.

Συχνά στό παρελθόν ἔβλεπα ἕναν ἐφιάλτη: ὅτι δῆθεν ποτέ δέν διαπόμπευσαν τή μαμά, καί ὁ μπαμπάς γύρισε ἀπ' τήν Ἀλβανία, μέ τριάντα ἐτῶν καθυστέρηση, καί μέ ἀνάγκαζαν νά ἐπιστρέψω στό κράτος τή σύνταξη. Τώρα ὁμως τόν συνήθισα τόν ἐφιάλτη. Καί ὅταν μέ ἐπισκέπτεται, ἄσ' τον λέω, ὄνειρο εἶναι καί τό ξέρω· καί ἡ μαμά διαπομπεύτηκε, καί ὁ μπαμπάς εἶναι θαμμένος, ἡ σύνταξη δέν ἔχει φόβο. Οὔτε καί τύψεις ἔχω, στό κάτω-κάτω ὅλη ἡ Ἑλλάς συνταξιοδοτεῖται. Θά μοῦ πεῖς σκοτίστηκα, ἐγώ δέν εἶμαι Ἑλλάς, εἶμαι ἡ Παραού, καλλιτέχνις, καί πατρίδα μου εἶναι οἱ δύο μου συντάξεις. Πρός τί νά λυπᾶμαι τόσο συχνά; Τό μέλλον μου εἶναι ἐξασφαλισμένο, ἔχω καλή ὑγεία, ἀπό ἐμφάνιση παραμένω ἀναλλοίωτη σαράντα χρόνια τώρα, ἄρα, τρῶγε, πῖε καί εὐφραίνου Παραού, ἡ μαμά ἀναπαυμένη καί κοινωνικῶς ἀποκαταστημένη, τί φοβᾶσαι;

Καί ἔτσι πρό ἡμερῶν πῆρα μιά ἀπόφαση. Ἀπό πρόπερσι σκεφτόμουνα τόν πατέρα μου. Περιπετειώδης τύπος ἐγώ, ψυχικῶς. Καημένος μπαμπάς, λέω. Ἔκανα μία σούμα, καί εἶπα, ἄς τό παραδεχτῶ: ἡ καρριέρα μου δέν ἐφτούρησε μέχρι στιγμῆς, κι ἔχω περάσει τά ἐξήντα. Τό βασικό μου προικιό τελικῶς εἶναι μόνο κάμποσοι πεθαμένοι. Ἐνταφιασμένοι χωριστά. Ἡ πουλακίδα μου στάς Ἐπάλξεις. Ὁ μεγάλος μας ὁ Σωτήρης θαμμένος γύρευε ποῦ. Ἐκτός ἂν ζεῖ ἀκόμη. Ἡ μαμά ἐδῶ στάς Ἀθήνας, σέ χῶμα Ἀθηνῶν. Τελευταῖα τή φέρνω στόν νοῦ μου σέ μία φάση της μονάχα: κουρεμένη στό φορτηγό, νά μέ δείχνει καί νά λέει, γιατί μέ γαυγίζει αὐτός ὁ σκύλος, πάρτε μου αὐτό τόν σκύλο ἀπό τά πόδια μου!

Καί μία Κυριακή μέ βαράει μιά λόξα. Μωρέ θά πάω νά προσκυνήσω τόν μπαμπά, ἀποφασίζω. Βάνω βέβαια τή σύνταξη σέ δοκιμασία, πλὴν γιά μία περιπέτεια ζοῦμε.

Πῆρα τό λεωφορεῖο, πολύ ἄβολο τό ταξίδι καί οἱ ἐπιβά-
τες ὄχι τῆς τάξεώς μου. Στήν Ἄρτα βασανίστηκα μέχρι
νά πληροφορηθῶ ποῦ πέφτει τό χωρίον Ἄγριά, τελικῶς
τό βρῆκα, πάω στό κοιμητήριο, μέ μαῦρο γυαλί ἐγώ λόγῳ
φόβου θαυμαστῶν, βρῆκα τόν τάφο: ἐνθάδε κεῖται Ἀρνο-
κούρης Διομήδης. Μέ ψευδώνυμο καί αὐτός, σκέφτηκα.
Ἐνθάδε κεῖται καλλιτεχνικῶς. Τοῦ ἄφησα λίγο χῶμα πού
εἶχα σηκώσει ἀπό τόν τάφο τῆς μαμᾶς, ἄντε, λέω, εἰς
σάρκα μίαν δέν τά καταφέρατε νά γινεῖτε, γίνετε τώρα εἰς
χῶμα ἓνα, καί κοιτᾶτε νά τά βρεῖτε οἱ δύο σας πλέον, διό-
τι ἐγώ μεγάλωσα.

Καί γύρισα ξεπατωμένη, ἃ πα πα, σπίτι μου σπιτάκι
μου, διαμερισματάκι μου, δέν ξανακάνω τέτοιες ὁδύσσειες,
τέρμα.

Ἔτσι ξαναπάντρεψα τούς γονέους μου, τί ἔχω δικό μου
λέω; Κάτι τάφους. Χώρια ὁ καθένας, σκροποχώρι. Ὅμως,
ἔτσι δέν εἶναι τό κανονικό; Γιά ποιό λόγο νά γκρινιάζω;
Πού θά πεθάνω; Ἐδῶ πέθανε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί ἡ
Μαίριλυν Μονρόε, ποιά εἰμ' ἐγώ πού ἀπαιτῶ νά μὴν πεθά-
νω; Ὅλα τά ἔχω. Ἡ μαμά ταχτοποιημένη σέ ιδιόκτητο,
τό ψυγεῖο μου γεμάτο αὐγά, θυμᾶσαι ἐπὶ Κατοχῆς τί σπά-
νις τά αὐγά; Τότε τό ἓνα αὐγό κόστιζε ἓνα πῆδηγμα, γιά
τίς μεγάλες. Ἐγώ κάθε πού ἀνοίγω τό ψυγεῖο καί βλέπω
τ' αὐγά, μοῦ ῥχεται νά πανηγυρίσω. Ἐχω καί κασσέττες,
πολλά τραγούδια εἶναι ἀριστερά, ἀλλά χαλάλι τους, διότι
εἶναι καί αἰσθηματικά. Καί ὅταν στίς ἐκλογές δέν βγαί-
νουμε ἐμεῖς, ἐγώ βάζω δυνατά τίς κασσέττες μέ τά ἀρι-
στερά τραγούδια, νά νομίζουν κάτι ἀριστεροί γείτονες πῶς
εἶμαι δικιά τους, σκόπιμο εἶναι νά εἶσαι πάντα μέ τόν νι-
κητή, δέν μοῦ πάει ἐμένα νά βρίσκομαι στό περιθώριο.

Βέβαια, καμιά φορά μέ πειράζουν κάτι κωλόπαιδα στόν
δρόμο σάν περνάω, πλὴν δέν πειράζει, τά παιδιά ἔχουν μία

ἀγένεια: θέλουν νά ζήσουν. Πηγαίνω συχνά καί στήν ἐκκλησία. "Όχι πώς εἶμαι θρήσκα, πάω ὅμως καί ἀνάβω κα-
νένα κερί πότε-πότε, ἐδῶ κοτζάμ διακεκριμένοι βουλευτές
τοῦ κόμματός μας ἐκκλησιάζονται καθημερινῶς. Θά μοῦ
πεῖς, αὐτοί ἀνάβουν λαμπάδα, ὄχι κεράκι. "Άλλο ὅμως ἡ
δική μου σύνταξη, ἄλλο ἡ βουλευτική. Τό κερί τό ἀνάβω
γιά νά ἐκφράσω ἓνα μερσί πρὸς τόν οὐρανό, διότι δέν ξέ-
ρεις τί μᾶς ξημερώνει μετά θάνατον. Στήν προσευχή ὁ-
μως δέν λέω ποτέ «Κύριε ἡμῶν», ἐγώ κύριο δέν ἔχω, κο-
ρόιδο εἶμαι νά ἔχω; Κάνω πώς ἔχω. Καί Θεός δέν ὑπάρ-
χει, τό κατάλαβα ἐγώ, κορόιδο εἶναι νά ὑπάρχει; Ἐγώ
ξέρω πώς ἡ μαμά μου μονάχα ὑπάρχει. Καί ἡ πουλακίδα
μου. Στό χῶμα, ἀλλά ὑπάρχουν.

Πάντως, ἄς τά ἔχουμε καλά πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις
τόρα πού περάσαμε τά ἐξήντα. Ἐγώ μία ζωή δέν ἔβρισκα
ἄνθρωπο, τουλάχιστον μπροστά του. Διότι, ἔλεγα, αὔριο
μπορεῖ νά ἔχω τήν ἀνάγκη του τοῦ σκατοκερατᾶ. Νά βλα-
στημήσω ἀδυνατῶ, βλέπεις δέν μοῦ τό ἐπιτρέπει καί ἡ
θηλυκότης μου.

Πάω καί σινεμά δωρεάν, ἄς εἶναι καλά ἡ ἀτέλεια. "Άσε
στά θέατρα, πέρνα μωρή κουφάλα Παραοῦ μοῦ λένε ὅλοι
τους, ὅλο δόξα ἐγώ. Παραοῦ, μοῦ κάνουν οἱ κομπάρσοι,
ἐσύ εἶσαι σάν τήν Ἑλλάδα, ποτέ δέν πεθαίνεις.

Πολύ πού χέστηκα ἐγώ ἂν πεθαίνει ἡ Ἑλλάς, μή σώσει
καί πεθάνει, τήν εἶδα ἐγώ τήν Ἑλλάδα ποτέ μου, γιατί νά
τή νοιαστῶ; Ἡ Ἑλλάδα εἶναι σάν τήν Παναγία: δέν τή
βλέπει κανεῖς μας ποτέ. Τή βλέπουν μόνο οἱ μουρλοί καί
οἱ ἀπατεῶνες. Ἐνῶ τ' αὐγά μου στό ψυγεῖο μου τά βλέ-
πω. Τή σύνταξη τή βλέπω. Εἶμαι ἐπιτυχημένη ἐγώ. Καί
θά βάλω τό μουσταρδί μου τό συνολάκι, πού τό εἶχα κάνει
κατάσχεση ἀπό μιὰ θιασαρχίνα ἐπὶ δικτατορίας διότι δέν
μέ πλήρωνε ἡ σκατοπουτάννα ἐπειδὴ ὁ γιός της εἶχε γκό-

μενο λοχαγό, θά βάλω τό μουσταρδί μου, θά βγῶ βόλτα νά φάω τήν πάστα μου, καί ὁποιοανοῦ τοῦ ἀρέσω. Κακό εἶναι αὐτό;

Καί τί πράμα εἶναι αὐτό τό λεγόμενο κακό;

Φιλοσοφῶ πολύ τελευταῖα, λόγω ἀνεργίας. Γιατί δηλαδή αὐτό πού λέμε «κακό» νά ἀπαγορεύεται καί νά εἶναι καταδικαστέο; Πρῶτον-πρῶτον, μᾶς ἀρέσει. "Ὅπως γεμίζει σάλιο τό στόμα μας ἅμα σκεφτοῦμε λεμόνι, ἔτσι καί τά χέρια μου, οἱ παλάμες μου, πεινᾶνε γιά ἕνα φόνο, πεινᾶνε λές κι ἐτοιμάζονται νά χουφτιάσουν ἀντρικά μπούτια. Γιατί δηλαδή νά μοῦ τόν ἀπαγορεύουν ἐμένα τόν φόνο, ἀφόσον καθόλου δέν μέ πειράζει νά κάνω ἕνα φόνο, φτάνει νά μή μέ τσακώσουν.

Μετά τή νυχτερινή μου βόλτα, περνᾶω συχνά ἀπό ἕνα δρομάκι πίσω ἀπό τό δυάρι μας, ἔχει ἕνα ἡμιυπόγειο διαμέρισμα μέ τά παράθυρα ἀνοιχτά καί τά φῶτα ὀλάνοιχτα. Μέσα ζεῖ μιά λαϊκή οἰκογένεια, ὅλο χαρές· ἕνα μωρό πού σαλιαρίζει, ἕνας μπαμπάς μέ ριγέ πυτζάμες καί μία μαμά νεαρή μέ μπροστέλλα. "Ὅλο χαμογελαστοί καί μέ θυμώνουν. Ἐπίτηδες περνᾶω, γιά νά μέ θυμώνουν. Λέω, ἔτσι καί βρῶ τρόπο νά τούς κόψω αὐτή τή χαζή χαρά; "Ἄν πάω ἕνα βράδυ μ' ἕναν τενεκέ βενζίνη, τούς τή χύσω ἀπ' τό παράθυρο, καί μετά τούς ἀνάψω ἕνα σπέρτο; Διότι ἡ χαζή χαρά δέν ἐπιτρέπεται. Ἐγώ δέν τήν ἐπιτρέπω. Τό παντελόνι τῆς πυτζάμας του δέν ἔχει κουμπί μπροστά. Θά χύσω τή βενζίνη, θ' ἀνάψω τό σπέρτο, καί θά φύγω χαρωπή. Καί δέν θά μέ ἀνακαλύψει κανεῖς.

Δέν ἔχω ἀποφασίσει πότε θά βάλω τή φωτιά. Τό ἀφῆνω γι' ἀργότερα, νά ἔχω κάτι νά συλλογίζομαι. Τή βενζίνη καί τά σπέρτα τά ἔχω ἀγορασμένα, μοῦ ἔφυγε ἡ μέση μέχρι νά κουβαλήσω τόν τενεκέ σπίτι μου. Καί ὅσο ξεθε-

ωνόμουνα για χάρη αὐτουνοῦ τοῦ λαϊκοῦ μέ τήν ξεκού-
μπωτή πυτζάμα, τόσο ἄχνιζε καί κοκκίνιζε ἡ ὀργή μου.

Τελευταίως ἔχω ἀρχίσει νά ἐξετάζω συχνά τόν οὐρανό.
Τόν κοιτάζω. Λέω, πόσος πολὺς οὐρανός! Πόσος πολὺς
ἄχρηστος οὐρανός! Εὐτυχῶς πού τώρα ἔχω δύο συντάξεις.
Διότι μόλις τώρα ἀνακάλυψα τί εἶναι τελικῶς ὁ οὐρανός.
Ὁ οὐρανός εἶναι ἡ ὀροφή ἑνός ὠκεανοῦ. Καί μεῖς ζοῦμε
καί περπατᾶμε μέσα σ' αὐτόν τόν ὠκεανό, ἄνετα, καί κοι-
τᾶμε αὐτήν τήν ὀροφή ἀποπάνω μας, καί τήν ὀνομάζουμε
οὐρανό. Τήν κοιτάζουμε καθῶς τρῶμε τήν πάστα μας καί
μετά γυρνᾶμε σπίτι μας νά νταντέψουμε τή μητέρα μας.

Ἐγώ τή μαμά τήν εἶχα βασιλίσσα. Μέ δύο συντάξεις.
Ἀφοῦ ὅλοι μοῦ τό λέγανε, στήν Ἑβγα, στόν φοῦρνο, δε-
σποινίς Παραού, ἡ κυρία Μίνα φοράει κάτι ταγιεράκια πο-
λύ τζέντελμαν, μιλᾶνε ἀπάνω της. Καί στό σαλονάκι εἶχα
ἕνα στέμμα κρεμασμένο στόν τοῖχο, χρυσό, ἀπό κόντρα-
πλακέ. Τό εἶχα κλέψει ἀπό τό σκηνικό ὅταν ἐργαζόμουν
σέ μία πατριωτική ἐπιθεώρηση. Ἐκεῖνον τόν καιρό δέν
ἔβγαινα βόλτα, ἐπειδὴ ἡ μαμά εἶχε καταπέσει. Δέν τήν
περίμενα ὅμως καί νά μοῦ πεθάνει. Ἐτοίμαζα ἕνα ψητό
στό φουρνάκι, ὅπου ξαφνικά ἀκούω τό παλαιό μου ὄνομα:
Ρουμπίνη! Ρουμπίνη! Παραφρόνησα, λέω μέσα μου, κα-
νεῖς ἐδῶ δέν μέ ξέρει ὡς Ρουμπίνη. Καί ἀνοίγω τό φουρ-
νάκι. Ὅπου ξανακούω, Ρουμπίνη, Ρουμπίνη παιδί μου,
πεθαίνω. Ἦταν φωνή γριᾶς. Κλείνω τό φουρνάκι, πάω
μέσα, μαμά τῆς λέω, ἀκούσατε τίποτα; Λές καί μπορούσε
νά μοῦ ἀπαντήσει, μουγγή γυναίκα. Καί καθόλου δέν μοῦ
πέρασε ἰδέα πῶς ἡ φωνή μπορούσε νά ἦτανε τῆς μαμᾶς.
Ἦταν φωνή ἀπό γυναίκα γριά, ἐγώ τή φωνίτσα τῆς μαμᾶς
μου τή θυμόμουνα σάν παιδική, ἀκόμη καί τότε πάνω στό
φορτηγό πού φώναζε πάρτε μου αὐτό τό σκυλί ἀπό τά
πόδια μου.

— Ρουμπίνη παιδί μου, ἐγὼ σέ φώναξα, βλέπω τή μαμά νά μοῦ λέει. Μέ γέρικη φωνή.

— Μαμά! Μιλήσατε!

Δέν ἤθελα νά τό παραδεχτῶ πῶς ἡ γέρικη αὐτὴ φωνή εἶχε καμία σχέση μέ τή μητέρα τή δική μου. Σχεδόν προσβλήθηκα πού ξαναβρῆκε τή φωνή της.

— Ἔλα κοντά, παιδί μου Ρουμπίνη.

Ἡ μητέρα μου ποτέ της δέν παραδέχτηκε τό «Ρα-ρα-ού».

— Μαμά, ἔχετε φωνή; Πάλι;

— Ἔλα κοντά μου, γιατί θά πεθάνω. Ποτέ μου δέν τήν εἶχα χαμένη τή φωνή μου. Δέν τή θέλησα πλέον. Ἀπό τότε. Μὴν κλαῖς καί σῶπα.

Δέν μιλοῦσα. Κοίταζα τή φωνή της. Ἐβγαине ἄσχημη, καί μέ κόπο.

— Προχτές πού ἔλειπες, παιδί μου Ρουμπίνη, ἔπαθα κάτι. Βαρύ ἦτανε. Τό κατάλαβα, ἀλλά δέν ἐφώναξα βοήθεια. Ὅμως, ἂν τό ξαναπάθω, μπορεῖ νά πεθάνω... εἴτε νά μὴν κουμαντάρω πλέον τό μυαλό μου. Ἔλα νά σ' εὐχηθῶ. Καί νά σοῦ πῶ τό εὐχαριστῶ μου. Γιά ὅλα. Καί γιά τοῦτα δῶ τά μεγαλεῖα πού μοῦ πρόσφερες, καί γιά τότε. Γιά τό νερό πού μοῦ πρόσφερες τότε... στό φορτηγό. Καί καλὰ ἔκανες πού δέν παντρεύτηκες.

Μέ χάιδεψε, ἀφαιρέθηκε λίγο.

— Μαμά, τῆς λέω, τόσα χρόνια, τήν εἶχες τή φωνή σου, καί δέν ἐμίλησες;

Μέ κοίταξε. Ὑστερα κοίταξε τόν τοῖχο.

— Πρός τί; Δέν ἄξιζε ὁ κόπος, μοῦ λέει. Καί βουβάθηκε πάλι.

— Θέλεις τίποτα, μητέρα; Νερό; Νά φέρω γιατρό;

— Θέλω, παιδί μου Ρουμπίνη. Παιδί μου Ρουμπίνη, ὅταν πεθάνω, ἀπαιτῶ μιὰ πολυτέλεια: νά μέ θάψεις ἐδῶ.

Μή γυρίσω ποτέ ἐκείκᾱτω. (Δέν εἶπε τή λέξη Ἐπάλ-
ξεις.) Κάμε νόμο τρόπο νά μοῦ βρεῖς τάφο ἐδῶ.

—Ἐχω ἀγοράσει, μητέρα. Διθέσιον. Ἰδιοκτησία μας
αἰώνια, μητέρα, ἡσύχασε.

—Ἄλλο δέν σοῦ ἀπαίτησα ποτέ. Μόνο αὐτό σοῦ ἀπαι-
τῶ. Μήν ἐπιστραφοῦν ἐκεῖ κάτω οὔτε τά κόκκαλά μου.

Μετά σιώπησε.

Σέ λίγες μέρες ἔπαθε καί τό δεύτερο ἐπεισόδιό της καί
πάει καλιά της.

Μετά πού τήν ἐνταφίασα, μέ συντρέφευε μιά ἡσυχία.
Καί τότε μονάχα ἐννόησα· τό μεγάλο δέν εἶναι ὁ θάνατος·
τό μεγάλο εἶναι οἱ νεκροί.

Ἄς εἶναι καλά.

Πάω καί τή Μεγάλη Βδομάδα στή μαμά, πάω καί τό
ἀπόγευμα τῆς Λαμπρῆς. Οἱ πενθοῦσες γύρω, μέ κόκκινο
αὐγό, λαϊκές τό πλεῖστον, στολίζουν παντοῦ μέ πλαστικά
ἄνθη, πλένουν. Καί αὐτά προσφέρουν μία σάν χαρά, χαίρε-
σαι τό πένθος σου, νομίζεις ὅτι ὑψώνεις κρασί καί προπί-
νεις· εἰς ὑγείαν τῶν ἀπόντων. Ἄν καί λαϊκές γυναῖκες,
τούς πιάνω κουβέντα. Γιά νά νιώθω λιγώτερο ὀρφανή.

Καί ὅλα ἡσυχᾶ. Λέω, ὦραϊα ὅλα. Ὁ θάνατος περνάει·
οἱ νεκροί παραμένουν.

Ὅταν φιλοσοφῶ ἢ κοιτάζω τόν οὐρανό, σκέφτομαι ἡ-
ρεμῇ πῶς ἐγώ, καί Παράδεισο θά πάω, καί ὅλα τά ἔχω
προβλέψει καί ἐξασφαλίσει, καί τή συνείδησή μου τήν ἔχω
ἀποκαταστημένη, δέν ἔχω ἀμφιβολίες. Μιά ἀπορία μονά-
χα ἔχω· ὁ Θεός, τί ὄνομα ἔχει; Πῶς τότε λένε; Ἐμένα μέ
λένε Παραοῦ, τόν ἄλλο Χαράλαμπο, ὁ Θεός πῶς ὀνομάζε-
ται; Αὐτό τό θέμα ἤθελα νά ξεδιαλύνω ἐκεῖνο τό βράδυ
πού δέν ἐπιθυμοῦσα νά μπῶ σπíti μου.

Διότι ἐκεῖνο τό βράδυ ἐπιστρέφοντας σπíti μου μετά

ἀπό μία τερπνή συναναστροφή μέ ἄλλους συνταξιούχους συναδέλφους, δέν θέλησα νά ξεκλειδώσω. Ἄντε δεσποινίς Παραοῦ, λέω, βάλε τό κλειδί σου στήν ἐξώπορτά σου. Ἄλλά ἔμεινα ἀκίνητη μπροστά στήν κλειδαριά. Μονάχα ἐκείνη τή στιγμή μοῦ κατέβηκε σάν θεϊκή φώτιση ὅτι στό δυάρι μου δέν μέ περίμενε κανείς. Καί οὔτε ἤθελα νά μέ περιμένει κανείς, μέ τή μαμά χρόνια τώρα φευγάτη. Ὁ-μως ἐτρόμαξα. Μέ μεγάλο τρόπο. Ἀποσύρω τό κλειδί ἀπό τήν κλειδαρότρυπα, πάω σχεδόν λαθραῖα στήν ἀπέναντι μαντρούλα καί περιμένω, ἔχω τήν ἀπαίτηση νά δῶ φῶς ν' ἀνάβει στό δυάρι μου. Τό ἀποφασίζω ἀμέσως: δέν μοῦ τή σκάτε χρυσό μου ἐμένα, ἐγώ δέν μπαίνω στό σπίτι ἐάν δέν μοῦ ἀνοίξετε. Στό σπίτι θά μπῶ ὑπό ὅρους, εἶπα: νά μέ ὑποδεχτοῦν κάποιοι.

Κι ἔτσι ξανάφυγα καί πῆγα βόλτα, ὥρα δύο καί δεκαπέντε ἀκριβῶς. Πῆγα βόλτα. Τούς ἔδωσα ἀναβολή, περιθώριο, νά μοῦ ἀνοίξουν. Ὁ ἀστυφύλακας πού μέ συνόδεψε σπίτι μου στίς τέσσερις καί εἴκοσι πέντε τό χάραμα ἦτανε καθωσπρέπει, μοῦ εἶπε δέν θά κάνει μήνυση γιά διατάραξη κοινῆς ἡσυχίας, ἐπειδή μέ ἀναγνώρισε, σίγουρα.

— Μερσί, τοῦ εἶπα. Καί χτύπησα τό κουδούνι μου. Αὐτός ἔφυγε ἡσυχος. Μέ ἀγνόησαν ὅμως, δέν μοῦ ἄνοιξαν. Καί τότε χτύπησα ὅλα τά κουδούνια τῆς πολυκατοικίας καί μόνο μετά, μέσα στό ἀσθενοφόρο, κατάλαβα πεντακάθαρα τήν ἀλήθεια σχετικῶς μέ τό θέμα τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ οὐρανός εἶναι ζωντανός. Εἶναι θηρίο ζωντανό. Κι ἐμεῖς δέν τό εἶχαμε καταλάβει, διότι εἶναι θηρίο γαλάζιο καί μένει ἀκίνητο. Ὅλη τήν ἡμέρα. Ἀκίνητο, καί μᾶς παραμονεύει. Καί μόλις νυχτώσει καί δέν μπορούμε νά τόν δοῦμε, τό θηρίον Οὐρανός ἀρχίζει νά ἔρπει, καί νά κατέρχεται πρὸς ἐμένα. Κατέρχεται σάν κρῖνος. Ἐμένα βέβαια τιμή μου, δέν λέω, πλὴν, Κρῖνος καί Εὐαγγελισμός σέ μέ-

να; Μεγάλη γυναίκα τώρα, μέ δύο συντάξεις; Τώρα πού αδυνατῶ νά συλλάβω;

Ἐγώ εἶμαι στό ἀσθενοφόρο καί ἔτσι γλυτώνω, ὅμως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι; Κάθε βράδυ μόλις σκοτεινιάσει, τό θηρίον Οὐρανός ζωντανεύει, κουνιέται, γύρευε τί μᾶς κάνει καί μεῖς οἱ ἀνυπεράσπιστοι δέν τό παίρνουμε εἶδηση.

Κι ἔτσι, τώρα πλέον, ἀποφεύγω νά βγαίνω ὅταν σκοτεινιάσει. Νά μοῦ λείπει ὁ κρῖνος. Κάθομαι καί παρακολουθῶ τηλεόραση, ἔχω ἀγοράσει ἑγχρωμη, τίς δόσεις τίς ξεπλήρωσα ἀπό τήν ἄνοιξη.

Τώρα βγαίνω κυρίως τά πρωινά. Βλέπω συναδέλφους, ἀφίσσες, πάω καί στή μάνα τῆς Ἀφροδίτης, τήν κυρία Φανή. Ἀκόμη νά τῆς βάλουν τηλέφωνο. Ἐνα μεσημέρι μάλιστα συνάντησα τυχαίως καί τή Μαίρη, τήν ἀδερφή τοῦ Θανασάκη ἀπό τό χωρίον ἡ Βούναξος, παιδιά τοῦ δασκάλου Ἀνάγνου. Μέ γνώρισε μέ τήν πρώτη, Ρουμπίνη μου, διατηρεῖσαι μιά χαρά, μοῦ εἶπε. Κι αὕτη κρατιέται, ὄχι σάν ἐμένα, ἀλλά τέλος πάντων. Μοῦ εἶπε γιά τόν ἀδερφό της πού προκόβει στή Βοστώνη, τοῦ ἔχουν φτιάξει δικό του πανεπιστήμιο, ὥς καί ἡ κυβέρνησίς μας θά τοῦ ἀποδώσει τιμές, κάτι σάν ἡμιεθνικό εὐεργέτη μοῦ εἶπε θά τόν κάνουν, διότι χάρισε πολιτισμό στό ἔθνος μας.

— Βλέπεις, Μαίρη, τῆς λέω, τελικῶς ὅλοι μας πετύχαμε, ἀνήλθαμε στήν ἀθηναϊκή ζωὴ ὅλα τά τότε παιδιά τῶν Ἐπάλξεων. Καί ὁ Κωστής τό μπασμένο θιασάρχης, τό Θανασάκι τό δικό σας στά γράμματα, ἐγώ στή σκηνή, ὁ Πάνος τοῦ Γουτάκου μέ τό πιλοποιεῖον ἔχει σπιταρώνα σέ ἀριστοκρατικό προάστιο, ὅλα τά τέως ἄπορα τῶν Ἐπάλξεων ἀποχτήσαμε ὅ,τι ποθήσαμε. Ἐγώ, φέρ' εἰπεῖν, ἔχω τό дуάρι μου, πικάπ καί δίσκους, γιατρό δωρεάν, συντάξεις, ἀναγνώριση. Γιατί νά γκρινιάζουμε; Ὅλοι μας ἔχουμε ἀνέλθει.

Τό παραδέχτηκε.

Τά ἴδια λέγαμε καί μέ τήν κυρία Κανέλλω πρό ἡμερῶν. Κι αὐτηνῆς ὅλα της τά παιδιά πρόκοψαν, ὅλο εὐτυχία πιά ὡς γιαγιά ἡ κυρία Κανέλλω. Ἐπαρχιώτισσα ὀρκισμένη αὐτῇ, ἀλλά καθένας μέ τό ἐλάττωμά του. Μοῦ φέρνει εἰδήσεις. Αἱ Ἐπάλξεις ἐλιγόστεψαν. Προπολεμικῶς εἶχαν τέσσερα δημοτικά σχολεῖα, μία φιλαρμονική, τώρα μονάχα τά δύο δημοτικά λειτουργοῦν. Γιά τά ὑπόλοιπα δέν ὑπάρχουν παιδιά. Καί τό νεκροταφεῖο τῆς πατρίδος μου ἔχασε πλέον τήν αἵγλη του, πού πῆγαιναν ὅλα τά παιδιά καί παίζανε κρυφτούλι. Τά περισσότερα μνήματα δέ, ἀλειτούργητα, καί μερικά ἀγάλματα ἔχουν ξεβάψει. Μονάχα ἡ Χρυσάφαινα, ἡ μάνα τοῦ σκοτωμένου ἀντάρτη χωροφύλακα, εἶναι ταχτική. Μάλαμα νομίζω τόν λέγανε αὐτόν. Ἡ μάνα του πάει ἀκόμη. Ἐχει ἀραιώσει δηλαδή, πάει μόνο κάθε Σάββατο, τρώει χῶμα, ἀνάβει τό καντήλι, θά 'ναι πιά πολύ μεγάλης ἡλικίας, ὅμως ὅλο παρακαλιέται, Θεοῦλη μου, δίνε μου μέρες, νά ζῶ νά ἔρχομαι στό παιδί, γιατί ἅμα πεθάνω θά τό ξεχάσω τό παιδί.

Ἐ, ἡ πρόοδος βλέπεις. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἐπάλξεων μετακόμισαν οἱ πῖο πολλοί στάς Ἀθήνας. Καί ὅλοι καλοπερνοῦν. Λαχειοπῶλες, θυρωροί, ἡ μάνα τῆς Ἀφροδίτης μέ ιδιόκτητο πολυβολεῖο, μιά κούκλα τό 'χει φτιάξει τώρα. Καί ὅλο πλέκει. Κοντεύει τά ὀγδόντα, πλὴν ὅλο μαζεύει χρῆμα, τί τό θέλει στήν ἡλικία της, ἡμαρτον!

Δέν λέω, κι ἐγώ παλαιότερα εἶχα ξεκινήσει ἐνέργειες γιά ἓνα οἰκοπεδάκι, ἀλλά δέν τά κατάφερα. Ἐλεγα, τί τό θές μωρή Παραοῦ τό οἰκόπεδο. Χῶμα εἶναι. Ἀδύνατο νά ἐννοήσω τί τό ἤθελα τό οἰκόπεδο.

Καί τότε πού μέ συνόδεψε πάλι ἀστυφύλακας σπίτι μου, ἐγώ ἀρνήθηκα νά τοῦ πῶ ποῦ μένω. Αὐτός μοῦ ἄνοιξε τήν τσάντα νά βρεῖ ταυτότητα γιά νά δεῖ τή διεύθυνσή

μου, ηλικία πάντως δέν πρόφτασε νά δεῖ ὁ ἀγενής. Καί ὅσο περίμενα στό Τμῆμα νά εὐκαιρήσει ὁ ἀστυφύλαξ νά μέ συνοδέψει σπίτι μου, αὐτός τῆς ὑπηρεσίας μέ ρωτοῦσε ὄνομα καί ποιά ἡ καταγωγή μου καί ἡ πατρίδα μου. Καί τά θυμήθηκα.

— Πατρίδα μου, τοῦ εἶπα, ἦταν ἓνα κοριτσάκι ὀνόματι Ρουμπίνα. Πού εἶχε ἓνα περιβολάκι κάτω ἀπ' τό κρεβάτι της καί εἶχε πιστή φίλη της μία χρωματιστή κοτούλα.

Καί τότε ἀμέσως κατάλαβα γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουμε σέβας καί φιλία πρὸς τό χῶμα, καί ἐπιθυμία γιά γῆ: ἐπειδὴ ἡ γῆ εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ τάφους.

Καί αὐτό δέν εἶναι λυπητερό, γιατί νά εἶναι λυπητερό; Ἔτσι εἶναι ἡ ζωή: γεμάτη θανάτους. Δέν εἶναι λυπητερό, φυσικό πράμα εἶναι. Φυσικό εἶναι πού ἡ μητέρα μου ἀπέβαλε τὴν ὁμιλία.

Καί οὔτε μέ ταραίζει πιά πού ἄρχισα νά λησμονῶ τὴ ματιά τῆς μητέρας μου. Ξέχασα καί ποιό χεράκι τοῦ Φάνη μας εἶναι τό χαλασμένο. Οὔτε καί τί χρῶμα μαλλιά εἶχε ὁ Φάνης μας θυμᾶμαι. Ξεχνῶ καί νά λυπηθῶ. Αὐτό, λιγάκι μέ μελαγχολεῖ. Πού ξεβάφουνε οἱ λύπες μου.

Τί νά κάνουμε...

Ἔχω ὅμως νά θυμᾶμαι τὴν πουλακίδα μου. Καί ἅμα μέ πιάνει κρίση σέ ὥρα κοινῆς ἡσυχίας, ἔχω μάθει τό κόλπο πλέον: δαγκώνω ἓνα μαντήλι καί ἔτσι δέν μέ ἀκοῦνε οἱ συγγάτοικοι, κόλπο ξεσηκωμένο ἀπὸ τόν κινηματογράφο θά μοῦ πεῖς, ἀλλά τέλος πάντων.

Μάλιστα, γιατρέ μου. Ὅμως, καί ἡ κρίση ὅλο καί ἀραιότερα πλέον μ' ἐπισκέπτεται.

Ἔχω τὴν πουλακίδα μου νά θυμᾶμαι, γιατρέ μου. Πολύχρωμη, καί πέθανε ἀπὸ ἀσιτία στό μητρικό μου σπίτι. Καί λέω, αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη συντροφιά πού ἀπόχτησα στό

ζῆν μου. Γύρισε, καί κοιτάξε ἐμένα πρίν γείρει καί πεθά-
νει.

Ἐγώ; Ποιόν θά κοιτάζω;

Δέν πειράζει.

Τώρα πλέον, τό ζωντανούλι μου θά ἔχει γίνει χῶμα.

Κι ἐγώ θά γίνω χῶμα. Ἐν καιρῷ.

Λέω, μετά ἀπό δύο, τρεῖς αἰῶνες, ὅταν καί ἡ πουλακίδα
μου καί ἐγώ θά ἔχουμε γίνει δύο σκόνες ἀμέριμνες, μπορεῖ
(μιά ἐλπίδα μου λέω), μπορεῖ νά μᾶς ἀνασηκώσει μία μέ-
ρα τό ἴδιο ἀεράκι, καί νά μᾶς ἐνώσει γιά λίγο, στόν ἀέρα.
Δύο στιγμές παρέα.

Μιά γυναίκα τιμωρήθηκε. Τό αποδέχεται. Καί μετατρέπει μόνη
της τήν τιμωρία σέ ισόβια: ἐπιλέγει τήν «ἀκινήσια». Μιά
γυναίκα-«στάσις». Καί γύρω της, ἡ βουή καί τά πάθη, νά τά
ριπίζει ἡ τρέλα μεταμφιεσμένη σέ ἀμέριμνο πουλί.

Ἡ κόρη της, ὡς ἐπανάσταση γιά τήν τιμωρία, μεταμφιέζει μέ
ψευδώνυμο τήν πόλη πού ἀδίκησε τή μητέρα της, ἐπιθέτει
ψευδώνυμο καί στόν ἑαυτό της, βαφτίζεται «Ραραού» καί
καταφεύγουν πρόσφυγες στήν πρωτεύουσα. Θύμα, καί ὄχι ἡρώιδα,
τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἡ Ραραού ἐγκαθίσταται στό Μελόδραμα καί
στό Κωμικό. Τήν ἀνάγκασαν νά πιστέψει ὅτι δέν τῆς ἐπιτρέπεται
νά εἶναι τραγική, τά πάθη της δέν ἀνέρχονται σέ ἐπίπεδο
μεγαλοπρέπειας. Τελικά, ὅμως, ἡ Τραγωδία, ἔστω καί μέ
σπασμένο κόθορνο, τήν ἐπισκέπτεται καί τήν μυρώνει.

Γύρω στίς δύο γυναῖκες, θολή στό βάθος μία χώρα ἀδέσποτη. Καί
πρόσωπα πολλά, πού πιστεύουν ὅτι ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ὡς
πρόσχημα γιά νά γίνουν βιβλία τά δικά τους πάθη.

Κατά τή διαδρομή τοῦ βιβλίου, οἱ λοιποί κάτοικοί του
βαθμιαῖα εὐτυχοῦν καί ἐγκαταλείπουν ἡσυχασμένοι
καί τό βιβλίο καί τή Ραραού.

Ἡ χώρα παραμένει θολή καί ἀκίνητη στό περιθώριο τοῦ βιβλίου.
Τό ὁποῖο βιβλίο δέν ἀντέχει νά παρακολουθήσει τή Ραραού ὡς
τό τέλος της: λιποταχτεῖ, τήν ἐγκαταλείπει νά συνεχίσει μόνη της.
Τελικῶς, λάθος μου πού τήν ἀπεκάλεσα θύμα. Ἀφοῦ ἄλλωστε
μόνη της δηλώνει εὐτυχής καί ἐπιτυχημένη.

Δέν γνωρίζω τί ἀπέγινε ἡ Ραραού.

Π.Μ.

Στό ἐξώφυλλο ἐλαιογραφία λαϊκοῦ ζωγράφου
Μακέτα: Γιάννης Λεκκός

ISBN 960-03-0482-3